ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

1993
يىل
4-دېكابىر
شەنبە
№47
(3901)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى
گېزىت 1970 - يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

دوستلۇق ئەۋزەل

30-نويابىر كۈنى ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىدە ئۇيغۇر زىيالىلىرى ۋەكىللىرىنىڭ يىغىنى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنى مەركەز رەئىسى تۇرغان توختەمۇۋ ئېلىپ باردى. مۇھاكىمە قىلىنغان مەسىلە بىرلا-روسسىيە لىبېرال دېموكراتىك پارتىيەسىنىڭ لىدېرى ۋ. ژىرىنوۋسكىينىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا موسكۋا تېلېۋىدېنىيېسى ئارقىلىق سۆزگە چىقىپ قازاقستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدىكى خەلقلەر دوستلۇغىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنغانلىقى توغرىلىق پىكىر بايان قىلىشتى. يىغىندا سۆزگە چىققانلار باشتىن ئاياق بىر مۇقەدە بولدى. يەنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى، ئوتتۇرا ئاسىيا مەملىكەتلىرىدىكى خەلقلەر دوستلۇغىنى ئاسراش روسسىيە بىلەن ئىناق خوشنىدارچىلىقنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان بۇنداق ئىسىل ئەنئەنىلەرنى ھېچ كىمنىڭ بۇزۇشىغا يول قويماسلىق ئىرادىسى يەكدىللىق بىلەن ئىپادە قىلدى. يىغىن قاتناشقۇچىلىرى نامىدىن ئالمۇتا شەھىرىدىكى بىر قاتار مەھكىمىلەر ۋە جامائەتچىلىك تەشكىلاتلىرى بىلدۈرۈش چىقاردى. دىققىتىڭلارغا ئەينە شۇ بىلدۈرۈشنى تەغدىم قىلىمىز.

ئۇيغۇر زىيالىلىرى ۋەكىللىرىنىڭ بىلدۈرۈشى

يېقىندا روسسىيە لىبېرال دېموكراتىك پارتىيەسىنىڭ لىدېرى ۋ. ژىرىنوۋسكىي موسكۋا تېلېۋىدېنىيېسى ئارقىلىق سۆزگە چىقىپ ئۆز پارتىيەسىنىڭ سايلام ئالدى پروگراممىسىنى ئىزھار قىلىپ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ۋە ئۇنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ، شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيادىكى باشقا جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ نامىغا بىر قاتار ھاياسىز، شوۋىنىستىك گەپلەرنى قىلدى. ئۇ قوپال ھالدا مۇستەقىل دۆلەتنىڭ ئىچكى ئىشىغا ئارىلاشتى.

بىز قازاقستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر زىيالىلىرى ۋەكىللىرى ئۇنىڭ تېلېۋىزور ئارقىلىق سۆزلىگەن سۆزىنى جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىكنى، دۆلەت سۇۋېرېنىتېتىنى ۋە ئۇنىڭ تېررىتورىيە پۈتۈنلىگىنى بۇزۇشقا قارىتىلغان سۆزلەر دەپ ھېساپلايمىز.

بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزدە بۈگۈن مىللەتلەرئارا رازىمەنلىك ۋە خەلقلەر دوستلۇغى كەيپىياتى ھۆكۈم سۈرمەكتە، بىز روسسىيە فېدېراتسىيەسى رەھبەرلىگىدىن بۇنىڭدىن كېيىن ژۇقۇر قىدەك ئىغۋاگەرلىك ئوي-پىكىرلەرگە خەلقلەر دوستلۇغىنى بۇزۇشقا قارىتىلغان سۆزلەرگە يول قويماسلىق ئۈچۈن زورۇر چارە-تەدبىرلەرنى قوللىنىشنى تەلەپ قىلىمىز.

ئۇيغۇرلار تارىخىي كېلىپ چىقىشى تىلى، دىنى جەھەتتىن قازاق قېرىنداشلار بىلەن ھېمىشەم بىر قانداش-قېرىنداشتۇر. قازاقستاندا ياشاۋاتقان باشقا خەلقلەر بىلەن جۈملىدىن رۇسلار بىلەن ھەر قانداق شارائىتتا بىللە ئىناقلىقتا ياشاپ كەلدى. بىز روسسىيە بىلەن قازاقستان ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق تەرەپدارى.

ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىدىكى يىغىن قاتناشقۇچىلىرى نامىدىن:

ي. ئازاماتوۋ - «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى.

م. ئەخمەدىيېۋ - ئۇيغۇر تىياترىنىڭ دىرېكتورى.

ب. غىلاۋدىنوۋ -پروفېسسور،قازاقستان دۆلەت ئارخىتېكتورا-قۇرۇلۇش ئاكادېمىيەسىنىڭ كافېدرا باشلىقى.

ق. غوجەمبەردىيېۋ - ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى.

د. ئالىيوۋ - ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى.

ت. توختەموۋ- يازغۇچى، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

مۇشتىرى توپلاش-94

گېزىت -مەنىۋىي بايلىقىمىز

چىمكەنت. شەھەردىكى مىڭدىن ئوشۇق ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئوم بولۇپ، جامائەتچىلىك ئاساستا ئۆرپ-ئادەت، توي-توكۈن، نەزىر-چىراق ئىشلىرىنى زامانغا يارىشا ئۆتكۈزۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بولمەكتە. بېشىغا مۇسىبەت چۈشكەن ئائىلىلەرگە تېز ياردەم قىلىپ، قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشقا ئومۇلشىپ قول سۇنماقتا.

جامائەتچىلىك ئىشلىرىدا يىگىت بېشى سېيتۋالدى سەلىموۋ، يۇرت ئاقساقالى ئابدۇرېھىم مەمەتوۋ، ئىمامى ھەمدۇللا قارىم ۋە باشقىلار جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىمەكتە.

ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان، مەنىۋىي بايلىقىمىز بولغان گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى توپلاشتا رەخمجان ئابدۇكەرىموۋنىڭ خالىسانە ئىشىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. ئۇ چارەك ئەسىردىن بۇيان ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، ھەر بىر ئۇيغۇر ئائىلىسىنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى قىلىپ كەلمەكتە. ئۇ بىيىل 100 نۇسخا گېزىتقا مۇشتىرى توپلىدى.

* * *

چۇ شەھىرىدىكى يۈزگە يېقىن ئۇيغۇر ئائىلىسى ئۇزلىرىنىڭ ئىرىشچانلىقى ئارقىسىدا خاتىرجەم-توق، تۇرمۇش كەچۈرمەكتە. بۇ يەردىكى يۇرت-جامائەتنىڭ ئومۇلگىدە يىگىت بېشى مۇساجان نىيازوۋ، سادى قارىم، ئاۋۇت كەرىموۋ ۋە سەيدراخمانلارنىڭ ئەمگىگى ئالاھىدە. شۇنداقلا جامائەتچىلىك ئىشلىرىدا ياشلار بەك ئوم ۋە چاققان.

مۇشتىرى توپلاشتەك خالىسانە ئىشتا ئەيساجان ئومەروۋ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئەستائىدىل ئىشلەپ كەلمەكتە. ئۇ بىيىل 90 نۇسخىدىن ئوشۇغراق گېزىتقا مۇشتىرى توپلىدى.

ت. بېيشانوۋ،

(مەخسۇس مۇخبىرىمىز).

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرى

غەرپكە قارشى بىرلەشتۈرمەكچى

چېچەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى جوخار دۇدايېۋ ئىراق، ئىوردانىيە ۋە سۇداندا بولۇپ قايتتى.

سەپەر ئاخىرىدا ئۇ ئىراقنىڭ قانداق ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىگىنى بىلدۈرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن دۇدايېۋ «ئىسلامنىڭ غەرپكە قارشى كۈرىشىنى قوللاپ-قۇۋەتلەيدىغانلىقىنى» ئېيتتى.

كۆزەتنى كۈچەيتىدۇ

تاجىكستانغا مۇقىم ئورۇنلاشقان تىنچلىق ساقلاش كۈچلىرى تومۇر يولغا ھوشيار كۆزەتنى قويماقچى.

بۇنداق چارىنىڭ قوللىنىشىغا يېقىندا قورغانتوپە يېنىدا تومۇر يولغا قىلىنغان دىۋېرسىيە سەۋەپ بولدى. يول بويىغا كۆمۈلگەن مىنا يېرىلىپ، ژۈك پويېزى يولدىن چىقىپ كەتكەن.

رەسمىي سەپەر بىلەن

روسسىيە پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن دېكابىر ئېيىنىڭ ئوتتۇرلىرىدا تۈركمەنىستانغا رەسمىي سەپەر بىلەن كېلىدۇ.

ئىككى ئەل بىر نەچچە ھوججەتلەرگە قول قويىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە كوچۈپ-قونۇشقا، مۇداپىئەگە ۋە چېگارىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا، شۇنداقلا باشقىمۇ ھوججەتلەر بار.

تىنچ ئوكيانىنىڭ تىنچلىقى ئۈچۈن

جەنۇبىي كورېيە تىنچ ئوكيانىنىڭ يادرو قۇراللىرى قالدۇقلىرى بىلەن بۇلغىنىشىنىڭ دەرىجىسىنى ئېنىقلىماقچى.

ئىككى ھۆكۈمەت بۇنىڭ ئۈچۈن يەتتە ئادەمدىن تەركىپ تاپقان گرۇپپا قۇردى. بۇ گرۇپپا ۋلادىۋاستوكقا كېلىپ، روسسىيە ھەم ياپون ئالىملىرى بىلەن بىرلىشىپ ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

«ئاق ئەجەل» مەيدانى

كولۇمبىيە بىلەن پانامىنىڭ نەشىخورلۇققا قارشى بىرلەشكەن ئوپېراتسىيەسى مۇۋاپىيەقىيەتلىك ئاياقلاشتى.

پانامىنىڭ چېگارا بويىدىكى دارىيېن پروۋىنسىيەسىدە ئىككى يۈز گېكتارلىق كوكا نەشە زىرائىتى مەيدانى تېپىلدى. ئۇنى يوقىتىشنى كولۇمبىيەلىك مۇتەخەسسىسلەر ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

قىرىمدا يېڭى پارتىيە تۈزۈلدى

سىمفېروپول شەھىرىدە بولۇپ ئۆتكەن نۆۋەتتىكى قۇرۇلتايدا يېڭى پارتىيە-قىرىمدىكى ئۇكرائىنا گراژدانلار كونگرېسسى تۈزۈلدى. ئۇ قىرىمنىڭ ئۇكرائىنا بىلەن بىرلىكى ۋە ئۇكرائىنا دۆلىتىنىڭ مۇستەھكەملىكى ئۈچۈن كۈرەشكۈچى بارلىق پۇخرالارنى بىرلەشتۈرىدۇ. قۇرۇلتايدا ھازىرقى قىرىم پارلامېنتىنىڭ ۋە باشقا سىياسىي تەشكىلاتلارنىڭ ئۇكرائىنانىڭ مۇستەقىللىقى ھەم تەۋە پۈتۈنلۈگىگە زىيان يەتكۈزگۈچى ئىش-پائالىيەتلىرى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ مىللەتلەر ئارا نىزا تۇغدۇرغۇچى غەيرىي قانۇنى ھەرىكەتلىرى قەتئىي تەنقىت قىلىندى.

ئابخازىيە رەھبەرلىگىنىڭ بىلدۈرۈشى

ئابخازىيەنىڭ روسسىيەدە تۇرۇشلۇق دائىمىي ۋەكىللىگى ئابخازىيەدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان غەيرىي مىللەتلەرگە نىسبەتەن قىيسىم كۆرسىتىلىپ، قانداقتۇر «ئىرقىي تازىلاش» ھەرىكەتلىرىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى ئۇيدۇرما مەلۇماتلارنى قەتئىي رەت قىلدى. ھوججەتتە: «ئابخازىيە ھۆكۈمىتى ئۇنىڭ مىللىتى ۋە ئىرقىي كېلىپ چىقىشىدىن قەتئىي نەزەر ھەر بىر پۇخرانىڭ بىخەتەرلىگىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ» دەپ ئالاھىدە تەكىتلەنگەن. پەقەتلا ئاھالىنىڭ خاتىرجەملىگىنى بۇزغۇچى، ئۆيلەرنى تالان-تاراج قىلىپ، ئوت قويغۇچى، ئادەم ئۆلتەرگۈچىلەرگە قارشى شەپقەتسىزلىك بىلەن كۈرەش ئېلىپ بېرىلماقتا.

ئى-تار-تاس-قا شۇنداقلا، ئابخازىيە مۇداپىئە مىنىسترلىگىنىڭ ئەخباراتىمۇ كېلىپ چۈشتى. ئۇنىڭدا ئۆزلىرىنىڭ ئىلگىرىكى ئۆي-ماكانلىرىغا قايتىۋاتقان گرۇزىن مىللىتىگە مەنسۇپ ئاھالىنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردا تېخىمۇ كوپەيگەنلىگى قەيت قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بىر قاتاردا گرۇزىيەدىن ئابخازىيە تەۋەسىگە ھەر خىل بۇزغۇنچىلىقلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى گرۇھلارنىڭ تاشلىنىۋاتقانلىقى ھەم خەۋەر قىلىندى. ئابخازىيە قىسىملىرى ئەينە شۇنداق گرۇھلاردىن بىر قانچىسىنى تىنجىتقان.

تەشۋىش

(ئوزبەكستاندا ئۇيغۇرلار پروبلېمىسىغا دائىر بەزى ئوي-پىكىرلەر)

كوڭۇلسىز سەرلەۋھە قويۇپ، بۇ ماقالىنى يېزىشىمغا بىر قاتار سەۋەپلەر ئۈندىدى.

— ئىلگىرى «كېڭەش ئۇيغۇرلىرى» دېگەن چۈشەنچە بىر نەچچە كېڭەش جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشىغۇچى ئۇيغۇر ئاھالىسىنى مەنىۋى جەھەتتىن مەلۇم دەرىجىدە ئۇمۇملاشتۇراتتى. بىر-بىرىمىزگە نىسبەتەن ئارەسمى بولسىمۇ مەجبۇرىيەت، ئېقىدە بار ئېدى. مىللىي تۇيغۇ، مىللىي ھەمدەردلىك، مىللىي بىرلىك زورۇرىيىتى ئۆزلىرىنىڭ تەبىي تەپتى بىلەن مىللىي دەرتلەر بېشىدا چوگلەنگەن خەلقىمىزنىڭ ئارزۇ — ئارمانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان ئۇمۇمىي ئىنتىلىشلىرىمىزدە، كۈرەشلىرىمىزدە ئوز ئارا مەدەت بېرىپ تۇراتتى.

لېكىن، ئەپسۇسكى، ئۇيغۇرلار پروبلېمىسى (مەن ئالدى بىلەن ئۆزبەكستانلىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالىنى نەزەردە تۇتىمەن) ئىلگىرى قانداق ئوقىتىدا تۇرغان بولسا، ھازىرمۇ بىر قەدەم ئالغا سۈرۈلگىنى يوق. بارغانسىرى مىللىي تەرەققىيات يولىمىزدا كۈتۈلمىگەن غەۋغالار پەيدا بولۇۋاتىدۇ. بۇ غەۋغالارنىڭ ئۆزىمىزگە باغلىق بولمىغان قىسمى بىزنى ئېچىندۇرىدۇ. ئامما ئۆزىمىزگە باغلىق بولغان غەۋغالار قەلبىمىزنى تېخىمۇ ئاچچىغراق ئورتەيدۇ. قېنى ئەشۇ كوڭۇلسىز ئامىللارنى ھەر بىر ئۆزبەكستانلىق ئۇيغۇر، بىرىنچى نۆۋەتتە جامائەتچىلىك دائىرىلىرى، مىللىي مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بىلەن دىلىمىزدىن ئوتكۈزەيلىچۇ.

1. بىرسىگە نان قايغۇسى، بىرسىگە جان قايغۇسى

ئۆزبەكستاندا ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ نوپۇسى نەچچە-نەچچە باراۋەر ئازىيىپ كەتكىنى ھەممىگە مەلۇم. ھازىرچە مىللەتنىڭ ئوسۇش جەريانىغا ھۆل بولىدىغان ئامىللار يوق. مەسىلەن، بىرمۇ ئۇيغۇر مەكتىۋى، ئۇيغۇر سىنىپى يوق. تېلېۋىدېنىيەدە ئاسقاپ-ئاسقاپ زورغا نەپەس ئېلىۋاتقان «ئۈمۈتنى» دېمىگەندە بىرەر ئاممىۋى ئەخبارات ئورگانى ئۇيغۇر تىلىنى ئوزىگە ئاساس قىلمىدى. بۇنىڭدىن بىر نەچچە ژىل بۇرۇن بىزنىڭ تەشەببۇسىمىز بىلەن تاشكەنت شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا ئۇيغۇر كافېدرىسى ئېچىلىۋېدى. ئەپسۇس ھازىرچە ئۇ نىمجان تۇغۇلغان بالىنى ئەسلىتىدۇ. 1967-ژىلى ئۆزبەكستان رادىوسى ھوزۇرىدا ئۇيغۇر ئانسامبلى تەشكىل قىلىنىپ، ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتى، خۇسۇسەن «ئون ئىككى مۇقامنى» قايتا تىرىلدۈرۈشتە ئەجايىپ خىزمەت كورسىتىپ، خەلقنىڭ (ئۆزبەكستاندىلا ئەمەس) سەممىي ئالقىشىغا سازاۋەر بولغانىدى. بىراق ناھەق ئۆزبەكستان رادىو-تېلېۋىدېنىيە دولەت كومىتېتى ئىختىيارىدىن چىقىرىلىپ، فىلارمونىيە تەركىۋىگە قوشۇلۇشى بۇ گۈللەۋاتقان مىللىي مۇزىكا دەرگاھىنىڭ پۇتىغا پالتا چاپتى.

مەركىزىي ئاسىيادىكى سابىق كېڭەش جۇمھۇرىيەتلىرى ئەمەلدە پۇت-قوللىرى چۈشەلگەن شوۋىنىستىك تۈزۈمدىن خالى بولۇپ، ئوز ئەركىگە، چىن مۇستەقىللىككە چىققانلىقى بىز ئۇيغۇرلارغىمۇ خوشاللىق ۋاقىە. ئامما تۇغۇلۇشى بىلەن ئادەم بالىسى دەس تۇرۇپ كېتەلمەيدىغاندەك، ئەندىلا كوزى يورىغان دولەت مۇستەقىللىكىمۇ ئوز ھاياتىنىڭ ھەممە تورت تەرىپىدىن بىردىن ئەلتوكۇس ئەپلەپ كېتەلمەيدۇ. بۇ تەبىي ھال.

دېمەك، بىز ئۇيغۇرلارمۇ مىللىي تەرەققىيات مېۋىلىرىنى كىمدۇر بىرى سېھىرلىك تەخسىگە سېلىپ، ئالدىمىزغا قويۇدۇ دەپ، ئاسمانغا قاراپ ئولتۇرىشىمىز خاتا. ئۆزبەكستاندىكى ئۇيغۇر ئاھالىسى، ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ موتىۋەر قىسمى، جامائەتچىلىگى، زىيالىلىرى ئوم بولغاندا، بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ، ئوزىنىڭ مىللىي «ژىغىسىنى» ژىغلىغاندا، مىللىي ھاياتىمىزدا ئورۇن ئالغان ۋۇقارقى ئېچىنارلىق ھاللارنى ئوز كۈچىمىز بىلەن ھەل قىلغان بولاتتۇق. بىزگە ھېچ كىم، ھېچ بىر ھوكۇمەت ئورنى ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنى ئاچماڭلار، باللىرىڭلارنى ئوز ئانا تىلىڭلاردا ئوقۇتماڭلار دەپ، يولىمىزنى توسۇغىنى يوق. مىللىي ئۆرپى-ئادەتلىرىمىزنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش، ئاممىۋىلاشتۇرۇش، ئانا تىلنى ئۆگىنىپ-بىلىشكە ئوخشىغان ئىشلارنى بىز ئۈچۈن باشقىلار ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىشىنى كۈتىشىمىز كېرەكمۇ!

ئەلۋەتتە، پادىنىڭ سەركىسى بولغاندەك ھەر قانداق ئائىلىنىڭ بېشىنى قوشۇدىغان قانداقتۇر شەكىلدىكى ئۇيۇشما بولۇشى شەرت. شۇ تەبىي زورۇرىيەتنى ئەستە تۇتۇپ، بىر توپ ئۇيغۇر ئاكتىۋىستلىرى تەشەببۇسى بىلەن بۇنىڭدىن بەش ژىل مۇقەددەم ئۆزبەكستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتى تۈزۈلگەن. ئۇ چېچىلىپ ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىنى قوشۇش ئۈچۈن زورۇر بولغان چارە-تەدبىرلەر ژۈرگۈزۈشنى ئوزىنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسى دەپ بەلگۈلىگەن. ئۇ دەسلەپتە شۇ يولدا ئىزچىللىق بىلەن پائالىيەت ئېلىپ باردى.

ئەپسۇسكى، ئۆزبەكستان ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتى ئوز ئالدىغا قويۇلغان ۋەزىپەلەرنى تەدرىجىي ئۇلغايتىش ئورنىغا كېيىنكى ۋاقىتلاردا كەسكىن سۇسلاشتۇرۇۋەتتى. مىللىي مەدەنىيەت، مىللىي مەنىۋىيەتكە ئائىت چوڭ-چوڭ پروبلېمىلارنى كوتىرىش، ھەل قىلىش بىلەن باغلىق بولغان تەدبىرلەرنى ئىشلەپ چىقىش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىشلىرىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، جەمىيەت رەھبەرلىگى، بىرىنچى نۆۋەتتە ئۇيغۇر جەمىيىتىنىڭ رەئىسى قۇرۇق مەجلىسۋازلىق، ئۇششاق-چۈشەك ئىشلار بىلەن ئورۇلۇپ قالدى. تەشكىلاتچىلىقنىڭ ئورنىنى سەپساتارۋازلىق ئېگەللىدى.

مانا بۇنىڭ ئىسپاتى، 1993-ژىلى 2-ئاپرېلدىكى «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ساندا مېنىڭ «مىللىي تەرەققىيات-بىرلىكتە» سەرلەۋھەلىك چوڭ ماقالەم بېسىلغان. ماقالىدا تۆۋەندىكى گەپلەر يېزىلغان: «ئوچۇغىنى ئېيتىش كېرەك، ئۇيغۇر جەمىيىتى رەھبەرلىگىنىڭ، ئۇنىڭ رەئىسىنىڭ نامىغا دېيىلىۋاتقان تەنە-دەۋالار ئاساسسىزمۇ ئەمەس. ئۇلارنىڭ، ئەڭ ئاۋال رەئىسى ئا. بەرايېۋنىڭ بېپەرۋالىقى ئاقىۋىتىدە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئەمەلدە تاشكەنت شەھەرلىك ئۇيۇشما دەرىجىسىگە چۈشۈپ قالدى. ئارىدا ئورغۇن ۋاقىت ئوتكەن بولسىمۇ، ناھىيەلەردە، ۋىلايەتلەردە ئۇيغۇر مەدەنىيىتى مەركەزلىرى يوق دەرىجىدە. ئۇيغۇرلار كوپ ياشايدىغان ئەنجان ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيىتى مەركىزى بىلەن ئالاقە، ھەمكارلىشىش دېگەن گەپ يوق. بۇ ھالنى نورمال دەپ بولامدۇ؟ ئۆزبەكستاندا ئۇيغۇرلار پروبلېمىسى ئېچىنارلىق ھالدا تۇرغان بىر شارائىتتا بۇ كەچۈرۈپ بولمايدىغان ئىشقۇ».

خوش، ئا. بەرايېۋ بۇ ھەققانىي تەنقىتتىن قانداق خۇلاسە چىقاردى؟ ھېچ قانداق! «توغرا سوز باش يارار، باش يارمىسا، تاش يارار» دېگەن ماقال ئېسىمغا كەلدى. بۇ دورەن مەسئۇلىيەتسىز، بىغەملىك باشنىمۇ يارىمىغانلىغى، قوزغالماس دىلنىمۇ قوزغۇتالمىغانلىقىغا ئەتتەڭ دەيمەن.

شۇ ئورۇندا دولەتلەر ئارا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىتتىپاقى توغرىسىدا ئىككى ئېغىز سوزۇم بار. ئىتتىپاق قۇرۇلغىنىغا 2 ژىل بولدى. دېكابىردا نۆۋەتلىك قۇرۇلتايىنى ئوتكۈزمەكچى، ئۆزبەكستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتى ئىتتىپاقنى ئەسىس ئەتكەنلەرنىڭ بىرى.

ئۇنىڭ توغرىسىدىمۇ ژۇقۇرىدا زىكىر ئېتىلگەن ماقالىدا خاپىچىلىق مۇلاھىزىلىرىمنى بايان قىلىۋېدىم. لېكىن ئىتتىپاق پرېزىدېنتى، باشقا رەھبەرلىرى بۇ تەنقىدىي پىكىرلەرگە ھېچ قانداق مۇناسىۋەت بىلدۈرمىدى. گەرچە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىدە بېسىلغان تەنقىدىي ماتېرىياللارغا ئىنكاس بىلدۈرۈش ئادەتتىكى مەنىۋىي قائىدە بولسىمۇ، جۇمھۇرىيەتلەردىكى (ھازىرقى مۇستەقىل دولەتلەردىكى) ئۇيغۇر مەدەنىيىتى پروبلېمىلىرى توغرىسىدا ئويلىنىش ئىتتىپاقنىڭمۇ پائالىيەت دائىرىسىگە كىرىدىغۇ، دەيمەن.

2. يېزىق تەشۋىشى

ھازىرقى زامان ئاممىۋىي ئەخبارات زامانى. ئۇنىڭسىز تەرەققىيات جەريانىنىڭ ئەھۋالى چولدە سۇسىز قالغان ئىنساننىڭ ھالىتىگە باراۋەر.

شۇ مۇلاھىزىنى قەغەزگە چۈشەردىمۇ، ئۆزبەكستاندا ياشىغۇچى ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى مىللىي مەنىۋىي-روھىي ھاياتىنىڭ ھالىتى، بولۇپمۇ ئەندى ئوسۇپ كېلىۋاتقان ياش ئەۋلاتنىڭ مىللىي ئىستىقبالى قانداق بولىدۇ، دېگەن ئوي مېيەمنى چۇلغاۋالدى. بۇ ئەندىشىگە يەنە ئىككى ۋاقىە قوشۇمچە تۈرتكە بولدى.

بىرىنچىسى: شۇ كۈنلەردە ئالمۇتىدا چىقىدىغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات»قا مۇشتىرى بولۇش ھەرىكىتى كېتىپ بارىدۇ. ھازىرقى قىممەتچىلىكنى بىر چەتكە قايرىپ قويغاندىمۇ ئۆزبەكستانلىق ئۇيغۇرلارنىڭ مۇشتىرى بولۇش خاھىشىنى مۇرەككەپلەشتۈرىدىغان باشقا بۇدۇشقاقلارمۇ بار.

بۇنىڭ بىرى ئۆزبەكستان بىلەن قازاقستاندىكى يېزىقنىڭ بىر-بىرىدىن پەرىق قىلىدىغان جايلىرى. شۇ تۈپەيلى نۇرغۇن ئۇيغۇرلار «ئوقالمايمىز» باھانىسىنى كەلتۈرۈپ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «ئارزۇ ژۇرنالىنى قولىغا ئالمايدۇ. خۇسۇسەن ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ كوپى شۇلار قاتارىدا تۇرغانلىغىنى ئېچىنىپ تىلغا ئالغۇسى كېلىدۇ كىشىنىڭ. بۇ كوز قاراشنىڭ ئوبيېكتىۋ تەرىپىگە قارىغاندا، — سۇبيېكتىۋ تەرىپى بېسىمراق. چۈنكى كىرىلىتسا ئاساسىدا ئالمۇتىدا قوللىنىلىۋاتقان يېزىقتىكى بىر نەچچىلا پەرىقنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس. بىر ئەجايىپ تەۋەرۈك ئۆزبەك كىشىسىدىن ئۈلگە ئېلىش كېرەك. ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئوسمىگەن، لېكىن ئۇيغۇرلارنى پەۋقۇلئاددە ھورمەت قىلىپ قەدىرلەيدىغان مېنىڭ تاشكەنتلىك قەدىردانىم جورەخان ئاكا خانازاروۋ ئۇزاق ژىللاردىن بۇيان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات»نى قىزىقىپ ئوقۇيدۇ. پائال مۇشتىرى بولغاندىن تاشقىرى باشقىلارنىمۇ مۇشتىرىلىققا تارتىدۇ. شۇ كىشىنىڭ ئالدىدا ھەتتا ئايرىم ئۇيغۇر زىيالىرىمىزنىڭ قەلبىدە مىللىي غۇرۇر ئۇچقۇلدىمىغىنى كىشىنى ئەجەپلەندۈرىدۇ. «يېڭى ھايات»نىمۇ ئەرەپچىنى بىلمەيمىز» دەپ ئوقۇمايدىغانلار جىق.

ئەندى شۇ كوڭۇلسىز ۋەزىيەت ئاقىۋەتتە قانداق نەتىجەلەرگە ئېلىپ كېلىشىنى بىر مۇلاھىزە قىلىپ كورەيلى. ئەرەپ گرافىكىسى ئاساسىدىكى يېزىقنى بىلىدىغانلارنىڭ ئاساسىي كوپچىلىگى پالىدىن-باقىغا ئوتۇپ كەتكەندە، ئەھۋال قانداق بولىدۇ؟ ئىجتىمائىي جەريان ئېقىمىغا قارىغاندا، كىرىلىتسا ئاساسىدىكى يېزىقىمىزمۇ بىزگە ئاخىرەتلىك شېرىك بولماي قېلىشى مۇمكىن.

ئىككىنچى ئەندىشە ژۇقۇرىدىكى ئەخمىنەدىن دەرەك بېرىپ، ئىشىك قېقىپ كىرىۋاتقان بىر ئۇچۇردۇر. «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتخانلىرى ئۆزبەكستان كىرىلىتسا ئاساسىدىكى ھازىرقى ئۆزبەك يېزىقىدىن كېچىدىغان ۋە 1995-ژىلغىچە لاتىن يېزىقىغا ئوتىدىغان بولۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەردار بولسا كېرەك. خوش، بۇ تەدبىردىن ئۇيغۇرلار پايدا كورەمدۇ ياكى زىيان تارتامدۇ. ئويلاپ كورەيلى. ئەگەر ھازىر ئومۇمەن ئۇيغۇر مەتبۇئاتچىلىغى (مەركىزىي ئاسىيادا) مەركەزلەشكەن قازاقستان دولىتىمۇ ئۆزبەكستان بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ، لاتىن يېزىقىغا ئوتىسىغۇ، نۇر ئۈستىگە نۇر. ئەگەر ئوتمىسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ھازىرقى ئەۋلات، بولۇپمۇ كەلگۈسى ئەۋلاتنىڭ ئەھۋالى نېمە كەچمەك؟ «ئوقۇشنى بىلمەيمىز» دېگەن قۇرۇپ كەتكۈر بىغەملىك ئۇ چاغدا ئاممىۋى تۈس ئالىدىغۇ. تارقاق ياشىغان، ئوتكەن مۇدھىش ئون ژىللىقلار دەستىدىن ئوزىنىڭ مىللىي روھىيىتىدىن تولۇق ياكى قىسمەن ئايرىلغان ئۇيغۇر خەلقى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ياش بوغۇنلىرى ئوز ئانا تىلىدا گېزىت، ژۇرنال، بەدىي، ئىجتىمائىي ئەدەبىياتلارنى ئوقۇمىسا، توغرىراغى ئوقۇيالمىسا، ئۇلدا مىللەتنىڭ ئىستىقبالى نېمە بولىدۇ؟ پىيادە ئۇزاق كېتەلمەس، ئاتلىققا يايىاق يېتەلمەس» دېگەندەك، ئارا يولدا قالمايمىزمۇ؟

ئويلايمەن، ئۆزبەكستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتى سوزى ئوتىدىغان تەشكىلاتچىلىق قابىلىيىتىگە ئېگە بولغان، بولگۈنچىلىككە يول قويماي، ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ، مىللىي مەدەنىيەتكە دائىر مەسىلىلەرنى ھەل قىلالايدىغان ئابرويلۇق، جىددىي ئۇيۇشمىغا ئايلىنىشى كېرەك. جامائەتچىلىك ئالدىمىزدىكى كونفېرېنسىيەدىن ئۇيغۇر جەمىيىتىنىڭ پائالىيىتىگە جان كىرگۈزىدىغان يولنى تاپىدۇ، دەپ ئۈمۈت قىلىدۇ. ئىتتىپاقتىن ئالمۇتا چېگارىسىدىن چىقىپ، ئۆزبەكستاندىمۇ ئىناۋەتلىك ئۇيۇشما بولۇپ قېلىشىنى، ئۆزبەكستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتىنىڭمۇ غېمىنى يېيىشىنى كۈتىمىز.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھاياتقا» ئاۋالمۇ تەكلىپ قىلغان پىكرىمنى يەنە تەكرارلىماقچىمەن. مېنىڭ «ئۇيغۇر ئاۋازى» ئوز مۇشتىرىلىرىغا ئەرەب گرافىكىسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىنى، «يېڭى ھايات» بولسا ئالمۇتىدا ئىشلىتىلىۋاتقان ھازىرقى ئۇيغۇر يېزىقىنى دايىملىق ئۆگىتىپ بارسا، بىر-بىرىنىڭ سەھىپىسىدە ئىككىنچى يېزىقتا ئايرىم ماتېرىياللارنى بېسىپ تۇرسا، «ئوقۇشنى بىلمەيمەن» دەيدىغانلارنىڭ سانى كامايغان بولاتتى.

ئۆزبەكستاننىڭ لاتىن يېزىقىغا ئوتۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئالمۇتا تەرەپمۇ، جۇملىدىن ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ئالىملىرىمۇ ئويلىنىشى كېرەك، دەپ ئويلايمەن. ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي پروبلېمىلىرىنى دولەتلەر چېگارىلىرى بىلەن پارچىلاپ بولمايدىغۇ، ئىچكىي ۋە دولەتلەر ئارا سەپلەرنى چىڭىتىپ تۇرۇپ، پۈتكۈل ئۇيغۇر خەلقىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى بىرلىشىپ ھەل قىلىشىمىز كېرەك دەپ ئويلايمەن.

مەن ئۆزبەكستاندا ياشىغۇچى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ھاياتىغا ئالاقىدار ئايرىم مەسىلىلەرنى كوتەردىم. ئۆزبەكستاندىكى قېرىنداشلارنى مىللىتىمىزنىڭ بۈگۈنكى، بولۇپمۇ كەلگۈسىدىكى ئەھۋالى ئۈستىدە جىددىي ئويلىنىشقا چاقىرىمەن. نا ئىتتىپاقلىق، ئارازلىشىش، ھەر كىمنىڭ ئوز ھارۋۇسىنى تارتىش كەيپىياتى مىللىي مەنپىيەتلەرگە زىيان كەلتۈرۈشتىن باشقا پايدا بەرمەسلىكىنى جان-جېگەرىمىز بىلەن دىلدا ساقلىساق، ئىشىمىز ئوڭدىن كېلىشكە ئىشەنچ ھاسىل قىلىمىز. «ئايرىلغان توزىدۇ، بىرىككەن ئوزىدۇ» دەپ بېكار ئېيتمىغان ئاتا-بوۋىلىرىمىز.

خېلەم خۇدايبەردىيېۋ.
تاشكەنت شەھىرى.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن مەزكۇر ماقالىنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھاياتنىڭ» جەمغۇرمىسىدا قالدۇرۇلدى.

سالامەتلىكتىن قىممەتلىك ھېچ نەر سىنىڭ يوقلىغى ھەممىمىزگە مەلۇم. شۇڭلاشقا «سالامەتلىك—زور بايلىق» دەپ خەلقىمىز بىكار ئېيتمىغاندە. ئىنسانلار سالامەتلىكىگە كېپىللىك قىلىدىغان ئاق خالاتلىق دوختۇرلارنى شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر قەدىرلەيدۇ. قىرىق ژىلدىن بىرى شۇ كەسىپتە ئىشلەپ كېلىۋاتقان، كەسىپ سىرلىرىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرگەن مەھەممەت ئومەروۋ ئەينە شۇنداق ھۆرمەتكە سازاۋەر سالامەتلىك ساقچىلىرىنىڭ بىرىدۇر،

ئەتىجىسىدە يۈزلىگەن، مىڭلىغان بىمارلارنىڭ دەردىگە دەرمان بېغىشلىدى. شۇ ژىللاردىكى ئۇنۇملۇك ئەمگىكى ئۈچۈن بىر نەچچىلىگەن مېداللار، پەخرىي يارلىقلار ۋە «ھورمەت بەلگۈسى» ئوردېنى بىلەن تەغدىرلەندى.

1957—ژىلى ئاتا ۋەتىنىگە بېرىپ ئىشلەش مۇمكىنچىلىگىنىڭ تۇغۇلغانلىغى ئۇنىڭ ھاياتىدىكى چوڭ بۇرۇلۇش ۋە خوشاللىقلىرىنىڭ بىرى بولدى. لېكىن، بۇ خۇرسەنلىك ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى. قارا چېكەتكىدەك ئۇيـ

شىپاكار

مەھەممەت ئاكا ئەسلىدە ئۇرۇمچى شەھىرىدە تۇغۇلۇپ ئوسۇپ، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى شۇ يەردە تاماملىغان. ئۇ چاغلاردا ئۇرۇمچى شەھىرىدە دوختۇر ۋە تېۋىپلار قول بىلەن سانىغىدەك ئاز ئىدى، شۇڭا باللىغىدىن ئۇنىڭ كوڭلىدە كىشىلەرنىڭ سالامەتلىكىگە شىپالىق بەخش ئەتكۈچى دوختۇر بولۇش ئارزۇسى ئويغاندى. م. ئومەروۋ شۇ ئارمىنىغا يېتىش ئۈچۈن 1947—ژىلى كېڭەش ئېلىگە چىقىدۇ. بۇ يەردە شۇ ساھادا بىلىم ئېلىشىغا ئۇنىڭغا كوپلىگەن قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشىغا توغرا كەلدى. شۇندىمۇ تەلەپچان ژىگىت ھەممە ئېغىرچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ئاۋال تېخنىكۇمىغا، كېيىنرەك تاشكەنت تىببىي ئىنستىتۇتىنىڭ داۋالاش بولۇمىگە چۈشۈپ ئوقۇپ، مەزكۇر بىلىم جايلىرىنى پۇختا بىلىم ئېگىلەش بىلەن تامالاپ چىقىدۇ.

ياش مۇتەخەسسىسنىڭ دەسلەپكى ئىش پائالىيىتى مەخسۇس يوللانما بىلەن پالفلوۋ ناھىيەسىنىڭ ياركەنت شەھىرىدە ئىشلەشتىن باشلانغان. ئىشقا كىرىشكەن دەسلەپكى ۋاقىتلاردىلا ئوزىنىڭ نەزەرىيەۋىي بىلىمىنىڭ چوڭقۇرلىغىنى نامايىش قىلىپ، كەسپداشلىرىنىڭ دىققەت ئېتىۋارىنى قوزغىغان. م. ئومەروۋ تېز ئارىدا ئاھالىنىڭ ئىناۋىتىگە ئېرىشتى، ئۇ يەردە داۋالاش بولۇمىنىڭ باشلىغى لاۋازىمىدا ئوزگە ۋە كەسپداشلىرىغا ژۇقۇرى تەلەپچانلىق بىلەن قاراپ ئىشلىشى

ھۇر دىيارىنى قاپلاپ كېلىشكە باشلىغان كەلگۈندىلەر ھەر تەرەپتىن قىسىم كورستىشكە كىرىشتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ۋەتەن، خەلق، توغرىلىق ئەركىن سوزلەش قىلمىش ھېسابلىناتتى. ئەمەلىي شارائىت ئۇنى قايتىپ كېڭەش ئېلىگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. مەھەممەت ئاكا شۇ تۇيەيلى ئاتا ۋەتىنىدىن قايتىپ چىقىپ، ئوزىنىڭ سويۇملۇك كەسپىنى يېڭى يەر شەھەرلىك دوختۇرخانىسىدا داۋالىغۇچى دوختۇر بولۇپ ئىشلەش بىلەن داۋاملاشتۇردى. بۇ مەزگىللەردە ئۇ مول ئىش تەجرىبىسىگە ئېگە دوختۇرلارنىڭ بىرىگە ئايلانغان ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ داۋالىشىنى خالىغۇچى خېرىدارلىرى كوپىيىپ، نامى جامائەتچىلىك ئارىسىدا يەنىمۇ كەڭ تونۇلۇشقا باشلىدى.

1992—ژىلى ئۇنىڭغا چەت ئەلدە ئىشلەشكە توغرا كەلدى. تۈركىيە ھوكۇمىتى بىلەن ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى ئارىسىدا تۈزۈلگەن كېلىشىم بويىچە ئوزبەكىستاندىن تۈركىيەگە بىر نەچچە ئىستىداتلىق دوختۇرلارنى ئەۋەتىش لازىم تېپىلىپ، ئەينە شۇلار قاتارىدا م. ئومەروۋ ئۇ ئەلدە بولۇپ ئىستامبۇلدىكى «زەرە پاشا» دوختۇرخانىسىدا پائالىيەت ئېلىپ باردى. مەزكۇر دوختۇرخانىدا ئىشلىگەن ژىللىرىدىمۇ ئۇ ئوز ۋەزىپىسىنى شەرەپلىك ئادا قىلالىدى. شۇندا تۈركىيەدە ئەشىر قىلىنىدىغان «سابا» ئاملىق گېزىتتە ئۇنىڭ ھەققىي ئىختىدارلىق دوختۇر ئېكەنلىگى توغرىلىق كەڭ كولەملىك ماقالا ئېلان قىلىنغانلىغىمۇ شۇنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر.

مەھەممەت ئاكا ئومەروۋ يېشى يېتىپ ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققان بولسىمۇ ئوزى باللىغىدىن سويۈپ تاللاۋالغان كەسپىدىن قول ئۈزمەي، ئۇنى تاشلاپ كېتىشكە قىيماي، ئاخىرقى ژىللاردا تاشكەنت شەھىرى سابىر رەخىموۋ ناھىيەسىدىكى سىل كېسەللەر دىسپانسىرىدا ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ دەرت-كېسەللىرىگە شىپابەخش ئېتىدىغان شەرەپلىك ئەمگىكىدىن ئوز قەلبىدە قانائەت ھاسىل قىلىپ ياشاشقا ئادەتلەنگەن.

شۈكرى ئابدۇللا.

تاشكەنت شەھىرى.

قۇرئان ھېكايەتلىرى

(ئاخىرى، بېشى ئوتكەن سانلاردا)

ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي ھەممىسى يۇسۇفنىڭ دېگىنىدەك بولۇپ چىقتى. لېكىن شاراپ تەييارلىغۇچى كۈندىلىك ئىشىنىڭ ھەلەكچىلىگى، شۇنداقلا شەيتاننىڭ ئېزىقتۇرۇشى بىلەن يۇسۇفنىڭ ئېيتقىنىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويدى. شۇ ئاقىۋەتتە يۇسۇفكە يەنە بىر نەچچە ژىل زىنداندا يېتىپ قېلىشقا توغرا كەلدى.

يۇسۇفنىڭ زىنداندىن چىقىشى

پادشا بىر چۈش كورۇپ ئالاي كۈلەرگىچە ئۇ چۈشىنى ھەر خىل جورۇپ، ئەنسىزچىلىككە سېلىنىپ ژۈردى. ئاخىرى دەرگاھىدىكى بارلىق ئولۇمالار بىلەن ئەقىلدار كىشىلەرنى ژىغىپ، ئۇلارغا كورگەن چۈشىنىڭ تەرىپىنى ئېيتىپ بېرىشىنى بۇيرىدى.

— چۈشۈمدە يەتتە كوترەم، ئورۇق سىيىرلارنىڭ يەتتە سېمىز سىيىرنى يەۋاتقانلىغىنى ھەم يەتتە تولغان باشاقنى، ھاغدادىغا يەتمەي قۇرۇپ قالغان يەتتە باشاقنى كوردۇم. بۇ غەلىتە چۈشۈمنىڭ مەناسىنى ئېيتىپ بېرىڭلار،— دېدى پادشا ئۇلارغا مۇراجەت قىلىپ.

ئولۇمالار پادشانىڭ بۇ چۈشىنىڭ مەناسىنى دۇرۇس ئورۇپ بېرىشقا ئوزلىرىنىڭ ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. پادشا چۈشىنىڭ تېگى-تەتىگە يېتەلمەي، ئولتارسا-تۇرسا بۇ توغرىلىق ئويلايدىغان بولۇپ قالدى. شۇ پەيتتە پادشانىڭ مۇشكۇل ھالىنى كورۇپ ژۈرگەن شاراپ تەييارلىغۇچى ھەر قانداق چۈشنى دەل ئورۇپ بېرىش قابىلىيىتىگە ئېگە يۇسۇفنى ئويغا كەلتۈردى.

— ھورمەتلىك تەخسىر،— دېدى ئۇ پادشاغا،— زىنداندا بىر ژىگىت ياتىدۇ، ئۇ ناھايىتى ئەقىل-پاراسەتلىك، غايىپنى بىلگۈچى بىلىم-سەۋىيەگە ئېگە، ھەر قانداق چۈشنى دەل ئورۇپ بېرەلەيدۇ. چۈشۈڭىزنىڭ تەرىپىنى شۇنىڭغا ئېيتقۇزۇڭ، مېنى زىندانغا چۈشۈرسىڭىز ئۇنى تېپىپ چىقىمەن،

پادشانىڭ بۇيرۇغى بىلەن شاراپ تەييارلىغۇچى خىزمەتكار زىندانغا چۈشۈپ، يۇسۇفنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ بۇيرۇقنى ئادىتى بويىچە ئاللاغا ئىبادەت قىلىپ ئولتارغان ئېكەن.

— قەدىناس يۇسۇف دوستۇم،— دېدى ئۇ،— مەن سىزنى زىنداننىڭ ئازاپ-ئوقۇبىتىدىن قۇتۇلۇپ، ھۇرلۇككە ئېرىشسۇن دېگەن نىيەت بىلەن يېنىڭىزغا چۈشتۇم. ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىپ بېرىڭ، ئەگەر چۈشىدە بىرسى يەتتە ئورۇق سىيىرنىڭ يەتتە سېمىز سىيىرنى يەۋاتقانلىغىنى كورسە، يەتتە جاناقلىرىغا تولغان ۋە شۇنچىلىك قۇرۇپ قالغان باشاق كورسە بۇ نېمىنىڭ ئىپادىسىنى بىلدۈرىدۇ.

يۇسۇف كىشىلەرنىڭ كورگەن چۈشلىرىنى ئەينەن ئورۇپ بەرگۈچى ئېقىدارلا ئەمەس، ئاللانىڭ پانى دۇنيادىكى پۈتكۈل خەلقنى دۇرۇس يولغا سېلىشقا ئەۋەتكەن ئەلچىسى. ئۇ ئوز ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرغۇچى رېتىدە بۇنىڭدىن كوپ ژىللار ئىلگىرى شاراپ تەييارلىغۇچى بۇ ژىگىت بىلەن ئاۋاينىڭ چۈشلىرىنىڭ سىرىنى ئېيتىپ بەرگەن، شۇ ئارقىلىق ۋە ئىزگۈ نىيەتلىك پىكىر تەسىھەتلىرى بىلەن ئۇ كىشىلەرنى ئاللاغا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىپ كەلمەكتە ئىدى. بۇگۈنكى نۇۋىتىدە پادشانىڭ چۈشىنى ئورۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇش، شۇ ئارقىلىق ئۇلۇغ ئاللانىڭ ئۇزدەرتىگە يەنىمۇ قايىل قىلدۇرۇش مەقسىتىدە كەلدى.

— ئېلىڭلاردا قاتار يەتتە ژىل ھوسۇل ياخشى بولۇش سەۋەبىدىن مەمۇرچىلىك بولىدىكەن. بىراق ئەڭ سىنچە ئۇنىڭ كەينىدىن قۇرغاقچىلىق باشلىنىپ، ئەللە ئاچارچىلىق يۈز بېرىدىكەن. ئۇ ژىللىرى ئانىلاستاندا ئاسمانىي بولۇت قاپلىغىنى بىلەن قۇرۇق ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ، بىر تامچىمۇ يامغۇر يېغماستىن شامال چىقىدىغان بولىدۇ. ھەتتا دەرياسىڭىزمۇ سۇيى بەسسىپ، پۈتكۈل دالا-تۈزدىكى گىياھلار قۇرۇپ كېتىشى ئېھتىمال. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ژىللاردا بولسا ئەھۋال شارائىتى ئوزگىرىپ ئوز قېلىپىغا چۈشىدۇ. بۇ سىرىنى ماڭا ئاللا ئايان قىلدى،— دېدى يۇسۇف پادشانىڭ چۈشىنىڭ سىرىنى بايان قىلىپ،— ئەگەر مېنىڭ ئېيتقانلىرىمغا ئىشەنسەڭلار ئەينە شۇ مولچىلىق بىلەن قەھەتچىلىكنى ھازىردىن باشلاپ ئېسىڭلاردا تۇتۇپ، ئاگاھ بولۇشۇڭلارنى ئەسكەرتىمەن. ئۇ ژىللارنى ئەگىشەپ، ئەھلىنى قورغىنىشقا بەرمەسلىك ئۈچۈن پادشادىن تارتىپ ئاددىي پۇقراغىچە تەجەملىك بىلەن ھايات كەچۈرۈشكە ئۈگۈنۈشۈڭلار ھاجەت. شۇڭلاغا ئېيتقان ژىللار ياخشى بولۇپ، مول ھوسۇل ئېلىنغان ژىللاردىكى ئاشلىقنى ئامبار، ئورىلاردا ساقلاپ، كەلگۈسى ئېغىر كۈنلەردە جېنىڭلارغا ئارا قىلىشنى ئەستە تۇتۇڭلار. شۇندا جۇتچىلىقتىن ئامان-ئېسەن چىقىسىلەر.

يۇسۇفنىڭ بۇ ئېيتقانلىرىنى شاراپ تەييارلىغۇچى پادشاغا يەتكۈزگەندە، ئۇ بۇ سوزلەرنىڭ ھەقىقەتكە ئۇيغۇن ئېكەنلىگىگە كوز يەتكۈزۈپ، يۇسۇفنىڭ دانالىقىغا ئىخلاس بولۇپ، ئۇنى ئوز دەرگاھىغا چاقىرتىپ ئەكىلىپ، پاراڭلىشىش قارارىغا كەلدى.

يۇسۇف ئاللانىڭ ئەلچىسى. ئاللا ئاتالا ئۇنىڭغا سەۋرلىك، كەڭ پېيىللىق بولۇشىنى ئۈگەتكەن ئىدى. ئۇ زىنداندا كورگەن ئازاپلىرىنىڭ ھەممىسىگە بەرداشلىق بىلەن چىداپ كەلدى. شۇنچە ژىللار ئۇنىڭ كوزىنى نۇرلۇق ئايىنى، يورۇق ئالەمنى كورگىنى يوق. قالماق-قاتقان تاشلاندۇق تاماقلار بىلەن كۈن ئوتكۈزدى. پۇت-قوللىرىنى ئېغىر كىشەنلەر يارا قىلىۋەتكەن ئېدى. شۇندىمۇ ئۇ دىلىنى پاك تۇتۇپ كەلدى. شۇندا پادشانىڭ ئوزىگە ئەۋەتكەن ئەلچىسى كېلىپ،— يۇسۇف، پادشاھى ئالەم ئوزىڭىز بىلەن كورۇشۇپ پىكىرلەشمەكچى،— دېگەن خەۋىرىنى ئېلىپ كەلگىنىدىمۇ ئوزىنى دادىللىق بىلەن تۇتۇپ، بىردىن ئۇنىڭغا رازىلىغىنى بىلدۈرمەي، ئۇ زىنداندىن چىقىشنىڭ گۇناھىنى ئوتەپ چىققانلىغى بولۇپ قالمىسۇن، دەپ پادىشانىڭ ئالدىغا مۇنداق شەرت قويدى.

— پادشاغا مېنىڭ تەلۇىمنى مەلۇم قىلىڭلار. زىنداندىن چىقىشىمدا مېنىڭ بىگۇنالىغىمنى ئاقلىشىم ئۈچۈن مېنى ناھەق كويدۈرگەن ئاياللارنىڭ قىلمىشلىرى پاش قىلىنىپ، ئەيىپسىزلىگىم خەلققە ئېلان قىلىنىدىغان بولسۇن.

يۇسۇفنىڭ بۇ ئېيتقانلىرى پادشاغا دەسلەپ ئۇنىڭ قىر كورسەتكەنلىگى بولۇپ تۇيۇلدى، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ تەلەپنى ئورۇنلاشتا پادشا ئويلىنىپ قالدى. پادشا بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ بىلىم، قابىلىيىتىگە ھەۋەسلىنىپ، ئۇنىڭ بىلەن كورۇشكىسى كەلسە، ئىككىنچى تەرەپتىن زىندانغا بەنت قىلىنغان كىمدۇ بىرىنىڭ ئالدىغا شەرت قويۇۋاتقانلىغى ئۇنىڭغا قىر كورسەتكەنلىك بولۇپ تۇيۇلدى. شۇندىمۇ ئۇ كوپ ئويلانغاندىن كېيىن يۇسۇفنىڭ شەرتىگە كونۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىش قارارىغا كەلدى.

پادشا ئالدى بىلەن ئوردىدىكى يۇسۇفنىڭ زىندانغا تاشلىنىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئاياللارنىڭ ھەممىسىنى ئوز ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ،— يۇسۇفنىڭ زىندانغا تاشلىنىشىنىڭ ئوزەڭلارغا باغلىنىشلىق سىرلىرىنى شۇ بويىچە يوشۇرماستىن ماڭا ئېيتىسىلەر، ئەگەر يالغان ئېيتىدىغان بولساڭلار كەچۈرۈمسىز جازالىنىدىغىنىڭلار ئېسىڭلاردا بولسۇن،— دەپ قاتتىق ئاگاھلاندۇردى. ئاياللار پادشانىڭ قەھرىدىن قورقۇپ، ھەممە ئەھۋالنى شۇ بويىچە ئىخرار قىلىشقا باشلىدى. ژىللار ئوتۇپ قېرىلىققا يۈز تۇتقان ۋەزىرنىڭ ئايالىمۇ ئوز ئەيىۋىنى بويىنىغا ئېلىپ،— ئۇنىڭغا قەستەنلىك قىلغانلىغىمنى ئەندى يوشۇرمايمەن. ئۇ ناھايىتى قابىلىيەتلىك، زېرەك ۋە ئەڭ ئاساسى مېنىڭ سويگۈ-مۇھەببىتىمنى ئوزىگە تارتىپ ئالغان سۇمباتلىق ژىگىت ئېدى. شۇڭلاشقا بار مۇمكىنچىلىگىم بىلەن ئۇنى ئوزەمگە قاراتماقچى بولدۇم. بىراق، ئۇ مېنىڭ تىلىگىمنى قوبۇل قىلمىدى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭغا بولغان ئىشقى-مۇھەببىتىم ئاخىرى قەساسقا ئايلىنىپ، ئۇنى زىندانغا تاشلاتقۇزدۇم. راستىنى ئېيتسام، ئۇ مېنىڭ ھاياتىمدا ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا كورگەن ئەڭ ئىزگۈ نىيەتلىك كىشى بولۇپ، مېنىڭ ژۈرىگىمدە ساقلىنىپ قالدى،— دەپ ۋەزىرنىڭ ئايالى پادشانىڭ ئالدىدا ئوز قىلمىشلىرىنى بايان قىلدى.

(داۋامى بار).

ئىنسانلار بىر پۈتۈن يەر شارىدا ئومۇملىشىپ ياشىسىمۇ، ھەر بىر خەلقنىڭ مىللەت نامىدا ئاتىلىپ كەلگەن، مۇقەررەر رەۋىشتە قېدىمدىن ماكانلاشقان ئۆز دىيارى مۇجۇتتۇر. تەبىئىي ھادىسىلەر، سىياسىي- ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر تۈپەيلى بەزىدە ئۆزگە ۋەتەنگە كۆچۈپ ياشاشقا توغرا كەلسىمۇ، ھەر قاچان يەنىلا ئەسلى كېلىپ چىققان تەكتى- ماكانى مۇقەددەستۇر. ۋەتەن دېمەك ئىمان شان جۇملىسىدىندۇر. ئۇ تەڭدىشى يوق ئۇلۇغدۇر. ئۆز تەكتىنىڭ تۇپراق، سۇ، كىلىماتىنىڭ تەبىئىي قۇدرىتىدە تورەلگەن، ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەريانىدا تەكەممۇللاشقان خەلق ئۈچۈن ۋەتەن- خاسىيەتلىك قۇتلۇق ئانىدۇر.

نىلقا دىيارى ئەينە شۇنداق ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان قوينىدىكى ئىلاھى ئەزىز بىنا ئەتكەن بىر پارچە گۈزەل، باي زېمىندۇر.

مۇئۇپ ئاقىدىغان شوخ قاش دەرياسىغا ئەسىرلەر بويى قالقان بولۇپ، بۇلجۇتماي ئۆز قېنىدا ئاققۇزۇپ كەلمەكتە. قاش دەرياھاۋزىسى، ئاۋرال تېغىنىڭ قەددى- قامىتى نىلقىنىڭ كۆكسىگە تەبىئەتنىڭ بىنا ئەتكەن تەكرارلانماس گۈزەل مەنزىرىسىدۇر.

نىلقىنىڭ تەبىئىي كىلىماتى يازدا ھۆل- يېغىنلىق بولۇپ، قىشتا قار قېلىن ياغىدىغان ۋە سوغ ئىقلىملىق جايدۇر. ماي ۋە ئىيۇن ئايلىرىدا يەر- جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان چاقماق چېقىپ، گۈلدۈرى بىلەن ياغىدىغان يامغۇر سۇلىرى چارۋىچىلىق، دېخانچىلىق، ئىشلەپ چىقىرىش مولچىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ تەبىئىي كاپالىتى ھېساپلىنىدۇ. نىلقىدا چوڭ تىپتىكى سۇغۇرۇش ئۇستەڭلىرى يوق بولۇپ، دېخانچىلىقنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى بىنەم تەشكىل قىلىدۇ. كەڭتاشا قولايلىق يايلاق- قىشلاقلىرىدا تۇ-

تۇن كېپەكلىرىنى ئىلشاتتى. چونجىدا قېدىمى ئەژداتلىرىمىز قېزىپ پايدىلانغان مىس كانلىرىنىڭ ئىزلىرى شۇ بويىچە ساقلانغان. كومۇر كانلىرى ھەممىدىن كۆپ بولۇپ، يەر ئۈستى قاتلاملىرىدا، دەريا، تاغ، جىرا قىرغاقلىرىدا قاتمۇ- قات كۆرۈنۈپ تۇرغانلىقىنى بايقايسىز. چوڭ كومۇر زاپاسىغا ئىگە كانلاردىن جىرىمتاي، كۈركە، مۇڭكۈت، سارىتېكە ۋە باشقا جايلار بار.

نىلقىنىڭ شەرىق تامانىدا تەخمىنەن 25 كىلومېتىر ژىراقلىقتا جايلاشقان جىرىمتاي كومۇر كانى تۈزلەكتىكى ئۈستى ئوچۇق زاپاسى مول كانلاردىن بىرى بولۇپ، كىشىلەر قول كۈچى ئارقىلىق كومۇر چىقىرىدۇ. باراق ساقال، ئىلەم زورىخان (ئايال) دېگەن ئاتاقلىق خاڭجالار باشقۇرغان خاڭلاردىن چىقىرىلغان كومۇر مەھسۇلاتى پۈتۈن نىلقا ناھيەسىنى تەمىنلەپلا قالماستىن خوشنا ناھ-

بىنەم بەكمۇ ژۇقۇرى ھوسۇلدارلىق ئىدى. دېخانلار ئەتيازدا ئەم بوزغا بىر خو (تورت پۇت. بىر پۇت 16،5 كىلوگرام) بۇغداي ئۇرۇغىنى چېچىپ قويسا كۆپايە ئىدى. نىلقىنىڭ بىنەم ئۇنىنىڭ ژۇقۇرى سۈپەتلىكلىگىدىن داڭقى بار بولۇپ، غۇلجا رەۋەندە بازىرىدا بىر يېرىم، ئىككى ھەسسە قىممەت باھادا سېتىلاتتى.

نىلقىنىڭ ئوتتۇزىنچى يىللىرى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنقى دەۋرلىرىدىكى ئىقتىسادى ئەھۋالى شەخسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى ئەركىن بازار ئىقتىسادى بولۇپ، بۇ يەردە ساناەت ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى بولمىغان. سۇ تۈگمەنلىرى، سوۋۇن ئىشلەپ چىقىرىش ئىگىلىگى، تومۇرچىلەر، ماشىنچىلىق ئىشخانىسى، ساتىراشلىق، ئاۋاي- قاسساپچىلىق، ھەر خىل كىيىم- كېچەك ۋە يېمەك- ئىچمەك دۇكانلىرى ئىشلەيتتى. سودا- سېتىق

ۋەتىنىمىزنىڭ ياقۇت كۆزى- نىلقا

ئەسىرىمىزنىڭ قىرىقىنچى يىللىرىدا گومىنداڭ مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ئازاتلىق ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ بوشۇگى نىلقا ئىنقىلاۋىنىڭ قۇدرەتلىك پارتلىشى ئەنكىن ھوكۇمىتىگە زور تالاپەتلەرنى يەتكۈزۈپ، غالىبىيەت ئەنجىسىدە ئۈچ ۋىلايەت تېررىتورىيەسىدە ئازات «شەرقىي تۈركىستان» ھاكىمىيىتىنى تىكلەشكە ئېلىپ كەلدى.

بىز نىلقا خەلقىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن تارىخ بېتىنى ئېچىپ قارايدىغان بولساق، 1865- يىللىرى تاڭغۇت باسقۇنچىلىرىنىڭ نىلقىنى ئىشغال قىلىشى ئارقىلىق غۇلجىنى قولغا ئېلىشقا ژۇرۇش قىلغانلىرىدا سەركەردە قارا سۇلتاننىڭ باشچىلىغىدا نىلقا ۋە سۇلتان ۋەيس مازارى بوسۇغىسىدىكى توغرى قىرداۋانلىرىدا مىسلى كورۇلمىگەن قەھرىمانانە جەڭلەرگە قاتنىشىپ، دۈشمەننى تار- مار قىلىپ، ئۆز ژۇتىنى باسقۇنچىلاردىن ساقلىغانلىرىنى كورىمىز.

1993- يىلى «ئاپرىل ئىنقىلاۋى» دەپ ئاتالغان غۇلجىدا يۈز بەرگەن ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىدە ختاي ئىستىلاچىلىرىنىڭ ئىلى دىيارىغا ھوكۇم ژۇرگۈزۈپ كەلگەن سۇيدۇڭ- كورە قورغانىدا تولۇق بويىچە ئەڭ كۈچلۈك ھېساپلانغان مۇستەبىت جاڭجۇڭ- جاڭپېيۋەن ئوزىنىڭ بىر قىسىم قوراللىق كۈچلىرى بىلەن سۇلتان ۋەيس مازارىغا چېكىنىپ، قايتارما ھوجۇمغا ئۆتۈشكە ئورۇنغانىدا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلمەيلا قالماستىن، قارشىلىق كورسىتىشكە ئۇچراپ، چارىسىز قالغانلىقىدىن ئۆزىنى- ئۆزى ئولتۈرۈش ئاقىۋىتىدە قوراللىق كۈچى تەسلىم بولۇش بىلەن بىللە بىت- چىت بولغان ۋاقىئە پۈتكۈل ئىلىنى تەۋرەتكەن ئىدى.

مەن بۈگۈن بۇ ماقالەمدە نىلقا قوزغىلىڭى توغرىسىدا توختالمايمەن. بەلكى بۇ قۇتلۇق دىيارنىڭ 1944- يىلغىچە بولغان سىياسىي- ئىجتىمائىي ھاياتى ۋە تەبىئىي شەرت- شارائىتلىرى توغرىسىدا بىلىدىغانلىرىمنى ھېكايە قىلماقچىمەن.

نىلقا ناھيەسى غۇلجا شەھىرىدىن يۈز ئون كىلومېتىر شەرىق تامانغا، پولكىنۇر تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىگىگە جايلاشقان تاغلىق- چارۋىچىلىق رايون. قاش بېشىدىن ۋە تاغ- جىرا سۇلىرىدىن ھاسىل بولۇپ ئىلى دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان قاش دەرياسى نىلقا شەھرىنىڭ يېنىدىن كېسىپ ئاقىدۇ. دەريانىڭ ئوڭ تەرىپىدە سۇلتان ۋەيس مازارىدىن ئۈچ تارتىپ شەرىققە سوزۇلغان، ئالچە ئېگىز بولمىغان «ئاۋرال» تېغى ئېلاندەك تو-

مەنلىگەن چارۋا ماللار بېمالال بېقىلىپ، ئوسۇرۇلىدۇ..

شۇ ۋاقىتلاردىكى ھېساپ بويىچە نىلقا تېررىتورىيەسىدە ئەللىك مىڭ ئەتراپىدا ياشايدىغان ئاھالىنىڭ كوپچىلىگىنى ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇللار تەشكىل قىلاتتى، ئۇنىڭدىن باشقا رۇس، تۇڭگان ۋە تاتارمۇ بار ئىدى. موڭغۇل، قازاقلار چارۋىچىلىق ساھاسىدا، ئۇيغۇرلار بولسا شەھەر ۋە مەھەللىلەردە ياشاپ، دېخانچىلىق، باغۋەنچىلىك، سودا- سېتىق ۋە ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىناتتى. نىلقا ئۇيغۇرلىرى ئۆزلىرىنى نىلقىلىق، مازارلىق، چونجىلىق دەپ ئۈچكە بولۇپ ئاتىشاتتى.

نىلقا ئۇيغۇرلىرى قازاقىستان يەتتىسۇ ئۇيغۇرلىرىدىن بولۇپ، تارىختىن بېرى تەكرارلىنىپ كەلگەن بىردە ئۇ تەرەپكە، بىردە بۇ تەرەپكە كوچۈش سەرگۈزەشتىلىرىنى باشتىن كەچۈرگەن. بىر قىزىق يېرى شۇكى، ھەر بىر كوچكەندە ئۇ ياقتا بولسۇن ياكى بۇ ياقتا بولسۇن، ژۇقۇرىدىكى ئۈچ مەھەللە خەلقى ئۆز ئاقساقاللىرىنىڭ باشچىلىغىدا ئۆز توپى بىلەن بىللە مەھەللە بولۇپ ياشاپ كەلگەن. مەسىلەن، ئۇيغۇر رايونىنىڭ چارىن يېزىسىدا نىلقىلىق، مازارلىق ۋە چونجىلىقلارمۇ ئۆز ئالدىغا مەھەللە قۇرۇپ ئولتۇراقلاشقان. نىلقىغا يەنە تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىن كوچۈپ كېلىپ ئورۇنلاشقان ئۇيغۇرلارمۇ تەدرىجىي كوپىيىشكە باشلىغان ئىدى.

نىلقا ناھيەسى ئالتە رايوندىن قۇرۇلغان بولۇپ، سۇلتان ۋەيس مازار، نىلقا شەھەر رايونى، چونجا، قاراتۆپە، جىرىمتاي، قاراسۇلاردىن ئىبارەت ئىدى. يېزا- قىشلاقلاردىن سۇپتاي، جالىنقول، جارتۇغان، ژۇقارقى ۋە توۋەنكى ئۇلاستايلار، بولۇڭ، كورە ۋە باشقىلار بولۇپ، زىكو، قارچىق، ئارسلان، ئۇلاستاي دېگەن مەشھۇر كەڭ يايلاق ۋە قىشلاقلارمۇ بار ئىدى. نىلقا شەھەر، سۇلتان ۋەيس مازار، سۇپتاي، ئۇلاستاي مەھەللىرىدە ساپلا ئۇيغۇرلار ئىستىقامەت قىلىشاتتى.

نىلقا زېمىنى تەبىئىي بايلىقلارغا باي بولۇپ، زامانىۋىي گېولوگىيەلىك قېزىشلار ئېلىپ بېرىلمىغانلىقتىن، يەر ئۈستىدە ئاشكارە ياتقان تومۇر، مىس، قوغۇشۇن، كومۇر، ئالتۇن- كۈمۈچ ۋە باشقىمۇ قىممەتلىك مەدەنلەرنى خەلقلەر ئۆز ئېھتىياجلىرىغا يارىشا ئاددىي ئۇسۇللار بىلەن قېزىپ، پايدىلىنىپ كەلگەن. تاشداۋاننىڭ ئىرامىدىن غولىدا ئوچۇق ئالتۇن كانى بولۇپ، كىشىلەر چامىنىڭ كېلىشىچە قېزىپ، سۇزۇپ ئال-

يەلەركىچە تارتىلاتتى. كومۇرنىڭ سۈپىتى ئەلا دەرىجىدە بولۇپ، چوڭ تاختىلىق- دامى ھارارىتى ئىنتايىن ژۇقۇرى داشقالسىز كويۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئىدى.

مەڭگۇ قار كەتمەيدىغان ئاسمان پەلەك تاغىنىڭ ئادەم قەدىمى يەتمىگەن چاتقىلىقلىرىدا، قاش دەرياسىنىڭ ئىككى بىقىنىدىكى جاڭگاللىقلاردا ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھەممە تۈرى: ئېيىق، بورە، يىلپىز، توڭغۇز، تۈلكە، بۇرسۇق، سۇغۇر، مولۇن ۋە باشقىلار، ئېسىل مويلۇق ھايۋانلار: بۇلغۇن، قۇندۇز، ئاندىتور، ئاق چاشقان، تىيىن ۋە باشقىلار؛ دەريا- كوللەردە: غاز، ئۆدەك، ئاققۇ؛ جاڭگال ۋە تاغ ئېتەكلىرىدە: قىرغاۋۇل، كەكلىك، چىل، بودۇنە، توشقان، بۇغا- مارال، ئېلىك- تېكە؛ قۇشلاردىن: بۇركۇت، سا، قارچىغا، لاچىن، قۇرغۇي ۋە باشقىمۇ جانىۋارلارغا تولۇپ- تاشقان بولۇپ، تەبىئەتنىڭ تەڭپۇڭلىغى ھوكۇم سۈرەتتى. تاغ ئېتەكلىرىدە، يايلاۋ ۋە توقايلاردا مېۋە- چېۋىلەردىن: ئالما، ئورۇك، مالىنا، قارا ۋە قېزىل بولجۇرغەن، قاراقات، زىرىق ۋە باشقىلار ئوسەتتى.

ئىرامىدىن غولى دەپ ئاتىلىدىغان تاققا تۇتاشقان چوڭ ساي دۇنيادا ئەڭ ئاز ئۇچرايدىغان قاتتىقلىقتا تەڭدىشى يوق ئىران دەرەختلىرىگە باي بولۇپ، ئەسىرلەر بويى ئادەملەر قولى تەگمەي ساقلىنىپ كەلگەن.

نىلقا شەھرىنىڭ ئوزىدە دوڭدىن سىرغىپ ئاقىدىغان يانمۇ- يان ئىككى بۇلاق كۆزى بولۇپ، بىرسى ئالتۇن بۇلاق، ئىككىنچىسى كۈمۈچ بۇلاق دەپ ئاتىلىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ ھەدەھ- سىڭىلدەك بۇ بۇلاقلارنىڭ بىرىسىدىن بۇلۇقلاپ ئالتۇن كېپەكلىرى چىقىپ تۇرسا، ئىككىنچىسىدىن كۈمۈچ ئۇچقۇنلىرى چىقاتتى. ئەڭ مۇھىمى، مەزكۇر بۇلاقلارنىڭ سۈيىنىڭ سوغلىغى، چۈچۈكلىگى، تازا ۋە تىرىكلىگىدىن ئىچكەن ئادەمنىڭ ئۇسسۇلىغىنى قاندۇرۇپ، راھەتلەندۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئىدى.

نىلقا دىيارى شىپالىق يەر ئاستى سۇلىرىغىمۇ باي ئىدى. مۇرەككەپ مىنېراللىق تەركىپكە ئىگە، ھارارىتى ژۇقۇرى بارگاتى، مورۇل، بورخوجا دېگەن ئارشاڭلار ناھيەدىن باشقا جايلارغىمۇ مەلۇم ئىدى. مەزكۇر تەبىئىي ئېقىندىكى، تېخى ھېچ بىر تەرەپتىن كۇتۇمگە ئېلىنمىغان شىپالىق سۇلاردا ژىراق- يېقىندىن بېمارلار كېلىپ داۋالىناتتى. رېۋماتىزم، تېرە كېسەللىك ۋە ئىچكى كېسەللەرگە بىباھا داۋا بولاتتى.

يېزا ئىگىلىگىدە، بولۇپمۇ بۇغداي يېتىشتۈرۈشتە تاغ بوكتەرلىرىگە تېرىلىدىغان

ئىشلىرى مۇئامىلىدە پۇلنىڭ كامچىللىقىدىن كوپىنچە ئېسىگە بېرىش ياكى تاۋار ئالماشتۇرۇش يولى ئارقىلىق ژۇرگۈزۈلەتتى. بۇ خىل سودا- سېتىق ئىشلىرىدا ئايرىم نائىنساپ سودىگەرلەر ئۆز تاۋارلىرىنى قىممەت باھالاپ، ئالىدىغان مەھسۇلاتنى ئەرزەن باھاغا توختىتىپ، ئەمگەكچى، چارۋىچىلارنىڭ قانتەرى بەدىلىگە كەلگەن مەھسۇلاتلىرىنى ئەچچە تەرەپلەپ ئالداپ ئەكىتەتتى. ئەڭ دەھشەتلىگى: ئۆز تاۋارلىرىنى جانلىق مالغا سېتىپ، ئوسۇمى بىلەن ئوندۇرۇپ ئالىدىغان جازانىخورلۇق ئىدى. قوزىغا مال بېرىپ قوي، موزاي ئورنىغا توپاق، تاي ئورنىغا غۇنان قاتارلىق ماللارنى رەھىمسىزلىك بىلەن زار قاخشىتىپ ئالىدىغان. ئەگەر قەرەلدە بېرەلمىسە، جانلىق ماللار توختالسىز ھالدا قەرزدارنىڭ بويىندا قېلىپ ئوسۇۋېرەتتى. مۇنداق ھارام تاماقلارنىڭ ژىرگىنچلىك ئەخلاقىغا نىسبەتەن جەمىيەتتە نەپرەتلىك كوز قاراشلارنىڭ بولۇشىغا قارىماي، ھېچ قانداق دەۋا- دەستۇرسىز پۇلدارنىڭ ئادالەتسىز مەنپىيەت ھوقۇقى دەخلىسىز ئورۇنغا ئىگە ئىدى.

ئاپرىل ئىنقىلاۋىدىن كېيىنكى ئۆزگىرىشلەر

نىلقىغا مەدەنىيەت چىرىغى- 1933- يىلقى ئاپرىل ئىنقىلاۋىدىن كېيىن ئورنىنى چېچىشقا باشلىدى. دەسلەپتە، نىلقىغا يېرىم ناھيەلىك مەمۇرىي دەرىجە بېرىلگەن ئىدى. نامى «كۇڭخا» دەپ ئاتالدى. نىلقىنىڭ كەڭتاشا زېمىنى، ئابى تەبىئىي شارائىتى، نوپۇسىنىڭ شالاڭلىغى ختاي ھاكىمدارلىغىنىڭ دىققەت ئەزىرىدە بولۇپ كەلگەنلىكى ئېنىق ئىدى. تارىختا بىرىنچى قېتىم نىلقىغا 1935- يىلى (ھازىر ئېتى يادىمدا يوق) ئېگىز بويلۇق، پاناق بۇرۇنلۇق، ياپما قاپاق، چېچى قىرىپ چۈشۈرۈلگەن شەنجاڭ چىقتى. يۇرت خەلقى تەرىپىدىن چاچاڭ قىلىپ قارشى ئېلىندى. بىر ئوغلى، كىچىك پۇتلۇق (تەتەي) ئايالى بولىدىغان. يۇرت باشلىقلىرى، شاڭيۇلار، ئاقساقالچى، ئۇكۇرتاي، بايلارنىڭ ئايغى ئۇزۇلمەي شەنجاڭغا سالام بېرىپ زىيارەت قىلىش ژۇرۇشۇپ كەتتى. سوز- چوچەكلەرگە قارىغاندا، ھەر مىللەت، ھەر ساھادىكى ئەمەلدارلار بەس- بەستە سوغا- سالام ھەدىيە قىلىشىپ، بۇ يېڭى ھوكۇمرانىنى ئۆز ئالقىنىغا ئېلىش كويىدا بولۇشقان. ئۇ ئىككى يىل نىلقىنىڭ ھوكۇمدارى بولۇشىغا قارىماي، خەلققە ھېچ قانداق ياخشى ئىش قىلىپ بەرمىدى. ئۇنىڭ مەشغۇلاتى ئەلنى قىدىرىش، بايلارنىڭ، مەنسەپدارلارنىڭ دەستىخىنى ئۈستىدە بولۇش، پارە ئېلىش بىلەن بولدى. بۇ ئاۋاق شەنجاڭ پوتەيدەك، تە-

تەي بولسا، تۇلۇم چاشقاندەك سەمرىپ، ئېخمۇ ماڭالماي قالدى. ئىلىغا كەلگەندە قۇرۇق خادۇك هارۋۇدا كەلگەن بولسا، قايتقاندا تاپقان–تەرگەنلىرىنى ئالتە هارۋۇغا بېسىپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئورنىغا ئارقىدىنلا جاڭ فامىلىيەلىك چوغى كىچىك شەنجاڭ چىقتى. ئىلىقا پۇتۇن ناهىيە مەمۇرىيىتى دەرىجىسىگە كوتۇرۇلۇپ، ئەسلى نامى ئىلىقا ئاتىلىدىغان بولدى. جاڭ شەنجاڭ ئىشچان، ئېتىك، ئىخچام زامانىۋىي كىيىنىپ ژۇرىدىغانلىقى بىلەن پەرىقلىق ئىدى. ئۇ ۋەزىپىسىگە ئولتۇرۇشى بىلەن هەر ساها بويىچە ژىغىنلار ئېچىپ، مەرۇزەلەر بايان قىلىش بىلەن يېڭىچە ئىش ئېلىپ بارغان بولدى. قۇرۇلۇش ئىشلىرى، مائارىپ، تەنتەربىيە ساهالىرىغا ئالاهىدە ئەهمىيەت بېرىشكە كىرىشتى. ئوزى سەهەر تۇرۇپ مەهەللىلەرنى ئارىلاتتى. مەكتەپلەرگە كېلىپ ئوقۇغۇچى –ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا ۋالېيبول ۋە باسكېتبول ئويناتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئوتكەن بەزى كىشىلەر جاڭ شەنجاڭ پىنهانلىقتىكى كوممۇنىستلاردىن بولۇشى ئېهتىمال دېيىشەتتى. دېمىسىمۇ، جاڭ شۇ ۋاقىتلاردىكى ئىلى سىلىڭى (هەربىي دەرىجىدىكى ۋالى) ياۋ فامىلىيەلىك تەرەققىيپەرۋەرلىكتە مەلۇم بولغان كىشىگە يېقىن پىكىرداشمىش دېگەن گەپ–سوزلەر تارقالغان ئىدى. خەلق هوكۇمدارنىڭ ئوز مەنپىيىتى ئۈچۈن قانچىلىك بېرىلگەنلىكىگە قارىماي، ئاممىنىڭ ئارزۇ–ئارمانلىرىنى مەلۇم دەرىجىدە بولسىمۇ قاندۇرغانلىقىدىن رازى ئىدى. جاڭ مۇلۇكدارلارنىڭ بىر قىسىم بايلىقىنى جەلىپ قىلىش بىلەن مېهنەتكەش ئاممىنىڭ كۈچىنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۇرۇپ، بىر قانچىلىغان ئىشلارنى قىلغان بولدى. ئىلىقا بىرىنچى قېتىم ئىككى قەۋەتلىك شەنجاڭ ئىدارىسى، كلۇب، ساقچى ئىدارىسىنى سېلىپ، ئۇيغۇر مەكتىۋىنى كېڭەيتىش، تەنتەربىيە مەيدانلىرىنى بەرپا قىلىشتەك قۇرۇلۇشلارنى ئېلىپ باردى. موڭغۇللار ئۈچۈن زامانىۋىي ئوقۇش دەرگاهى (مەكتەپ، ياتاقخانا، ئاشخانا ۋە تەنتەربىيە مەيدانى) سېلىندى. قاراتوپە، جالىنقول، جارتوغاي، ئۇلاستاي قاتارلىق قازاق ئاۋۇللىرىغا مەكتەپلەر سېلىنىپ–جابدۇلدى. موڭغۇل، قازاقلارنى ئولتۇراقلاشتۇرۇش مەخسىتىدە تام ئويلەر تۇرغۇزۇلۇپ، يېڭى مەهەللىلەر بېنا قىلىندى. ئىلىقا شەهىرى كېڭەيتىلىپ قۇرۇلۇپ، ئويماكانى يوقلارغا يەر بولۇنۇپ بېرىلىپ، دورىبجىن، چىغلىق، تۇرك–رۇس مەهەللىلىرى دېگەن يېڭى مەهەللىلەر قوشۇلدى. كوچىلارغا موم ياغاچلار ئورنىتىلىپ، چىرايلىق پالوزلار ئىچىدە كىرۇسىن لامپىلىرى ياندۇرۇلۇپ، شەهەرنىڭ مەركىزىي كوچىلىرى يورۇتۇلدى. هەممىدىن زور ئىش–قاش دەرياسىغا كورۇك سېلىش بولدى. ئىلىقا بىلەن چۇنجا، قاراتوپە ئارقىلىق كۈنەس ناهىيەلىرىگە بېخەتەر قاتناش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى. بۇ زور قۇرۇلۇش ئىشىدا ئۇستا بېناكار ۋە ياغاچچىلىق ئۇستىسى ئىسرائىل دېگەن كىشى جۇرئەتلىك كىرىشىش ئارقىسىدا تەڭرىتاغنىڭ چىدامىلىق قارىغاي ماتېرىياللىرىدىن پايدىلىنىپ، تومۇر، سېمېنت ماتېرىياللىرىسىز بىر قىشتىلا كورۇك پۇتۇپ، بايرام تۇسىنى ئالغان خەلق تەنتەنىسى ئاستىدا قاتناش باشلىنىپ كەتتى.

ئىلىقا ئۇيغۇر مەكتىۋى ۋە ئوسمان ئەپەندى

ئىلىقدا ئۇيغۇر مەكتەپ ئاپرېل ئىنقىلاۋىدىن كېيىن خەلق كۈچى بىلەن سېلىنغان دەسلەپكى چوڭ قۇرۇلۇشلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭدا بىرىنچى سىنىپتىن يەتتىنچى سىنىپقىچە بالا ئوقۇتۇلاتتى. ئوسمان ئىمرەمزى ئوغلى مەكتەپنىڭ مۇدىرى ئىدى. ئوسمان ئەپەندى ئەسلىدە قازاقىستاننىڭ چارىن يېزىسىدىن بولۇپ، ئۇ زارۋات مەكتۇۋىدە تەلىم ئالغان ئېكەن. ئوتتۇزىنچى ژىللاردىن كېيىن غۇلجىغا ئوتكەن. ئۇ غۇلجىغا بارغاندىن كېيىن غۇلجىدا ئېچىلغان ئوقۇتقۇچىلارنى يېتىشتۇرۇش ۋە بىلىم سەۋىيەسىنى ئاشۇرۇش كۇرسىدا بىلىم ئالغان ئالدىنقى ئوقۇتقۇچىلاردىن هېساپلىناتتى.

ئوسمان ئەپەندى بىلىم سەۋىيەسى ژۇقۇرى، ئوقۇتۇش، تەلىم–تەربىيە بېرىش تەجرىبىسىگە ئېگە، يۇرت–جامائەت ئارىسىدا ئابرويى بار، ئىستېداتلىق كىشى ئىدى. ئۇ ژۇقارقى سىنىپلارغا تىل–ئەدەبىيات، جوغراپىيە ساۋاقلىرىدىن دەرس بېرەتتى. هەر بىر ئوتكەن دەرسىنىڭ مۇهىم مەزمۇنىنى تۇتقا قىلىپ، ئۇنى ئوزلەشتۇرمىگىچە قانائەتلەنمەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ئېمتىهان مەزگىللىرىدە ئۇنىڭ دەرسىدىن ئوقۇغۇچىلار ياخشى باهالار ئالاتتى. هەتتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزى دەرسلەردە ئوزلەشتۇرۇش دەرىجىسىنى هېساپقا ئېلىپ، ئەسلى پروگراممىدىن هالقىپ دېگەدەك دەرس ئوتىدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بولىدىغان.

ئىلىقا خەلقى ئوسمان ئەپەندىنى بىر تەرەپتىن پەرزەنتلىرىنىڭ دىلىغا ئىلىم سالغۇچى ئۇستازى سۇپىتىدە هورمەتلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ ئىنسانىي پەزىلەتلىرىدىن بەهرىمەن بولغانلىقىدىن قەدىرلەتتى. ئوسمان مۇئەللىم ئوزى باش بولۇپ ئوقۇتقۇچىلارنى تەشكىللەپ، مەكتەپ يېشىدىن ئوتۇپ كەتكەن چوڭ ياشتىكىلەر ئۈچۈن كەچكى ساۋات چىقىرىش كۇرسلىرىنى ئېچىپ، ئۇنىڭدا ساۋات چىقىرىشتىن باشقا سىياسىي لېكسىيەلەرنى ئوقۇپ، خەلقىنىڭ ئاڭ–سەۋىيەسىگىمۇ ئاساس سالغان ئىدى. ئۇ: «ئەقىل كۈچى بىلەن بىلەك كۈچى بىرلەشكەندىلا هەر قانداق خەلق تەرەققىي قىلالايدۇ. جەمىيىتىمىزدىكى قالاقلىق، خۇراپاتچىلىق ئىللەتلىرىنى تۈگىتىش ئۈچۈن بالىلىرىمىزنى ئوقۇشسىز قالدۇرماي، ئۇلارنى ژۇقۇرى بىلىم چوققىلىرىنى ئېگىلەشكە ياردەم بېرىشىمىز كېرەك، بۇ بويىنىمىزدىكى قەرز ۋە پەرزىمىز» دېگەن گەپنى تەكرار–تەكرار ئېيتاتتى. شۇڭا ئوسمان ئەپەندىنىڭ مائارىپ گۈلزارىدا توككەن تەرى مېۋە بەردى. ئۇنىڭ تەربىيەسىدە ئۈچۈم بولغان ئوغۇل–قىزلار ۋەتىنىمىزنىڭ ژۇقۇرى بىلىم دەرگاهلىرىدا ئوقۇپ تەكەممۇللىشىپ دوختۇر، ئىنژېنېر، شائىر–يازغۇچى، مەمۇرىي رەهبەر، هەربىي كوماندىرلاردىن بولۇپ يېتىشتى.

هاكىمىيەت تۈزۈمى ۋە ئىجتىمائىي هايات

1933–ژىلغىچە يەنى ئاپرېل ئىنقىلاۋىنىڭ غەلىبىسىگىچە ئىلىقنىڭ مەمۇرىي دەرىجەسى بولماي، بىۋاستە ئىلى دوتەي يامۇل (ۋىلايەتلىك هاكىم ئىدارىسى) قارمىقىدا باشقۇرۇلاتتى. ئىلىقا ۋە ئىلىقنىڭ يېزا، قىشلاقلىرىدا هاكىمىيەت باشقۇرۇش شاڭيۇ، ئاقساقچى، ئوكۇردەي دېگەن مەنسەپلەرنى بايلار قوللىرىغا ئېلىۋالغان ئىدى. ئىلىقا مەهەللىسىنى زۇنۇن، رېهماخۇن، ئومەر ۋە تۇرسۇن شاڭيۇلار سوراپ كەلگەن ئىدى. ئۇلار غۇلجا دوتەيلىرىگە ئالتۇن–كۇمۇچ ۋە قىممەت باهالىق هايۋان تېرىلىرىنى بېرىپ شاڭيۇلۇق مەنسەپلەرنى سېتىۋالاتتى. پۇتكۇل خەلق ئۇستىدىن ژۇرگۇزىدىغان مەمۇرىي، قانۇنىي، باج–سېلىق ئىشلىرىنىڭ هەممىسى شاڭيۇنىڭ يەككە قولىغا مەركەزلەشتۇرۇلگەن بولۇپ، خەلقنى خالىغىنىچە باشقۇرۇش هوقۇقىغا ئېگە ئىدى. دىنغا مۇناسىۋەتلىك نىكاھ، تالاق، مىراس ئىشلىرى مەهەللە ئاخۇنىنىڭ چىقارغان پەتىۋا–توختاملىرى بويىچە بىر تەرەپ قىلىناتتى. شاڭيۇلار هاكىمىيەتنى قولغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن ژۇقۇرىغا پارە بەرگەن چىقىملىرىنى ئەچچە ئون هەسسىلەپ خەلق ئۇستىگە ئېغىر سېلىقلارنى سېلىش بىلەن ئۇندۇرۇۋالاتتى، بۇنىڭ بىلەن ئوزلىرىمۇ بېيىۋالاتتى. هاكىمدارلارنىڭ مېهنەتكەشلەرنى ئېكسپىلوئاتاتسىيە قىلىش زوراۋانلىقى چەكسىز ئىدى. هۇنەرۋەنلەر، دېخانلارنى مەجبۇرىي تۇردە ئوزىنىڭ شەخسىي ئېگىلىكلىرىگە هەقسىز ئىشلىتەتتى. ئېجارەتچىلەرنىڭ دوكانلىرىدىن تاۋارلارنى ئالاتتىدە، هەق تولەشمەتتى. شاڭيۇلارنىڭ ئەمىر–پەرمانلىرىنى بېجا كەلتۇرىدىغان يايى–چاپارمەنلەر بوك ئال دېسە، باش ئالىدىغان مۇتەهەملەردىن ئىدى. ئۇلار باشلىرىغا ئاق ئاچا قالپاق، ئۇزۇن قارا چاپان، بېلىگە بەلۋاغ باغلاپ ئۇستىگە غىلاپلىق قىلىچ ئېسىپ، سورلۇك تۇردە كىشىلەرنى چوچۇتۇپ ژۇرۇشەتتى. جىنايەت ئوتكۇزگەنلەرنى تۇرۇككە باغلاپ قويۇپ، خەلق ئالدىدا دۇمبىسىگە پالاق بىلەن ئۇراتتى. ئوغرىلىق، قاتىللىق ئوخشاش جىنايەت ئىشلىرى ئىلى دوتەي يامۇلىنىڭ باشقۇرۇشىغا بېرىلەتتى.

شۇنى تەكىتلەشكە ئەرزىيدىكى، يۇرت ئىچىدەز بەكمۇ خاتىرجەم هايات هوكۇم سۇرەتتى. ئايرىم بايلارنىڭ ئېگىز كوملاش تاملىق قۇراللىرىدىن باشقا ئاهالىنىڭ قۇراللىرىدا دەرۋازىلىرى يوق ئىدى، هېچ كىمنىڭ ئىشىگىدە قۇلۇپ بولمايدىغان. سەۋەۋى، كىشىلەردە دىنىي–ئېتىقات، ئىنساپ–توۋفىق، هالال ئەمگەك، ئەنئەنىۋىي ئەخلاقنىڭ بۇزۇلۇش دەۋرى تېخى يېتىپ كەلمىگەن ئىدى. ئىلىقدا يېڭى مەكتەپ تېخى دۇنياغا كەلمىگەن ئىدى، پەقەت دوڭ مەهەللە مەسچىتى يېنىدا بىر بولۇم باللار كونىچە ئوقۇتۇلاتتى. توپىلىق يەردىكى بىر نەچچە لىم ياغاچلارنىڭ ئۇستىدە ياغاچ تاختىلارغا يېزىلغان قۇرئان ئايەتلىرى يادقا ئالدۇرۇلاتتى. يېزىش–سىزىش ئوگۇتىلمەتتى، بار بولغىنى مانا شۇ ئىدى.

مەنىۋىي قاراڭغۇلۇق ۋە خۇراپاتچىلىق ئادەملەرنىڭ گەۋدىسىدىن بېسىپ تۇرغان ئىككىنچى زۇلمەت تېخى ئىدى. ئويلەردە جىنچىراقلار ياندۇرۇلغان بولۇپ، كېروسىن لامپىلىرى تېخى يوق ئىدى. قاششاقلىق، جاهالەت ئىچىدىكى خۇراپىي هايات تەرىزىدە كۈن كەچۇرۇشكە مەجبۇر قىلىش خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ جەمىيىتىمىزنىڭ بەدىنىگە سالغان ساقايماس جاراهىتى ئىدى، ئەلۋەتتە. ئىجتىمائىي هاياتنىڭ ئاڭ سەۋىيەگە تەسىر قىلىشى ۋە ئۇنىڭغا مۇۋاپىقلاشقان ئوزىگە خاس ئادەتلىرى، مەدەنىيتى، پسىخولوگىيەلىك ئالامەتلىرىنىڭ ئەكس ئېتىشى تەبىئىيدۇر. بىراق، هايات مەدەنىيەت، سەنئەت بىخ ئۇرمىغان، خۇراپىيلىق چوڭقۇر يىلتىز تارتقان پېتىچە هوكۇم سۇرمەكتە ئىدى. تىبابەتچىلىكتە ئەڭ قېدىمقى جاهىل ئۇدۇملارغا ئىشىنەتتى. پال ئېچىش، دەم سېلىش، داخانچىلىق، پېرە ئوينىتىش ئۇسۇللىرى بىلەن بېمارلارنى داۋالىغان بولاتتى. كوپىنچە بۇ ئۇسۇللارنىڭ ئاقىۋىتى پاجىئەلىك ئاياقلىشاتتى. ئويۇن–تاماشە توغرىلىق گەپ قىلىدىغان بولساق، قېدىمدىن خەلق ئەچىدە قېلىپلىشىپ قالغان ئوغلاق تارتىش، قىمار ئويناش، قوشقار ئۇسكۇزۇش، غورازكەكلىك ئۇرۇشتۇرۇش، چوڭ–كىچىك بولۇپ ئوشۇق ئويناش، ئۇدىكام ئويناش ئومۇميۇزلۇك بولىدىغان. ئەڭ ژىرىك ئويۇن گاڭگۇڭلارنى يەكمۇ–يەك مەيدانغا چىقىرىپ، باش، مۇش، پۇت بىلەن بىر–بىرىگە رەهىمسىز هۇجۇم قىلدۇراتتى، ئاغزى–بۇرنى، باشلىرى قىزىل قانغا بويالغان بۇ ئۇرۇشىشنى هاياجان بىلەن قېنىقىپ تاماشە كورۇش ئادەتلىرى بار ئىدى.

شۇنداق ئۇرۇشلاردىن بىرى، غۇلجىدىن چىققان بىر ياش گاڭگۇڭ بىلەن ئەمەت تومۇرچى (لەقىمى بەڭگى) ئوتتۇرىسىدىكى بىر هەپتىلىك مۇشلىشىش ئىدى. هەر كۇنى ئىككى تەرەپنىڭ بىردىن ۋەكىلى ئېگىدارچىلىق قىلغان بۇ چېلىش ئىككى سائات داۋام قىلاتتى. شەهەرلىك گاڭگۇڭ چاققانلىق بىلەن رەقىبىگە زەربە بېرىپ، ئوزىنى هىمايە قىلالايدىغانلىقى بىلەن ئۇستۇن ئىدى. باللىغىدىن بازغان ئۇرۇپ ئوتتا تاۋلانغان ئويۇلتاشتەك كۈچلۈك ئەمەت تومۇرچى قارشى مۇش زەربىسىگە بەرداشلىقى، هەر بىر سالماق مۇش بىلەن شەهەرلىك نوچىنى پېقىرتىۋېتىشى بىلەن ئاممىنىڭ قىيقاس–چۇقىنى ئاستىدا ئالقىشقا سازاۋەر بولاتتى. نەتىجىدە شەهەرلىك نوچىنىڭ چېلىشنى داۋاملاشتۇرۇشقا چىداشلىق بېرەلمىگەنلىكىدىن بىر كېچىدە شەهەرگە قاچقىنى ئېلان قىلىنغان ئىدى. ئەمەت تومۇرچى ئوز يۇرتى چارىنغا كېلىپ، توقسەن ياشنىڭ قارىسىنى كورۇپ دۇنيادىن ئوتتى. هازىر ئۇنىڭ ئوغۇللىرى چارىندا ۋە تاشكەنتتە ياشايدۇ.

هازىرقى تەرەققىيات تۇرغۇسىدىن ئىلىقا جامائىتىنىڭ ئەشۇ ژىراق ئوتمۇش دەۋرىگە كوز سالغىنىمىزدا، كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي، ئىختىسادىي ۋە روهانىي–مەنىۋىي هاياتىنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئوتكەنلىكى توغرىسىدا چۇشەنچە هاسىل قىلىپلا قالماستىن بەلكى، بۇگۇنكى هاياتىي سەۋىيەنىڭ بەكمۇ ئەگىرتوقاي، ئازاپلىق ئۇزۇن مۇساپىلارنى بېسىپ ئوتكەنلىكىنىڭ گۇۋاچىسى بولىمىز.

خوڭ خۇزىلار (قىزىل ساقاللىقلار)

ئاپرېل ئىنقىلاۋى غەلىبىسىدىن كېيىن قانخور شىڭ شىسەي ستالىن بىلەن پىكىر تېپىشىپ، ئوزىنى سوۋېت كوممۇنىستلىرى قويىنىغا ئېتىشى نەتىجىسىدە دەسلەپكى سىياسىي، هەربىي، ئىختىسادىي ۋە مەدەنىي كېلىشىملەرنى تۈزۈپ، بىر قانچە تېخنىكلىق ياردەمگە ئېگە بولدى. ئۇزۇن ئوتمەي كېلىشىم بويىچە سوۋېت تېررىتورىيەسىدە ياشاپ كەلگەن «خوڭ خۇزى» نامىدا ئاتىلىپ كەلگەن خىتاي كوچمەنلىرىنى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان زېمىنىگە ئورۇنلاشتۇرۇش هەرىكىتىنى ئېلىپ باردى. خوڭ خۇزىلارنىڭ ئەسلى تەكتى خىتاينىڭ شەرقىي–شىمال ئولكىلىرىدە ياشىغان شىڭنىڭ ۋەتەنداشلىرىدىن بولۇپ، ياپونغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە سوۋېت تېررىتورىيەسىدىن پانا تاپقانلاردىن ئىدى. شىڭ ۋەتىنىمىزدە خىتاي نوپۇسىنى ئۇلغايتىش ۋە ئوز تەرەپدارلىرىنى كۈچەيتىش مەخسىتىگە ئىنتىلگەن بولسا، ستالىن بۇ غەلىتە كوچمەنلەرنىڭ سوۋېت تېررىتورىيەسىدە خېلىلا باش ئاغرىقلىرىنى كەلتۇرۇپ چىقارغانلىقى تۇپەيلى، قۇتۇلۇش ئىستىگىدە تۇرغان پەيتنى قولدىن بەرمەي، تېزئاردا ئوز تېررىتورىيەسىدىن تازىلىغان بولدى.

خوڭ خۇزىلار قانداقتۇ ئوزلىرىنىڭ ژۇرۇش–تۇرۇش، هەرىكىتى، خاراكتېرى جەهەتلەردە يەرلىشىپ كەتكەن بۇرۇنقى خىتايلاردىن پەرىقلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار خۇيپەيلى چۇس، جېدەلخور، بىر–بىرىگە رەهىمسىز كېلەتتى. بىر نەچچە قېتىم ئوز ئارا جاڭجاللىشىپ پالتا، چەيدۇ ۋە تومۇر ئارىلارنى كوتىرىشىپ، بىر–بىرىنى ياردار قىلىپ، يۇرت ئىچىگە ئەنسىزلىك سالغان ئىدى. ئۇلارنى ئىلىقىغا كوچۇرۇپ ئەكىلىش ئالدىدا خەلق ئىچىدە «خوڭ خۇزىلار ياۋۇز، باندىت خىتايلار ئېكەن، باللارنى ئوغرىلاپ ئادەم گوشىنى يەيدىكەن» دېگەندەك ئوخشاش سوز–چوچەكلەر تارقىلىپ، يۇرت ئىچىدە قورقۇنۇش پەيدا بولۇپ، هەر كىم ياش بالىلىرىنى هوشيارلىقتا قورغاپ ژۇرگەن بولدى. ئۇلارنىڭ خىتاي مىللىتى بولۇشىغا قارىماي، خوڭ خۇزا دەپ ئاتىلىشىمۇ سوۋېت تېررىتورىيەسىدىكى سەرگۇزەشتىلىك هايات شارائىت مەزگىللىرىدە ئوز تەبەتلىرىگە ماس مىش–مىشلاردىن خالىي بولمىسا كېرەك. خوڭ خۇزىلار سوۋېت تېررىتورىيەسىدە ياشىغان دەۋرلەردە هەممىسى دېگۇدەك رۇس خوتۇن–قىزلىرىغا ئويلىنىپ، بالا–چاقىلىق بولغان ئىدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ ئوغۇل–قىزلىرى چىرايلىق بولاتتى.

هېبىبۇللا مۇتەللىپ.
ئالمۇتا شەهىرى.

(داۋامى بار).

بر ئۈمۈت – بر گۈمان

ئاتوم ئەژدىھاسنڭ ئوردسىدا

موشۇ ژىلى سېنتەبرنڭ 13–17–كۈنلرى ئارلىقدا شەمەي ۋىلايىتىدىكى كۈرچاتوۋ شەھەرچىسىدە «قازاقستاندىكى يادرولۇق ئېنېرگېتكا: تەرەققيات كونسېپسيەسى، شەكىللىنىش ۋە ئۇنىڭ بېخەتەرلگى» دېگەن ماۋزۇدا خەلق ئارا ئلمي كونفېرېنسيە بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭغا ئالتە مەملكەتتن: ئاقش، ياپونيە، كانادا، ئۇكرائنا، روسسيە ۋە قازاقستان ئالملرى قاتناشتى.

40 ژىل داۋامىدا خەلقمىزگە قايغۇ–ھەسرەت كەلتۈرگەن شەمەي ئاتوم سناق مەيدانى يېپىلغان ئېدى. ئەندى ئۇنڭ ھەربي–تېخنكلق كۈچنى تنچ مەخسەتلەر يولىدا پايدلنش يولىدا پولگون نېگىزىدا مللي يادرولۇق مەركەز قۇرۇلغان. ئۇنڭ باش دىرېكتورى بولۇپ **غاۋلېت ئالدىيان ئوغلى باتىربېكوۋ** تەينلەندى. بۇ موشۇ ژىلنڭ ياۋاز ئېيىدا بولۇپ ئوتكەن ئېدى. شۇنڭدىن بۇ يان سناق مەيدانىنڭ كەلتۈرگەن بالايى–ئاپەتلرى زەردابىنى تولۇق تېتش ئۈچۈن ئېنق چارە–تەدبىرلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى؟ ئلمي–تېخنكلق كونفېرېنسيەنڭ ئاساسي مەخستى– يادرو ئېنېرگېتكسنى تنچ مەخسەتتە، يەنى خەلق ئېھتياجىدا، ئېلمزنڭ ئىختسادىنى كوتىرشتە قانداق پايدلنشقا بولىدۇ، شۇ توغرىسىدا ئەترابلق ئلمي مۇنازىرە ئوتكۈزۈشتن ئبارەت.

كونفېرېنسيەدە فىزىكا–ماتېماتكا پەنلرىنڭ دوكتورى، قازاقستان جۇمھۇريتى ئاتوم ئېنېرگيەسى مەسىلرى بويىچە مەھكمىنڭ باش دىرېكتورى ۋ. س. شكولنىك، مللي يادرولۇق مەركەزنڭ باش دىرېكتورى غ. ئا. باتىربېكوۋ مۇستەقل قازاقستاننڭ ئىختسادىنى ئۇنڭ يې- قلغۇ– ئېنېرگېتكا مەنبەسنى رىۋاجلاندۇرماستن تۇرۇپ، تەرەققي قلدۇرۇش مۇمكن ئەمەسلگگە دەللەر كەلتۈرۈپ ئوتۇشتى. ئېنېرگېتكا ساھاسى ئاتوم–ئېنېرگيەسنڭ قاينار كوزىسز ھەرگز رىۋاجلانمايدۇ.

بۈگۈن قازاقستاندا تەبىي ئۇران ئشلەپ چقرىدىغان كان–زاۋود بار. بۇ قايتا ئشلەپ چقرىش زاۋدوى ۋە رېاكتور ئۈچۈن يېقلغۇ تەييارلايدىغان سانائەت بلەن بللە ئاتوم ئېلېكتر ستانسيەسى. كېينكسى مانقشلاقتكى ئاتوم ئېنېرگوكومبناتنڭ تەركۋىدە.

ئۇمۇمەن قازاقستان بويىچە 1992–ژىلى 3000 توننا ئۇران ئېلنسا، موشۇ ژىلى ئېھتياجنى نەزەردە تۇتقان ھالدا ئۇران ئشلەپ چقرشنى جۇمھۇريتمز 2710 تونىغا قسقارتتى.

ھازىرقى ۋاقتتا جۇمھۇريەتتە ئېلېكتر ئېنېرگيەسنى پايدلنش يەكمۇ قممەتكە چۈشمەكتە. مەسلەن، ئېلمز ھەر ژىلى 17,3 مللارد كلوۋاتت–سائات ئېلېكتر ئېنېرگيەسنى جۇمھۇريەتتن تاشقرى يەرلەردىن سېتپ ئالىدۇ. ئەگەر، روسسيەدىن سېتۋېلنىدىغان ھەر بر كلوۋاتت–سائات 13 سوم توختايدىغان بولسا، قانچلك خراجەت كېتدىغانلغى مەلۇم، بىزنڭ جۇمھۇريەتتە ئاساسي ئېنېرگيە مەنبەسى– كومۇر ئارقلق ئېلنىدۇ. خۇسۇسەن، ئېكباستۇز كومۇر باسسېينى پايدلنىدۇ. ئۇ ئېكولوگيەلك تەرەپتن بەكمۇ زەرەرلك ئېكەنلگى مەلۇم.

شۇڭلاشقا كونفېرېنسيەگە قاتناشقان ئالملارنڭ تەخمنچە، ئاتوم ئېلېكتر ستانسيەلرى ھەم ئەرزەن، ھەم ئېكولوگيەلك تەرەپتن تازا ئېكەن. ئىختسادى قۇدرەتلك ياپونيەگە ئوخشاش مەملكەتنڭ ئوزىدە 42 ئاتوم ئېلېكتر ستانسيەسى ئشلەيدىكەن. توكو تېخنولوگيەلك ئنستتۇتنڭ ئالمى ئوشى فۇدزيي دۇنياۋي يادرولۇق جەمىيەتنڭ دەللكنىدەك، 21–ئەسردە ئادەمزات ئۈچۈن ئېنېرگيەلك قاينام كوزى–يادرولۇق ئېنېرگيە ئېكەنلگگە ئسپاتلار كەلتۈردى.

بۇنڭ ئۈچۈن ئەڭ ئالدى بلەن ئەشۇنداق ستانسيەلەرنڭ بىخەتەرلگنى تەمنلەيدىغان سستېما بولۇشى كېرەك. رادىوئاكتۋ چقندىلارنى كومدىغان ئشەشلك ئورۇنلارمۇ لازم.

بۈگۈنكى ۋەزيەتتە، خۇسۇسەن شەمەي پولگوندىكى قالايمقانچلقلارنى بر تەرەپ قلماستن تۇرۇپ، بۇنداق قۇدرەتلك تېخنولوگيەدىن سوز ئېچش مۇمكن ئەمەس.

شەمەي [illegible]گونى يېپلغان چاغدا دېگېلېڭ ئېغىدىكى ئۇلارنڭ «ئېكسلرى» يۈتكەلمەستن قالغان ئېدى. دېگېلېڭ ئېغىدا سناق ئۈچۈن تەييارلا[illegible] اكېتلار، مانا 4 ژىل بويى تۇرماقتا. ئنسانيەت ئۈچۈن ئەڭ خەتەرلك ئايماقتا كۈزەتسز ھەتتا، ھېچ قالداق بەلگۈ–نشان قويۇلماستن ئوچۇق–چېچق يېتپچە ياتىدۇ. ئۇ يەرگە مال–ۋارانلارمۇ، ئۇيان–بۇيان ئوتكەن ئادەملەرمۇ بارىدۇ. ھەتتا ئوچۇق ياتقان قۇرال–ئەسلاھلارنى ئېلپ، پايدلنپ ژۈرگەنلەرمۇ بار. دېمەك، بۇ ئادەملەرنڭ ھەر خل ئاغرىقلارغا گرىپتار بولۇشىغا مەنبە بولىدۇ. دېگەن سوز. روسسيە بۇ يەردىكى بارلق يادرولۇق–تېخنكلق بساتلرىنى ئېلپ كېتشى كېرەك. بۇ توغرىدا ژۇرنالستلارنڭ سوئاللرىغا پولگون باشلقلرىدىن يۇ. ۋ. كونوۋالېنكومۇ، ف.ف. سافونوۋمۇ «مەبلەغ يوق، تېخنكا يېتشمەيدۇ» دېگەن باھانىنى كەلتۈرۈشتى. ئاددىيلا تومۇر سملارنى تارتپ، ئۇلارنى قورشاپ قويۇشقا مەبلەغ يوق دېگەنگە كممۇ ئشەنىدۇ! بۇنڭ ھەممسى ئلگرىكى پولگون باشلقلرىنڭ يەرلك ئاھالىغا دېگەن جانكويەرلگنڭ يوقلغىدىن دەپلا بلش كېرەك.

يەنە بر ئالاھىدە تەشۋىشلەندۈرىدىغان نەرسە، دېگېلېڭنڭ ئۈستىدە 123 قېتم يادرولۇق سناق بولۇپ ئوتكەن. بۈگۈنمۇ بۇ يەردە سناققا پايدلنىدىغان 120 نۇقتا بار.

شەمەي پولگوننڭ سابق مۇئاۋن باشلغى ف. ف. سافونوۋ «رادىوئاكتۋ چقندىلارنى كومۇش ئۈچۈن دېگېلېڭ ئېغىدىكى ئەشۇ نۇقتا–ئورەكلەرنى پايدلنش كېرەك» دېگەن پكرنى ئېيتپ قالدى. بۇنداق پكرلەرنى باشقىمۇ ئالملار ئېيتشتى. دېگېلېڭنڭ 40 ژىللق ھەسرتى ئازمىدى. ئۇنى ئەندلكتە رادىوئاكتۋ چقندىلارنى كومدىغان «يادرولۇق ئەخلەتخانىغا» ئايلاندۇرسا، كوڭلۇمز ئەمن تاپقايمۇ؟ بۇ يېگى ئابرالى ناھيەسنڭ زېمنى، پارتلاش بولغان «گ» ئاملق مەيداندا بېگالن ئامدىكى سوۋخوز قۇرۇلدى. شۇنداق ئېكەن، دېگېلېڭنڭ بېشىدىن قايغۇ–ھەسرەتنڭ قارا بولۇتى تارمسۇن دېگەنلرمۇ؟! ئەلۋەتتە، بۇ ھەقتە خەلق بلەن كېلشلدۇ دەپ ئشەندۈردى ئالملار.

بزنڭ تەشۋىش–گۇمانمز كومۇلۇشكە لايق 22,5 مڭ توننا رادىوئاكتۋ چقندىلار خەلقنڭ خاھش–ئرادسز دېگېلېڭگە «يەرلنشدە». پولگون رەھبەرلرى ئوزلرى ھەقسز ئېگەللەپ كەلگەن يەرنى ئېگلرىگە قايتۇرۇپ بېرشتە ئۇنى مەخسۇس تەكشۈرۈشتن ئوتكۈزۈشى لازم ئېدى. بۇنداق چارە–تەدبرلەر كورۈلمگەن. ئۇۋقۇرىدىكى «گ» ئاملق سناق مەيدانىدا ئورغۇن ئاھالە ئستقامەت قلىدۇ. ئۇ يەردىكى رادىوئاكتۋ ئۇرلنشنڭ قانچلك دەرىجىدە ئېكەنلگنى كم بلىدۇ؟ بۇ تەۋەدە ئارسدلەرنڭ ئاغرىغى كوپ، مەجرۇھ – ئاكالار خېلىلا سانىنى تەشكل قلىدۇ. تېخى قانچە ئەۋلادنڭ قانچە ۋاقت تەشۋىش ھەم ئزتراپ ئلكدە ياشىشنى ھېچ كم بلمەيدۇ.

ئەلۋەتتە، مۇستەقل ئېلمزنڭ ئەتسى–ئاتوم ئېلېكتر ستانسيەلرىنى سېلشنى تەقەززا قلار. پەقەتلا موشۇ بر ئەھمىيەتلك ئشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش جەريانىدا تا شۇ كۈنگچە قانات يېيىپ كەلگەن نامۇۋاپق ئشلار ھەم كامچلقلار تەكرارلانمسا دەيمز. بۇلارنڭ ئەڭ ئاساسلقلرى رادىوئاكتۋلق چقندىلارنى كومۇش ۋە يەرنى ئەسكگە كەلتۈرۈش (رېكۇلتۋاتسيە) مەسللرى.

ياپونيەدە بۇ مەسلە تەل–توكۇس ھەل قلنغان. دېمەك، خەلقى زىچ ئورۇنلاشقان بۇ مەملكەتنڭ ئالملرى ئوز خەلقى ئالدىدىكى چوڭ جاۋاپكەرلكنى ئادەمىلك بلەن ھس قلغان.

ئەلۋەتتە، بۈگۈن مللي يادرولۇق مەركەزنڭ تېخى ھەل قلشقا تېگشلك ئشلرى ئورغۇن. ئۇنڭ ئاساسلغى پولگون روسسيەدىن ئېلندى دېگەننڭ پەقەتلا قۇرۇق گەپ پېتچە تۇرۇشىدا. ئاساسلق تېخنكلار ھېلمۇ سابق باشلقلارنڭ قولىدا. بر چاغلاردا ئنتايىن ئورغۇن مەبلەغ سەرىپ قلنپ ئېلنغان تېخنكا–ئۈسكۈنلەر ئەگا بولغۇچلارنڭ ئلكدە، چاڭ سالغۇچلارنڭ ئوچۇمدا كەتمەسلگگە كم كاپالەت بېرەلەيدۇ؟

شۇنداق قلپ، پولگون خاتىرجەم ھاياتقا خزمەت قلغۇزۇلماق. مللي يادرولۇق مەركەز قۇرۇلۇپ، كونفېرېنسيە ۋە ئلمي ئەنجۇمەنلەرنى ئوتكۈزۈۋاتىدۇ. كېلەچەكتە يادرولۇق فىزىكا ئنستتۇتنى ئېچش قارار قلنپتۇ. دېمەك، ھەر ئېھتماللغا قۇدرەتلك ھەربي كۈچ ئزگۈ مەخسەتلەرگە خزمەت قلىدۇ دېگەن ئشەنچمز كامل.

شۈلپان دۈيسېنبېكقىزى،
«سوھبەت» گېزىتنڭ مەخسۇس مۇخبرى.

سۈرەتتە: ھەممىگە ئېچلق كېرەك ...
د. جۇمەكېنوۋنڭ سۈرىتى.

ئوتتۇرا ئاسيا مۇستەقل دولەتلرنڭ قۇراللىق كۈچلرى

تۈركمەنستان قۇراللىق كۈچلرى

قۇرۇقلۇق قوشۇنى، ھەربي ھاۋا كۈچلرى، ھاۋا ھۇجۇمدىن مۇداپىە قسمى ۋە ھەربي دېڭز كۈچلرىدىن ئبارەت. 1993–ژىلنڭ باشلرىغچە ئۇلاردا 110 مڭ كشى بولغان ئېدى. ھازىر مەلۇم دەرىجىدە قسقارتىلدى. 1000 كشلك مللي گۋاردىيەسى بار. ئاتالمش «ئاق كتاپ» باشقا رەقەملەرنى كورسەتمگەن. ئۇنڭ ئنگلز شەرپلكۈچلرى تەخمنچە، جۇمھۇريەت تەۋەسدە 750 تانك، 1400 برونېماشنا ۋە 250 ساموليوت جايلاشقان.

ئوزبەكستان قۇراللىق كۈچلرى

قۇرۇقلۇق ئارمىيەسى، ھەربي ھاۋا كۈچلرى، ھاۋا ھۇجۇمدىن مۇداپىە قسمى، مەخسۇس بولۇم ۋە مللي گۋاردىيە – بۇنڭ تەركۋىدە ئارمىيە كورپۇسى، مەخسۇس ۋەزپىلەر كورپۇسى، ئارتللېرىيە، رازۋېدكا، رېمونت ئشلەپ چقرىش بازىسى، ئالاقە قسمى، ئنژېنېر – تېخنكلق قسم بار. كوزەتكۈچى مۇستەقل مۇتەخەسسلەرنڭ ئەخباراتىچە، بۇ يەردە 280 تانك، 780 برونېماشنا، 265 ساموليوت، 24 ۋېرتوليوت مەۋجۇت.

تاجكستان قۇراللىق كۈچلرى،

دېيلدۇ «ئاق كتاپ» تا، تەركپ تېپش ئەسناسدا. ئۇ قۇرۇقلۇق ئارمىيەسى ھەم ھەربي ھاۋا كۈچلرىدىن تەركپ تېپش لازم. ھازىرچە مەملكەت تەۋەسگە ئاۋغانستاندىن ھەر خل يوللار بلەن باستۇرۇپ كرگۈچلاردىن روسسيە ئارمىيەسى ۋە چېگارا قسمى مۇھاپىزەت قلماقتا.

قازاقستان قۇراللىق كۈچلرى

ئوز تەركۋىگە – قۇرۇقلۇق ئارمىيەسى، ھاۋا ھۇجۇمدىن مۇداپىە قسمى ھەربي ھاۋا كۈچلرى، ھەربي – دېڭز كۈچلرى ۋە پۇخرالار مۇداپىەسى قسمنى ئالىدۇ. شۇنداقلا چېگارا قوشۇنى، ئچكى قسم ۋە جۇمھۇريەت گۋاردىيەسى مەۋجۇت. «ئاق كتاپ» ھازىر قازاقستان تەۋەسدىكى قۇراللىق كۈچلەرنڭ قانچلك ئېكەنلگى توغرىسدا ئېنق بر رەقەم–فاكتنى كورسەتمگەن. تەخمنى ھساپ بويىچە ئۇلارنڭ ئومۇمي سانى 150 مڭ كشدىن ئاشمسا كېرەك، قۇرۇقلۇق ئارمىيەسى يېتەرلك دەرىجىدە ت–72 بمپ – 1، بمپ – 2 ۋە بتر – 80 ئاملق تانكلار بلەن، «گراد» ئاملق رېاكتۋلق سستېما بلەن، «گۋوزدىكا» ئاملق ئوزى ژۈرەر زەمبرەكلەر بلەن، قرغۇچى ۋە بومباردىمانچى ساموليوتلاردىن سۇ – 24، مىگ – 23، مىگ – 25، مىگ – 29، قاتناشتا ئان – 26 ۋە ئان – 24، ساموليوتلرى، مى–24، مى–26، مى–8 ۋېرتوليوتلرى بلەن قۇراللانغان، ھەربي–دېڭز فلوتى – كاسپي دېڭزدىكى ئالاھىدە ھەربي كېملەردىن ئبارەت. جۇمھۇريەت گۋاردىيەسى 2,5 مڭ كشدىن تەركپ تاپقان.

ھازىر قازاقستان تەۋەسدە 1200 تانك، 1500 برونېماشنا، 370 ساموليوت ۋە 25 ۋېرتوليوت بار.

قرغزستان قۇراللىق كۈچلرى

14 مڭ ئادەمدىن ئبارەت. بۇ ئارمىيە مەلۇم دەرىجىدە قسقارتىلدۇ. ئۇنڭ تەركۋىدە موتو–ئاتقۇچلار قسمى ئۈزۈلۈشى پەرەز قلنماقتا. شۇنداقلا ئۇنڭ تەركۋىدە ھەربي ھاۋا كۈچلرى، ھاۋا ھۇجۇمدىن مۇداپىە قسمى، مللي گۋاردىيە برگادسى بولىدۇ، جۇمھۇريەتنڭ چېگارا قوشۇنى يوق، ئۇنڭ چېگارلرىنى روسسيە ھەربيلرى ساقلايدۇ. ستراتېگيەلك تەتقىقات ئنستتۇتنڭ مەلۇماتىچە، بۇ يەردە 30 تانك، 75 برونېماشنا، 200 ساموليوت مەۋجۇت.

«ئزۋېستيە گېزتى، 20–نويابر.

شاۋكەت ئەزەروۋ 1957-يىلى يار كەنت تەۋەسىنىڭ قېيىمىي پەنجىم يېزىسىدا تۇغۇلغان. قازاقىستان دولەت ئۇنىۋېرسىتېتى، ژۇرنالىستىكا فاكۇلتېتىنىڭ تېلېۋىدېنىيە كافېدراسىنى تاماملىغان. ھازىر مۇتەخەسسىسلىكى بويىچە قازاقىستان تېلېۋىدېنىيەسىنىڭ ئۇيغۇر رېداكسىيەسىدە خىزمەت قىلىۋاتىدۇ.

شاۋكەت چوڭ بولۇپ قالغىنىغا قارىماي، كىچىك-كىچىك ھەجۋىي ئەسەرلەرنى يېزىشنى ياخشى كورىدۇ. ئايرىم ھەجۋىيەلىرى «ماگنىتوفون تۇتقان مۇللا» ناملىق ئومۇمىي توپلامدا شۇنداقلا بىشكېكتە، ئۈرۈمچىدە، غۇلجىدا چىقىدىغان ژۇرناللاردا نەشر قىلىنغان.

مۇھاكىمىلەردىن ئوتۇپ، 1991-يىلى نەشردىن چىقىشى كېرەك بولغان مۇستەقىل توپلىمى 90-يىلدىن بۇ يان نەشرىياتتا ساقلانماقتا. مۇئەللىپ بۇ توپلىمىنىڭ بۈگۈن-ئەتە چىقىشى تەرەپدارى ئەمەس، سەۋەۋى 2000-يىلى ئەسەرلىرىنىڭ نەشرىياتتا نوۋەت كۈتۈپ تۇرغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى ئۇنى ئوقۇمىغان ئوقۇغۇچىلار بىلەن كەڭ تۈردە نىشانلىماقچى.

تۆۋەندە بىز شاۋكەت ئەزەروۋنىڭ نەشرىياتتىكى توپلىمىغا كىرىشتىن ساقلىنىپ قالغان ھەجۋىيەلىرىنى سىز كېزىتخانلارغا تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

توۋۋا...

(ھەجۋىيە)

تووۋا، ئەجايىپ بىر زامان كەلدى، ھە؟

ئۇ يوق، بۇ يوق. ھېچ نېمە يوق. ساراڭنىڭ ئوتى يوق، پاشىنىڭ... .دېگەندەك،موشۇ يوقنىڭ كاساپىتىدىن رەسمىي ساراڭ بولدۇم. كۈلمەڭلار، سادىغاڭ كېتەيلەر، مەنمۇ باشتا، يەنى ساق ۋاقتىمدا شۇنداق كۈلگەن، توۋۋا...

ئەتىگەن سائەت يەتتە، ئادەتتىكىدەك ئىشقا ماڭدىم. مانا، بېكەتتە ئاپتوبۇس كۈتۈپ تۇرىمەن، سىزنى بىلمەيمەنۇ، ئاما ئۆزەمنى ئاھايىتى ياخشى بىلىمەن. بىر نەرسە كۈتتۈممۇ، بولدى، توختىماي تاماكا چېكىدىغان ئادىتىم بار، ھازىر تەركى ئادەت بويىچە شۇنداق چەككىم كېلىۋاتىدۇكى، لېكىن چەككىلى تاماكا يوق. خۇمار دېگەن تۇتۇۋاتىدۇ. چىشىمنى-چىشىمغا چىشلەپ ئۆز-ئۆزەمگە سەۋر-تاقەتمۇ تىلەپ باقتىم، بولمىدى. ئاخىرى ژىگىرمە-ئوتتۇز ئەر-ئايالدىن تاماكا سوراپمۇ كوردۇم. بىرەرسى بېرەي دېمەيدۇ، توۋۋا! ئەلىسمگە ئاپتوبۇس كېلىپ قالسىمغۇ. تاماكا چېكىۋاتقانلاردىن بىرەر-يېرىمى تاشلاۋېتىپ كېتىپ قالاتتى.

خۇداغا شۈكۈر، بەش مىنۇت كام سەككىزدە ئاپتوبۇسمۇ كەلدى. ئۇنى كورۇپ مەشۇغۇم كەلگەندەك خوشال بولۇپ كەتتىم. بىراق، بەختكە قارشى چېكىۋاتقانلار تاماكىلىرىنى ئوچۇرۇۋېتىپ، خۇددى ئەڭگۈشتەردەك ئاۋايلىشىپ يانچۇقلىرىغا سالغانچە كېتىپ قېلىشتى. توۋۋا!

تاماقلىرىم قىچىشىپ، يوتۇلۇشكە باشلىدىم، تاماكىغا شۇنچىمۇ زار بولىدىكەنە، توۋۋا! ياخۇدا، قايسى كوزۇم بىلەن كورەيكى،ئەڭنە قوساق بىرسى تاماكىنى پۇقۇرۇتۇپ چەككەنچە قېشىمغا كېلىپ توختىدى. ئۇنىڭغا ئۈمۈتۋارلىق بىلەن قارىۋېدىم، دەررۇلا قاپىغىنى تۈرۈپ، تەتۈر قاراۋالدى، توۋۋا!

سائات توققۇز بولاي دېدى. يوتىلىۋاتىمەن، يوتىلىۋاتىمەن. شۇ ئارىدا يېڭىقى ئەڭنە قوساق يەنە تاماكا تۇتاشتۇردى. قېنى، ئەندى ئەۋۇنىڭ ئاپتوبۇسى كېلىپ قالسىمغۇ، دەپ خىيال قىلىپ بولغىچە، دېگىنىمدەكلا بولدى، ھېلىقى كىشى يېرىمىنىمۇ چېكىپ ئۈلگۈرمىگەن تاماكىسىنى ئەخلەت قاچىسىغا تاشلىۋېدى، ئىچىگە چۇشمەي، يېنىغا چۈشتى ئەينە، سادىغاڭ كېتەي، ئىسلىشىپ تۇرىدۇ، مېنىڭدىن يارى يوقى ئۈچلا قەدەم نېرىدا، ئاپتوبۇسمۇ كەلتى. نېراقتا ئىككى موماي گەپلىشىپ تۇرىدۇ، باشقا ھېچ كىم يوق. مانا تەلەي بىسمىللا دەپ شۇنداقلا ئېڭىشىمغا مۇرەمنى بىرسى قېقىپ قانداغۇي خوشنا، دەيدۇ. قارسام خوشنام. ئولگەننىڭ ئۈستىگە تەپكەندەك بولدىدە، ئەھۋالىمنى سورىغىچە كاچىتىمغا بىرنى سالسا بولماسىدۇ. دەيمەندە، ئۇنىسى يەتمىگەندەك، سالام-سائات يوق، تاماكاڭ بارمۇ؟، دېمەمدا. ژۈرۈگۈم ئاغزىمغا تىقىلىپ، لام دەلەلمەي قالدىم. كوزۇم تاماكىدا. خەپ، ئۇچۇپ قالسىمغۇ دەيمەن. خۇداغا شۈكرى، بىرسى تۈيۈقسىز دەسسەۋېلىۋېدى، تاماكا ئوچۇپ قالدى. نوۋەتتىكى ئاپتوبۇس كېلىپ، خوشنامۇ كەتتى. تاماكىغا قاراپ چامدىشىمغا، ئانىسىنىڭ قولىدىن ژۇلۇنۇپ چىققان كىچىككىنە بىر قىز، كاكاي-كاكاي، دېگەنچە ئايىغى بىلەن تاماكىنى مىجىۋەتتى. بالا دېگەن بالىدە. كىمگە كاكاي، كىمگە ئالتۇن كورىنىۋاتقىنى بىلەن ئۇنىڭ نېمە چاتىغى؟ جېنىم شېقىراپ كەتتى. يوتۇلۇشتىن كوزلىرىم بىلەن ئۆزلىرىم ئىشىپ، قىزىپ كېتىپ بارىمەن. ھېلىقى پاخمىل قىلالماي ئولۇپ كەتكەنلەر بار، دەيدۇ. مەنمۇ شەرمەندە بولۇپ، تاماكىنىڭ خۇمارىدا داردىپ قالمىسام بولاتتىغۇ.

«ئولگەننىڭ ئۈستىگە تەپكەندەك» يە ماڭا كېرەك ئاپتوبۇس يوق. ئاپتوبۇس شوفيورى مېنىڭ ئوخشاش تاماكا ئىزلەپ ژۇرگەن بولسا ھەجەپ ئەمەس دېدىمدە، ئويگە كەتمەكچى بولۇپ، بۇرۇلدۇم. شۇ مەھەل ياش بىر ژىگىتكە ئۇرۇلۇپ كەتسەم بولامدۇ، دەك، ماڭا ئوخشاش ئېرىكىپ تۇرغان بىرى بولسا قولاق‌تۈۋىگە‌ئايلاندۇرۇپ سالارمۇ دەپ ئەندىشە قىلىۋېدىم، بەختىمگە ئۇ «ھېچقىسى يوق» دېدىدە، قولىدىن چۈشۈپ كەتكەن تاماكىسىغا ئېرەڭمۇ قىلماي، نېرىراقتا تۇرغان قىزنىڭ قېشىغا كەتتى. ئالدىمدا ژىگىتنىڭ يېڭىلا تۇتاشتۇرغان تاماكىسى ياتىدۇ. سادىغاڭ كېتەينىڭ قىزىرىپ تۇرغان ئوتى خۇددى ئالتۇندەك كورۇنىۋاتىدۇ. ئەشۇنى ئېلىۋالسام، گويا ھازىرلا باي بولۇپ كېتىدىغاندەك ھېسسىياتتا ئۇياق-بۇياقنى ژىغىشتۇرۇپ قويۇپ شۇنداقلا قول سۇنغىنىمنى بىلىمەن...

خاھ ئىشىنىڭ، خاھ ئىشەنمەڭ، گەژگەمدىن ئامبۇردەك قىسىۋالغان كۈچلۈك قوللار مېنى ئورە قىلدى. ئايلىنىپ قارىسام ئىككى مىلىتسىونېر. ئۇلار ئامدىن .ئاراش چۈشكەندەك قوللىرىمنى ئارقامغا قايرىپ، ماشىنىسىغا ئېلىپ ماڭدى. ماشىنىدا ئۈچىنچىسى بار ئېكەن. ماشىنىغا ئولتىرىشىمغا ئۇلار بىر ئېمىلەرنى سورىغاندەك قىلدى. بىرىېقى تاماكىنىڭ خۇمارى، يەنە بىر تەرىپى بۇ كۈتۈلمىگەن تەسادىپتىن تامامەن دېگىدەك تىلدىن قالغان ئېدىم. شۇڭىمۇ يېرىمىنى شەرەت بىلەن يېرىمىنى دۇدۇقلاپ ژۇرۇپ تاماكا چەككىم كېلىپ كەتكىنىنى ئاران چۈشەندۇردۇم. ئۇلار كۈلۈشۇپ كەتتى.

— بىز سەن ئاخماق قىلىدىغان ئادەم ئەمەس، مىلىتسىونېر، — دېدى ئۇلاردىن دەرىجىسى چوڭراق بىرى قولىدىكى رېزىنكا تايىغىنى بۇرنۇمنىڭ ئۇچىغا تىرەپ تۇرۇپ، — ئىچىۋالغانسەن يە چېكىۋالغانسەن...

— ھاي، سادىغاڭ كېتەيلەر، — يالۋۇرۇشقا باشلىدىم، — ئىچكىنىم يوق. چېكىدىغان نەرسەم بولسا بۇ كۈنگە قالارمىدىم. نېمىشكە چۈشەنمەيسىلەر؟

— بۇنىڭ ئوڭدا، دومدا گەپلىرىگە قارىغاندا، ھەي، بۇنىڭ ئەقلى-ھوشى جايىدا ئەمەس، جۇمۇڭلار، — دېدى بىرى مېنى باشقىلارغا ئىشارە قىلىپ.

— شۇنداق ئوخشايدۇ، — ئىككىنچىسى قۇۋەتلىدى.

— نېمە دەۋاتىسلەر، سادىغاڭ كېتەيلەر؟ مەنمۇ سىلەر ئوخشاشلا شۇ يەردە ياشاپ، ئىشلەۋاتقان ئادەممەن، مانا ھوججىتىم.

— خېلە ئوبدان جايدا ئىشلەيدىكەنسەن، — دېدى يەنە بىرى ھوججىتىمنى كورگەچ، — ئابروي كېرەكمۇ، پۇلمۇ؟

— ھەر ئىككىلىسى كېرەك، — دەۋەتتىم ھەيران بولۇپ.

— ئۇنداق بولسا، ھايدا، — چوڭراغى شوفيورغا بۇيرىدى، — ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان نېمە ئوخشايدۇ، بۇ.

ماشىنا ئورنىدىن قوزغالدى. مەلۇم بولۇشىچە، «ھوشيار خانىغا» ئېلىپ مېڭىپتەك.

— سىلەر ساراڭمۇ، مەنمۇ؟ — دەۋەتتىم ئاخىرى چىدىماي، — نېمىشكە ئەندى ئېكاردىن-ئېكار قەيەردىكى بولمىغان يەرگە مېنى سورەشتۇرىۋاتىسىلەر؟ مەن سىلەرگە كورسۇتۇپ...

— ئاغزىڭنى ژۇم، — ئارىدىن بىرى قولىدىكى تايىغى بىلەن بېقىنىمغا نوقۇۋېدى، ئىچىم قاراڭغۇلۇشۇپ كەتتى.

— بۇ نېمە قىلىق؟-ئوزەمگە كېلىش بىلەن ۋاقىراۋەتتىم.

— ئابروي كېرەكمۇ، پۇلمۇ؟ — ئۇلار بايىقى سوئالنى يەنە تەكرارلىدى.

— ھەر ئىككىلىسى كېرەك،— دېدىم مەنمۇ تەكرارەن.

— ئەمسە، بېرىپ جەرىمانە تولەيسەن،— دەيدۇ قاراڭ. نېمىگە تولەيمەن، بىلمەيمەن، توۋۋا!

ماشىنا قاياقىدۇر قاراپ كېتىپ بارىدۇ. ئەندى ھازىر بۇلار ئاپىرىدىغان يەردە قانداق ئادەملەر باركىن، دەڭا؟ ئەگەر ئۇلارمۇ مونۇ قېشىمدا ئولتۇرغانلاردەك بولۇپ قالسا، قانداقمۇ قىلارمەن، توۋۋا!...

چەت ئەل يۇمورلىرى

قانداق خوتۇننى ياخشى كورىسىز؟

— سىز قاپاقباش خوتۇننى ياخشى كورەمسىز؟

— ياخشى كورمەيمەن.

— تاماكا چېكىدىغان خوتۇنچۇ؟

— ئۇنىمۇ ياخشى كورمەيمەن.

— تاماق ئېتەلمەيدىغان خوتۇنچۇ؟

— ئېخمۇ ياخشى كورمەيمەن.

— ئۇنداقتا ئاغزى ئېسىلماي ۋالىلدەيدىغان خوتۇننى ياخشى كورىدىكەنسىزدە؟

— ئاغزىڭىزغا كەلگەننى دەۋېرىدىكەنسىز، مەن ئۇنداق خوتۇندىن بەكمۇ بېزار.

ۋوي، قىزىق ئىشقۇ بۇ، ئۇنداق بولسا نېمە ئۇچۇن مېنىڭ خوتۇنۇمغا شۇنچە قىزىقىسىز.

تۇنۇمنى قۇچاقلاپ لەۋلىرىگە سويۇپ كېتىمەن.

— ئۇ نېمە دەيدۇ؟

—ھېچ نېمە دېمەيدۇ، — دەپتۇ ئاغىنىسى، — يالغاندىن ئۇخلىغان بولۇۋالىدۇ.

ئەگىلكىتە قېلىش

توي قىلىش كويىدا قالغان بىر ژىگىت دوستىغا دادلاپ بېرىپتۇ:

— مەن قانداق قىزنى تاپسام توي قىلالايدىغانلىقىمنى بىلەلمەي گاڭگىراپلا قالدىم. ھەر قېتىم ئويلەنمەكچى بولغان قىزنى دادامغا كورسەتسەم، ئاپام ئۇنى ياقتۇرمايدۇ.

دوستى ئۇنىڭغا دەپتۇ:

— بۇنىڭ چارىسى ئاسان. سەن ھەممە تەرەپتىن ئاپاڭغا ئوخشايدىغان قىزدىن بىرنى تاپساڭلا مۇرادىڭغا يېتەلەيسەن.

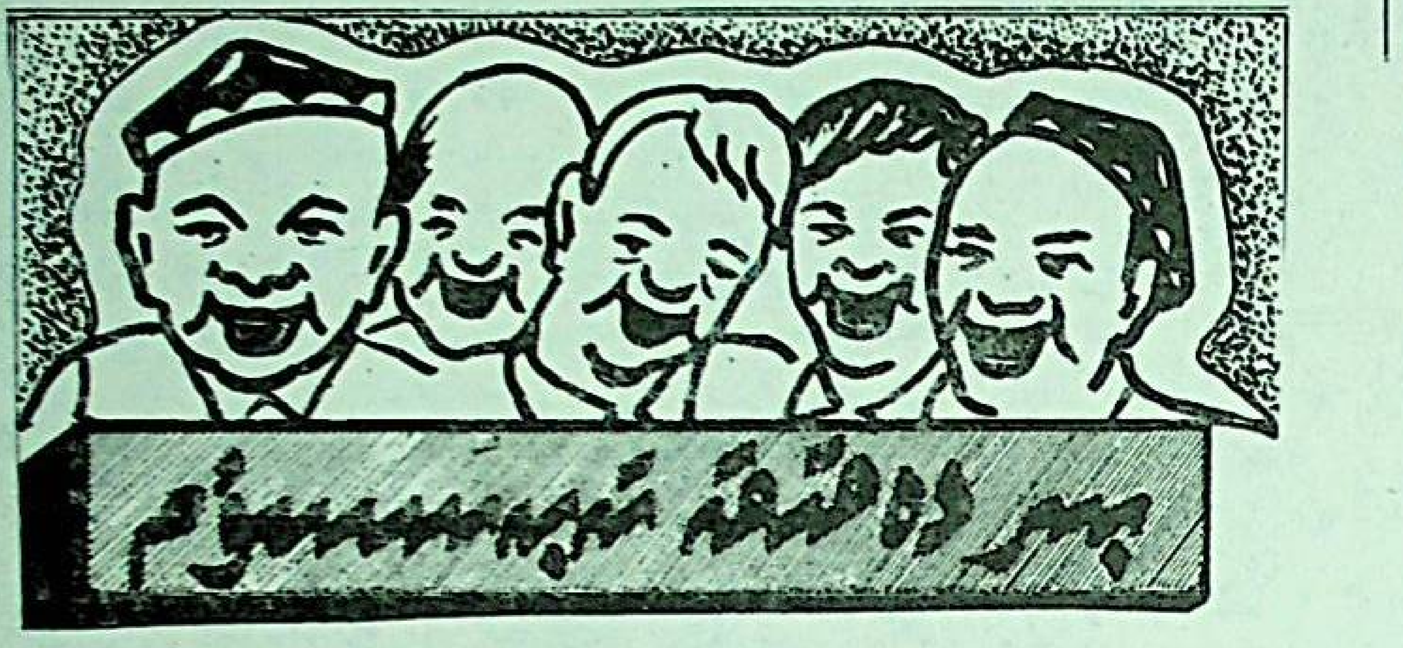

ئىككى دوستنىڭ چارىسى

بىرى ئاغىنىسىگە كەچتە قارتا ئويناپ ئويگە قايتقاندا خوتۇنىدىن قانداق قورقىدىغانلىقىنى سوزلەپ بېرىپتۇ.

— مەن ھەر كۈنى ئاخشىمى قانداق قىلسام خوتۇنۇمنى ئويغىتىۋەتمەيمەن دېگەنلەرنى ئويلاپ بېشىمنىڭ ئىچىمۇ تېشىمۇ قېتىپ كېتىدىغانلىقىنى سوزلەپ‌بەرسەم ئىشەنمەيسەن، — دەپتۇ. ئۇ ئاغىنىسىگە، — ھەر كۈنى كەچتە ژىراقتىنلا موتورنى ئوچۇرۇپ، ماشىنىنى ئاستا ھايداپ گاراژغا ئەكىرىپ قويىمەن. ئالدىن ئېھتىيات بىلەن ئىشكىنى ئېچىپ، پۇتۇمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئويگە كىرسەممۇ خوتۇنۇم ئويغىنىپ كېتىپ، ئاغزى-ئاغزىغا تەگمەي كايىپلا كېتىدۇ.

— مەن ھەر قېتىم كەچ قايتقىنىمدا قەستەن قاتتىق ئاۋاز چىقىرىمەن،— دەپتۇ ئۇنىڭ ئاغىنىسى.

— راستمۇ؟

— راست، ھەر قېتىم ئىشىك ئالدىغا كېلىپ بولۇشىغا سىگنال بېرىمەن. ئويگە كىرگەندىن كېيىن ئىشىكنى قاتتىق ياپىمەن. ئاندىن ئوينىڭ ھەممە چىراقلىرىنى يالدۇرۇپ، قەستەن ئاۋاز چىقىرىپ ھوجرامغا كىرىمەندە، خوتۇنۇمنى قۇچاقلاپ لەۋلىرىگە سويۇپ كېتىمەن.

— مەنمۇ سەن دېگەندەك قىلىپ باققان. لېكىن ئۇنىڭغا دادام ئۇنىمايدىكەن، — دەپتۇ ژىگىت.

تېپىپ بەرسىڭىز.

بىر ژىگىت بىر قىزغا كويۇپ قاپتۇ.

— سىز ئۈچۈن ھەر قانداق ئىشنى قىلىشتىن باش تارتمايمەن، — دەپتۇ ژىگىت قىزغا ئوز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىپ.

قىز قاش-كوزلىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ دەپتۇ:

— راستمۇ؟ ئۇنداقتا سىز ماڭا قەددى-قامىتى كېلىشكەن ھەم ئەقىللىق ژىگىتتىن بىرنى تېپىپ بەرسىڭىز.

ئۈمۈتۋارلىق ۋە ئۈمۈتسىزلىك

ئوقۇتقۇچى: سەن ئۈمۈتۋارلىق بىلەن ئۈمۈتسىزلىكنىڭ پەرقىنى سوزلەپ بېرەلەمسەن؟

ئوقۇغۇچى: سوزلەپ بېرەلەيمەن، ئەپەندىم. ئەگەر ئىككىمىز بىر بوتۇلكا ھاراقنى ئىچمەكچى بولدۇق دەيلى، ئۇ چاغدا ھاراقنىڭ يېرىمى تۈگىگەندە، ئۈمۈتۋار كىشىلەر «يەنە يېرىم بوتۇلكا ھاراق بار» دەيدۇ، ئۈمۈتسىز كىشىلەر «يېرىمى تۈگىدى» دەيدۇ، توغرىمۇ؟

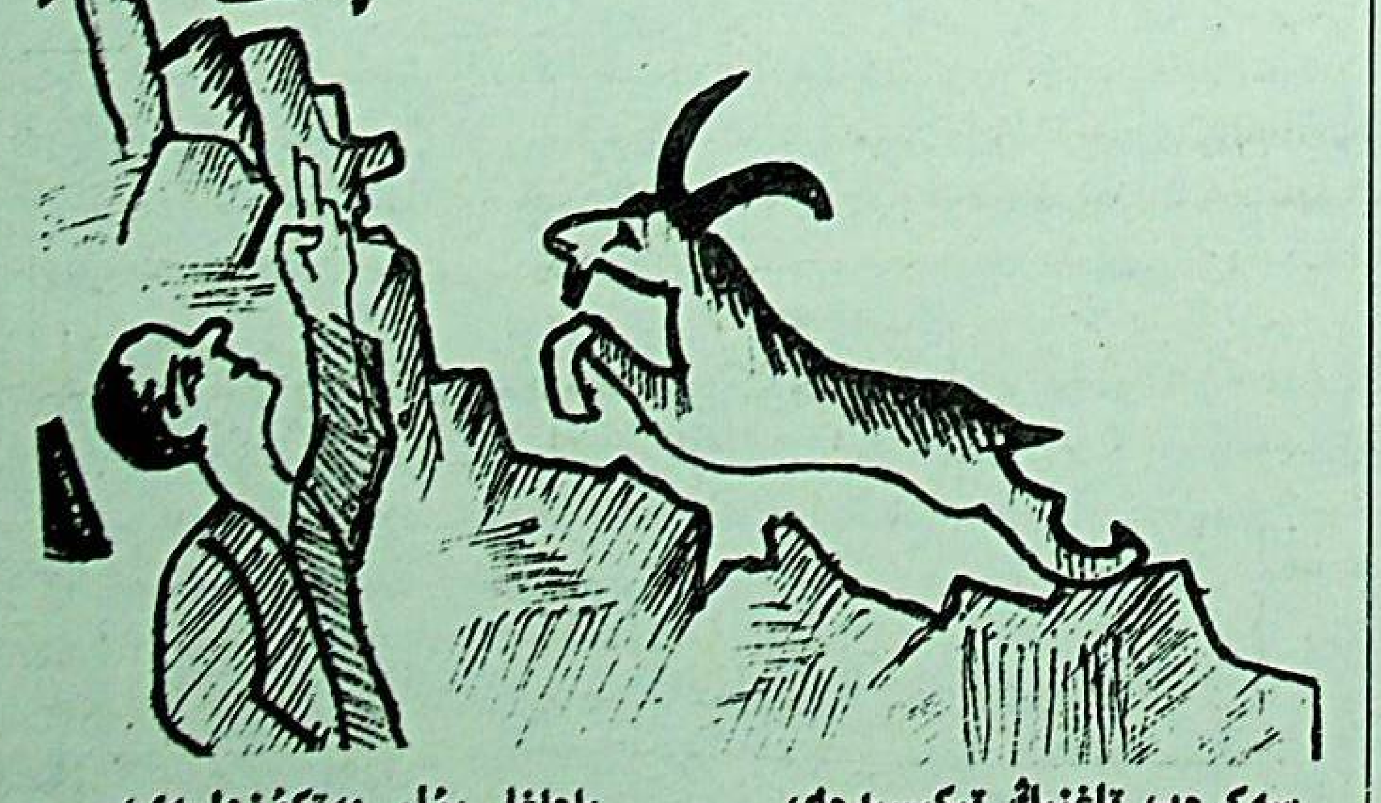

باھاغا پۇل يەتكۈزەلمەي، ئېيىتىڭ قېنى يەمدۇق ھاۋا؟!

سەكرەپ تاغنىڭ ئېكىسىدەك، ئورلەپ بارار نەرقى-ناۋا.

مىخ.

ئابدۇخالىق سەپىرى

شائىر دەپتىرىدىن

باردۇر
(غېنى باتۇرغا بېغىشلانغان غەزەل)

كوز ژۇمدۇڭ باقىغا، پاندا گۇلزارلىرىڭ باردۇر،
ياد ئېتەر زاماندىشىڭ، دىلكەش، دىلدارلىرىڭ باردۇر.
قوشۇپ نامىڭنى قوشاققا بۇلبۇل سايرىسا چاڭ-چاڭ،
بۇلبۇللار مەھلىيا بولغان تەمبۇر-دۇتارلىرىڭ باردۇر.
ئىككى دۇنيا رىۋايەتتە ئۇچمەس بولۇپ قالدى نامىڭ،
چۇشەرمەس ئاغزىدىن ئەسلا داستان-ئەشئارلىرىڭ باردۇر.
جەڭ ئارا ئات ئوينىتىپ دەككە بەرگەندە دۇشمەنگە،
ساڭا ئامەت تىلەپ تۇرغان مەدەتكارلىرىڭ باردۇر.
بەرداشلىق بەردىڭ ئازاپقا ئىستىقلالىيەت يولدا،
ئەلگە سەندەك پىدائىي كىشەن چاقارلىرىڭ باردۇر.
ژىللار ئۆتۈپ ھاياتقا بىزمۇ تاۋلىنىپ، پىشىپ كەلدۇق،
سېنى ئۈلگە قىلىپ جەڭدە ئات چاپارلىرىڭ باردۇر.
ئەي غېنى، سەندەك ئوغلان كام تۇغۇلار بۇ ھاياتقا،
تاشقا ئەمەس، باشقا ئاتار ئىز باسارلىرىڭ باردۇر.

بىز ۋە زامان

زاماندىن سۇ ئىچىپ ئۆتمىدى كوڭۇل،
ھەم تاماق بولمىدى ساقالدىكى ئاش.
كوڭۇلدە باغ ئەمەس، چاڭقىدى بىر چول،
كۇلكىنى بىلمىدۇق كوزدىن كەتمەي ياش.
كۇلكىنى بىلمىدۇق كوزدە دەرتلىك ياش،
بوينىمىز ئوگەيدەك قىسىلىپ ئوتتى.
پەلەكنىڭ گەردىشى قەدەمدە پۇتلاش،
مەرتلەرنىڭ قەددىنى ۋاقىتسىز پۇكتى.
پۇكسىمۇ مەرتلەرنىڭ قەددىنى زۇلمەت،
ئارمانى بوقىدەك تورەلمەيتۇ كۇچ.
بەس، يەتتى،
بىزگىمۇ باقىدۇ ئامەت،
دۇشمەننىڭ توسقىنى كېلەلمەيدۇ دۇچ.
تارىختىن ئالغان بىز ئاچچىق ساۋاقلار،
ماڭىمىز چارچىماي، يوللاردا راۋان.

ئۆتكەلدىن ئۆتىمىز چېلىپ چاۋاكلار،
بىز ئۇيغۇر-جاپادىن قايتمىغان كارۋان.

چۇشۇپ قالمىغىن

ئۇژمىنى دۇتارغا خاس دەپ تالىلدى،
تار سېلىپ، دەستىگە پەدە باغلىدى.
ساز قىلىپ چالغاندا تىل قېتىپ تارلار،
ئەجداتلار ئارزۇسى- مۇڭى ياڭرىدى.
ئەجداتلار ئارزۇسى، مۇڭى ياڭرىغاچ،
ژۇرەكتە ئۇمۇتنىڭ ئوتلىرى يالدى. —
بۇ ئۇلۇق مىراسنىڭ ئولمەس كۇچىدىن
يېڭىلمەس ئىرادە، ئىشەنچ ئويغالدى.
شۇڭلاشقا دۇتارنى چېلىپ كېلىمەن،
تۇگىمەس روھى كۇچ ئېلىپ كېلىمەن:
ئەجداتلار ياراتقان ئۇلگە مىراسنى
ئەۋلاتلار يادىغا سېلىپ كېلىمەن.
دۇتارىم بۇغۇلداپ قايناپ ياڭرىغىن،
ئەۋلاتلار قولىدىن چۇشۇپ قالمىغىن.

كېلىمەن ناخشا ئېيتىپ ژىراقتىن

مەن كېلىمەن ناخشا ئېيتىپ ژىراقتىن،
چاڭقىغاندا سۇ ئىچىپ يانبۇلاقتىن،
خىيال قۇشۇم تارىخ بويلاپ ئۇچقاندا،
ئىز ئىزدىدىم سادىر مىنگەن ئۇلاقتىن.
ئىز ئىزدىسەم سادىر مىنگەن ئۇلاقتىن،
سادا كەلدى سايدا بەرگى قىياقتىن.
«ئەل بەختىچۇن چېكىپ پالۋان جاپانى،-
دېدى،- ئوتكەن قانچە ئېغىر سىناقتىن...»
ئۇمۇتۋار بوپ تۇغۇلغۇسى بوۋاقتىن،
بىز بارىمىز نىشان كوزلەپ ئۇزاقتىن.
ئىشىنىمەن پۇتلاش بولسا دۇشمەنلەر
قۇتۇلمايدۇ ئەل غەزىۋى سىرتماقتىن...

پارىس گىلەملىرىنىڭ سېھرى

بېيلقى ژىلنىڭ ياز ئايلىرىدا ئى-ران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەخ-تى تېھراندا قازاقستاننىڭ سەنئىتى بە-لەن مەدەنىيىتى كۇنلىرى ئوتكۇزۇل-گەن ئېدى. ئەشۇ ۋاقىتتا ئىرانلىقلار قازاق ئېلىنىڭ قول ھۇنەرۋەنچىلىك سەنئىتى ساھاسىدىكى مۇۋاپپەقىيەت-لىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشقان. بىز-مۇ ئوز نوۋىتىدە ئوزىمىزنىڭ شەرىق مەدەنىيىتىگە خاس ئۇلگىلىرىمىزنى ناما-يەش قىلىشقا تىرىشتۇق. شۇنىڭدەك مەن ئەشۇ قېتىمدا پارىس گىلەملىرى-نىڭ ئەجايىپ گوزەللىگىگە، نەپىسلى-گىگە ھەيران قالدىم. بولۇپمۇ، بىز-نىڭ دەۋرىمىزگىچە بولغان 6-ئەسىر-دە ئىراندا توقۇلغان، ئېنى-8،1 مېتر، ئۇزۇنلۇغى-2 مېتر پارىس گىلىمى مې-نى ھەيران قالدۇردى.

گىلەمنىڭ چەت-چورىسىدىكى ئەجا-يىپ ماھارەت بىلەن سېلىنغان گۇل ۋە نەقىشلەر كوزنىڭ يېغىنى يەپ تۇرىدۇ. ئەندى گىلەمنىڭ ئوتتۇرا قىسمى ناھايىتى ئېنىق ۋە ئۇستىلىق بىلەن تورت بولۇڭغا بولۇنگەن. ئە-شۇ تورت بولۇڭنىڭ ھەر قايسىسىغا ھەر خىل رەڭلىك ژىپلار بىلەن تو-قۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق چۇشىرىلگەن ئاتنىڭ، بۇركۇتنىڭ، بۇغىنىڭ سۇرەت-لىرىنى كورگىنىڭىزدە ئوزىڭىزنى گو-زەل تەبىئەت قوينىدا ژۇرگەندەك ھىس قىلىسىز. ئەشۇ ئىلگەركى زامان-لاردا توقۇلغان بۇ گىلەمنى موشۇ كۇ-نگىچە قانداق ساقلاپ كەلگەن دېسە-ڭىزچۇ! ئېيتماقچى، بۇ گىلەم ئوز ۋاقتىدا ئالتاي تەۋەسىگە دەپىن قىلىن-غان پازىرىق پادىشانىڭ بېشىغا قو-يۇلغان. يەنى ئېگىسى بىلەن بىللە قە-برىگە كومۇلگەن، كېيىنىرەك گورنى كولاپ گىلەمنى ئېلىۋالغان. شۇنىڭ-دىن كېيىن گىلەمنى تازىلاپ، ئوز ئەي-نىگە كەلتۇرگەن كورۇنۇشى موشۇ. شۇنىڭ ئوزىدىمۇ ئۇ گىلەم ئېخى ئۇ-نۇگۇنلا قولدىن توقۇپ چىقارغاندەك تۇرىدۇ.

تېھراندىكى گىلەم مۇزېيىدىن قې-دىمىي ياۋروپا ئەللىرىدە قولدا توقۇ-لغان گىلەملەرنىڭ تارىخىغا ئائىت كوپ مەلۇماتلارغا ئېگە بولدۇق. بې-راق ئۇلارنىڭ سۇرەتلىرىلا پلاكاتلارغا سېلىنىپتۇ، خالاس. ئەشۇ دەۋرلەر-دە توقۇلغان گىلەملەردىن بىرەرسى-مۇ ھازىرغىچە ساقلانمىغان. ئەندى مو-نۇ پارىس گىلىمىنىڭ قانداق كارامەت-كە ئېگە ئېكەنلىگىنى بىر خۇدانىڭ ئوزى بىلسە كېرەك.

ئۇمۇمەن، مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ تا-رىخىنى ياخشى بىلىش ۋە چۇشىنىش ئۇچۇن ئالدى بىلەن ئەشۇ خەلقلەر-نىڭ خىلمۇ-خىل نەقىش، گۇل، ھاي-ۋاناتلار ۋە تەبىئەت كورۇنۇشلىرىگە تولغان ئەشۇ گىلەملىرىنىڭ سىر-ئەس-رارلىرىنى تولۇق بىلىش كېرەك. تاش-قى كورۇنۇشى ئاددىي بولغىنى بىلەن ئىچى قول سەنئىتىنىڭ ئەجايىپ ئۇل-گىلىرى بىلەن زىنەتلەنگەن ئۇلارنىڭ كىگىز ئويلىرىگە كىرسىڭىزمۇ، ھەي-ۋەتلىك گۇمبەزلەرنىڭ كەڭ سارىيىغا باش تىقسىڭىزمۇ ئالدى بىلەن تو-رىدىكى گىلەملەرگە كوزىڭىز چۇشە-دۇ. ئۇ گىلەملەردە گوزەللىك بىلەن نەپىسلىكنى، ئېستېتىكىلىق دىتىنىڭ، گېومېترىيەلىك ئېنىقلىقنىڭ ئەجايىپ ئۇلگىلىرىنى كورىسىز. ئۇمۇمەن، پا-رىس گىلىمىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلى-گى خۇسۇسىيىتى بار. ئىككىنىڭ بىر-سى چۇشىنىپ كېتەلمەيدىغان، پە-قەت شەرىق ئەللىرىگە خاس رەم-زىي بەلگۇلىرى بىز ئۇچۇن ئېخىچە سىر. رەڭمۇ-رەڭ، بىردىن كوز تار-تىدىغان نەپىس گۇللەرنى ئوقۇپ - بىلىشكە ھەممىلا بولوگلارنىڭ قۇد-رىتى يەتمىسە كېرەك.

مانا، ئەشۇلارنىڭ ھەممىسىنى تاما-شە قىلغان ئادەمدە ئىران ئېلى گۇل-لەر ئېلىدەك تەسىرات قالدۇرىدۇ. ئە-ندى بۇ ئەلنىڭ پايتەختى تېھراننى-ئەجايىپ گۇللەر ماكانى دەيسىز.

يېلىنا مىتروفانوۋا،
قازاقستان دولەتلىك سەنئەت مۇ-زېيىنىڭ ئىلمىي خادىمى.

31-ئوكتەبر كۇنى ئالمۇتا شەھىرى زارە-ۋوستوكا مەھەللى-سىدىكى چوڭ-كىچىككە بىردەك قەدىرلىك، ئادىل ئەمگىگى، ھەقىقىي ئىنسانىي خىسلىتى بىلەن ئاھالىنىڭ ئىززەت-ئىكرامىغا ئېگە بولغان يۇرت موتىۋەرى

تاجىدىن ھاشىم ئوغلىنىڭ

تويۇقسىز ۋاپات بولۇشى بىز يۇر تداشلىرى ئۇچۇن ئورنى تولماس ئېغىر جۇدالىق بولدى. شۇ مۇنا-سىۋەت بىلەن مەھەللە جامائەتچى-لىگى مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئا-تىغا، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىمىز.

ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى زارە-ۋوستوكا مەھەللىسىدىكى شوبىسىنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى يۇرت ئاھالىسىنىڭ ئىجتىمائىي، مەدەنىي ھاياتىنى يۇكسەلدۇرۇشكە چوڭ ھەسسە قو-شۇپ كېلىۋاتقان يۇرت موتىۋەرى

تاجىدىن ھاشىم ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابى-ئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئالمۇتا شەھىرى زارە-ۋوستوكا مەھەللىسىدىكى جان كويەرى

تاجىدىن ھاشىم ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابى-ئاتىغا، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

تالغىر ناھىيەسى قىزىل-تۇغ - 4 مەھەللىسىنىڭ تۇرغۇنى، جاما-ئەت ئىشلىرىنىڭ جانكويەرى، ئوز ئائىلىسىدە ھورمەتلىك ئاتا، ئۇ-رۇق-تۇققانلىرىغا كويۇمچان ۋە مېھرىۋان

ئومەرجان مەھەممەت قارى ئوغلى ئىسمايىلوۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى بىز يۇر تداشلىرى ۋە ئەل-ئاغىنىلىرى ئۇچۇن ئورنى تولماس جۇدالىق بولدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا ئۇ-رۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىمىز.

تالغىر ناھىيەسى بېساغاچ (دزېرژىنسكىي) يېزىسىنىڭ يۇرت-جامائەتچىلىگى يۇرت موتىۋەرى، جامائەت ئىشلىرىنىڭ ئاكتىۋىستى رازاق روزىيېۋقا ئوغلى

ئىبراھىمجاننىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» خا-دىمى ئىسمايىل روزىيېۋقا ئىنىسى

ئىبراھىمجاننىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىل-دۇرىدۇ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ساۋۇت ئىسكەندەروۋ

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3618)

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

1993
يىل
11-دېكابىر
شەنبە
№48
(3902)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

Жаңа өмiр

گېزىت 1970 - يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ. جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

ئۇچۇر ئۇچقۇنلىرى

ھىندىستان بىلەن فرانسىيەنىڭ كائىنات تەتقىقاتى مەركەزلىرى بۇنىڭدىن كېيىن ھەمكارلىقتا ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

ئۇلارنىڭ بانگالوردا ئىمزالىغان ئەھدىنامىلىرىغا قارىغاندا، بۇ ئىزگۇ تەدبىرلەر كائىنات كەڭلىگىنى پەقەتلا تىنىچ مەخسەتلەردە پايدىلىنىشقا مۇمكىنچىلىك بېرىدۇ.

* * *

بەت خەۋپسىزلىك كېڭىشى تەرىپىدىن ئىراققا قارشى 1990-يىلىنىڭ ئاۋغۇست ئېيىدىن ئېتىۋاردىن جاكالانغان ئىختىسادىي ۋە دىپلوماتىيەلىك تەقىقلەش داۋاملاشتۇرۇلىۋاقچى.

* * *

شىمالىي كورىيە نوۋەتتىكى راكېتا سىنىقىنى ئۆتكۈزدى.

«نودون-1» ناملىق بۇ راكېتا ئوتتۇرا مۇساپىغا ئۇچالايدۇ. سىناق روسسىيە بىلەن چېگارىداش خامگىن-پۇكتو سىناق مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلگەن.

* * *

ياپونىيە ھەربىي خىزمەتچىلىرىنىڭ دەسلەپكى بىر گۇرۇپپىسى موزامبىكتىن ۋەتىنىگە قايتتى.

ياپونىيە ئەسكەرلىرى موزامبىكتا بەت نىڭ ھەربىي ئوپېراتسىيەلىرىگە قاتناشتى، ۋەتىنىگە ياتقان گۇرۇپپىنىڭ تەركىۋىدە 48 ھەربىي خىزمەتچى بار.

* * *

مولدوۋا لىتۋا پۇخرالىرىنىڭ كېلىشى بىلەن تۇرۇشى ئۈچۈن ۋىزا تۈزۈمىنى ئەمەلگە ئاشۇردى.

بۇنىڭدىن ئاۋال ئېستونىيە بىلەن لاتۋىيە پۇخرالىرىغىمۇ بۇندا ق تەدبىر قوللىنىلغان ئېدى. مولدوۋا بالتىق بويى مەملىكەتلىرىنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىگە جاۋابەن موشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولغان.

* * *

ئەزەربەيجان پرېزىدېنتى گېيدار ئەلىيېۋ مەخسۇس پەرمان چىقاردى.

پەرمانغا بىنائەن جۇمھۇرىيەتنىڭ ۋالىيۇتا جەمغەرمىسىنى پرېزىدېنتنىڭ ئۆزى باشقۇرىدۇ. بۇنىڭغا قەدەر ۋالىيۇتا جەمغەرمىسىنىڭ ئاچقۇچى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئىلكىدە ئېدى.

* * *

قازاقستان ھۆكۈمىتى گرۇزىيە ئۈچۈن 100 مىڭ تونىنا، ئابخازىيە ئۈچۈن 10 مىڭ تونىنا ئاشلىق بېرىشنى قارار قىلدى.

قازاقستاننىڭ بېلگىيەدىكى ئەلچىسى ئا. قىرباشوۋ مەملىكەت قىرالى ئالبېرتكە ئىشەنچە يارلىغىنى تاپشۇردى.

ئۇيغۇر ناھىيەسى. «قىزىل تۇغ» كولخوزىنىڭ ئەمگەكچىلىرى ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، بېسىلقى يىلنى ئۇتۇقلۇق يەكۈنلەش ئالدىدا تۇرىدۇ.

سۈرەتتە: (سولدىن ئوڭغا) كولخوزنىڭ باش ئىنژېنېرى م. باتۇروۋ، گاراژ باشلىقى ب. قۇربانوۋ، شوفيورلار ش. زىياۋدىنوۋ ۋە گ. ئالمايېۋلار ئالدىكى ئىشلار ھەققىدە سوھبەتلەشمەكتە.

ئۇيغۇر ناھىيەسى. «گۈلستان» كولخوزىدا ئوزلىرىنىڭ تىرىشچانلىق ئەمگىگى بىلەن كۆپچىلىكنىڭ ئىززەت-ئىكرامىغا سازاۋەر بولغانلار كۆپلەپ سانىلىدۇ. مەھەممەتجان ئايۇپوۋنىڭ ئېگىلىكتە شوفيور بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىغا 30 يىل، ئوسمەلى ئۇستىپمىروۋقا 26 يىل بولدى.

سۈرەتتە: ئىلغار شوفيورلار م. ئايۇپوۋ بىلەن ئ. ئۇستىپمىروۋ. د. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

پىداكارلارغا رەخمەت

مانا، خۇدا خالىسا، گېزىتلىرىمىزغا 1994-يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمى ئۈچۈن مۇشتىرى توپلاشتەك مۇھىم ۋە مەسئۇلىيەتلىك ئىشمۇ ئاخىرلاشتى.

بۇ يونۇلۇشتىكى ئىشلارنى ئېلىپ بېرىش باشقا يەرلەردە قانداق يۈرگۈزىلىدۇ. بىلمەيمەن، ئەمما ئالمۇتا شەھىرىنىڭ مىكرورايونلىرىدا بىر قەدەر قىيىن ئەمەلگە ئاشۇرىلىدۇ. سەۋەۋى، قەۋەتلىك ئۆيلەردە تارقاق ياشاۋاتقان ئۇيغۇر ئائىلىلىرىغا بىرمۇبىر كىرىپ چىقىشقا توغرى كېلىدۇ. شۇنىڭغا قارىماي، گېزىتلىرىمىزنىڭ مەدەنىي ھاياتىمىزدا تۇتقان ئورنىنى توغرا چۈشۈنىدىغان خەلقپەرۋەرلىرىمىزنىڭ پائال تەشۋىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشى، مۇشتىرى توپلاشقا بىۋاستە ئارىلىشىشى نەتىجىسىدە مىكرورايونلار بويىچە 139 گېزىتقا يېزىش قولغا كەلتۈرۈلدى. خەمىت ئاكا، يارمەھەممەت كېبىروۋ، روزاخۇن، رەخىم مۇزەپپەروۋ، پەرھات زىيام، ھېبىبۇللام ئاكا،رابىيەم قاتارلىقلار ژۇقۇرىدىكى نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈشتە ئالاھىدە جانپىدالىق كورسەتتى. 1، 4-مىكرورايونلاردىكى جامائەتچىلىك ئارىسىدىكى مۇشتىرى توپلاش ئىشىدا ۋاپاخان،غىلاژدىن ئاكىلار ئاكتىپلىق رەۋىشتە ئاكتىۋلىق كورسەتتى.

ھەممىگە ياخشى ئايانكى، كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى ئىختىسادىي تۇراقسىزلىق تۈپەيلى، گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى توپلاش يىلىغا ئىككى قېتىم ژۇرگۈزىلىۋاتىدۇ. دېمەك، ئالدىمىزدا يەنە تالاي قىيىنچىلىقلارنىڭ بولىشى ئېھتىمالدىن خالى ئەمەس، شۇ سەۋەپلىك بىز ژۇقۇرىدا ئىسىملىرى تىلغا ئېلىنغان يولداشلارغا بۇ يىلقى خالىس خىزمەتلىرى ئۈچۈن رەخمەت ئېيتقان ھالدا نوۋەتتىكى مۇشتىرى توپلاشتىمۇ جانپىدالىق كورسىتىدۇ، دەپ ئىشىنىمىز.

ھاجى ئەكبەر رەخمىدىن،
ئالمۇتا شەھىرى مىكرورايونلار ئارا ژىگىت بېشىنىڭ ياردەمچىسى.

يېڭى زاۋود ئىشقا چۈشتى

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى، پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ مەركىزى قاينىندى يېزىسىدا قايتىدىن ئەكسىگە كەلتۈرۈلگەن قەنت زاۋودى ئىشقا قوشۇلدى. بۇ زاۋودنىڭ ئىشقا قوشۇلۇشى بىلەن ئورغۇن ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ھەل بولۇشقا باشلىدى. چۈنكى،ئىلگىرى تالاس ۋىلايىتىدە قەنت زاۋودى بولمىغانلىغى ئۈچۈن قەنت قىزىلچىسىنى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ جامبۇل شەھىرىدىكى قەنت زاۋودى بىلەن كېلىشىلگەن شەرتنامە ئاساسىدا، شۇنداقلا چىقىرىلغان مەھسۇلاتنىڭ يېرىمىنى زاۋود ئېگىلىرىگە قالدۇرۇش شەرتى بويىچە جامبۇل شەھىرىگە يەتكۈزەتتى. زاۋود ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن بەزى بىر قىيىنچىلىق ۋە چىقىملارغا خاتىمە بېرىلىپ، چۇ ۋادىسى ئاھالىسىنى شېكەر بىلەن تەمىنلەش ئىمكانىيىتى يارىتىلدى.

ھازىر زاۋودقا 82 مىڭ توننا قەنت قىزىلچىسى كەلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ 30 مىڭ توننىسى سىپىرت چىقىرىشقا ئاجرىتىلدى. ئون توننا زاۋودنىڭ پايدىسىغا قالدۇرۇلدى. قالغىنى شېكەر ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ.

ق. مەممەتوۋ.
قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى.

قىسقا خەۋەرلەر

ئالمۇتىدا جۇمھۇرىيەت مىنىستىرلار كابىنېتى «زامان-قازاقستان» گېزىتىنىڭ بازىسى ئاساسىدا 1994-يىلدىن باشلاپ مۇستەقىل «تۈركىستان» گېزىتىنى چىقىرىشنى قارار قىلدى.

* * *

يېقىندا ئالمۇتىدا سوۋېت رايونىنىڭ مەمۇرىيىتى بىلەن ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ مەمۇرىيىتى بىرلىشىپ، «كۈز-93» كورگەزمىسىنى ئۇيۇشتۇردى.

* * *

ئالمۇتا دولەت تىببىي ئىنستىتۇتىدا «قازاقستاننىڭ كېلەچىگى-جەمىيەتنىڭ ئىدىيەۋىي بىرلىگىدە» دېگەن ماۋزۇدا ئىلمىي-تەجرىبە كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئوتتى.

* * *

يېقىندا «تاماشانىڭ» ئون بەش يىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن جۇمھۇرىيەت سارىيىدا كەچ ئوتتى. ئەلنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن «تاماشا» كۆلكىلىك كونسېرت پروگراممىسىغا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ۋە ھوكۇمەت باشلىقلىرى قاتناشتى.

* * *

ئالمۇتىدا ۋىتسى-پرېزىدېنت ئې.م. ئاسانباييېۋ ئوزبەكستان مۇسۇلمانلىرى دىنىي باشقارمىسىنىڭ مۇپتىسى مۇختەرجان ئابدۇللايېۋ بىلەن ئەشۇ باشقارمىنىڭ نائىبى مۇپتى شەمسۇددىن باباخانوۋنى قوبۇل قىلدى.

* * *

10-دېكابىردا جۇمھۇرىيەت سارىيىدا قازاقستاننىڭ خەلق ئارتىستى، دولەت مۇكاپىتىنىڭ ساھىبى، كورنەكلىك كومپوزىتور ئەسىت بېيسېبۇۋنىڭ ئىجادىي كېچىسى بولدى.

بۇ ئىجادىي كەچكە جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ سەنئەت ماھىرلىرى، تونۇلغان تالانتلار قاتناشتى. ئىجادىي كەچكە قاتناشقۇچىلار بىبىگۈل تولېگېنوۋا، روزا رىمباييېۋا، قايرات بايبوسىنوۋ، ماقپال ژۈنىسوۋا، خاپىز ئېسىموۋ،قانات ئومارباييېۋ، سۇلۇشاش نۇرمۇغامبېتوۋا، بايان ساغىمباييېۋا، ئايتكۈل ۋە قانات قۇدايبېرگېنوۋلارنىڭ تالانتىنى تاماشە قىلدى.

مەزكۇر كەچتە كومپوزىتور ئەسىپتىنىڭ يېڭى ئىجادىي مۇزىكىلىرى ياڭرىدى.

* * *

ئالمۇتا ئوبلۇسلۇق خەلق دېپۇتاتلىرى يېقىندا بولغان سېسسىيەسىدە ئوز ۋاكالەتلىگىنى بويىدىن ساقىت قىلىپ، پارلامېنت ئەزالىرىنىمۇ ئوزلىرىدىن ئۈلگە ئېلىشقا چاقىردى.

* * *

ئىتالىيەنىڭ تۇرىن شەھىرىدە ئوتكەن ياش كىنېماتوگرافلارنىڭ خەلق ئارا 11-كىنوفېستىۋالىدىن قازاقستانلىقلار غەلبە بىلەن قايتتى.

خەلق ئارا كىنوفېستىۋالى رېژىسسيورلار بولات ئىسقاقوۋ بىلەن بولات قالىمبېتوۋنىڭ «ئاخىرقى سوغ» ناملىق فىلمى بىلەن ئېچىلغان ئېدى، دەل ئەشۇ فىلم ئۇتۇققا ئېرىشتى. مەزكۇر فىلمغا ئالاھىدە مۇكاپات بېرىلدى.

تۇرىن كىنوفېستىۋالىنىڭ دىرېكتورى ئالبېرتو باربېرا قازاقستان كىنو فىلملىرىنىڭ ئىنسانىي سۆيۈشكە، قەدىرلەشكە ئۈندەيدىغان چوڭقۇر مەزمۇنىنى ۋە شۇ غايىنى ئادەملەرگە سىڭدۇرۇشتىكى ئارتىستلارنىڭ ماھارىتىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

(قاز تاگ).

ئىتتىپاق ئىتتىپاقلىق بىلەن كۈچلۈك

ئىنتايىن قولايلىق بىر سىياسىي شارائىتتا مەركىزىي ئاسىيادا تۈركىي تىللىق مۇستەقىل دۆلەتلەر ۋۇجۇتقا كەلدى. بىزنىڭ قازاقستان بۇرۇنقى ئوتالىتارلىق ئۇلۇق دۆلەتنىڭ ئىچىدە ھوقۇقسىز ياشاشتىن ئۈزۈل- كېسەل ۋە مەڭگۈ كېچىپ، دېموكراتىك، ھوقۇقىي، تۈپ ئاساسى ئىشانى بازار ئىختىسادىي، ھەم يەنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرگە ئاساسلانغان كۈچلۈك سۇۋېرېن (ئالىي ھوقۇق) دۆلەتنى قۇرۇشقا كىرىشتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى 1992-يىلى 26-يانۋاردا ئالمۇتا شەھىرىدە قۇرۇلغان ئىدى.

ئىتتىپاقنىڭ ئىككى تۈپ-ئاساسى، بىر-بىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ۋە ھازىرقى زاماندا تېلىپلاشقان رېئال شارائىتتا ماس كېلىدىغان، ھازىرقى زامان تەلىۋىنى قانائەتلەندۈرىدىغان مەخسەتلىرى بار. بىرىنچىسى، ئانا ۋەتەندىن تاشقىرىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىنى، تىلىنى، ئەنئەنىگە ئايلانغان ئۆرپ-ئادىتىنى ۋە ھەقىقىي تارىخىنى ساقلاش، تىكلەش ۋە رىۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن لازىم بولغان جامائەتچىلىك، ئىجتىمائىي، ئىختىسادىي، پسىخولوگىيەلىك شارائىتىنى يارىتىشقا زېمىن ھازىرلاش ۋە ياردەم بېرىش. خەلقىمىزنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنى ياخشى يولغا قويۇش، شۇنداقلا مۇقەددەس ئىسلام دىنىنىڭ مەنىۋىي بايلىقىنىڭ قايتا تىكلىنىشىگە ۋە تەرەققىياتىغا ياردەم بېرىش، خەلقىمىزنىڭ جۇمھۇرىيەتلەردىكى ئالىي ۋە يەرلىك ھاكىمىيىتى ۋە ئىدارە قىلىش ئورگانلىرىغا ۋەكىللىكىنى تەمىنلىگۈچى دېموكراتىيەلىك مېخانىزمىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش ئىشىنى ھەل قىلىش، شۇنداقلا بارلىق سايلاملارغا پائال قاتنىشىپ كۆرشىش.

ئىككىنچى، شەرقىي تۈركىستاندىكى (ئۇخ ج، ش ئۇ ئار) خەلقلەرنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى، مەدەنىيىتىنى ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي دېموگرافىيەلىك قۇرۇلۇشىنى ساقلاپ قېلىشقا ياردەم بېرىش، ئىنسان ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىكىنى ھىمايە قىلىش مەسىلىلىرى بويىچە خەلق ئارا، مىللىي جامائەت تەشكىلاتلىرى ۋە دۆلەت مەھكىمىلىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەت باغلاپ ھەرىكەت قىلىش. دېموكراتىيە، ئىنسان ھوقۇقى ۋە مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش، ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگۈلەش ئاساسىي ھوقۇق پرىنسىپلىرى ئۆزىنىڭ ھەرىكەت پائالىيىتىنىڭ موھىم قىسمى دەپ ھېساپلاپ، مەزكۇر پرىنسىپلارنىڭ ئانا ۋەتەندە تەتبىيە قىلىش ئۈچۈن، ئىزچىللىق بىلەن، تېچلىق يولى بىلەن، ھازىرقى زامان تەلىۋىگە ماس كېلىدىغان سىياسىي كۆرەش ئېلىپ بېرىش.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەدلىيە مىنىسترلىگى تەرىپىدىن، ئۇيغۇرلارنىڭ تەغدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارغا خەلق ئارا دەرىجىدە قاتنىشالايدىغان جەمىيەتلىك بىزنىڭ بىرلەشمە 1992-يىلى 30-نويابىر كۈنى رەسمىي ئېتراپ قىلىنىپ، رويخەتكە ئېلىندى.

ئىتتىپاق رىياستى داۋۇت ئىسىيۋ رەئىسلىگىدە مەدەنىيەت كېڭەشىنى قۇردى. كېڭەش جۇمھۇرىيەتلىك ۋە ناھىيەلىك مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى بىلەن بىرلىكتە جاي-جايلاردا نورۇزنى يىلدىن-يىلغا ئويۇشچانلىق بىلەن ئۆتكەزمەكتە.

ئىتتىپاق رىياستى ھېببۇللام قاھارووۋ رەئىسلىگىدە مائارىپ كېڭەشىنى قۇردى. كېڭەش ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى، ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا ياشلارنى قوبۇل قىلىش، چەت مەملىكەتلەرگە باللارنى ئوقۇشقا ئەۋەتىش ۋە كادىر مەسىلىلىرىنى ھەر تەرەپلىمە ئۆگىنىپ، چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ چىققاندىن كېيىن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋقا، خەلققە بىلىم بېرىش مىنىسترى ش. شاياخمەتوۋقا مەزكۇر مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش تەكلىپلىرىنى ئاساسلاپ خەت يېزىپ تاپشۇردى.

ئىتتىپاق ياشلارنى چەت ئەللەردە ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا ئالاھىدە ئېتىۋار بەردى.

ئىتتىپاق ئۆز ئىشىنى ياخشى ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن مەخسۇس ئاقساقاللار كېڭەشىنى قۇرغان ئىدى. كېڭەشنىڭ رەئىسى توختاسۇن بېيشانوۋ. كېڭەش ئەزالىرى ئۇيغۇرلار زىچ ئولتۇراقلاشقان جامائەتچىلىك ئارىسىدىكى ھۆرمەتكە ئىگە، ھايات تەجرىبىسى مول بىلىملىك، مۇنەۋۋەر زۇت مۇتىۋەرلىرى بىلەن دىنى زاتلار. ئاقساقاللار ئىتتىپاق ئۆتكەزگەن بارلىق چارە-تەدبىرلەرگە پائال قاتنىشىپ كەلمەكتە. ئۇلار ئۇيغۇرلار ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بارلىق مەھەللىلەردە جامائەتچىلىك ئارىسىدا مۇھىم، سوۋاپلىق ئىشلارنى قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئىتتىپاق ئۆزىنىڭ نىزامنامىسىنى، مەركىزىي ئاسىيادىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسىي مۇئەممالىرى، تارىخىنى ۋە مەدەنىيىتىنى باشقا خەلقلەرگە تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن كەڭ رەۋىشتە ئاممىۋىي ئاخبارات ۋاستىلىرىنى پايدىلاندى. پەقەتلا ئالمۇتا شەھىرىدە چىقىدىغان بەش رۇس تىللىق، ئۈچ قازاق تىللىق گېزىتتا ۋە «مىسل» ژۇرنالىدا ماقالە، خەۋەرلەر چىقتى. رادىو ۋە تېلېۋىدېنىيىدىمۇ خەۋەرلەر ئويۇشتۇرۇلدى.

قازتاگ، ئازاتلىق (ميۇنخېن) رادىو ستانسىيەلىرىمۇ خەۋەرلەر ئويۇشتۇردى. مەزكۇر ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ئىتتىپاقنىڭ تەرغىبات، ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى بويىچە كېڭەش رەئىسى كوپ كۈچ چىقاردى.

ئىتتىپاق رەھبەرلىرى خەلقىمىزنىڭ تەغدىرىگە ئائىت مەسىلىلەرنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبىرىي ئورگانلىرىغا ئالاھىدە قويۇپ، ئەدلىيە، مائارىپ، مەدەنىيەت نازارىتى رەھبەرلىرىنى، باش مىنىسترنىڭ مۇئاۋىنى قۇئانىش سۇلتانوۋنى خەۋەردار قىلدى. شۇنداقلا ئالمۇتا شەھىرىدىكى چەت ئەل ئەلچىلىرى بىلەن مەسىلەن، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى، ئامېرىكا، ياۋروپادىكى بېخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق كېڭەشىنىڭ مەسئۇل ۋەكىللىرى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي، ئىجتىمائىي، ھاياتى توغرىلىق، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھوقۇقىنىڭ دەپسەندە بولۇۋاتقانلىقى توغرىلىق تەپسىلىي مۇزاكىرە، سوھبەتلەر ئۆتكۈزۈلدى.

ئەسلى ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ تۈپ-ئاساسىي ئارزۇ-ئارمىنىغا يېتىش ئۈچۈن بارلىق خوشنا خەلقلەرنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىگە موھتاج. شۇڭلاشقا بىز ھەممە خەلقلەرنىڭ بىرىنچى نۆۋەتتە مەركىزىي ئاسىيادىكى تۈركىي تىللىق قېرىنداش خەلقلەرنىڭ بىزنىڭ ئانا ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن كۈرەشىمىزگە ھېسداشلىق قىلىشى ئۈچۈن تەدبىرچانلىق ۋە مەخسەتچانلىق بىلەن ئىش ئېلىپ بېرىشىمىز لازىم.

ئىتتىپاق بمت ئەزالىرىنىڭ كۆپچىلىگى تولۇق ئېتىراپ قىلىدىغان ئاساسىي ھوقۇق-ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ ئۇمۇميۈزلۈك دېكلاراتسىيەسىگە ئاساسەن شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ دېموكراتىك، ئەركىن ئۆزگىرىشلەر يوللىرى بىلەن مىللىي ئىستىقلالىيەتنى قولغا كەلتۈرۈشىگە ئىنتىلىشلىرىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەپ، ياردەملىشىش ئۈچۈن دولقۇن ياسىن رەئىسلىگىدە خەلق ئارا مۇناسىۋەتلەر كومىتېتىنى قۇردى.

كومىتېت بمتنىڭ 1945-يىلى قوبۇل قىلغان «نىزامنامىسىغا»، «ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ ئۇمۇميۈزلۈك دېكلاراتسىيەسىگە» (1948-يىل)، بمتنىڭ باش ئاسسامبلېياسى تەرىپىدىن تەستىقلەنگەن: «ئىختىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي ھوقۇقلار توغرىلىق خەلق ئارا پاكت» «سىياسىي ۋە پۇخرالىق ھوقۇقلىرى توغرىلىق خەلق ئارا پاكتلارغا»، خېلسىنكى ۋە ياۋروپادىكى بېخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىشىش كېڭەشىنىڭ قارارلىرىغا ئاساسلىنىپ ئۆز پائالىيىتىنى باشتىنلا كەڭ دائىرىدە ۋە سالماقلىق يۈرگۈزدى. مەسىلەن، شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلغان فاكتلارنى، مەلۇماتلارنى، خەلقىمىزنىڭ ژۈرىگىدە مەڭگۈ قىساس ئوتىنى ياندۇرىدىغان غەزەپ مەشئىلى سۈپىتىدە، تارىخ سەھىپىسىدە يېزىلغان قانلىق پاجىئە توغرىلىق ھوججەتلەرنى يىغىش ئۈچۈن قانلىق پاجىئەلەرگە سىياسىي باھا بېرىش ئۈچۈن «ئاق داغلارنى» بىر ئاز بولسىمۇ ئايدىڭلاشتۇرۇش ۋە ئۇنى ئاتىدىن بالىغا، ئەۋلاتتىن-ئەۋلاتقا ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن چەت ئەللەردىكى تەرەققىپەرۋەر خەلق ئارا ھوقۇق قوغداش تەشكىلاتلىرىغا ھوججەتلەرنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ۋە بېھۇدە ئۆلتۈرۈلگەن قېرىنداشلىرىمىزنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا-تەكبىر قىلىش مەخسىتىدە، كوممۇنىستىك دىكتاتۇرا سىستېمىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان سىياسىتىگە نارازىلىق كۆرسىتىش ئۈچۈن خاتىرە يىغىنىنى ئۆتكۈزدى.

1990-يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاقتۇ ناھىيەسىگە (قەشقەرىيە) قاراشلىق بارىن يېزىسىدا قانلىق پاجىئە يۈز بەردى. ئۇيغۇر ياشلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانىي ئەركىن ئېتىقات قىلىش ھوقۇقلىرىنى قوغداپ تېچلىق نامايىشى بىلەن مەيدانغا چىققان ئىدى. ئۇلار ئوققا تۇتۇلدى. شۇڭا بارىن پاجىئەسى ماۋزۇسىدا خاتىرىلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى ۋە ئەللىدى ھەر يىلى بارىن پاجىئەسىنى خاتىرىلەپ ئوتۇش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىندى.

ئىتتىپاق شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشنى توختىتىش، تۇغۇتنى چەكلەش سىياسىتىنى مەنئىي قىلىش، ئۇيغۇرلار دىيارىغا خەنزۇلارنىڭ ئاممىۋىي كوچۇرۇلۇپ چىقىشىنى توختىتىش، لوپنۇرىيا دىرو-سىناق مەيدانىنى يېپىپ، ئىچكىرىگە ئېلىپ كېتىش، دېگەن شارلار بىلەن «ئېۋادا-شەمەي» خەلق ئارا ھەرىكىتى، «ئاتتان» خەلق شتابى، شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ۋە باشقا جامائەتلىك تەشكىلاتلار بىلەن بىرلىكتە خىتاي ئەلچىخانىسىنىڭ ئالدىدا نامايىشلارنى ئۆتكەزدى. ئۆز تەلەپلىرىنى جۇمھۇرىيەت ۋە چەت ئەل ژۇرنالىستلىرىغا ئىزھار قىلدى.

1933-يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» ۋە 1944-يىلى جاكالانغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» توغرىلىق خاتىرىلەرش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

ئەجداتلىرىمىز مۇستەقىل دۆلەتلەرنى قۇرۇشقا پۇتكۇل ئەقىل-پاراسىتىنى، كۈچ-غەيرىتىنى سەرىپ قىلغان ۋە بۇ مۇقەددەس يولدا قۇربان بولغان. ئەۋلاتلار سابىت داموللا، غوجا نىياز ھاجىم، ئەخمەتجان قاسىمىي، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، مەھمۇت مۇھىدىي، غېنى باتۇر، ئىسقاقبەگ، دەللىخان، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئوخشاش قەھرىمانلارنى ھۆرمەت ۋە مىننەتدارلىق تۇيغۇسى ئىچىدە ئەسلەيدۇ.

كومىتېت تەشەببۇسى بىلەن «زۇنۇن قادىرىي ۋە شەرقىي تۈركىستان رېئالىستىك پروزىسى» ماۋزۇسى ئاستىدا ئاتاقلىق ۋەتەنپەرۋەر يازغۇچىنىڭ تەۋەللۇدىنىڭ 80 يىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن يىغىن ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇنىڭ قەبرىگە گۈلچەمبەرلەر قويۇلدى.

ئىتتىپاق غېنى باتۇرنىڭ 90 يىللىغىنى ئۆتكۈزۈشتە تەشكىلىي، ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن ئويۇشتۇرۇش ئىشلىرىغا پائال ئىشتىراك قىلدى.

ئىتتىپاق دايىمىي، ئىزچىللىق بىلەن تاشقى سىياسەتتە خەلق ئارا نورمىلارغا ئەمەل قىلىپ، چەت ئەللەردىكى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ھەرىكەتلىرىنى بىر مەركەزدىن باشقۇرۇش، ئۇيغۇنلاشتۇرۇش تەرەپدارى بولدى. شۇڭا ستامبۇلدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتايىغا تەييارلىق قىلىشتا، ئۇنىڭ نىزامنامە لايىھەسىنى تۈزۈشتە، روسسىيە ۋە مەركىزىي ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى پرېزىدېنتلىرىغا قۇرۇلتاي نامىدىن تاپشۇرۇلىدىغان مۇراجەتلەرنىڭ لايىھەلىرىنى ئىشلەپ چىقىشتا قاتناشتى. رىياسەت ئەزالىرى دولقۇن ياسىن، باتۇر ئەرشىدىنوۋ قۇرۇلتاي نامىدىن ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىن باشلىق دېلېگاتسىيە تەركىۋىدە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش مىنىسترى (ھازىرقى پرېزىدېنتى) سۇلېيمان دېمىرېلنىڭ قوبۇل قىلىش مەراسىمىغا قاتناشتى.

ئىتتىپاق رەھبەرلىرى ستامبۇلدىن كەلگەندىن كېيىن قۇرۇلتاي روھىنى خەلققە يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئالمۇتا، بىشكېك شەھەرلىرى، ئالمۇتا ۋە تالدىقورغان ۋىلايەتلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان بارلىق شەھەر-يېزىلىرىدا ئۇچرىشىشلار ئۆتكۈزدى.

خەلق ئارا مۇناسىۋەتلەر كومىتېتى ئانا ۋەتەن دەۋاسىنى خەلق ئارا سەھنىگە ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلدى. مەركىزىي ئازىيەدىكى جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن ئۇخ ج نىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تىكلىنىۋاتقان شارائىتىنى ھېساپقا ئالساق، چەت ئەللەردىكى ئىنسان. مىللەت ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىدىغان ئىدارە، تەشكىلاتلار ئارقىلىق بېجىن رەھبەرلىرىگە قىسىم كورسىتىش، بۈگۈنكى شارائىتتا لايىق ۋە رېئاللىققا يېقىن. بۇ مەسىلىدە گائاگادىكى ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتى (رەئىسى ئەركىن ئالىپتېكىن) ئاھايىتى موھىمدۇر. ئىتتىپاق پرېزىدېنتى تەشكىلاتنىڭ نامىدىن ئۇنىڭ ئۈچىنچى باش ئاسسامبلېيەسىگە قاتناشتى.

تاشقى ئالاقە مەسىلىلىرى بويىچە ئىتتىپاق نولدىن ئىش باشلاپ بۈگۈنكى كۈندە ستامبۇلدىكى لىدېرىمىز ئەيسابەگ ئەپەندىم، «شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى» رەئىسى مۇھەممەت رىزا بېكىن، مەھەممەت ئىمىن ھەزرەت، سۇلتان ماخمۇت قەشقەرىي، ھامۇتجان كوكتۇرك، ئارسلان ئالىپتېكىن ۋە كوپلىگەن ياشلار بىلەن دائىمىي خەت ئېلىشىپ، تېلېفون قىلىپ، ئومۇمىي مەسىلىلەر بويىچە ئىش بىرلىگىنى ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. ياۋروپادىكى (ميۇنخېن شەھىرى) «شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى» جەمىيىتىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالىپتېكىن ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى ئەنۋەرجان، ئومەرقاناتلار بىلەن بىز زىچ مۇناسىۋەتتە، ۋە ئاساسىي پرىنسىپال مەسىلىلەر بويىچە ئىدېيەۋىي، نەزەرىيەۋىي ۋە ئەمەلىي بىرلىكتە. ئامېرىكىدىكى غولامدىن پاختا، ئاۋستىرالىيەدىكى ئەخمەت ئېگەمبەردىلەر بىلەنمۇ پات-پاتلا خەت ئېلىشىپ تۇرىمىز.

ئىتتىپاقنىڭ مەۋقەسىنى سەئۇدىيە ئەرەبىستاندىكى «رابىتول ئىسلام» جەمىيىتىنىڭ مەسئۇل خادىمى رەخمىتۇللا تۈركىستانىي قوللاپ-قۇۋۋەتلىمەكتە.

بىزنىڭ ئايرىم ھەرىكەتلىرىمىزدە بوشاڭلىق، ئاجىزلىق بايقالسىمۇ، ئۇمۇمەن ئالغاندا ئالغا ئىنتىلىشنى، بەرپاكارلىق قەدەملەرنى، خەلققە، ئانا ۋەتەنگە ئادىل خىزمەت قىلىشنى بايقاشقا بولىدۇ. شۇڭا خەلقىمىزنىڭ ئاساسىي كوپچىلىگى بىزنىڭ كەڭ دائىرىدىكى، ھەرتەرەپلىمە ئېلىپ بېرىۋاتقان پائالىيىتىمىزنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدۇ.

18-دېكابىر كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان قۇرۇلتايغا 250 ۋەكىل تەكلىپ قىلىندى. دۇنيادىكى بارلىق دۆلەتلەردىن ۋەتەنداشلار تەكلىپ قىلىندى. ئۇلارنى كۈتۈۋېلىش، جايلاشتۇرۇش ۋە باشقا ئىشلار بىزگە ئوڭايغا چۈشمەيدۇ. جاي-جايلاردىكى مەدەنىيەت جەمىيەتلىرىگە بىز ھېساپ-چوتلىرىمىزنى بەردۇق، ياردەم بېرىمىز دىگەنلەرگە رەخمەت.

ئىتتىپاقنىڭ ئىشى خەلقنىڭ دايىمىي قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىسىز، يار-يۆلەكتە بولۇشىسىز، ئاكتىپ ياردىمىسىز ئەمەلگە ئېشىشى مۇمكىن ئەمەس. ئىتتىپاقنىڭ ئىشى-ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ ئىشى.

قەھرىمان غوجامبەردى،

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى.

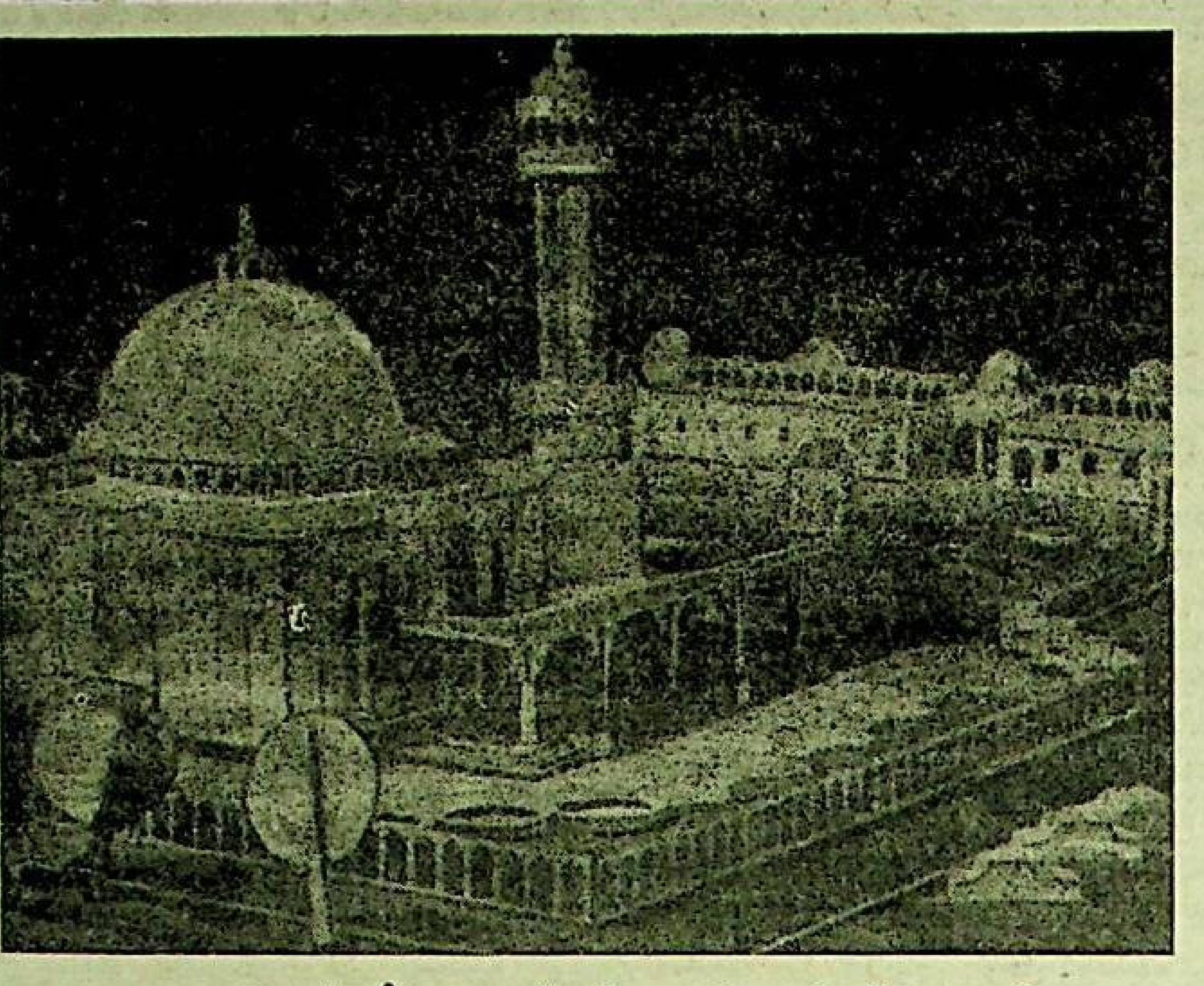

سۈرەتتە: قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى بىشكېك شەھىرىدە سېلىنىۋاتقان مەسچىتنىڭ ماكېتى.

دىنىي بىرلىكنى كۈچەيتىش يولىدا

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ مەسچىتىدە ئۆزبېكىستاندىن كەلگەن ماۋارە ئۇننەھر مۇسۇلمان روھانىيلىرى باشقارمىسىنىڭ رەئىسى مۇفتى مۇختەرجان ھاجى ئابدۇللا ئەل بۇخارىي ۋە ئۇنىڭ مۇئاۋىنى شەمسۇددىنخان باباخانوۋ بىلەن ژۇرنالىستلارنىڭ ئۇچرىشىش يىغىنى بولۇپ ئوتتى.

يىغىننى باشقۇرغان قازاقىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ مۇفتىسى راتبېك ھاجى نىسانباي ئوغلى مېھمانلارنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېدى، — مۇفتى مۇختەرجان ھاجى ئابدۇللا ئەل-بۇخارىي ئۆزبەكىستاندا خىزمەت كورسەتكەن مەدەنىيەت ئەربابى، بۇخارادا 32 يىل مابەينىدا تالىپلارغا دىنىي ساۋاق بېرىپ كەلگەن. مەنمۇ بۇ ئاتاقلىق مېھرىۋان كىشىنىڭ شاگىرتى بولىمەن.

شەمسۇددىن خان باباخانوۋ مۇفتى ھەزرەتلىرىنىڭ مۇئاۋىنى، كورنەكلىك ئەرباپ 50 يىل مۇقەددەم ئاتېزىم كۈچەيگەن دەۋردە ئىسلام تەشكىلاتىنى قۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنى توغرا يولغا باشلاپ كوپ ئىشلارنى قىلغان مەشھۇر باباخان مۇفتىنىڭ ئوغلى. دادىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن 1982 ـ يىلدىن ھازىرغىچە ئاتا ئىزىنى بېسىپ كېلىۋاتقان شەمسۇددىن ئىسلام دىنىنىڭ رىۋاجلىنىشى، خەلقلەر ئارىسىدىكى ئاداۋەتلەرنى تۈگىتىش يولىدا كوپ ئىشلارنى قىلىپ كەلمەكتە.

شۇندىن كېيىن مۇخبىرلار ئۇلارنىڭ ئالمۇتىغا كېلىشتىكى مەخسەتلىرى، ئىككى دولەت دىنىي مۇناسىۋەتلىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ۋە باشقا مەسىلەر توغرىلىق سوئاللار سورىدى.

— ھەممىگە مەلۇمكى، ئۆزبەك ۋە قازاق خەلقى ئەزەلدىنلا بىر-بىرى بىلەن قانداش — قېرىنداشلاردۇر. ئۇلار تىجارەت ۋە باشقا ھەر خىل يوللار بىلەن دوستلۇغىنى مۇستەھكەملەپ كۈللەندۈرگەن. بىر-بىرىگە قىز بېرىپ، قىز ئېلىپ قۇدا بولۇپ زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ ياشاپ كەلگەن، — دېدى. مۇفتى مۇختەرجان ھاجى ئابدۇللا ئەل بۇخارىي، — بىز بۇندىن كېيىن ئۆزبەكىستان ۋە قازاقىستاندىكى خەلقلەرنىڭ دىنىي ۋە مەدەنىي ئىشلىرىنىڭ تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش يولىدا كۈچ چىقىرىدىغان بولىمىز، مىللىي يېقىنلىقىمىز ۋە دىنىي بىرلىكىمىزنى يەنىمۇ مۇستەھكەملەشتە ئەمەلىي ئىشلار ئېلىپ بارىمىز. مۇستەقىللىككە ئىگە بولغاندىن كېيىن ئىسلام دىنى ئۆز ئەكسىنى تېپىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمان — ئېتىقادى كۈچەيدى. ياشلىرىمىز مەدرىسىلەردە ئوقۇپ بىلىمنى ئاشۇرماقتا. بۇ جەرياندا قىلىنىۋاتقان ياخشى ئىشلارنى ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز، — دەپ قوشۇمچە قىلدى مۇفتىنىڭ مۇئاۋىنى شەمسۇددىن خان باباخانوۋ، — ئوتكەن يىللار داۋامىدا دىنىي تونغا ئورۇنۇپ، ئارىمىزغا سوقۇلۇپ كىرىۋالغان بەزى قارانىيەت كىشىلەرنىڭ ئارىغا ئاداۋەت ئۇرۇغىنى چېچىشى تۈپەيلى بەزى قالايمىقانچىلىقلارمۇ يۈز بەردى. ئۇ قارانىيەتلەرنىڭ ھەرىكەت پىلانى دولەت ئاغدۇرۇشقا ئېلىپ بارماق بولغان. مانا شۇلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغانلارنىڭ بىرى راتبېك ھاجى نىسانباي ئوغلىدۇر. لېكىن خەلقىمىز ئۇلارغا يول قويمىدى. خۇداغا شۈكرى ھازىرقى ۋەزىيىتىمىز ياخشى. پرېزىدېنتلىرىمىز ئىسلام كەرىموۋ بىلەن نۇرسۇلتان نازاربايېۋلار دىنىي ئېتىقاتىمىزنى كۈچەيتىشكە ئالاھىدە كوڭۇل بولمەكتە. ئىككى رەھبەرنى ئاللا ئامان قىلسۇن. ئىسلام دىنى بىز ئىككى دولەت خەلقلىرىنىڭ دوستلۇق ۋە ھەر ساھا ئىشلىرىمىزنى نىجات ۋە روناق تاپقۇزىدۇ. ئىككى دولەت مۇستەقىللىقىنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ئۈچۈن بىز پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى بىلەن بولغان ئالاقىنى كۈچلەندۈرۈشتە ئۆز ھەسسىمىزنى قوشىمىز.

ئۇچرىشىش ئاخىرىدا گېزىتىمىزنىڭ مۇخبىرى، — ھورمەتلىك مۇفتى جانابلىرى، جۇمھۇرىيىتىمىزدا ئۇرغۇن تىللاردا ھەر خىل گېزىت-ژۇرناللار نەشر قىلىنىدۇ. شۇ جۈملىدىن «كاراۋان» گېزىتى تارقىتىلماقتا. ئۇنىڭ بەتلىرىگە يالىڭاچ خوتۇن-قىزلارنىڭ سۈرەتلىرى بۇزۇقچىلىق، زىنانى تەرغىپ قىلىدىغان ئېغىزغا ئېلىپ ئېيتقۇسىز ماقالىلار بېسىلماقتا. بۇنداق ئىشلار ئېلىۋېرىۋەردىمۇ كورسىتىلىپ كېلىۋاتىدۇ. بىزنىڭ ياشلىرىمىز ئۇنى ئوقۇپ، كورۇپ نېمە بولماق؟ بۇ ھەقتە سىزنىڭ پىكرىڭىز قانداق؟ دەپ سورىدى.

— توغرا سوئال، — دېدى مۇفتى مۇختەرجان ھاجى ئابدۇللا ئەل — بۇخارىي، — بۇ ھەقتە مۇسۇلمانلارنىڭ غەزىۋى كۈچلۈك. بىزمۇ بۇ توغرىلىق كۆپ ماھىرلارغا ئىگە بولدۇق.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

ئۆزبېكىستان ۋە قازاقىستان جۇ

ئالمۇتا شەھىرى.

قۇرئان ھېكايەتلىرى تەپسىرى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

يۇسۇفنىڭ مىسىردا ئۇلۇغ قول ۋەزىر بولۇشى

ۋەزىرنىڭ خانىمىنىڭ ئىخرار قىلىشى بىلەن يۈسۈفنىڭ پاك، ئەيىپسىز ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. شۇنداقلا پادىشا ئۇنىڭ پەم-پاراسەتلىكلىكى، بىلىملىكلىكىگە قايىل بولدى. ئەل باشقۇرۇشتا ئەقىللىق مەسلىھەتچى بولالايدىغانلىقىغا كوزى يەتكەن پادىشا ئەندى يۇسۇفنى ئۆز يېنىدا ئۇلۇغ قول ۋەزىر قىلىپ بەلگۈلەش قارارىغا كەلدى.

— يۇسۇف، — دېدى پادىشا ئۇنىڭغا سەمىمىيەت بىلەن تىكىلىپ، — سېنىڭ دىيانەتلىك ئەۋزەل خىسلەتلىرىڭ، بىلىم ۋە قابىلىيىتىڭ ساڭا بولغان ئىشەنچ، ئىخلاسىمنى ئۇلغايتتى. بۈگۈندىن باشلاپ سەن مېنىڭ ئۇلۇغ ۋەزىرىم بولىسەن. ئالدىمىزدا ئەللىمىز بېشىغا ئالايى ئېغىرچىلىقلارنىڭ چۈشىدىغانلىقى ساڭا ئايان ئىكەن. ئەينە شۇ بالائى-ئاپەتتىن پۇخرالارنى ئامان ساقلاپ قېلىشتا سەن ماڭا يار-يۆلەك بولۇشىڭ كېرەك. مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئىشەنچلىك يولەنچۈم ۋە ئىش باشقۇرغۇچىم بولۇشىڭنى خالايمەن.

ھەقىقەتەنمۇ خەلقنىڭ بېشىغا ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغان جۇتچىلىق يىللىرىنىڭ سىرى يۇسۇفكە ئايان بولغاندى، ئۇ ئىنسانلارنى شۇ ئاپەتتىن ساقلاپ قېلىش نىيىتىدە پادىشاھنىڭ بۇ تەكلىۋىنى قوبۇل قىلدى.

قۇدرىتى ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن يۇسۇفنىڭ ۋىژدانىدىن پاك ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىپ، ئەندى ئۇ زىنداندىن ئازادىدىن قۇتۇلۇپلا قالماي، پۈتكۈل ئەلگە مەشھۇرلۇق قىلىدىغان كىشىگە، ئۇلۇغۋارى شان-شۆھرەتكە ئىگە بولدى. شۇ كۈندىن باشلاپ يۇسۇف مىسىردا يەتە يىل ۋەزىرلىك تەختىدە ئولتۇردى. شۇ ئۆتكەن ۋاقىتتىكى يىللار ئاھايىتى مەمۇرچىلىك، بەرىكەتلىك بولۇپ، خەلق ھاياتى شاد-خۇراماللىقتا ئوتتى. يۇسۇفنىڭ پەم-پاراسىتى ۋە ئىقتىدارلىق ئىدارە قىلىشى باشقۇرۇشى نەتىجىسىدە ئۇشبۇ يىللاردا پادىشالىق غەزنىسى بېيىپ، چوڭ ئامبارلارغا ئاشلىق، ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرى توپلاندى. ئەقىلدار ۋەزىر رېتىدىكى ئۇنىڭ ئالدىراشى توغرىسىدىكى كوپلىگەن نەقەلگە، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئاتى ئىستىقامەت قىلىدىغان پادىشالىقنىڭ تارالدى.

— بىزنىڭ ئېلىمىزدە كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدىكى ئۆزمۇش كەچۈرۈش شارائىتى ياۋغانىرى ئېغىرلاشماقتا، دېدى بىر كۈنى پادىشا ئۇلارنى ئالدىغا چاقىرىپ، — سىلەر ئېيتىپ بېرىڭلار، ئاتا-كولىگىلار بىلەن بولغا جايدۇرۇپ، داڭقى تارقىلىپ كەتكەن ئاتا-ۋاقتىن مىسىر پادىشالىقى ۋەزىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىن خەيرىخاھلىق تىلەڭلار. بىراق كىچىك ئىنىڭلار ئېبىن ئەمىن مېنىڭ قېشىمدا قالىدىغان بولىدۇ. بۇ خۇدۇك سەپەرگە ئاتلاندىلار. ئامان-ئېسەن كورۇشكىچە ئاللا ئوزى يار بولسۇن.

دەرۋازىنىڭ ئالدىغا چىرايى شەكلى بىر-بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان، لېكىن پەيلىدىن دۈشمەنلىك ئالامەتلىرى بېلىنمەيدىغان ئون نەچچە يولۇۋچىلار كېلىپ؟

— ئۇلار سىزنىڭ ھۇزۇرىڭىزغا كىرىش تەكلىۋىنى بىلدۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى ئوردىنىڭ دەرۋازىسىدا قوۋۇلخان كۆزەتچىلەرنىڭ بىرى يۇسۇفنىڭ ئالدىغا كىرىپ. ئۇلارنىڭ سو تەقى كورۇلۇش، چىرايى-شەكىللىرىدىن ئۇزاقتىن كەلگەنلىكى بايقىلىدۇ. ئۇلار سىز بىلەن دىدارلىشىپ سوھبەتلەشمەكچى دېيىدۇ.

يۇسۇف ئۇلارنىڭ كىرىشىگە ئىجازەت بەردى. كۆرۈشمىگىنىگە ئارىدىن بىر نەچچە يىللار ئوتۇپ كەتسىمۇ ئوردا بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىرگەن يولۇۋچىلارنىڭ ئوزىنىڭ ئاكىلىرى ئىكەنلىكىنى يۇسۇف بىردىن تونىدى. بۇلار بىر نەچچە يىللار ئىلگىرى ئوزىنى ئولتۇرۇش قەستەلىكىنى قىلغان، شۇ تۈپەيلى ئۇ ئىنسان بالىسى تۇزگۈسىز ئازاپ-ئوقۇبەتلەرنى باشتىن كەچۈردى. لېكىن ئاللا تائالانىڭ يار-يۆلەك بولۇشى، ئاتىسى ياقۇپنىڭ روھى ھىممىتى بىلەن يۇسۇف ئۇ جەۋرى-جاپالارنى يېڭىپ چىقالىدى. تەغدىر قىسمىتى بىلەن ئەندى ئۇنىڭ ئاكىلىرى ئالدىغا كېلىپ، تازىم قىلىشىپ تۇرىشىدۇ. لېكىن ئاكىلىرى ئۇنى تونۇشمىدى، ئۇلار غارغا تاشلىغان يۇسۇفنى ئاللىقاچان ئولۇپ، ئىشىت-قۇشقا يەم بولۇپ كەتتى، ياكى بولمىسا بىرلىرى قۇتقۇزۇۋېلىپ ئالغان تەغدىردە قول ئورنىدا سەرسان-سەرگەندالىقتا چۈشۈپ، تېنەپ-تەنتىرەپ كەتتى دەپ ئويلىشاتتى. يۇسۇف ئېغىر-بېسىقلىق، سالاھىيەتلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغاچقا ئۇ ئاكىلىرىنىڭ قاتىللىقىنى بىردىن ئۇلارنىڭ بېشىغا باسماي، سەۋرچانلىق كورسەتتى. ئەكسىنچە ئۇلارنى ئوچۇق چىراي بىلەن قارشى ئېلىپ، ئوي-تىلەكلىرىنى بىلمەكچى بولدى.

— بىزنىڭ پادىشالىقىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلىپ كەلگىنىڭلار خوپ بوپتۇ، — دېدى يۇسۇف سالماقلىق بىلەن ئۇلارغا تىكىلىپ، — لېكىن بىز سىلەرنىڭ قاياقتىن، نېمە مەخسەتلەر بىلەن كەلگىنىڭلارنى بىلگۈمىز كېلىدۇ، بىز سىلەرگە پادىشالىقىمىزنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى بىلىشكە كەلگەن تىڭ-تىڭچىلار دەپ شۇبھىلىنىپ قارىمايمىز، پىكىر، ئوتۇنۇشلار بولسا مەرھەمەت، قىسلىماستىن ئېيتىۋېرىڭلار. سوھبەت ئارقىلىق بىز سىلەر بىلەن تىل تېپىشىپ، تىلەكلىرىڭلارنى مۇمكىن قەدەر ئورۇنلايمىز دەپ ئويلايمىز.

— تەخسىر جانابلىرى، — دېدى ئۇلار ۋەزىرگە ئالاھىدە ئىلتىپات كورسىتىپ، — بىز يىراق پادىشالىقتىن كەلدۇق. ئېلىمىزدا ئاچارچىلىق ھالاكىتى يۈز بېرىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ زەرداۋىنى پۈتكۈل پۇخرالار قاتارىدا بىزمۇ تارتىدىغان بولۇۋاتىمىز. بىز ئون ئىككى ئاكا-ئۇكا قېرىنداش ئىدۇق. ئوزىمىز ئاللاغا ئىخلاس باغلىغان ياقۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرزەنتلىرىمىز. كىچىك ئىنىمىز ئاتىمىزنىڭ يېنىدا قالدى. تەغدىر قىسمىتى بىلەن يەنە بىرىمىزدىن بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىللار بۇرۇن ئايرىلىپ قالغان ئىدۇق. ئۇ ئاللانىڭ دەرگاھىغا كەتتىمۇ، ياكى بىر يەرلەردە تېنەپ-تەنتىرەپ يۈرەمدۇ ئۇنى بىلمەيمىز.

— مېنىڭ سىلەرنىڭ راستلىقىڭلارنى ئېيتىۋاتقانلىقىڭلارغا ئىشەنچىم كامىل، — دەپ يۇسۇف ئۇلارنىڭ سوزىنىڭ تەپسىلى باياناتىنى بىلمەكچى بولدى، — شۇندىمۇ ھەقىقىي كىملىكىڭلارنى ئىسپاتلەيدىغان بىرەر دەلىلىڭلارنىڭ بولۇشى كېرەك ئېدى. بىزنىڭ تولۇق ئىشەنچىمىزنى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ئاتاڭلارنىڭ يېنىدا قالغان كىچىك ئىنىڭلارنى ئەكىلىپ كورسىتىشىڭلار لازىم.

— تەخسىر، — دېدى ئۇلار، — كەنجە ئىنىمىز ئاتىمىزنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك پەرزەندى بولغاچقا ئۇنى كوزىدىن يىراق قىلغۇسى كەلمەي، بىزگە قوشۇپ ئەۋەتمىدى. بىز بېرىپ سىزنىڭ تەلۇۋىڭىزنى ئاتىمىزغا ئېيتايلى. مۇمكىنچىلىكىنى تېپىپ ئۇنى ئەندىكى سەپىرىمىزدە ئېلىپ كېلەرمىز.

يۇسۇف ئۇلارنىڭ يەنە چوقۇم كېلىشى ئۈچۈن نوكەرلىرىگە ئەمر قىلىپ، ئۇلارغا سوغا رېتىدە بېرىشكە يېتەرلىك دەرىجىدە ئاشلىق، ئوزۇق-تۈلۈك تەييارلاتتى. ئاكا-ئىنىلار ۋەزىرنىڭ بۇ ئىلتىپاتىدىن چەكسىز مىننەتدار بولۇشۇپ، ئوز ئېلىگە قايتىشتى.

ئاكا-ئۇكىلار بۇ سوغا-سالاملار بىلەن ئويىگە يېتىپ كېلىشكەندىن كېيىن ئۇلارنى ئاتىسىغا كورسىتىشىپ، بۇ سېخى قەلبلىك ۋەزىر ھەققىدىكى تەسىراتلىرىنى ئۇنىڭغا مەمنۇنىيەت بىلەن سوزلەپ بېرىشتى.

— مىسىر ئېلىدىكى ئۇ ۋەزىر بىز ئاڭلاپ ژۈرگىنىمىزدىنمۇ ئارتۇق ئەقىلدار، مېھرى-شەپقەتلىك، مەردانە كىشى ئېكەن. ئۇ بىزگە ئوز قېرىنداشلىرىدەك مېھمان- دوستلۇق كورسىتىپ كۈتتى. بۇ ئاشلىق، ئوزۇق-تۈلۈكلەرنى سوغا قىلىپ ئاتلاندۇردى. بىز ئۇنىڭدىن چەكسىز مىننەتدار بولدۇق. لېكىن، ئۇ بىزنىڭ ئالدىمىزغا بىر شەرت قويدى. ئۇنىڭ تولۇق ئىشەنچىسىگە، يەنىمۇ، كوپرەك خەيرىخالىق ياردىمىگە ئىگە بولۇشىمىز ئۈچۈن ئەلدىكى سەپەردە ئىنىمىز ئېبىن ئەمىننى ئوزىمىز بىلەن ئۇنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك. ئۇنداق قىلمىغىنىمىزدا ئۇ بىزگە ياردەم قىلمايدىغان بولىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇنى بىزگە قوشۇپ ئەۋەتىشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمىز، — دەپ ئۇلار ئاتىسىنىڭ بۇ شەرتنى ئورۇنلاشقا ماقۇل بولۇشىنى تەلەپ قىلىشتى.

(داۋامى بار).

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

شۇڭا ئۇلارنىڭ ئوغۇل-قىزلىرى چىرايلىق بولاتتى. خۇڭ خۇ-زىلارنىڭ ھەممىسى ھۈنەرۋەن ئې-دى. موزدۇزلۇق، ماشىنىچىلىق، ياغاچچى-لىق، سېلىسارلىق، ساتىراشلىق ۋە باشقىمۇ كەسىپلەر بويىچە ئىشخانىلارنى ئېچىپ، نىلقىنى ئاۋاتلاشتۇرغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن-مۇ ئۇلار ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۆز تۇرمۇش ئە-ھۋاللىرىنى ئوڭشاپ پۇل تاپقاندىن كېيىن ئىككى-ئۈچ ژىل ئىچىدە ھەممىسى دېگىدەك غۇلجا شەھرىگە كۆچۈپ ئورۇنلاشتى. تاپ-قان سەرمايىلىرى ئاساسىدا غۇلجا شەھرى-دە رېستوران، قاۋاقخانا، كومىسسىيون دۇ-كىنى، بىلياردخانا ۋە ھەر خىل كەسىپلەر بويىچە ئىشخانىلارنى ئېچىپ بىيش بىلەن شەھەرنىڭ غوجايىنلىرىغا ئايلاندى. مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ باشلانغاندا ئۇلار گومىن-

خۇن نىلقا ناھىيەسىنىڭ خاتىپ ۋە ئىمامى ئىدى. شۇڭا ئۇ ھەر ژىلى دېگىدەك كالى-كۆل ۋاقتىدا نىلقىغا چىقىپ، بۇ گۈزەل مەن-زىرىلىك يۇرتنىڭ ساپ ھاۋاسىنى قانغىچە ژۇتۇپ، دوستلىرى بىلەن بىللە ئويناپ-كۈ-لۈپ قايتاتتى. كېيىنرەك ئۇرۇمچى يۇقۇ-رى بىلىم ئېلىش دەرگاھىغا بارغاندىمۇ ئۆز يۇرتى ۋە دوستلىرىنى ئۇنتۇغىنى يوق ئې-دى، بىراق لۇتپۇللا ھەر بىر كەلگىنىدە قۇ-رۇق قول كەلمەتتى، بىرەر ئەدەبىي، سەن-ئەت يېڭىلىقلىرىنى يارىتىپ، سەھنىلەشتۈ-رۈپ، قېرىنداشلىرىنى خوشال قىلاتتى. يۇر-تىنىڭ ھەۋەسكار سازەندىلىرىنى، سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنى تەكلىپ قىلىش بىلەن سەھ-نە ئەسەرلىرىنى ئويناتتى. «ئارشىن مال-ئالان»، «ھارۋۇ باستى»، «غېرىپ-سەنەم» ئەسەرلىرىدىن پارچە ۋە كونسېرت لومېر-لىرىنى تەييارلاپ سەھنىگە قويدى. بۇ دەس-

بار سېپىت ھارۋۇكەشنىڭ ئۈچ ئاتلىق كەڭ لەڭگەرلىك ئىرگىلىگ ھارۋىسى، ئابدۇرۇ-سۇل ئاكىنىڭ قوش ئاتلىق ئورۇس ھارۋۇ-سى (برىچكا) سەركەردە كاۋانىڭ پېشدا كېلەتتى. يول-ئاتخشا، چاقچاقلار بىلەن ئا-ۋام تەكەللۇكتىن ئۈتىپ ئازاۋۇمۇ بىلىن-مەتتى.

تاش داۋان يولى ئۆزۈرۈدا بايان قىلنغا-لدەك مەشەقەتلىك بولسىمۇ، نىلقا قوزغىل-ڭى مەزگىلدە نىلقىنىڭ مۇداپىيە قورغىنى بولۇپ خىزمەت قىلدى. گومىنداڭ ئەكس-يەتچىلىرىنىڭ پارتىزانلار ئۈچىغىنى ئۈچىۈ-تۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتكەن زامانىۋى قۇ-راللانغان بىر پولك ئەسكىرى تاش داۋان ئېغىزىدا غېنى باتۇرنىڭ بىر روتا پارتىزان ئوترەدىنىڭ قەھرىمانلارچە بەرگەن زەربىسى-گە ئۇچراپ تار-مار قىلىنىپ، نىلقا خەلقى قىرغىنچىلىقتىن ساقلىنىپ قالغان.

كەندە پوكۇل سوروق ھاياجانغا تولۇپ، ئالقىشلايتتى. ھەر ژىلى مەشرەپ مەۋسۇمى باشلانغاندا غۇلجا شەھرىدىن جامى ئاكا با-شلىق ئاتاقلىق ئاتخشچى، سازەندىلەر تەك-لىپ قىلىناتتى.

تۇرمۇشتىكى يەنە بىر جانلىق تىش: نىلقا ئۇۋ قىلىش ھاۋەسكارلىرىغا باي ماكان بولغاشقا، ئۈچلىق باش-لانغاندا كىشىلەرنىڭ توپ-توپ بولۇشۇپ ئوۋغا كىرىشىپ كېتىشلىرى ئې-دى. بىر تۈركۈم ئۈچلار بۈركۈت، قار-چىغا، قۇرغۇيلارنى قولغا ئۆگىتىپ، ھەر مەۋسۇمنىڭ ئوۋچىلىقنى قولدىن بەرمەيتتى. چەبدەس ئاتلارغا مىنىپ، ئايغان-تىشتىلارنى ئەگەشتۈرۈپ، بۇغا، تاغ ئېچكە، مارال، ئې-يىق، بۆرە، تۈلكە ئوۋلايتتى. ئىسھاق ئۆگە بەكچىنىڭ ئوۋغۇللىرى ئېلەكبەر، غېنىلار تەك-سىپى ئوۋچىلاردىن ئىدى.

ۋەتىنىمىزنىڭ ياقۇت كۆزى - نىلقا

داڭ مۇستەملىكچىلىرى تەرىپىدە تۇرۇپ ئىنقىلاپقا قارشى ئاكتىۋ ھەرىكەتتە بولغان-لىقى تۈپەيلى جەڭگىۋار كۈچلەر-نىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ بەربات بولدى.

دەسلەپكى كىنو ئېكرانى

كەڭ پايانسىز دالا، يېزا، قىشلاقلار ئا-رىلىقىنىڭ ژىراق بولۇشى، ئالاقە-قاتناشنىڭ يوقلىقىغا قارىماي، بىرەر ۋاقىە ۋە خەۋەر-نىڭ شۇنچىلىك تېز تارقىلىشىغا ھەيران بولى-سىز. كىنو دېگەن جىمى جاھاننى كۆرسىتىدى-غان كارامەت ئاز كۈندە نىلقىغىمۇ كېلىدې-كەن-دېگەن مىش-مىش ئاللىقاچان ناھىيەنىڭ بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىغىچە تارقالدى.

تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتكەن كارامەت ما شىنىسى، كېلىپ، چوڭ بىر ئىسكىلاتنىڭ ئې-چىگە ئورنىتىلدى، ئىشىك-دېرىزىلىرى بەك-تىلىپ كىنو كۆرسىتىلىشكە باشلىدى. ژىراق-يېقىندىن ئات، ئېشەك، ئۆكۈز قوشقان ھار-ۋۇلارغا ئولتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەتتى. ئالدىدا كۆرگەنلەر كې-يىنكىلەرگە ئاغزى-ئاغزىغا تەگمەي سۆز-لەپ ئۇلارنى ھەيران قالدۇراتتى. بىز بول-ساق ئوسمان ئەپەندىمنىڭ «كىنو دېگەن نې-مە؟» دېگەن چۈشەندۈرۈشىگە ئاساسەن كوردۇق. بىراق كىنو لېنتىسى ئۈنسىز ئې-دى. شۇندىمۇ ھەممە ھاياجانلىقتا تامدىكى ئاق داكىغا چۈشكەن ئادەملەرنىڭ ھەرىكىتى، شەھەرلەر، مەنزىرىلەر، ئۇرۇشلارنى كۆ-رەتتى. كىنو لېنتىسىدا ئۇرپان، قۇمۇل شە-ھەرلىرى ئۈزۈمزارلىق، پاختا ئېتىزلىرى كورۈنەتتى. شۇنداقلا غوجانىياز ھاجىنىڭ بۇ دىيارغا قىلغان سەپىرى، بۇ سەپەرنى تاماشە قىلىپ ماشىنا ئارقىسىدىن ژۈگرەپ كېتىپ بارغان خەلق توپى كورۈندى. ئار-قىدىنلا بىر دەھشەتلىك قىرغىن ئۇرۇش مەي-دانى كورسىتىلىپ، يوغان بىر زەمبىرەكنىڭ ئاغزى زالغا توغرىلانغاندا باللارنىڭ بەزى-ملىرى قورققىنىدىن قاتتىق ۋاقىراپ، ئوز-لىرىنى بەلدىگىنىڭ ئاستىغا ئاتقانلىقى ھېلى-مۇ ئېسىمدە...

ل. مۇتەللىپ ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت

نىلقا ناھىيەسىدە ئەدەبىيات ۋە سەنئەت-نىڭ مەيدانغا كېلىشىنى تالانتلىق شائىر ۋە ئىنقىلاۋىي ۋەتەندىشىمىز ل. مۇتەللىپنىڭ تە-شەببۇسكارلىق ئەمگىكىدىن ئايرىپ قارالماي-مىز. چۈنكى ئىلگىرى نىلقىدا ئەدەبىيات - سەنئەت بويىچە ھەۋەسكارلار كرۇژوكلىرى يوق ئىدى. توي-تۆكۈن ۋە مەشرەپلەردى-كى ساز-نەغمىلەرنى ھېساپقا ئالمىغاندا، سەنئەت ئىشلىرىمۇ يولغا قويۇلمىغان. ل. مۇتەللىپ بولسا، غۇلجا شەھرىدە تاتار ۋە رۇس مەكتەپلىرىدە ئوقاتتى. ئانىسى ھېزىما

لەپكى سەنئەت دۇنياسى يۇرتداشلىرىنىڭ روھىنى كوتىرىش بىلەن كوزىنى ئاچتى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ گومىنداڭ جاللات-لىرى تەرىپىدىن رەھىمسىزلەرچە قەتىل قى-لىنىشى ئەڭ ئالدى بىلەن نىلقا خەلقى ئۈ-چۈن ئېغىر پاجىە بولدى. يۇرتنىڭ غۇرۇرى، نىلقا ئاسمىنىنىڭ يورۇق يۇلتۇزى ئىزىدىن كوچتى.

«تارىخ تەكرارلىنىدۇ» دېگەن مەشەقەت-لىك بىر سوز بار. ئەگەر شۇنداق ئېكەن، بۇگۈنگىچە ئۈزلۈكسىز ۋەتەن ئازاتلىقى ئۈ-چۈن داۋام قىلىۋاتقان كۈرەش-ھەرىكەت تارىخى جەريانىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپكە ئوخ-شاش قەلەم كۈرەشدىمۇ، ئەلەم كۈرەشىدە-مۇ ئوخشاش جەڭ ئېلىپ بارالايدىغان ئوغ-لانلارنىڭ يەنىمۇ مەيدانغا كېلىشى چو-قۇمدۇر.

«تاش داۋان»

تاش داۋاننىڭ ئازاۋى،
ئات-ھارۋۇغا بالاسى.
ھارۋۇكەشلەر قاخشايدۇ،
قاچان تۈگەر جاپاسى.

دەپ زارلىناتتى ھارۋۇكەشلەر.

نىلقىغا كىرىشتە- ئونچە كىلومېتر يېقىنلاش-قاندا قاش دەرياسى قاتتىق ئۇرۇلۇپ ئاقىدىغان تۇمشۇق-تىك قەد كوتەرگەن تاش تاغ بار، ئۇ نىلقىنىڭ تومۇر دەرۋا-زىسى- تاش داۋان دەپ ئاتىلىدۇ. تاش داۋان ئېگىز، تار، يوللىرى ئەۋرىشىم تىك داۋان بولۇپ، تېخنىكىلىق تۈزەش ئېلىپ بې-رىلماي، تەبىي قېلىپى بويىچە خەلق قات-ناش ئىشلىرىدا پايدىلىنىدىغان ياۋا تاغ يو-لى ھېساپلىنىدۇ. تاش داۋان ئوز تارىخىدا ئالاي-تالاي ھارۋۇكەشلەرنىڭ ئات-ئۇلاق، ھارۋۇلىرىنى دۇمۇلتۇپ، ساي تېگىگە ئې-لىپ كەتكەن ئىدى، ئورىگە چىقىش ياكى تو-ۋەنگە چۈشۈش ئىنتايىن خوۋۇپلۇق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھارۋۇكەشلەر سەپەرگە چىققاندا ئومىلىشىپ ماڭاتتى. نىلقىدىن چىق-قان ھارۋۇكەشلەر ئات-ئۇلاقلىرىنى تاش دا-ۋان ئاستىدا بىر كېچە دەم ئالدۇرۇپ، ژۈ-كلىرىنى يېنىكلىتىپ، ھارۋۇلىرىغا ياندىاق ئاد-لارنى چېتىپ، ھەر ئەگمىگە كەلگەندە توخ-تاپ، ھە-ھۇلىكتە مەدەت بېرىش بىلەن مىڭ مەشەقەتتە داۋان ئۇستىگە چىقاتتى. ئاندىن شۇكرى ئەيلەپ غۇلجىغا قاراپ يول ئالات-تى. جىددىي «سىرات» كورۇگىدىن ئامان ئوتۇۋالغان ھارۋۇكەشلەر دوپپىسىنى گەژ گىسىگە، تونىسىنى چېككىسىگە قىڭغىر كې-يىۋېلىپ، قامچىسىنى قارسىلدىتىپ قاتار تى-زىلىپ ماڭغان كارۋىنىنى، كورگىنىگىزدە ھە-ۋەسىڭىز كېلەتتى. ھارۋۇكەشلىكتە داڭقى

خەلق تۇرمۇشىنىڭ جانلىنىشى

ھەر بىر يۇرتتا ھاياتنىڭ ئىسسىق-سو-غىنى بېشىدىن كەچۈرگەن، ئىدرەكلىك يۇرت كاتتىلىرى بار. غوجا ئىدرىس دېگەن كىشى نىلقىنىڭ ئوتمۇشىنى ناھايىتى ئىدىتلىق ھې-كايە قىلىپ، بېرەتتى.

- بىلەمسىز، بىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىز يە-تتىسۇدا چارىنىي، غۇلجا تەۋەسىدە نىلقىنى تالىلغان،- دەپ سوز باشلاتتى ئۇ.- چارىن قېلىن جاڭگاللىق، ئوۋلاش ھايۋانلىرىغا باي، ئىلى ۋادىسىدىكى ئوت-چۆپى مول چارۋىچە-لىققا مۇۋاپىق جاي بولۇپلا قالماي، شۇن-داقلا دېخانچىلىق، كوكتاتچىلىق ئۈچۈنمۇ ياراقلىق دەپ تېپىلغان. نىلقا ژۇقارقىدەك تەبىي شارائىتلارنىڭ قولايلىقلىقى سىرتىدا يەر ئاستى، يەر ئۇستى بايلىقلارغا تولۇپ-تاشقان ئالاھىدىلىكلىرىگە ئېگە ئىدى. دېمەك، بىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىز خاتا قىلمىغان ئې-كەن.

- نىلقا تەۋەسىدە ياشاپ، ئوز تۇرمۇش ئەھۋالىنى تۈزەلمەي كەمبەغەللىكتە ئوتكەن ئادەم دۇنيانىڭ ھېچ يېرىدە رۇۋناق تاپالما-يدۇ،- دەتتى ئاتا-بوۋىلىرىمىز.

نىلقىدا ئىشلەپ چىقىرىشتا تەبىي شارا-ئىت ئالدىنقى ئامىل بولغاشقا، نىلقىلىقلار-نىڭ يوقسىزچىلىققا سوڭ بېرىپ، ياخشىلىنىپ بېرىۋاتقانلىقى بايقىلاتتى. كىشىلەر يېڭى ئوي-جايلارنى تۇرغۇزۇش، مال-ۋاران تۇ-تۇش، ئات-ھارۋۇلۇق بولۇش، سودا-تىجا-رەت ئىشلىرىغا بېرىلىش، ھەر خىل كەسىپي ئىشخانىلار: تومۇرچىلىك، جۇگازىچىلىق، تۇ-گمەن چوگلىتىش، ياغاشچىلىق، ماشىنىچىلىق، موزدۇزچىلىق، سوۋۇن ئىشلەپ چىقىرىش، ئاشخانا ۋە باشقىمۇ تۇرمۇشقا ھاجەتلىك كە-سىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى. ئوت-مۇشتىكى قاششاقلىق خۇراپاتچىلىق، قالاق-لىق روھىي ھالەتلەر يېڭىلانماقتا ئىدى. توي-تۆكۈن، ئولۇم ئۇزىتىش ئەنئەنىلىرى بەخۇدۇك پۇتىنى ئۇزارتالايدىغان بولدى. ئوز قۇربىلىرى بويىچە مەشرەپ، باراۋات ئويۇن-تاماشىلىرى ژىل بويى چوگلەش ئا-دىتىگە ئايلاندى. بولۇپمۇ ياز كۈنلىرى قاش دەرياسىنىڭ ئىككى قاتتىدىكى گوزەل تو-قايلىقلاردا بۇلبۇللارنىڭ خۇش ئاۋازىغا جور بولۇپ، ئويۇن-تاماشىلارمۇ ئەۋجىگە چى-قاتتى. ئادەملەر قاش دەرياسىنىڭ شىددەتلىك دولقۇنلىرىغا شۇڭغۇپ، بەس-بەستە ئۇ قا-ئاتتىن بۇ قاناتقا ئۈزۈشەتتى. بەزىملەر ئېچ-رە نىلغا كىرگەن دۇتار-تەمبىر ساداسىدا ئا-تاقلىق ئۇيغۇر كلاسسىك ئۇسسۇلچىسى ئە-مىردىن مەۋە دېگەن كىشى ئۇسسۇلغا چۈش-

يەنە بىر تۈركۈملىرى ئوۋ ملتىقلىرى بىلەن كوزگە كورۇنگەنلەر ئىدى. ئابدۇلھې-مىت، ئىلياس، تۇرغان، ئىسمان دېگەن تومۇر-چى ئۇستىلار قوش ئاتار ملتىغىنى ئوزلىرى ياساتتى. ئۇلارنىڭ بەزىدە ياسىغان ملتىق-لىرى سوۋېت جەھەتتىن سوۋىتتە ئىشلەنگەن قوش ئاتار ملتىغىدىنمۇ سىپتا ئىدى. (ھازىر ئالمۇتىنىڭ دروۋبا مەھەللىسىدە ياشاۋاتقان ئىلياس ئۇستىنىڭ قوش ئاتار ملتىغىنى مەن ئوز ۋاقتىدا ئارىيەت ئېلىپ پايدىلانغان ئې-دىم). ئابدۇلھېمىت ئۇستا ئۇچۇپ كېتىپ بارغان قىرغاۋۇللارنى چېنەپ چۈشۈرەتتى. بىر ۋاقىتتا ھەم ئوگدىن ھەم سولدىن ئېتىپ چۈشەرگەن شىكارلاردا بىللە بولغانمەن.

خام ئىشىنىڭ، خام ئىشەنمەڭ ئوۋچىلىق ئىشقىۋازلىرىدىن يەنە بىر تۈركۈم كىشىلەر بار ئېدىكى، ئۇلار بىر دانە ئۇزۇن چوقماق، يەنە بىرلىرى قىسقا تاياق بىلەن ئۇگىسىدا ياتقان قىرغاۋۇل ياكى توشقاننى چېنەلەت-تى، ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قىرغاۋۇلنى كالتە تاياق بىلەن ئېتىپ تەككۈزۈپ يەرگە چۈ-شۈرەلەيدىغان زىكرىيا، ئابدۇللا، مەخپىر تو-مۇرچى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ نامى يۇرتقا مەلۇم ئىدى. مانا بۇ ئەمگەكچان نىلقا ئۇي-غۇرلىرىنىڭ ئىختىسادىي ۋە مەنىۋى ھايا-تىدىكى يۈكسىلىشنىڭ بارلىققا كەلگەنلىگ-نىڭ دەلىللىرى ئىدى.

پاجىە

بورە ھەر قانچە ھېجايسىمۇ
بەربىر ژىرتقۇچتۇر.
(خەلق ماقالىسى).

جاڭ شەنجاڭ نىلقىدا بىر قىسىم يېڭىلىق-لارنىڭ تەشەببۇسكارى بولۇشى تۈپەيلى قىسمەن ئىجتىمائىي خەيرىخالىقلارغا ئېگە بو-لغان بولسىمۇ، ئۇ مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە ۋاكالەتلىك قىلغۇچى خىتاي ئەمەلدارى بول-غانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھەممىسى كەلگۈسى-دە ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان مۇدھىش سىياسىي نىشانىنىڭ ھارپىسىدا قىلىنغان ئىشلار ئېكەن-لىگىنى بىزنىڭ ئاق كوڭۇل خەلقىمىز چۈشە-نىپ يەتمىگەن ئىدى.

جاڭ ئالدى بىلەن ئوز ھاكىمىيىتىنى قۇ-رۇپ بىر قەدەر مۇستەھكەملەۋالدى. شەن-جاڭ ئىدارىسى، ساقچى، سوت، مائارىپ، با-جخانا ۋە سودا-سانائەت مەھكىلىرى خىتاي كادىرلىرى تەرىپىدىن باشقۇرىلىدىغان بولدى.

ختايلار ئەدرىجى كۆپىيىشكە باشلىدى، ئۇ-
لار بازاردا سودا-تىجارەت ئىشلىرىنىڭ غو
جايىنىغا ئايلاندى. ئىلقا مەكتۆپدە 100
پىروسېنت ئۇيغۇر باللىرى ئوقۇسىمۇ، ما
ئامىليەلىك خىتايىنى مۇدىرلىققا تايىنلىدى.
دەسلەپ بىر سىنىپقا توشمايدىغان خىتاي با
لىلىرى كۆپىيىپ، ئالاھىدە ھۆكۈمەت غەم-
خورلىقىدىكى خىتاي مەكتۆپگە ئايلاندى.
پارىخورلۇق يىلتىز تارتىپ، مەمۇرىي-قا-
نۇنىي ئىشلاردا ئادالەتسىزلىك يۈز بېرىشكە
باشلىدى. باج-ئالۋاڭ سېلىقىنىڭ ھەر تۈر-
لۈك قالايمىقان نامى، ئەمەلدىكى تۈرلىرى
كۆپىيىپ خەلق نارازىلىقى كۆچەيمەكتە ئى
دى. ياشلارنىڭ ئىككاھ ئەركىنلىكىگە قاتتىق
چەك قويۇلۇپ، ئىختىيارىي تۇرمۇش قۇ-
رۇپ ئائىلىسىدىن كەتكەن بىر نەچچە ئەر-
ئايال ياشلار قاماقلارغا ياتقۇزۇلدى. ھەممە-
دىن جانغا پاتقىنى- ئاز سانلىقى خىتايلار-
نىڭ يەرلىك خەلقلەرنى مىللىي جەھەتتىن
كەمسىتىپ بوزەك قىلىشلىرى ئىدى. ئەگەر
بىر خىتاي بىلەن بىر ئۇيغۇر جاڭجاللىشىپ
قالسا، ھەممە خىتايلار بىرلىشىپ ئۇرۇپ
ئېغىر زەخىملەندۈرۈشى ئىدى. تىجارەتچى
خىتايلار قاۋاقخانىلاردا جۇن-جۇن ئىچىم-
لىكگە ياشلارنى، يەرلىك خەلقلەرنى ئۇ-
گىتىپ، ئۇلارنىڭ تاپقان-تەرگەنلىرىنى سى-
رىپ ئالاتتى. ئادالەتسىزلىككە قارشى نارا-
زىلىق، ئۇچمەنلىك خەلق ئىچىدە كورۇلۇ-
شى تەبىي ھالەت ئىدى. شۇڭا خىتاي ساق-
چى سىياسىي ئورۇنلىرىنىڭ خىزمىتىنى كۈ-
چەيتىپ، شەھەر، يېزا-قىشلاق، ئاۋۇللارغى-
چە ئاگېنتلىق تورلىرىنى قۇرۇپ، يەرلىك
ساتقۇنلارنى ئىشقا سالاتتى، گۇمانلىق دەپ
تاپقان ئىلغار پىكىرلىك زاتلارنى پايلاق ئاس-
تىغا ئالاتتى. خىتاي ئەمەلدارلىرى دەسلەپ-
كى كەلگەنلىرىدە خەلق ئىشەنچىسىنى قو-
لغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن سىلىق مۇئامىلىدە بو
لۇشتەك ساختا ئىستىللارنى قوللانغان بو-
لسا، ئەندىلىكتە خۇي-پەيلى ئوزگىرىپ، غا
لجىرلىشىشقا قاراپ يۈز تۇتۇۋاتقانلىقى ياق
قال سېزىلمەكتە ئىدى. خەلق بولسا، ئو-
زىنىڭ سادىق يول كورسەتكۈچى ئوسمان
ئەپەندى باشلىق ئالدىنقى زىيالىلىرىنىڭ چې-
لىقىغۇسىز بۇ ئەھۋاللارغا قارشى چارە-تەد-
بىرلەر كورۈشكە قادىر ئىكەنلىكىگە ئىشە-
نەتتى.

ھەقىقەتتىنى ئالغاندا مەۋجۇت ھاكىمىيەت-
كە قارشى پىنھان ياكى ئاشكارە ئىسيانكار-
لىق يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى كۈندىن-
كۈنگە ئۇۋج ئېلىۋاتقان ئېغىر دەرىجىدىكى
سىياسىي-ئىجتىمائىي ئادالەتسىزلىكلەر ۋە
ئۇنىڭ ئەيىپدارلىرى توغرىلىق ھوججەت تە
ييارلاپ چىقىپ، غۇلجىدىكى باش ۋالى مەھ
كىمىگە يوللىندۇ. بىراقتا شىڭ شىسەينىڭ
ئېلان قىلغان دېموكراتىيە، ئادالەتلىك ئۇچۇن
كۈرەش دېگەن سىياسىي يولىنىڭ پۈتۈنلەي
ساختا ئىكەنلىكىنى ئەرزىدە مۇئەللىپلىرىنىڭ
چۈشىنىپ يەتكەنلىرىدە غەزەپ-نەپرەتلە-
نىشتىن باشقا يول قالمىغان ئىدى. ئەنجىدە
ئىلقا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى قاسىم
باستەم ئوغلى، ئابدۇۋاجىت ئومارووۋ ۋە باش.
قىلار ئىلقا سىياسىي ساقچى ئىدارىسى تە-
رىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، غۇلجا باش سىيا-
سىي ئورگانلىرىغا ئەۋەتىلىپ، تۈرمىگە تاش
لىنىدۇ.

ئوسمان ئەپەندى خىتاي ھۆكۈمدارلى-
رى نەزىرىدە خەلق ئىچىدىكى ئەڭ تەسىر-
چان ھەرىكەتنىڭ يېتەكچىسى دەپ تونۇلغان
بولسىمۇ، ئۇنى ساق قولغا ئېلىشقا مۇيەس-
سەر بولالمىدى. ئۇنى ئالدىن-ئالا سەزگەن
ئوسمان ئەپەندى خىتاي گۈلدىخانىسىدا ئى-
چىس دۇشمەنگە باش ئېگىپ خورلىنىشىنى
ئوزىگە مۇۋاپىق تاپماي، ئىستىبدات زۇلۇمى-
نى زەھەرخەندلىك بىلەن پاش قىلىپ يازغان
پۈتۈكنامىلارنى قالدۇرۇپ ئوزىنى قۇربان
قىلدى.

ئوسمان ئەپەندىنىڭ پاجىەلىك ئولۇمى
يۇرت ئىچىدە يەتتە ياشتىن يەتمىش ياش
قىچە بولغان كىشىلەردە غەزەپلىك غۇلغۇلە
لارنىڭ چىقىشىغا ئېلىپ كەلگەلىكتىن خىتاي
ئەمەلدارلىرى قاتتىق تەشۋىشلەندى. ئىلقا
خەلقى مىسلى كورۇلمىگەن ئېغىر ماتەم ئې-
چىدە ئوزىنىڭ سويۈملۈك دوستى، ئەزىز ئۇ
ستازى، خەلقپەرۋەر ئوسمان ئەپەندى ئىم
رەمزى ئوغلى ئومەرووۋنى مەڭگۈگە ئۇ-
زاتتى. يۇرت ئىچىدە سۈرلۈك كەيپىيات،
ئېغىر تىنىق ئۇزۇنغىچە ھوكۈم سۈردى. خە
لقنىڭ خىتاي ئەزگۈچىلىرىگە قارشى ژۇر-
ىگىدە ئوچمەنلىك ئېخىمۇ كۈچلىنىشكە باش-
لىدى.

ئىلقا ئازاتلىق دەۋرىدە

1944-يىلى ئوكتەبىردە غېنى باتۇر، پا-
تىخ، ئەكبەرلەرنىڭ باشچىلىقىدا گومىنداڭغا
قارشى ئىلقا خەلقىنىڭ قەھرىمانلارچە ئېلىپ
بارغان جاھاتى نەتىجىسىدە ئىلقا دىيارى تە-
لتوكۈز ئازات قىلىندى. 1949-يىلىنىڭ ئا-
خىرىغىچە بولغان ئالتە يىل جەريانىدا ھا-
كىمىيەت ئىلقا خەلقىنىڭ ئوز قولىدا مۇس-
تەقىل داۋام قىلدى. خەلق ئىنقىلاپتا سىنا
لغان ۋەكىللىرىنى تاللاپ خىزمەت ئورۇنلىرى
غا قويدى. ناھىيەدىن تارتىپ يېزىغىچە ئوز-
لىرىگە ئوزلىرى غوجا بولۇش تۈزۈمى تىك-
لەندى. ئېچىلىقنى قوغداش سوت ئورۇنلى-
رىدا، پۈتۈن مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىش
تۈزۈملىرىدە ئوز ئانا تىلى يېزىغىمىز بويى-
چە ئىش ژۈرگۈزۈلدى. مەدەنىي-مائارىپ،
ئەدەبىي-سەنئەت ئىشلىرىنى رىۋاجلاندۇ-
رۇش كۈن تەرتىپتىكى بىرىنچى دەرىجىلىك
ۋەزىپە بولۇپ بەلگۈلەندى. گومىنداڭ دەۋ
رىدىكى مېھنەتكەش خەلقنىڭ قان-تەرىنى
شۈلۈپ ئالىدىغان قاتلاممۇ-قاتلام سېلىق تۈ
زۈملىرى بېكار قىلىنىپ يېڭىلەشتۈرۈلدى.
دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق، تىجارەتچىلىككە
كەڭ يول قويۇلۇپ، سوۋېت چېگارا سودا
مۇناسىۋىتىدىكى ئىمپورت-ئېكسپورت جان-
لاندۇرۇلدى. دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى، مىل
لىي ئورپى-ئادەت ۋە ئەنئەنىلەر دەخىل-
سىز ۋە ئىختىيارى داۋاملىشىدىغان بولدى.
خەلق تارىختا بىرىنچى قېتىم مۇستەملىك-
چىلەرنىڭ زۇلۇمىدىن ئازات بولۇپ، كەڭتا-
شا ياشاشنىڭ قانچىلىك ئەۋزەل ئىكەنلىگى-
نىڭ لەززىتىنى تېتىدى.

ھەممىدىن ئەلاسى سىياسىي-ئىجتىمائىي
ھاياتتىكى تەڭدىشى يوق تېچ خاتىرجەملىك-
تە ياشاش ئىدى. خەلقلەر ئوتتۇرىسىدا مىل-
لىي مېھرىۋانلىق بىر-بىرىگە ئىشەنچ تۇرغۇ-
زۇلۇپ، ھەقىقىي دوست، تامىر، ئاجى بولۇ-
شۇپ ياشاش ئەنئەنىسى قېلىپلاشتى. گومىن
داڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ «يەر ئىگىلىرى بو
لغان خەلقلەر خىتاي مىللىتىنىڭ باشقۇرۇ-
شىسىز ئوزلىرىنى ئوزلىرى ئىدارە قىلىش
ئىقتىدارىغا ئىگە بولالمايدۇ»، دېگەن سىيا-
ستى بىت-چىت بولدى.

ئالتە يىللىق تەرەققىيات جەريانىدا ھەر
بىر كەسىپ ۋە خىزمەت ساھالىرىدا تەربىيە
ۋە تەجرىبىدە پىشىپ يېتىلگەن لۇرغۇنلىغان
ئېھتىياجلىق كادىرلار يېتىشىپ چىقتى. بىرلا
مىسال، ئىلقا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتۆپدە
ئوقۇغان خۇداۋەدى ئۇشەمىي ئوغلى ژۇقۇ-
رى تېخنىكا بىلىم دەرگاھلىرىدا تەلىم ئالمى-
سىمۇ، ئوزلىگىدىن ئۆگىنىش، ئىزدىنىش ئار-
قىلىق سۇ شاقىراتمىلىرىدىن پايدىلىنىپ،
ئوزى ياساپ چىققان دۆڭگىتېل ئورنىتىپ
توك ھاسىلە قىلىش بىلەن تارىختا بىرىنچى
قېتىم ئىلقا خەلقىنىڭ ئويلىرىگە ئېلېكتىر نۇر
لىرىنى كىرگۈزگەن ئىدى.

خاتىمە

ئىلقا دىيارى مەن ژۇقۇرىدا قىسقىچە
بايان قىلىپ ئوتكەندەك، ئىلاھىنىڭ سېخى
قۇدرىتى بىلەن ئالاھىدە بىنا ئېتىلگەن سۇ،
كلىمات، تۇپراق جەھەتتە كام-كوتىسىز
تەڭشەلگەن، ئاسمان بىلەن بويى تالاشقان
ئېگىز تاغلىرى، جەننەتكە قىياس بۈك قارىغا
يلىق گوزەل يايلاقلار، سىرى ئېچىلغان پېتى
بۇزۇلمىغان ھەددى ھېساپسىز يەر ئاستى
بايلىقلىرىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ۋەتەن كو-
كسىگە تاقالغان ياقۇتتەك بىر پارچە مۇجىزە
زېمىنى.

ژىراقتىن ھەر ۋاق تەڭرى تېغىنىڭ قارلىق
چوققىسىغا كوز تىكىپ قارىغىنىمدا، خۇددى
ئىسيانكار بوۋىمىز سادىر پالۋاننىڭ ئاق ئاچا
قالپىقى، ئاق يەكتەك كوينىكى، بېلىدىكى قارا
بەلۋىغى نامايەن بولاتتى. ئۇنىڭ قىياپىتى
غايىۋانە:«مەن خەلقىم بىلەن مەڭگۈگە بىرگە
مېنىڭ ئادا قىلالماي كەتكەن ئارمانلىرىمنى
تاغ ژۈرەك ئەۋلادىمنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇشىغا
چاقىرىمەن» - دېگەن جاراڭلىق ساداسىنى
ژۈرەك سېزىملىرىمنى ئويغىتىپ، روھىي مە-
دەت بېرىۋاتقاندەك ھىسسىياتقا چومدۇرە-
تتى. ئۇلۇق سەركار سادىر پالۋان بوۋىمىز-
نىڭ ئەينە شۇ ئارزۇ-ئارمانلىرىنى غوجانىياز
ھاجىم باشچىلىقىدىكى قۇمۇل قوزغىلاڭىدىن
كېيىن ئون يىل تولۇشى ھارپىسىدا غېنى مە
مەتباقى يېتەكچىلىگىدە ئىلقا خەلقىنىڭ گو-
مىنداڭغا قارشى ئازاتلىق ئۇچۇن بولغان قوز
غىلىڭى دۇنياغا كەلدى. بىراق تارىخنىڭ
قارا بەختى تەكرارلىنىپ، ئالتە يىللىق
قىسقا مۇددەتلىك ئوزىمىزنى ئوزىمىز مۇ-
ستەقىل باشقۇرۇپ كەلگەن بۇ ئامەت، سا-
ئادەتلىك ھاياتىمىز مەككار كوممۇنىست خىتا
يىنىڭ خالتىسىدا تۇنجۇقۇپ، خەلقىمىزنىڭ
توككەن قان-تەرى زايە كەتتى.

ھاكىمىيەت بېشىغا كەلگەن كوممۇنىست
خىتايلار ئوزلىرىنى ھەر قانچە سىياسىي
چۇمپەردە ئاستىغا يوشۇرغان بولسىمۇ
مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ قەھرىمانى غېنى با-
تۇرنىڭ «قارا ئىشتىمۇ، ئاق ئىشتىمۇ بەرىبىر
- بىر ئىشت» دېگەن سوزى توغرا بولۇپ
چىقتى. كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتى ئوز-
ىنىڭ ستراتېگىيەلىك پىلانىنى ۋەتىنىمىزدە
ئىشقا ئاشۇرۇشتا ئالدى بىلەن ئوزلىرىگە
قارشى مەپكۇرە، كۈچ-ھەرىكەتلەرنى سى-
ياسىي تەقىپلەشلەرنى ئىشقا سېلىشى ئار-
قىلىق گومىنداڭدىن نەچچە ھەسسە ئوشۇق
ياۋۇزلۇق قوللىنىپ، ۋەتەنپەرۋەرلەرنى
زىندانغا تاشلاپ ئولتۇرۇپ يوقىتىش ئېلىپ
بارغاندىن كېيىن خەلقنىڭ ژۈرىگىنى موجۇپ،
گەپ قىلالماس دەرىجىگە كەلتۈردى. ئىچكىر
ىدىن كەڭ كولەمدە مىگلىغان خىتاي كوچمە-
نلەرنى جىددىي ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇشقا كىر
ىشتى.

مېنىڭ ياخشى ئېسىمدە، قىرىغىنچى
يىللاردىن ئاۋالقى دەۋرلەردە ئىلقا ناھىيە
سى بويىچە ئۈچ ئائىلە خىتاي ياشاتتى.
ئۇلار ئىلقا مەھەللىسىدە دۇكانچى، سەپۇەتچى
ىچى ۋە يەنە بىرى مازاردا دەڭجا بولۇپ
ئىشلەتتى. 1987- يىلى ۋەتەننى زىيارەت
قىلىپ ئىلقا ناھىيەسىگە بارغىنىمدا خىتاي
ئوپۇسىنىڭ كوپلىگىگە قاراپ ئوز كوزۇمگە
ئوزەم ئىشەنمەي قالدىم. خۇددى چۈمۈلىدەك
شەھەرنىڭ ساي، جىرا ۋە سازلىقلىرى قالماي
ئۇگىلاپ كەتكەن. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە،
تاغ-دېڭىز، ئوي-چوڭقۇر، يايلاق، قىشلاق،
قاش دەرياسى ساھىللىرى، بارلىق بۇلۇڭ -
پۇشقاقلارغىچە خىتايلار ئورۇنلىشىۋالغان.
خىتايلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا ھوكۈمەت ماددى
ي ئىمتىيازلارلى يارىتىپ، يەر ئىگىلىرىدىن
سوراقسىز يەر تەخسىم قىلىنىپ بېرىلمەكتە.
ھەتتا كىشىلەر ئېگىلەپ تۇرغان قورا-جايلىر
ىنى مەجبۇرىي كېسىپ، خىتاي كوچمەنلىرىگە
بېرىپتۇ. ئۇيغۇر ئاھالىسى شەھەر ئىچىدە
مۇتلەق ئازىيىپ، ئاشقا سالغان پوچاقتەك
شالاڭلاپ كەتكەن. ھوكۈمەت، مالىيە، بانكا،
ترانسپورت ئورۇنلىرىدا پۈتۈنلەي دېگىدەك
خىتاي كادىرلىرى ئىش باشقۇرۇدىكەن. كو-
چمەنلەرنىڭ ھايات شارائىت دەرىجىسى نا-
ھايىتى تېز ئوسۇۋاتقان بولسا، يەرلىك خە-
لقلەرنىڭ نەسلىدىكى تۇرمۇش سەۋىيەسىدىن
توۋەنلەپ، ئىشسىز قالغانلار خىتايلارنىڭ،
خىتاي كادىرلىرىنىڭ شەخسىي مالايلىرىغا
ئايلىنىپ، كۈندىلىك تۇرمۇشنى ئوتكۈزۈش
ئويى پەيدا بولۇشقا باشلىغان.

1987-يىلى ئىلى تەۋەسىدە يامغۇر-
يېشىن ھەددىدىن زىيادە كوپ بولۇشى تۇپە-
يلى ئويلەر ئورۇلۇپ، ھەتتا ئادەملەرنىڭ
چىقىم بولۇش ھادىسىلىرى يۈز بەردى. خىتا-
يلار چېدىرلىق يېڭى ئويلەردە يا-
شىغانلىقتىن ھېچ قانداق زىيان
زەخمەتكە ئۇچرىمىغان. ھەم-
مىدىن مېنى غەزەپلەندۈرگەن ئەھۋال شۇ
بولدىكى، شۇنچىلىك ئېغىر دەرىجىدىكى تە-
بىي ئاپەت يۈز بېرىپ، خەلق ئازاپ-ئوقۇ
بەتتە بولۇۋاتقاندا ھوكۈمەت تەرىپىدىن بىر ەر
غەمخورلۇق قولىنى سوزمىغان. خىتاي ھا-
كىمىيىتىنىڭ يەر ئىگىلىرى بولغان خەلققە
قارىتا تۇتقان مۇنداق سوغ مۇناسىۋىتىگە
قاراپ، خىتاي كوممۇنىست ھاكىمىيەت تۈزۈ-
مىنى بۇگۈن دۇنيادا موجۇت بىردىن-بىر
ئىستىبدات،ياۋۇزلۇقتا تەڭدىشى يوق، ھېچ
قانداق خەلق ئارا قانۇن ھوقۇقلار چەكلى-
مىسىگە ئۇچرىماي، ئىنسان ھوقۇقىنى دە-
پسەندە قىلىپ كېلىۋاتقانلىغىنىڭ گۇۋاچىسى
بولدۇم. خەۋەردار ئىشەشلىك كادىرلار بىلەن
پاراڭلاشتىم.

-بىز ژۈرەك-باغرىمىزدىكى تولۇپ كەتكەن
دەرت-ئەلەملىرىمىزنى سىرتقا چىقىرالمايمىز
پەقەت ئىچىمىزگە ژۇتۇپ تىرىك ژۈرىمىز.
مۇنداق زۇلۇم ئىچىدىكى ھاياتلىق ئومرىمىز-
نى ئىككى ھەسسە قىسقارتىۋاتىدۇ، - دەيدۇ.
ئاۋتونوم رايون بويىچە خەلق تۇرمۇش دە
رىجىسىنى ئۆگىنىش،تەتقىق قىلىش گۇرۇپپىمىز
نىڭ «شىنجاڭ گېزىتىگە» ئېلان قىلغان خۇلا-
سە باياناتىدا 13 ۋىلايەت - ئوبلۇس، 84
ناھىيە ئىچىدە ئىلقا ناھىيەسىدە ياشىغۇچى
خەلقلەرنىڭ كۈن كەچۈرۈشتىكى تۇرمۇش
سەۋىيەسىنى ئاۋتونوم رايون دائىرىسى بو-
يىچىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل خىتاي دولىتى
بويىچە ئەڭ ئارقىدا قالغان كەمبەغەل ناھىيە
بولۇپ باھالانغان. سۆزسىزكى، مۇنداق قاش-
شاقلىقتا ياشاۋاتقانلار ئوز ئانا ماكانىنىڭ
تۇپلۇك تۇرغۇنلىرى - ئۇيغۇرلار ۋە باشقا
مىللەتلەردۇر.

ھېبىبۇللا مۇتەللىپ.

ئالمۇتا شەھىرى.

بۇخارا ئەمىرىنىڭ ئالتۇنلىرى

(تېپىشماققا ئايلانغان خەزىنە)

1920-يىلىنىڭ 31-مارت كۈنى تۈركىستان مەيدانىنىڭ قوماندانى ئى. فرۇنزې ۋە ش. ئېلىياۋالار رەھبەرلىك قىلغان شورا ھوكۇمىتىنىڭ دىپلوماتىيەسى ئۆزىگە خاس نەيرەڭ ئاساسىدا بۇخارا ئەمىرى سەئىد ئالىمخان بىلەن تىنچ يول «ئارقىلىق بىرلىشىش ھەققىدە» مۇزاكىرىلەر ئۆتكۈزدى. ئەمىر بىرلىشىش ۋە قوشۇلۇشقا رازى بولمىدى. ئۇ بۇخارا مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت بولۇپ قالىدىغانلىقى توغرىلىق بىرلا سۆزدە چىڭ تۇردى. سۆلھىگە كېلىشەلمەسلىك بىرىنچى نۆۋەتتە قەدىمىي بۇخارا ئابىدىلىرىنىڭ ۋەيران بولۇشىغا، ئەمىرنىڭ پۈتۈن مۈلۈك خەزىنىسى تالاپ قېچىشىغا، ئىككىنچىدىن، ئۇزاق يىللار مابەينىدا توپلانغان خەزىنىسىنىڭ ئوغرىلىنىشى ۋە تالان-تاراج بولۇشىغا، ھاكىمىيەتنىڭ يوقىلىشىغا ئېلىپ كەلدى.

ئابىدە نىمە، يادىكارلىق نىمە ئىكەنلىكىگە پىسەنت قىلمىغان ۋەھشىي فرۇنزې ۋە ئېلىياۋا كۆتۈپ تۇلتۇرمىدى. ئۇلار ئەمىرگە قارشى، كونا بۇخاراغا قارشى دەھشەتلىك قىرغىن، جەڭ باشلىدى. جاھان مەدەنىيىتىدە ئالاھىدە، تەڭدىشى يوق مىللىي مىمارچىلىق ژىنخىدىسىغا ئىگە بولغان قەدىمىي بۇخارا ۋەھشىيلەرچە توپقا تۇتۇلدى، ۋەيرانچىلىق باشلاندى. مۇنداق بىزارلىق، ئاخماقچىلىقلار توغرىسىدا ئەمىر سەئىد ئالىمخان مۇنداق يازىدۇ: «ئۇلار (بولشۋىكلار) ئوزلىرىنىڭ بروپېۆك ۋە بروپېيزدلىرىدا ھەرىكەتلىنىپ، شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە زەمبىرەكلەردىن ئوق ئېتىشتى. 7 ئايروپىلان بۇخارانى بومباردىمان قىلىشقا باشلىدى. ئاللانىڭ ئىرادىسىغا بويسۇنۇپ، شەھەرنى ھىمايە قىلىپ، ئوز قوشۇنلىرىم بىلەن جەڭگە كىردىم. ئۇدا تورت كېچە-كۈندۈز جەڭ-جېدەلدە بولدۇم. بۇ جەڭلەر پەيتىدە دۈشمەن زەمبىرەك، پۇلىميوت، ئايروپىلانلار ياردىمى بىلەن بۇخارانىڭ يېرىمىنى ياندۇرۇۋېتىپ، كۆلىنى كوككە سورۇشقا ۋە كوپ ئادەمنى ھالاك قىلىشقا ئېرىشتى. چارىسىز قالغان مۇسۇلمانلار، ئاياللار ۋە باللار شەھىد بولغان قېرىنداشلىرىغا كوزياش قىلىشاتتى. ۋەھىمىگە چۈشكەن ئاھالى شەھەرنى تەرك قىلاتتى.

زەمبىرەكلەر ئوقىغا تۇتۇشنى كوچەيتىۋاتقانلىقىنى، قوۋبانلار سانى ئېشىۋاتقانلىقىنى، ئويجايلار ۋەيران بولۇۋاتقانلىقىنى كورۇپ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەيرانچىلىق ۋە ئادەملەر ھالاك بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن شەھەرنى تەرك ئېتىشكە قارار قىلدىم».

بىز ئەمىرنىڭ كۈيۈغولى ئەسەتۇللا گۇۋاھلار تۈرگەنۋنىڭ تاغىسى سەپەربېك تۇرگەنزى بىلەن سوھبەت قىلىشقا مۇيەسسەر بولدۇق. ئۇنىڭ گۇۋالىق بېرىشىچە ئەمىر سەئىد ئالىمخان بۇخارا تارىخىي يادىكارلىقلىرىنى، مۇقەددەس جايلىرىنى ساقلاپ قېلىش، كاتتا ۋەيرانچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەخسىتىدە شەھەرنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشتىن بۇرۇن فرۇنزېغا ۋە ق. خوجايېۋ ھوزۇرىغا ئەمىر نەسرۇللا قوشبېگى بىلەن تۇرگەنزىنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىپ، ئۇلاردىن بو مىيلاشنى توختىتىشنى ۋە شەپقەت قىلىشنى تەلەپ قىلغان. شۇ چاغدا باش قوماندان ئەمىر تەختىنى ۋە پۈتۈن بايلىقلىرىنى تاپشۇرۇپ، شەھەردىن چىقىپ كېتىشنى ئېيتقان. ئىلاجىسىز قالغان ئەمىر بولسا ئۇنىڭغا 18 ماددىدىن ئىبارەت شەرت قويۇش بىلەن رازى بولغان ۋە خەزىنە بايلىقلىرىنىڭ ناھايىتى چوڭ رويختىنى تاپشۇرغان. 1920-يىلىنىڭ 1-ماي كۈنىدىكى قويۇلغان شەرتلەرنىڭ ئەڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىچە؛ بۇخارا مۇستەقىل دولەت بولۇپ قېلىشى، بۇخارادىن فرۇنزې لەشكەرلىرى چىقىپ كېتىشى، پۈتۈن بايلىقلار بۇخارانىڭ يېڭى دولەت رەھبەرلىرىگە تاپشۇرۇلۇشى، بۇخارا ھوكۇمىتىگە يەرلىك مىللەت ۋەكىللىرى رەھبەر بولۇشى ۋە باشقىلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى كېرەك ئىدى.

بۇ مەلۇماتلار موشۇ چاققىچە بىرەر كىتاپ ۋە ماقالىلاردا يېزىلمىغان. بىراق ئەلنىڭ ئاغزىغا ئەگلەك تۇتقىلى بولماس، دېگەندەك بۇ ئەمىر ئەۋلاتلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئەلقىنىدۇر. بۇ ۋاقىتتا فرۇنزې ئەمىرگە نىسبەتەن ناھايىتى قوپۇردى. ئەمىرنى كەچۈرمەسلىك ۋە رۇس پادىشاسى نىكولاينىڭ كۈنىگە سېلىش نىيىتى قەتئىي ئىدى. ئەمىر تورت خوتۇنى ۋە ئىككى ئوغلى ھەم نەۋكەرلىرى، شۇنداقلا جەت ئەللىك كىشىلەر بىلەن ۋەتەنىنى تەرك ئەتتى. ئۇنىڭ «بۇخارا شەھرىدىن كېتىشىم ئورۇشقا جەك قويۇشى مۇمكىن دەپ ئويلىدىم. چارشەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت تورتتە ماشىنىغا چۈشۈپ، ئاللاھنىڭ مەرھەمىتى يېغىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېرىتىگە مۇۋاپىق شەھەرنى تەرك ئەتتىم. ستارائى ماھى خاسەدىكى سارىيىمدىن چىقىپ، غىژدۇۋانغا قاراپ يول ئالدىم. ماڭا ئافغان ئەلچىسى قوشۇن باشلىقلىرىدىن بىرى ئابدۇشۇكۇر خان ۋە ئافغاننىڭ تاشكەنتتىكى ۋەكىلى مۇھەممەد ئەسلامخان، ئافغان ھەربىي قازىسى، شۇنىڭدەك ئالىي مەرتىۋىلىك شەخسلەر، مەنسەپدارلار، ئىشچىلار، بۇخارا ۋە ئافغان ئەسكەرلىرىدىن 25 مىڭ كىشى ھەمرا بولۇشتى» دېگەن خېتى ساقلىنىپ قالغان.

ئەينە شۇنىڭدىن كېيىن تەغدىر ۋە ھايات تەقەززاسى — روسسىيەدىن چىققان كوممۇنىستىك تەجاۋۇزكار كۈچلەر تەرىپىدىن قەدىمىي بۇخارا شەھرىنىڭ ئالتۇن ۋە زەر رلەرگە باي ئاھالىسى، شۇنداقلا ئازىراق كام ئىككى ئەسىر داۋامىدا تەختىگە تەخت قوشۇلۇپ ئېشىپ كېلىۋاتقان ئەمىرلەر سۇلالىسىغا تېگىشلىك تىللا ۋە باشقا بىباھا ئەسەرى-ئەتىقە-بايلىقلار بىر نەچچە كۈن، ھەتتا ئايلاپ تالان-تاراج قىلىندى. بۇ بايلىقلارنىڭ ئېلىپ كېتىلگەنلىگى، ئۇنىڭدىن ئېشىپ قالغانلىرى كوپ قىسمى فرۇنزې تەرىپىدىن روسسىيەگە بولسا بۇخارا شورا ھوكۇمىتىنىڭ يېڭى رەھبەرلىرى ۋە باشقىلار تەرىپىدىن ئوغۇرلانغانلىقى، شۇنداقلا مەلۇم كاتتا مەخسەت يولىدا قولدىن قولغا ئوتكەنلىگى توغرىسىدا مەلۇماتلار ئۇچرايدۇ. شۇنىڭغا قاراپ پىكىر قىلساق، بۇخارا بايلىقلىرى ئوغۇرلىنىپ، ئىشلىتىلگەن ۋە ساقلىنىۋاتقان جايلار موسكۋا، سانكت-پېتېربۇرگ ۋە باشقا مەملىكەتلەر دېگەن خۇلاسە چىقىدۇ. بۇ ژۇقۇرىدىكى خۇلاسىلارغا ئېنىقلىق كىرگۈزۈش ئۈچۈن قولۇمىزدا بار ھوججەت ۋە مەلۇماتلارغا مۇراجەت قىلىمىز.

فرۇنزېنىڭ باسقۇنچىلىقى ۋە باشقا يوللار بىلەن روسسىيەگە توشۇپ كېتىلگەن ئەمىر سەئىد ئالىمخان بايلىقلىرى ھەققىدە جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ سابىق دولەت خەۋپسىزلىكى كومىتېتى ئارخىۋىدا ساقلىنىۋاتقان مەزكۇر «ئىش» توغرىلىق توغرا خۇلاسە چىقىرىشقا ئەرزىيدىغان مەلۇماتلار تېپىلىدۇ. ئەمىرلىكتە 22 يىل خەزىنىچى بولغان سەئىد ئالىمخان تەختتىكە ئولتارغاندىن كېيىن، ئۇ ئىشتىن بوشىتىلغان خوجافەيزۇللا توقسابا مۇھەممەدىيېۋ بەرگەن مەلۇمات تولىمۇ قىزىقارلىق ۋە ھەقىقىي دەپ ئويلايمىز. ئۇ 1934-يىلى 6-يانۋاردا گېپ.ئۇ خادىملىرى تەرىپىدىن سوراق قىلىنغاندا تۆۋەندىكى بىر ھەقىقەتنى ئېيتقان ئىدى؛ «قىزىل ئارمىيە ئەمىر خەزىنىسى ساقلىنىدىغان «ئارك» قەلئەسىنى ئېنىقلىغاندىن كېيىن بومبىلاپ، ۋەيرانىغا ئايلاندۇرغان. 1920-يىلى سېنتەبىردە بۇخارا ئەمىر قوشۇنلىرىدىن ئازىلانغان كۈنىلا «ئارك» تا ساقلىنىۋاتقان بايلىقلارنىڭ ھەممىسى ياش بۇخارالىقلار ئىشتىراكىدا ژىغىشتۇرۇۋېلىنىپ، موسكۋاغا ئەۋەتىلگەن. «ئاخىر ئېيتىش توغرا كەلسە، ئوز مۈلكىنى — خەزىنىسىنى باسقۇنچىلارغا — موسكۋاغا ئىككى قوللاپ يەتكۈزۈشتە «ياش بۇخارالىقلار» پارتىيەسىنىڭ باشلىقى، ئەمىرنىڭ غايىۋىي، مەپكۇرۋىي ۋە سىنىپىي دۈشمىنى فەيزۇللا خوجايېۋنىڭ بەكمۇ چوڭ «ئۈلۈش» ۋە خىزمىتى باردۇر.»

شۇنداق قىلىپ، ئەمىر تاشلاپ كەتكەن خەزىنىنىڭ تېپىلمىغان قىسمىنى ئىزدەش ئىشلىرى ئىزچىللىق بىلەن داۋاملاشتۇرۇلدى.

خوجا فەيزۇللا توقسابا مۇھەممەدىيېۋ سوراق ۋاقتىدا ئۇزاق ئويلىدى. ژۇقۇرىدىكى پىكرىگە يەنە تۆۋەندىكىلەرنى قوشۇمچە قىلدى: «بۇخارادا شورا ھوكۇمىتى قۇرۇلۇپ، بىر ئاي ئوتكەندە رسفسر ۋەكىللىرى ھەممە بايلىقلار تېپىلمىغاللىقى، ئېنىقى بايلىق كوپلىگىنى ئېيتىپ، خەزىنىلەر يوشۇرۇلغان جاينى بىلىدىغان ئادەمنى تېپىشنى تەلەپ قىلدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن مېنى بۇخارا شورا ھوكۇمىتى ۋەكىللىرى-ناسىر مەخسۇم ھاكىموۋ، ئىسلام خوجا (ھازىر ئىككىلىسى چەت ئەلدە مۇھاجىر) ۋە مۇھىددىن مەنسۇرووۋنى چاقىرىشىدۇ. ئۇلار «ئارك» تەرەپكە كېتىۋاتقىنىمىزدا روسلارغا پەقەت خەزىنە قېزىپ ئېلىنغان يەرلەرنىلا كورستىشىم كېرەكلىگىنى ئاگاھلاندۇرۇشتى. مەن، ئەلۋەتتە، خەزىنىلەر ساقلىنىدىغان جايلارنىڭ ھەممىسىنى بىلەتتىم. ئامما «ئارك» قايتىپ بارغاندا ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىدەك قىلدىم».

شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، «پراۋىتېل» سەھىپىلىرىدە موسكۋاغا ئەمىر خەزىنىسىدىن ئېلىپ كېتىلگەن ئالتۇن ۋە باشقا قىممەت باھا جاۋاھىرلارنىڭ ئېنىق مىقدارى ۋە قىممىتى ھەققىدە مۇكەممەل ۋە تولۇق مەلۇمات يوق. ئامما خەزىنىنىڭ ئاساسىي قىسمى روسسىيەگە بۇلاپ ئېلىپ كېتىلگەنلىگى توغرىلىق گۇۋالىق بېرىدىغان دەلىللەر ناھايىتى كوپ. ھوججەتلەرگە قارىغاندا فرۇنزې باسقۇنچىلىقى دەۋرىدە بۇخارادىن بۇلاپ كېتىلگەن ئالتۇن ۋە باشقا قىممەت باھالىق بايلىقلار ئون ئۈچ قىزىل ۋاگونلاردىن ئىبارەت ئېشېلوننى تەشكىل قىلغان. فرۇنزېنىڭ ئوزىگە بولسا بۇ بۇلاڭچىلىقتىكى «كاتتا خىزمىتى» ئۈچۈن ياش بۇخارالىقلار، شەخسەن ف.خوجايېۋ تەرىپىدىن ئەمىرنىڭ ئالتۇن قىلىچى ۋە خەنجىرى سوغا قىلىنىدۇ.

ئەشۇ «تاۋار» ئاملىق ئىشتا يەنە بىر ھەقىقەت بار. 1924-يىلى 15-ئاپرېلدا موسكۋادا تۈزۈلگەن ھوججەتتە بۇخارا شورا سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىدىن قوبۇل قىلىنىپ ئېلىنغان ئالتۇن، كۈمۈش ۋە باشقا قىممەت باھالىق ئەسەرى — ئەتىقىلەر دولەت ئامبىرى تەرىپىدىن تۆۋەندىكىچە باھالانغان ۋە قوبۇل قىلىپ ئېلىنغانلىقى ھەققىدە ئىمزا چېكىلگەن. بىرىنچى قېتىم ئېلان قىلىنىۋاتقان تۆۋەندىكى ھوججەت بىلەن تونۇشۇڭ:

322-ھوججەتتە ئالتۇن-يامبۇلار 5 پۇد، 12 فۇنت، جەمئىي ئالتۇن ھېساۋىدا 112.233 سوم 36 تىيىن.

520- ھوججەتتە ئالتۇن 2 پۇد، 12 فۇنت، جەمئىي 35،687 سوم 29تىيىن.شۇنداقلا ئالتۇن زەررىلىرى 4 پۇد، 15 فۇنت، جەمئىي ئالتۇن ھېساۋىدا 46997 سوم 16 تىيىن ۋە 34 فۇنت مارجان قەيت قىلىنغان.

519-520 ھوججەتلەردە قىممەتباھا تاشلار ئالتۇن ھېساۋىدا 152،831 سوم 80 تىيىن دەپ باھالانغان.

322-ھوججەتتە روس ئالتۇن تەڭگىلىرى 239.693 سوم 91 تىيىن. بۇخارا ئالتۇن تەڭگىلىرى 54331 سوم 72 تىيىن.

327-331-ھوججەتلەردە بۇخارا تەڭگىلىرى 199 پۇد، 39 فۇنت دەپ يېزىلغان (ئاخچىسى كورسىتىلمىگەن). ژۇقارقىلارنىڭ ھەممىسى 3.168.172 سوم 42 تىيىننى تەشكىل قىلىدۇ. بۇخارادىن موسكۋاغا شۇ ئۇلۇپ كەتكەن بايلىقلار ژۇقارقىلاردىنلا ئىبارەت ئەمەس. بۇخارانىڭ بايلىقلىرىنى رەسمىي رەۋىشتە ھېساپلاش 1923-يىلى سېنتەبىردە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان. ئاساسلىق ھوججەتلەرگە ئاياناساق، ئۇلارنىڭ ئۇمۇمىي قىممىتى 8.765.877 سومنى تەشكىل قىلىدۇ.

بۇخارا جۇمھۇرىيىتى دەسلەپكى چاغلاردىلا پەن، مەدەنىيەتكە، مائارىپنى رىۋاجلاندۇرۇشقا، ھەتتا دارىلفۇنۇن تەشكىل قىلىشقا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىدۇ. 1921-يىلدا ئابدۇرائوپ فىترەت ۋە باشقىلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن گېرمانىيە پايتەختى بېرلىنغا 50 ئوقۇغۇچى ئەۋەتىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن ئون يىلغىچە يەتكىدەك مەبلەغنى نېمىس بانكىسىغا ئوتكۈزىدۇ. بەش قەۋەتلىك مېھمانخانا سېتىۋېلىنىدۇ. «تاۋار» ئاملىق ئىشتا بۇنىڭ ئۈچۈن بۇخارا ھوكۇمىتى ئەمىر خەزىنىسىدىن قالغان ئالتۇن سەرىپ قىلغانلىقى توغرىلىق مەلۇمات بار.

ئەپسۇسكى، بۇخارا ھوكۇمىتى يوقىتىلغاچ، ئۇنىڭ مال-مۈلكى موسكۋا تەرىپىدىن تارتىپ ئېلىنىدۇ. نەتىجىدە بېرلىندا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار تەمىناتسىز قېلىپ، ئوقۇشتىن مەھرۇم بولىشىدۇ.

ئەمىر سەئىد ئالىمخان بۇخارادىن چىقىپ كېتىشتە ئوزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكەن ئالتۇن ۋە باشقا بايلىقلار ھەققىدە ھەر خىل گەپلەر بار. موسكۋا سوراقچىلىرى توپلىغان بەزى مەلۇماتلارغا قارىغاندا ئەمىر ئالىمخان خەزىنىدىن 2000 كارات بىرلىيانتلار ۋە ئالتۇنلارنى، جەمئىي 18 قاپ بايلىقنى ئېلىپ كەتكەن. ئامما ئۇ بايلىقلار چېگارىدا قولغا چۈشكەن... شۇنداقلا ئەمىرگە قاراشلىق ئۇراتا، خەتىرچى، كارمانە بەگلىكلىرىدە ساقلىنىۋاتقان 1012 پۇد ئالتۇن، كۈمۈش تەڭگىلەر مۇسادىرە قىلىندى.

خۇلاسە قىلغاندا، بۇخارا بايلىقلىرىنىڭ ئاساسىي قىسمى كوممۇنىستىك غايىنى قورال بىلەن سىڭدۈرمەكچى بولغانلار تەرىپىدىن تارتىپ ئېلىنىپ، توتالىتار تۈزۈم مەركىزىگە ئەۋەتىلگەن. ئەمىر ئالىمخاننىڭ قەغەز ئىشلەش كارخانىسىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن پېتروگراتقا ئوتكۈزگەن 33 مىللىون سومنى، ئۇنىڭدىن تاشقىرى روس-بۇخارا بانكىسى، روس-بۇخارا ئاك-ئونېرلىق جەمىيىتى، بۇخارا تومۇر يول جەمىيەتلىرىگە ئوتكۈزگەن 6 مىللىون سوم ئالتۇن مىقدارىدىكى پۇل مۇسادىرە قىلىنغان. ئەمىرنىڭ تۈگىمەس-پۈتمەس ئالتۇن بايلىقلىرى روسسىيەگە بۇلاپ كېتىلگەنلىگى ئەندىلىكتە ھېچ كىمگە سىر ئەمەس.

ئەندى بىر ھەقىقەتنى ئېيتماي بولمايدۇ: نېمە ئۈچۈن كونا تۈزۈم ئاغدۇرۇلۇپ، يېڭىسى ئورنىتىلغاندا، كونىدىن قالغان بايلىقلار يېڭى تۈزۈم ئورنىتىلغان جاي ۋە ئۇنىڭ ئېگىلىرى مەنپەئىتىگە ئېھتىياجىغا ئىشلىتىلمەي، بەلكى باسقۇنچىلار تەرىپىدىن بۇلاپ توشۇپ كېتىلىدۇ؟ ئەمىرنىڭ خەزىنىسى نېمە ئۈچۈن ئوز ۋەتىنى- ئوزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىگە قايتۇرۇلمايدۇ؟ بۇ مۇھىم مۇئەممانى ھەل قىلىش ۋاقتى ئاللىقاچان يېتىپ كەلدى. شۇنىڭدەك ئۇئۇگۇنلا سادىر بولغان زوراۋانلىقلار بىلەن گىدلىيان، ئىۋانوۋلارنىڭ قولى بىلەن توشۇپ كېتىلگەن بايلىقلار قاچان ئوز ۋەتىنىگە قايتۇرۇلۇشى مەسىلىسى تۇرۇپتۇ، گەپ قىلساق، گەپ كوپ...

ھەيدەر ئەلى ئۇزاقوۋ،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزادى.
سائىمخان خالبايېۋ،
تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزادى.

شائىر دەپتىرىدىن

مەمنۇن

رۇبائىيلار

ئەجەل كەلسە، تەلدىن ئوت-چۇغ كېتىدۇ،
ئۇ دۇنيا ئارا تەن سوپ-سوغ كېتىدۇ.
بارغۇ ھەر ئىنسانىنىڭ تەغدىرىدە بۇ،
ئاھ ئانا يۇرتسىز كوز ئۇچۇق كېتىدۇ...

* * *

ياشلىق كەتسە، يېنىپ ياش بولالمايسەن،
كۈز كەلسە، باھار ئوخشاش بولالمايسەن،
ياشلىقتا ئۇيۇل تاش ئېدىڭ، ئۇگۇلۇپ،
قۇم بولدۇڭ، ئاھ، يېنىپ تاش بولالمايسەن.

* * *

مەن مۇھتاج ئۇ سېخى تۇپراغۇ-يەرگە،
ئۇ مۇھتاج تۆكۈلگەن پېشانە تەرگە.
ۋەتىنىم ئەزەلدىن-ئەبەتكە مۇھتاج،
ئوت ژۇرەك، ساپ تىلەك، مەردانە ئەرگە.

* * *

بۇرنۇمغا گۇپۇلدەپ زۇتۇم پۇرايدۇ،
پۇراقتىن ژۇرىكىم ژۇتنى سورايدۇ.
ئۇن قاتماي جاۋاپسىز ئۇتسە پۇراقلار،
ئاھ زەرداپ چېكىپ بۇ قەلبىم خورايدۇ.

* * *

يېگى چىققان ئاي دەپ يارنىڭ قېشىنى،
ئوخشاتتىم سەدەپكە ئاپپاق چىشىنى،
ھوسنىچو جىلۋىلىك قۇياشنىڭ ئۆزى،
ئېھ، شائىر قىلىپ قويار ئاشىق كىشىنى...

* * *

كۈندۈزى بار قۇياش، ئېھ، كېچىسى يوق،
«جاھاننى يورۇتتۇم» دەپ كۈن كۆڭلى توق،
ئەزىزلەر قەلبىچۇ كۈندىنمۇ ئۇلۇق،
چۈنكى كۈن-تۈن دېمەي ئۇ ھامان يورۇق...

* * *

ئۇمرۇڭ گۈل،خۇش پۇراق پۇرىتىپ قالغان،
چاقماقتەك چېقىپ بىر يورۇتۇپ قالغىن،
ئىنسانلار يادىدا قالاي دېسەڭ دوست،
ياشا شۇنداق ئۆزەڭنى ئۇنتۇپ قالغىن.

* * *

مۇھەببەت دەپ دەرتنى بىلمەي كېلىمەن،
شۇڭا شاھنى كۆزگە ئىلماي كېلىمەن.
ئانا يۇرت، سويگەن يار مېھرى لىق دىلدا،
ئەجەلنى ئىشتىرىپ، ئۆلمەي كېلىمەن.

* * *

ئاداللار ياشار مىڭ ئۆلۈپ-تىرىلىپ،
ئاخماقلار كۈن كورەر يەنە كېرىلىپ.
ئۇلارغا قاراپ گاھ، ئۇيراپ كېتىمەن،
«ئومۇرمۇ ئەشۇ؟» دەپ ئىچىم سىرىلىپ.

* * *

ھايات ئاسمىنىدىن تامغان تامچىمەن،
توختىماي تېمىپ ئۇتاشنى يالچىيمەن.
ياخشىغا تامچامدا گۈل ئېچىلدۇرۇپ،
يامانغا خەنجەردەك تىكەن سانچىيمەن.

* * *

ئەي ئادەم، توختاپ ئوت بىردەم قەبرىمگە،
قۇلاق تۇت ياڭرىغان ئوتلۇق قەلبىمگە.
خەلقىمىز ناخشامغا قېتىپ بىر ئومۇر،
ئاھ، مۇڭلۇق ناخشا بوپ قالدىم خەلقىمگە.

* * *

كېلىمىز، ئىزىمىزغا زەپ چوشەلمەي،
چۈشىنىپ كېيىن، ئېھ، ئاۋال چۈشەنمەي.
ئەندىلا چۈشىنىپ يەتتۇق دېگەندە،
كوز ژۇمدۇق ھاياتتىن ئەسلا كېچەلمەي.

* * *

ئوتىڭدا ژۇت، يانغان كۈلمەن-ئاپتاپمەن،
جۇدالىق كۈللەردە كويگەن كاۋاپمەن.
جاھاندا سەن تۇرساڭ مەغرۇر قەد كېرىپ،
چەت ژۇتتا ئېمىشكە بولاي خاراپمەن.

* * *

ھايات چاقى ئومۇر ژىپىن يوگەيدۇ،
ئومۇرچۇ شام كەبى يېنىپ توگەيدۇ
ھاياتقا تونۇگۈن ئۇز پەرزەنت ئېدىڭ،
ئاھ، بۇگۈن كاژ تەغدىر ساڭا ئوگەيدۇ..

* * *

لېۋىڭگە دىلبەرىنىڭ لېۋىم تەككۈزدۈم،
تىل بىلەن ژۇرىگى تارلى چەككۈزدۈم.
ئۆزەمنىڭ ھوشۇمنى يوقاتتىم، بىراق،
يارنىڭ دەرت-غەملىرىن بىر يول كەتكۈزدۈم.

* * *

مىڭ خىل رەڭ،رەڭۋازكەن دۇنيانىڭ ئىشى،
بىرىنىڭ ئايىغىدا بىرىنىڭ بېشى.
ھەيرانمەن بەزىدە، قەلبى ۋەيرانمەن،
نەقەدەر چىداشلىق دەيمەن ھە، كىشى...

* * *

مەرتلەر نە ھال چەكتى نامەرت سەزمەيدۇ،
نامەرت قىلمىشىغا مەرتلەر توزمەيدۇ.
ئاۋارە بولمىغىن توختىتىمەن دەپ،
گەر شائىر ژىغلىسا، شائىر بەزلەيدۇ...

* * *

ئاھ، كېتىپ سەلدىن ژۇت، ئاغرىپ كەتتىم،
كۆزدىكى غازاڭدەك ساغرىپ كەتتىم.
مىڭ ژىللىق دەردىمگە داۋا بولغاندەك،
ۋەسلىڭگە يەتكەندە ساقىيىپ كەتتىم.

* * *

نامەرتلەر مەنسەپ، مال-دۇنيا دەپ ئولەر،
ئۇنىڭسىز ئومۇر بېمەنا دەپ ئولەر.
مەرتلەرچۇ، ئاداققى دەم كوز ئالدىغا،
كەلتۇرۇپ، «كەچۇر ژۇت-ئانا!» دەپ ئولەر.

* * *

دوستلىرىم مەلدىن خۇش كەيىپ ئىزدەر، راست،
كوكسۇمدىن قايناق، جوش قەلپ ئىزدەر راست.
تېپىلسا ئارمىنىم يوق ئىزدىگىنى،
رەقىپچۇ ھامانەم ئەيىپ ئىزدەر راست.

* * *

ئىشق ئوتى ئولگەندە ئوچەر بىراقلا،
يۇلتۇزدەك ئورنىدىن كوچەر بىراقلا.
ئېچىلغان گۈل ئاستا سولىشىپ گويا،
سارغايغان كەبى ئۇ، يېشىل ياپراقلا.

* * *

قۇيۇلۇپ ژۇرەككە ناخشىلار كېلەر،
تويدا چاشقان كەبى چاشقىلار كېلەر.
چىدا دوست، يوقىلىپ مېرەز-ئەسكىلەر،
ئورنىغا بەرىبىر. ياخشىلار كېلەر.

* * *

«ئولگەندىن كېيىن ھەق تىرىلمەك» دەيدۇ،
ياخشىلار كوز ژۇمغان بىلەن ئولمەيدۇ.
بىز بىلەن ياشاپ پاك روھى ئۇلارنىڭ،
ھەر مۇشكۇل كۈنلەردە بىزنى يولەيدۇ.

* * *

مەن ژۇتتىن كەتكەندە ئانامدەك گويا،
ئانا يۇرت بەرگەندى ئاق يوللۇق دۇئا.

شۇم دەۋىر پاتقۇزماي قويغاندا يۇرتقا،
پەقەتلا بىر تارىخ، بىر تارىخ گۇۋا...

* * *

ئەي تەغدىر، قالدۇردۇڭ قانچە كوڭلۇمنى،
سارغايتتىڭ قىپقىزىل چوغدەك گۈلۈمنى.
سەن يەكلەپ ھاياتتىن ئوگەيلىگەندە،
سېغىنىپ قالىمەن بەزەن ئولۇمنى...

* * *

خەلقىنى، ژۇتنى سويگەن ئوغلىنى،
كاژ تەغدىر، شۇم زامان يەكلەپ قوغلىدى.
كوزىگە بىر سىقىم تۇپىسىن ھەتتا،
سۇرۇشكە ئۇ قارام دەۋىر قويمىدى.

* * *

دۇنيانى دېسەڭ گەر سېخى ساھىپخان،
ئادەملەر ئېكەن كېلىپ-كېتەر بىر مېھمان.
«مېھمان قويدىن ژۇۋاش» دېگىنى راسكەن،
ئەجەلگە بوي سۇنۇپ تېچ كېتەر ئىنسان.

* * *

كورۇپ، ژۇت باغرىغا ئۆزەمنى ئاتسام،
ئىسسىق قۇچاقىغا سوغ تېنىمنى ياقسام.
ھەممە دەرت-ئازاپلار ئۇنتۇلارمىدى،
بۇلاقلار سۇيىگە يۈشىمنى قاتسام.

* * *

دۇچ كەلسەم ئەگەر يات-غەيرى ئادەمگە،
گۈلدەستەم ئايلىنار شۇئان تىكەنگە.
دوست بىلەن باھاردەك ياشنايدۇ قەلبىم،
دۇشمەندىن ئېرىماس مۇز قاتار تەنگە،

* * *

ئادەملەر تاپار بۇ ئالەم سىرىنى،
شۇ سەۋەپ يوق قىلار ئەلەم سىرىنى.
ئەشۇنداق قۇدرەتكە ئېگە بۇ ئادەم،
تاپالماي ئاۋارە ئادەم سىرىنى.

* * *

دوست، سېنى ئاتاشقا ئەگەر ئادەم دەپ،
بولسۇندە كوكسىڭدە ۋىجدان، ئار، ئەدەپ.
ھەممىلا تاش ئەسلى قەدىرلىك ئەمەس،
ئەتىۋا ئەڭ ئېسىل تاش-گوھەر، سەدەپ.

* * *

ئۆزەمگە سىغماي گاھ، قالقىپ تاشىمەن،
ھەسرەتتىن كىرپىككە مارجان ئاسىمەن.
ئۆپكىدەپ ياش توكسەم جۇدالىق دەمدە،
ئانامنىڭ، يۇرتۇمنىڭ ئوتىن باسىمەن.

ئارمان يولىدىكى ئىنتىلىشلەر

يەڭگى‌يول شەھىرىدىكى ناۋائىي نامىدىكى 4-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالدىدىن ئوتۇپ كېتىپ بارغىنىمىزدا قۇلىقىمىزغا قانداقتۇر بىر تونۇش ناخشىنى باللارنىڭ ئېيتىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى.

سالام لۇتپۇللا ئەسلەيمەن سېنى،
تاپسام قەبرىڭگە يوپۇق ياپاي مەن.
قايسى يەر سېنى ئالدى قوينىغا،
قەبرىڭنى شائىر نەدىن سورايمەن.

ۋاھ، بۇ قانداق،دېگەن ئوي بىلەن تىگىرقاپ تۇرۇپ قالدىم. ئوزبەك ئوقۇغۇچىلىرى ل. مۇتەللىپكە بېغىشلانغان ناخشىنى نەدىن ئۇگەندى!؟ ھەيران بولۇپ سورىدىم يېنىمدىكى ئابدۇكېرىمدىن.

-بۇ ناخشىنى ئۇلارغا ئۇگەتكەنلەر مېنىڭ قىزىم گۈلچېھرە بىلەن نەۋرەم نۇرۇللا ئىككىسى، ھازىر ئويگە كىرگىنىمىزدە ئۇلارنىڭ ئوزلىرى بىلەن سوزلىشىپ، بۇ سىرنىڭ تېگىگە يېتىدىغان بولىسىلەر،-دېدى ھەمرايىم ماڭا مەنىلىك قاراپ.

شۇندا بۇنىڭدىن ئون نەچچە ژىل ئىلگىرى ئابدۇكېرىمنىڭ ئەشۇ گۈلچېھرە قىزىنى ئومۇمىي مەلۇمات بېرىدىغان مەكتەپكە شۇنداقلا قوشۇمچە مۇزىكا بىلىم يۇرتىغا مەشغۇلات ئوتكۇزۇشكە بەرگەنلىكى مېنىڭ ئېسىمغا چۈشتى. ھويلىغا كىرگىنىمىزدە گۈلچېھرە بىزنى خۇش قارشى ئالدى. مەن بۇ قېتىمقى گۈلچېھرە بىلەن بولغان سوھبىتىمدىن ناھايىتى قىزىقارلىق ھېسىياتلارغا

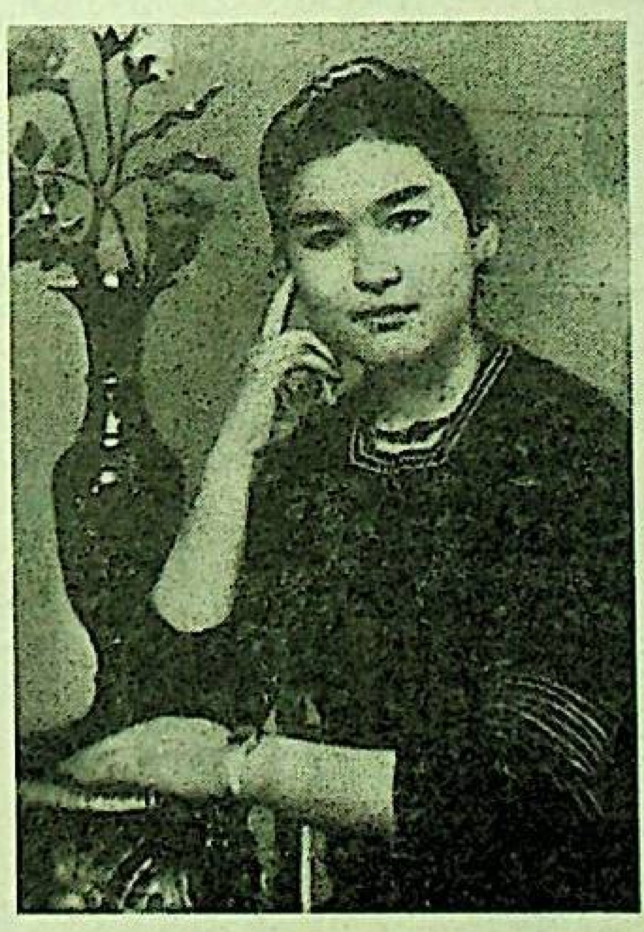

چومدۇم. بۇ قىزنىڭ مۇزىكىغا بولغان ئىشتىياقى، ئارمانلىرى يولىدىكى ئىنتىلىشلىرى مېنى ئوزىگە قايىل قىلدى.

گۈلچېھرە ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا دەرىجىدە تۇگەتكەندىن كېيىن 1988-ژىلى تاشكەنتتىكى يۇلۇس رەجەبى نامىدىكى مۇزىكا بىلىم يۇرتىغا ئوقۇشقا چۈشۇپ، ئۇنى قىزىل دىپلوم بىلەن تاماملايدۇ. ئۇنىڭ ئىش پائالىيىتى يەڭگى‌يولدىكى ناۋائىي مەكتىۋىدە ناخشا-مۇزىكا مۇئەللىمى بولۇپ ئىشلەشتىن باشلانغان.

گۈلچېھرە ئابدۇكېرىم قىزىنىڭ مۇزىكىغا بولغان قىزىقىشى مەكتەپتە ئوقۇپ ژۇرگەن چاغلىرىدا ئويغانغان بولسا، رەجەبى نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا تەلىم ئالغىنىدا مۇزىكىنىڭ كىشىلەر قەلبىنى تەۋرەتكۈچى پىنھان سىرلىرىنى ئوزلەشتۇرۇشكە باشلىشى ئۇنىڭ شۇ قىزىقىشىنى يەنىمۇ ئۇلغايتتى. تەلەپچان قىز شەرىق مۇزىكىسى‌سىرلىرىنى زېھىن قويۇپ ئوزلەشتۇرۇش بىلەن بىر قاتاردا كلاسسىك مۇزىكا نامايەندىلىرى: فېرباخ، بېتخوۋىن، راخمانىنا، چايكوۋسكىيلارنىڭ ئەسەرلىرىنى قىزىقىپ ئۇگەندى.

- مېنىڭ مۇزىكا ساھاسىدا مەخسۇس بىلىم-سەۋىيەگە ئېگە بولۇشۇمدا مەزكۇر بىلىم يۇرتىدىكى ئۇستازلىرىم: سوفا قاسىموۋا، ئاركادىي ياكوۋلوۋىچلارنىڭ ھەسسىسى چوڭ بولدى. شۇنىڭدەك مۇزىكىنى ناھايىتى ياخشى كورىدىغان دادامنىڭ، بولۇپمۇ ئانامنىڭ يار-يولەك بولۇشى، ئىنتىلدۇرۇشى ماڭا زور مەدەت بېغىشلىدى،- دەيدۇ گۈلچېھرە ئوز مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلىپ.

گۈلچېھرە ئابدۇكېرىم قىزى مۇزىكا پەنىدىن شاگىرتلىرىغا بىلىم بېرىپ كېلىۋاتقان ئىش پائالىيىتىدە كوپلىگەن قابىلىيەتلىك ياشلارنى تەربىيلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئوز ئۇستازىدىن چەكسىز مىننەتدار. دايىملىق ئىزدىنىش بىلەن ئوز قابىلىيىتىنى يېتىلدۇرۇپ كېلىۋاتقان گۈلچېھرە ئالدىدا چوڭ مەخسەتلەرنى كوزلىمەكتە.

- 1990-ژىلى ۋەتەنگە بېرىپ، غۇلجا، ئۇرۇمچى شەھەرلىرىدە بولدۇم،- دەيدۇ ئۇ سوھبەت ئارا،- ئۇ يەرلەردە كوپلىگەن مۇزىكانتلار بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەر ئوتكۇزدۇم، تىياتىرلاردا بولدۇم، قىسقىسى، ئاخىرى شۇنى چۈشەندىمكى، ئۇيغۇر مۇزىكىسى چەكسىز، بىباھا بايلىقتا ئېگە ئەجايىپ بىر غەزىنە ئېكەن. شۇندا ئون ئىككى مۇقامدەك ئۇلۇق مۇزىكا بايلىقىنى ئۇگىنىشتەك شەرەپلىك ئىش تېخى ئالدىمدىكەن، دېگەن ئويغا كەلدىم. سىزنى ھەيران قالدۇرغان «سالام لۇتپۇللا» دېگەن ناخشىنى غۇلجىدىن ئۇگىنىپ كېلىپ، ھەدەمنىڭ بالىسى نۇرۇللىغا ئۇگەتتىم. مەكتەپتىكى كونسېرتلاردا مەن ئۇنى پىئانىندا ئويناپ، ئاستا-ئاستا ئۇ ناخشىنى باللار زوقمەنلىك بىلەن ئۇگىنىپ، پۇتكۇل مەكتەپكە يېيىلىپ كەتتى. يېقىندا ئوقۇغۇچىلارنىڭ شەھەرلىك بايرىقىشىدا بىزنىڭ مەكتىۋىمىزنىڭ ياش سەنئەتچىلىرى بۇ ناخشىنى ئورۇنلاپ، بىرىنچى مۇكاپاتقا ئېگە بولدى.

گۈلچېھرە بىزگە «سالام لۇتپۇللا» ناخشىسى ۋە «تاشۋاي» مۇزىكىسىنى زور ئىشتىياق بىلەن ئورۇنلاپ بېرىپ مۇنداق دېدى: «تاشۋاي» ئەجايىپ مۇزىكا، ئەگەر كەلگۇسىدە ۋەتىنىمىز ئىستىقلالىيەتكە ئېرىشسە، مەن بۇ مۇزىكىنى دولەت گىمنى قىلىشقا ئاۋاز بەرگەن بولار ئېدىم.

- يۇكسەك ئالىيجاناپ ئارزۇغا ئېگە ئېكەنسىز، قىزىم، بىزنىڭ ئۇستىمىزگىمۇ ھورىيەت نۇرلىرى چېچىلىپ، ئەشۇ ئارمانلارغا يېتەرمىز،- دەپ ئۇنىڭغا ھىسداشلىق بىلدۇردۇم.

ئىبراھىمجان ئىلىيېۋ.

تاشكەنت ۋىلايىتى.

ئەلى مسرات
(لىۋىيە يازغۇچىسى)

چوامىللىبك قىسمەت

(ھېكايە)

بۇ بىر نەچچە يىل ئىلگىرىكى، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتسام 1949-يىلى بولغان ئىش. ئۇ چاغدا مەن مىسىردىن يېڭىلا لىۋىيەگە قايتىپ كېلىپ كۆن پېتىشتىكى رىپورسى شەھىرىدە تۇرۇۋاتاتتىم. يېڭى كەلگەندە دوستلىرىمىزنىڭ بىر نەچچە كۈن كويۇپ-پىشىپ كۈتۈۋېلىشىدا گەپ يوق. لېكىن ئۇلار مۇ ئاخىرسىزدىن زېرىكىدۇ...

قولۇمدا ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدىن بېرىلگەن دىپلوم بار ئىدى. بىراق دىپلوم ئاش-نان ئەمەستە... بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتماي بولماتتى. مېنىڭ ۋەزىخانلىقمۇ قىلىش، يېزىش، تالىپلارغا ساۋاق بېرىشتىن بولەك ھۈنىرىم يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەردىكى ۋاقىتلىق ھەربىي ئىدارە قىلىش تارماقلىرى بىلەن چىقىشالماتتىم. ئۇلارنىڭ بەزى سىياسەتلىرىگە قارشى ئىدىم... قولۇمدىكىنى يەپ-ئىچىپ، چېكىپ، خەشلەپ تۈگىتىۋەتتىم. شۇنىڭ بىلەن كۆڭلۈم بارغانسىرى خاراپلاشقىنى تۇردى. سودىگەر بولايمۇ؟! لېكىن مەندە بىر تىيىنمۇ دەسمايە بولمىسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە سودا-سېتىق ئىشى قولۇمدىن كەلمەيدۇ. قەھۋىخانىدا كۈتكۈچى بولايمۇ يە؟ گەرچە پۇل خېلى ياخشى ئىش بولسىمۇ، لېكىن كىشىلەر پەس كۆرىدۇ. پىرىكازچىك بولسامچۇ؟ مەن «ئالە خېرىدار»، تالىۋال»، يارىمىسا پۇل بەرمە» دەپ توۋلاپ خېرىدار چاقىرالماتتىم. يەنە كېلىپ بايۋەچچە غوجام، خېنىملارنىڭ گىدەرەپ مېڭىشلىرىنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق ئىدى.

ئۇ چاغلاردا يېزىقچىلىقنىڭ بازىرى كاسات ئىدى. بۇ دۆلەتتە زوقۇرنىڭ خىلمۇ-خىل چەكلىملىرى ئاستىدا چىققان بىرلا گېزىت بار ئىدى. ئۇنى ئاز دېگەندەك گېزىتخانىدىكى خىزمەتچىلەر تەھرىرلىرىدىن كۆپ ئىدى... قانداق قىلغۇلۇق؟! كۆڭۈمنى كورگىدەك بىرەر جاي تېپىلماسمۇ؟! ئۇنىڭ ئۈستىگە 1949-يىلمۇ ئۆتۈپ كېتەي دەۋاتىدۇ!

—مەن سودىگەرچىلىك قىلىمەن، ماڭا بۇغگالتىر بولۇپ بېرىڭ، — دېدى بىرمەككار سودىگەر.

ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتىم. ئۇ ئىش ھەقىقىدىن بەش يۈز فرانكنى ئالدىن بېرىدىغان، قالغىنىنى ئاينىڭ ئاخىرىدا بېرىدىغان بولدى. ئۇنىڭدىن باشقا چايىنى ھەقسىز ئىچىمەن.

شۇنداق قىلىپ «بۇغگالتىر ئەپەندى» بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدىم. ئىشخانام ئولتارسا-تۇرسا لىڭشىپ، غىچىرلاپ تۇرىدىغان، بىرىكمە قەغەز تاختاي بىلەن قاپلانغان كىچىككىنە خانا ئىدى.

بۇ ئىش مەن خىزمەتكە كىرىشكەن بىرىنچى كۈنلا بولغانىدى. ئۇن، پىياز، كومۇرلەرنى توشۇيدىغان قاپ-تاغارلار، كەسمە چوپ ساندۇغى، ھەسەل قۇتىسى، ياغ تۇڭى، ئاچچىق سۇ بوتۇلكىسى قاتارلىقلارنىڭ ھېساۋىنى ئېلىشمۇ مېنىڭ ئىشىم ئىدى. بىردىنلا كەمزۇلۇم ھەسەل، ياغ تېمىپ، ئۇن، كومۇر توزۇپ ساق يېرى قالمىدى. قىزىل كىگىز قالپىقىممۇ قاسماقلىشىپ ئوز رەڭگىنى يوقاتتى. تۇرمۇشنى دەپ بۇلارنىڭ ھەممىسىگە سەۋر-تاقەت قىلىپ ئۆرۈۋەردىم.

شۇنداقتىمۇ مەن مىسىردىكى ئوكتىچىلەر پارتىيەسىنىڭ ئورگان گېزىتى «مىللەت ئاۋازىغا» دۇنيا جامائەتچىلىگىنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغاتقان لىۋىيە ۋەزىيىتى ۋە باشقا مەسىلىلەر ھەققىدە ماقالە يېزىپ تۇردۇم. مېنىڭ ماقالىلىرىم گېزىتنىڭ بىرىنچى بېتىگە بېرىلەتتى. بىراق، بۇ گېزىت ئىختىيارىي خەۋەر يازغۇچىلارغا بىر تىيىنمۇ قەلەم ھەققى بەرمەتتى. ئۇلاردىن مەدەت تىلەپ كورۇۋېدىم، ئۇچۇرى بولمىدى.

بوغگالتىر چوقۇم يەتتىدە ئورنىدىن تۇرۇشى كېرەك. بىراق، مەن ئۇيقامنى ئاچالماتتىم. بۇغگالتىرلىقنىڭ ئوزىمۇ قىيىن كەسىپ، ئىچكى ھېساۋات، سىرتقى ھېساۋات، كىرىم-چىقىم... قاتارلىقلارنى سۇدەك بىلىۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ. بىراق، مەن ھېساپتا پىشىق ئەمەس ئىدىم. يازغان خەتلىرىممۇ ئومچۇك پۇتلىرىدەك ئىدى. نەچچە مىڭ فوند پۇلنىڭ ھېساۋىنى بىر تەرەپ قىلىش ماڭا گويا پېتىر ناندىن قىل ئالماقتىنمۇ تەسكە چۇشەتتى.

ئىشقا چۈشكەن بىرىنچى كۈنلا ھېساپتىن خاتالىق چىقتى. زىيان تارتقان غوجايىن ئاچچىق ھەسرىتىدىن داپقا چۈشكەن مايماقتەك سەكرەپ كەتتى ۋە كىشىلەرنىڭ كوزىچىلا مېنى ئىشتىن بوشىتىپ بازاردىن قوغلاۋەتتى.

مەن يەنە بۇرۇنقىدەكلا بولسا يەپ، بولمىسا شۈكۈر-قانائەت قىلىپ ئۆرۈشكە باشلىدىم. «ئەگىز كەتمەي ياز كەلمەس» لېكىن بەزىدە كۈتكەن خەيرلىك كۈنلەرنىڭ كەلمىگىمۇ تەسكە توختايدىكەن. شۇڭا كۈتكەن ئارمانلارغا ئېرىشىش ئۈچۈنمۇ ئاز-تولا مىدىرلاپ تۇرمىسا بولمايدۇ-دە، قېرىشقاندەك كۈنلىرىم غورىبەتچىلىكتە ئۆتۈۋاتقىنىغا قارىماي، ۋەزىخانلىق، يېزىقچىلىقنى تاشلىغىنىم يوق. لېكىن قوساقنىڭ ئاچلىقى ھېچ بىر ئارام بەرمەيتتى. پىرىنسىپ، ئىدىيە، ھېسسىيات دېگەنلەر ئاچ قوساققا دال بولالاتتىمۇ، چوقۇم بىر ئىش تاپماي بولماتتى.

مەن خۇددى مەشۇغىدىن جۇدا بولغان ئاشىقتەك، سودىسى ۋەيرانە بولغان سودىگەردەك ئىڭگىمنى تىرەپ ئولتۇرۇپ قالدىم. كۆڭلۈم غەش بولۇپ نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدىم...

قاراڭغۇ چۈشەي دېگەندى، بىرى تاماققا تەكلىپ قىلىپ قالدى. تاماقتىن كېيىن چاي ئىچىشتۇق. ئاندىن ئۇ:

— بىر ئىش بار ئىدى، خالامسىز؟ خۇدا نېسىپ قىلسا شۇنىڭ بىلەن مىسىرغا كېتىۋالالايسىز، — دېدى.

بۇندىن كېيىنكى كۈنلەرنى قانداق ئوتكۈزۈشنى ئويلاپ بېشىم قېتىپ تۇرغاندا، بىردىنلا كەلگەن بۇ ئامەتتىن بەكمۇ خوشال بولۇپ كەتتىم.

— سىز مېنىڭ يالغۇز قىزىمغا ئۇستاز بولىسىز، — دېدى ئۇ.

«كەلسە قوشلاپ كەپتۇ» دېگەندەك، بۇ ئامەتنى كورۇۋۇك خىزمەت تېپىۋالغىنىمنىڭ ئۈستىگە يەنە بىر قىزغا ئۇستاز بولىدىكەنمەن...

— ئۇنىڭ ئىسمى نېمە؟ — سورىدىم مەن.

ھېلىقى كىشىنىڭ رەڭگى بىردىنلا تۇتۇلۇپ، غەزەپ بىلەن ھومايدى:

—تىلىڭىزنى تارتىڭ، نېمە دېگەن نومۇسسىزلىق بۇ، بىزدە قىزلارنىڭ ئىسمىنى سوراش چەكلىنىدۇ، ئۇيالتىسىز!

مەن تېخى بۇ يەرنىڭ ئورپى-ئادەتلىرىنى تازا ياخشى بىلمەتتىم. شۇڭا ئالدىراپ كەچۈرۈم سورىدىم، —دە، لام-جىم دېمەي يەرگە قاراۋالدىم.

— سىزنىڭ قىزىمغا دەرس بېرىشىڭىز شەرت ئاستىدا بولىدۇ، —دېدى ئۇ سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — مەن سىزگە خۇددى دولەتلەر ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلىدىغان توختاملاردەك كونكرېت ماددا بەلگۈلەپ بېرىمەن:

بىرىنچى، سىز ئۇنىڭغا قارىمايسىز، ئۇ سىزگە قارىمايدۇ.

ئىككىنچى، سىز ئۇنىڭ ئىسمىنى سورىمايسىز، ئۇمۇ سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى سورىمايدۇ.

ئۈچىنچى، سىز مېنىڭ قېشىمدا ئولتىرىپ دەرس بېرىسىز.

تورتىنچى، مەن بولمىغان چاغلاردا سەكسەن ياشلىق بىر موماي يېنىڭىزدا بولىدۇ.

بەشىنچى، دەرس چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە ئوتىلىدۇ. (ئۇ چاغلار قاتتىق ئىسسىق بولىدىغان سەككىزىنچى ئايلار ئىدى).

ئالتىنچى، دىن ۋە تىلدىن بولەك دەرس بەرمەيسىز.

يەتتىنچى، دەپتەر ۋە قەغەز ئىشلەتمەيسىز.

سەككىزىنچى، قەلەم-قېرىنداشلارنىڭ ھېچ قالدىغىنى ئىشلەتمەيسىز.

توققۇزىنچى، سىلەرنى قېلىن پەردە ئايرىپ تۇرىدۇ.

ئونىنچى، ساۋاقنى بوش ئاۋازدا ئاستا سوزلەيسىز. ھېسسىياتلىق سوزلەرنى قىلمايسىز.

ئون بىرىنچى، ئايلىق مائاشىڭىز بىر مىڭ فرانك بولىدۇ! ئەللىك فرانكنى ئالدىن ئالىسىز.

ئون ئىككىنچى، دەرس ئوتۇش ۋاقتى دەل بىر يېرىم سائەت بولىدۇ.

ئون ئۈچىنچى، دەرستىن سىرتقى چاغلاردا سوزلىشىش قەتئىي چەكلىنىدۇ.

ئون تورتىنچى، ئوز ئارا كۈلۈشۈش قەتئىي چەكلىنىدۇ.

ئون بەشىنچى، ئوز ئارا چاقچاقلىشىش، ئەجايىپ-غارايىپ ھېكايە چوچەكلەرنى سوزلەشكە رۇخسەت يوق.

ئون ئالتىنچى، رەسىملىك ژۇرنال، بولۇپمۇ ئورپى-ئادەتنى بۇزىدىغان «يېڭى ئاي»، «ئەڭ ئاخىرقى بىر سائەت»، «چولپات» ۋە «كىنو» دېگەندەك ژۇرناللارنى ئېلىپ كېلىشىڭىزگە رۇخسەت يوق.

ئون يەتتىنچى، رادىو ئاڭلاشقا بولۇپمۇ ناخشا-مۇزىكا، كومېدىيە-تىياتىر ئاڭلاشقا رۇخسەت يوق.

ئون سەككىزىنچى، ئىشكنى ئۈچ قېتىم چېكىسىز، ئېچىلمىسا كېتىشىڭىز شەرت. ئارقىڭىزغا بۇرۇلۇپ قارىمايسىز.

ئون توققۇزىنچى، ئاۋادا ئۇ سوئال سوراپ قالسا، ھەرگىز جاۋاپ بەرمەيسىز.

...

ئۇنىڭ شەرتلىرى يىگىرمە ئوتتىن ئېشىپ كەتتى. ھەر بىر ماددىنى دېگەندە: «مەن قارام ئادەم، ئاسان ھاياجانلانمەن. مەن زېرەك ئادەم، ھەر بىر ھەرىكەت ۋە ئىما-ئىشارىلەرنىمۇ بىلىۋالىمەن. ھازىر تۇغۇلۇۋاتقان بالىلارنىڭ كوپىنچىسى ھارامدىن تۇغۇلۇۋاتىدۇ» دېگەندەك گەپلەرنى تەكرارلاتتى.

— مانا بۇ قېلىن پەردە، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەندى ئىككىمىز رېپېتىتسىيە قىلىپ كورەيلى. سىز قىز بولۇڭ؟...

— ياق، سىز قىز بولۇڭ، مەن ئوقۇتقۇچى تۇرسام، — دېدىم ئۇنىڭ سوزىنى بولۇپ.

بۇ گېپىم ئۇنىڭ زىتىغا تەگدى بولغاي، كوزلىرى چەكچىيىپ، خۇددى مالىيىنى ئەدەبلەۋاتقان خوجايىندەك ئەزۋەيلەپ كەتتى:

— مەن دېگەن ئەركەك، ئىسمىم سەباغ لاھىرى. يول توساپ كارۋان بۇلىغان چول قاراقچىسى، تىكەندەك دىڭگىيىپ تۇرغان ساقاللىرىمنى كورمەيۋاتامسىز؟

ئۇنىڭ ساقال-بۇرۇتلىرىنىڭ قانداق قىلىغى بىلەن مېنىڭ نېمە كارىم.

— بىر قېتىم باشمالتىغىم بىلەنلا بىر ئادەمنىڭ جېنىنى ئالغانمەن، —دېدى ئۇ يەنە ماڭا ھورپىيىپ.

— بولدى قىلىڭ. ئەزىمەتكەنسىز، قىز بولسامۇ بولاي، سىز ئۇستاز بولۇڭ.

شۇنىڭ بىلەن مەن پەردىنىڭ ئارقىسىغا ئوتۇپ ئولتاردىم.

(داۋامى بار)

ئالمۇتا شەھىرى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۇنياغا مەشھۇر مېدېۋ سپورت كومپلېكسىدا شەھەرلىكلەر دەم ئېلىش كۈنلىرىنى كوڭۇللۇك ئوتكۈزۈشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان.

سۈرەتتە: كونكى تېپىلىپ ئوينىغانغا نېمە يەتسۇن.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرىتى.

چىمكەنت شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلاردا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى

تۇرسۇن ئىبراگىموۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3619)

«Йеңи хаят» [Новая жизнь], индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты. «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуiр», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

1993 ـ يىل 18 ـ دېكابىر شەنبە №49 (3903)

ئەركىن باھا.

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

گېزىت 1970 ـ يىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

16 ـ دېكابىردا ـ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىللىق كۈنى تەنتەنىلىك نىشانلاندى

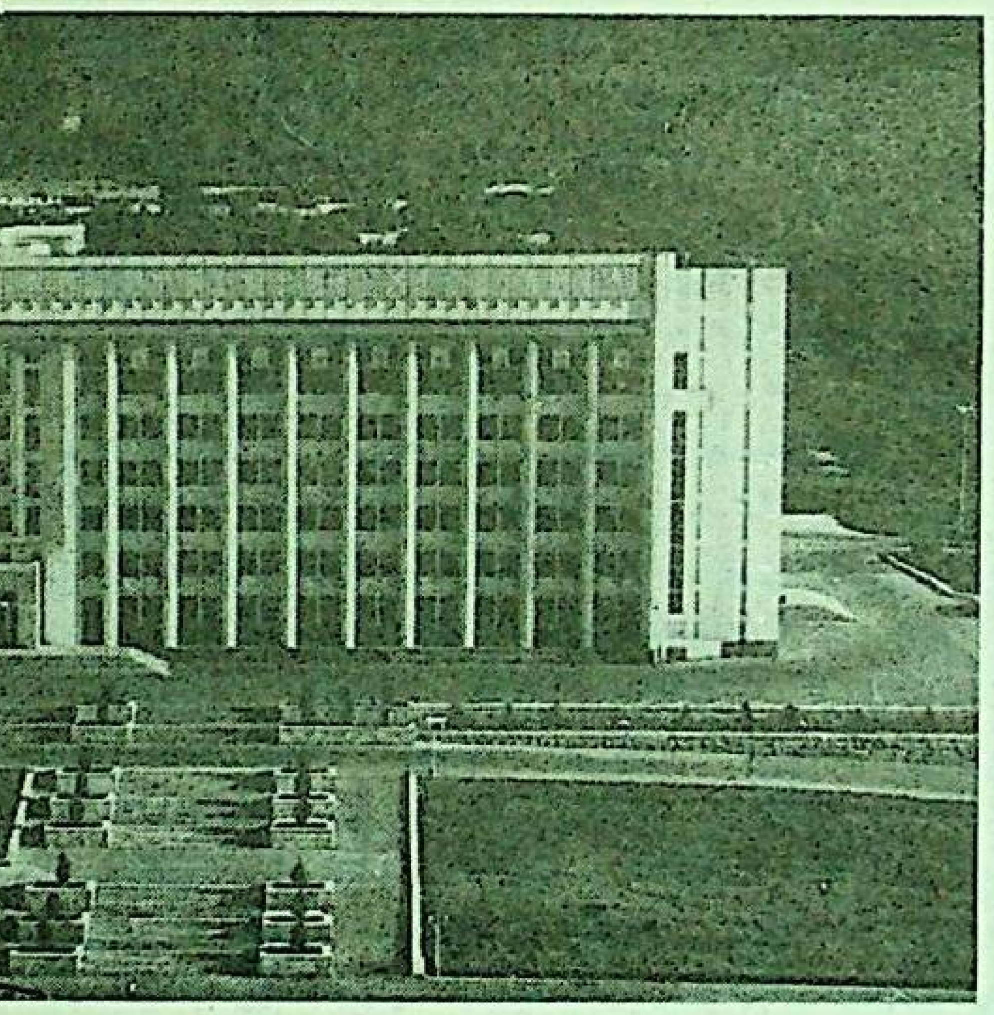

ئىستىقلالىيەتكە ئىككى يىل

ئامەتلىك قازىغىم

ئەشۇ، ئەشۇ-ئۆتكەن زامان ئەسىردىن،
ئالاي كوچ-كوچ، سۈرگۈن ئۆتكەن بېشىڭدىن.
ئۆز يېرىڭنى ئۆزەڭ دەسسەپ تۇرالماي،
جان قاچۇرۇپ، ئاھ، پىتىراپ چېچىلدىڭ.

ئاچ-يالىڭلىق، قەست-شۇملۇققا تۆزگەنغۇ،
ئۈمۈتىڭنى كەڭ ئالەمدىن ئۈزگەنغۇ.
قانداق قىلىپ ئۇنتالايمەن مەن ئۇنى،
ئاتا-ئانىدىن پەرزەنتلىرىڭ بىزگەنغۇ...

دىنىڭ، تىلىڭ ھەم يېزىقىڭ يوقىتىپ،
كوممۇنىستلار ئالغانغۇ ئات تىزگىنىن.
ئەلگە ئادىل خىزمەت قىلغان جانلارنى
ئاتتى، چاپتى، يوقاتتىغۇ ئىزىنى ...

ئەندى بولسۇن پولاتتەك چىڭ بىرلىگىڭ،
ئەركىنلىگىڭ ئەلگە يايدى كەڭ ئېتەك.
جاھان سائا ئاچتى كەڭرى قۇچىقىن،
تارىخىڭغا يېزىلدى بار چەككەن دەرت.

ئىستىقلالىيەت بايرىقىنىڭ ئاستىدا
يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقا توپلانغان.
مەغرۇر كەرگىن كوكرىگىڭنى قازىغىم،
قەدىمىڭنى گۈرسۈلدىتىپ باس ئالغا!

سېرىك كاتتاباي ئوغلى.

قازاقچىدىن مەمنۇن تەرجىمىسى.

تېلېگرامما

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋقا!

ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ئاھالىسى 1994 ـ يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى توپلاش جەريانىدا 4832 نۇسخا «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىغا ۋە 425 نۇسخا «يېڭى ھايات» گېزىتىغا يېزىلدى.

ناھىيە ھاكىمى م. ناسىروۋ.

ئۇيغۇر ناھىيەسى بويىچە موشۇ يىلىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتى مۇشتىرىلىرىنىڭ سانى 4063، «يېڭى ھايات» گېزىتى مۇشتىرىلىرىنىڭ سانى بولسا 214 نى تەشكىل قىلغان ئېدى. ئەندى مانا 1994 ـ يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ناھىيە بويىچە گېزىتلىرىمىز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ سانى يەنە ئۆسكەن. شۇڭلاشقا 1994 ـ يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى توپلاشتا رېداكسىيەگە يېقىندىن ياردەم كۆرسەتكەن ناھىيە مەمۇرىيىتىگە، شەخسەن ناھىيە ھاكىمى مۇرادبەك مىرزىگۇل ئوغلى ناسىروۋقا، ناھىيەدىكى بارلىق ئېگىلىكلەر ۋە كارخانىلار بىلەن مەھكىمىلەر رەھبەرلىرىگە، ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى بىلەن ئۇنىڭ يېزىلىرىدىكى شۆبىلىرىگە، گېزىتلىرىمىز جان كۆيەرلىرىگە ۋە ئاكتىۋىستلىرىغا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەلىرىنىڭ ژۇرنالىستلىرى سەمىمىي مىننەتدارلىق ئىزھار قىلىدۇ.

ياشلار جاسارىتى نىشانلاندى

11 ـ دېكابىر ئالمۇتىدىكى مەركىزىي كونسېرت زالىدا مەملىكەتلىك ياشلار كومىتېتى، قازاقىستان تېلېرادىو كومپانىيەسى، «ژېلتوقسان» جەمىيەتلىك بىرلەشمىسىنىڭ بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن «جېلتوقسان يۇلتۇزلىرى» ناملىق ئەدەبىي-مەدەنىي كەچ بولۇپ ئۆتتى. ئۇ دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىكنى تەلەپ قىلىپ مەيدانغا چىققان ياشلارنىڭ كۈرەش روھىنى خاتىرلەپ ئۆتۈشكە بېغىشلاندى.

كەچنى ئېلىپ بارغان قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مەملىكەتلىك ياشلار كومىتېتى رەئىسىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى شەرىپ ئوماروۋ ياشلار جاسارىتىنى نامايىش قىلغان بۇ دېموكراتىيە، يېڭىلىنىش كۈنى ھەممىنى ۋەتەنپەرۋەرلىككە دەۋەت قىلىدىغانلىقى شۇڭلاشقا ئۇنى ھەر يىلى ئاتاپ ئۆتۈشنىڭ ھاجەتلىگىنى تەكىتلىدى.

بۇ ئەدەبىي-مەدەنىي كەچتە ئالمۇتىنىڭ ئىلگەركى برېژنېۋ مەيدانىدا يۈز بەرگەن پاجىەلىك ۋاقە كۆرسىتىلگىنىدە كەچ قاتناشچىلىرىنىڭ كۆڭلىدە ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمىنىڭ ۋەھشىلىكىگە بولغان نەپرىتى يەنىمۇ ئۇلغايدى. كەچتە شائىرلار تەرىپىدىن ياشلارنىڭ جاسارىتىنى مەدھىيىلەيدىغان شېئىرلار ئوقۇلۇپ، كومپوزىتور ۋە مۇزىكانتلار شۇ تېمىدا ئىجات قىلغان ناخشا كۈيلىرىنى ئىجرا قىلىشتى.

«قازاقىستان ـ 2»

گېرمانىيەنىڭ براخافېن شەھرىدە «قازاقىستان ـ 2» ناملىق كېمە ياسالدى. موشۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى يولۇۋچىلار كېمىسىگە قازاقىستاننىڭ نامى بېرىلدى. مەزكۇر كېمە قارا دېڭىزدا يولۇۋچىلارنى توشۇيدىغان بولىدۇ.

مەرمەر تاش زاۋودى

جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ چوڭ ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى قاتارىغا يەنە بىر زاۋۇت قوشۇلدى. ھازىرچە ئۇ ئىشلىرىنى يېڭىدىن يولغا قويۇۋاتقان بولسىمۇ، بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن «گرانىت» مەرمەر ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىسىنىڭ نامى دۇنيا بازىرىدا ئاتىلىدىغان بولىدۇ، ئۇنىڭ بۈگۈنكى ئىشلىك قەدىمى، مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپەتلىكلىگى شۇنىڭدىن دېرەك بېرىدۇ.

ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار تۇپەيلى زاۋۇد قۇرۇلۇشى توختاپ قالاي دېگەندە، ئۇنى ماددىي جەھەتتىن «ئەلېمبانك» قوللاپ-قۇۋۋەتلەپ، 4،5 مىللىون دوللار قەرىز بېرىپ تۇردى. زاۋۇد كوللېكتىۋى موشۇ يىلىنىڭ ماي ئېيىدىن باشلاپ مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشقا كىرىشكەن ئېدى، ئۇلار ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا 4،5 مىللىون دوللارلىق مەھسۇلات ئىشلەپ چىقاردى. زاۋۇد يىلىغا 120 مىڭ چاسا مېتىر مەرمەر تاختا ئىشلەپ چىقىرىدۇ.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

يۇرت موتىۋەرى

مەن ئابدۇرېھىم خۇماجان ئوغلى بىلەن كوپتىن بېرى تونۇش. بىر مەھەللىدە ياشايمىز. كولخوزدا ئېگىلىك ئىشلىرىغا قاتناشقان چاغلىرىمدا ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىشلەپ كوپ سوھبەتلەشكەن ئىدىم. ئۇ ئوزىنىڭ ئەمگەكتىكى تىرىشچانلىقى، تەدبىرچانلىقى، ئىنسانىي خىسلىتى بىلەن مېنى ئەسىرلەندۇرگەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ ئەمگەكچان كەمتار ئادەم ھەققىدە ئىككى ئېغىز سوزلەپ ئوتۈشنى مۇناسىپ كوردۇم.

ئابدۇرېھىم خۇماجان ئوغلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ ئىلى ۋىلايىتىگە قاراشلىق چاپچال ناھىيەسىدە تۇغۇلۇپ ئوسكەن. كىچىك چېغىدىن تارتىپلا ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىغا قاتنىشىپ چىنىققان دېھقان ژىگىت.

ئۇ ئاتالمىش «خەلق كوممۇنىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن ئوز يېزىسىدا برىگادىرلىق ۋەزىپىلىرىدە ئىشلىگەن. ئوزى جاپا-مۇشەققەت قوينىدا ئوسكەچكە خەلقنىڭ قەلبىدىكى دەرتلىرىنى، بېشىغا كەلگەن ئېغىر كۈنلەرنى ياخشى چۈشىنەتتى. ئاشلىق، گوش، ماي، كىيىم-كېچەك ھەممە نورما بولغان بۇ ژىللاردا ئۇ تولىمۇ قىيىنچىلىقتا قالغانلارنىڭ ھال-ئەھۋالىغا يېتىپ غەمخورلۇق قىلاتتى. ئاما تىزگىن «ئاكا مىللەت» دەپ ئاتالغانلارنىڭ قولىدا بولغاچقا بەزى چاغلاردا ئامالسىز لېۋىنى چىشلەپ قالاتتى...

1962 ـ ژىلى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىش دولقۇنى باشلانغاندا، ئابدۇرېھىم ئاكىمۇ يۇرتداشلىرى بىلەن بىللە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىگە كوچۇپ چىقىپ، ئاۋال تالدىقورغان ۋىلايىتى تەۋەسىگە، كېيىن ئالمۇتا ۋىلايىتى تالغىر ناھىيەسىگە قاراشلىق ت. رىسقۇلوۋ نامىدىكى كولخوزغا كېلىپ ئورۇنلاشقان. كولخوزدا ئېگىلىكنىڭ سۇغۇرۇش ئىشلىرىغا پائال قاتنىشىپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولغان. تورت يۈز گېكتاردىن ئارتۇق ئالمىلىق باققا ئۇنىڭ ئەمگەك تەرى سىڭگەن. ئۇنىڭ ھالال ئىشى توغرا باھالىنىپ، بىر نەچچە قېتىم تەغدىرنامە، مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن.

مەن سوھبەت ئارا ئابدۇرېھىم ئاكىدىن:

ـ نېمە ئۈچۈن شۇنچە كوپ خەلق يۇرت-ماكانلىرىنى تاشلاپ سوۋېتكە قېچىشقا مەجبۇر بولغان؟ ـ دەپ سورىغىنىمدا، ئۇ مۇنداق دەپ جاۋاپ بەردى:

ـ كىمنىڭمۇ ئوز دىيارى، ئىسسىق ماكانىدىن ئايرىلغۇسى كەلسۇن! ماۋزېدۇڭ ئوتتۇرىغا قويغان ئۈچ قىزىل بايراق (باش يول، چوڭ سەكرەپ ئېلگىرىلەش، خەلق كوممۇنىسى) خەلقىمىزنىڭ بېشىغا تەسەۋۋۇر قىلىپ بولمايدىغان ئېغىر بالايى ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلدى. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى مال-مۈلۈك، توخۇ-تۇمان، يەر-سۇلىرى كوللېكتىۋقا تارتىپ ئېلىندى. ھەممە كىشى داش قازانغا، بىر توشۇككە قارىتىلدى. چوڭ سەكرەپ ئېلگىرىلەش شۇئارى ئاستىدا كېچە-كۈندۈز ھارماي، تالماي ئىشلىگەن دېھقانلار ئەمگىكىگە لايىق ھەق ئالالمىدى. قەرزدىن قۇتۇلالمىدى. خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ قۇرۇق سوز، يالغان ۋەدىلىرىدىن لەپ ئالالمىغان خەلق تولىمۇ نارازى ۋە غەزەپتە ئىدى. مانا، موشۇنداق چاغدا «چېگرا ئوچۇق ئېكەن، سوۋېت ئادەم قوبۇل قىلىدېكەن، ئۇ يەردە ھەممە نەرسە باياشات ئېكەن، كوممۇنىزم قۇرۇلۇپتۇ...» دېگەندەك توختاش ئەمشۇقلار تارقىلىشقا باشلىدى. شۇنداقلا ئۇشۇرۇن ھالدا، سوۋېت پاسپورتى تارتىپ بېرىش ئىشلىرىمۇ ژۈرگۈزۈلدى. بېشى قايمۇققان خەلق بىرىگە-بىرى ئەگىشىپ، بىرىنى-بىرى قىيالماي ئۇ رىدە بۇ ياققا ئوتتى.

بۇ ياققا ئوتۇپ ھېلىقى «جەننەتنى» ئىزدەپ خېلى يەرگە بېرىپ كوردۇق. ئۇنى تاپالمىدۇق. بىز بۇ ياقتا «تىڭ يەر» قازاقىستاننىڭ تۇلقى تورت» دېيىشتۇق. سوۋېتتە ئىككى قولاقلىق قازان كوپ ئېكەن. چول-باياۋانلاردا قېلىپ سوزۇك سۇ تومەي، لاي سۇ ئىچكەن كۈنلىرىمىزمۇ بولدى... بىزنىڭ بۇ يەردە يەنىلا جاپاغا چىداپ ئەمگەك قىلىشىمىزغا توغرا كەلدى. پەقەت ئەمگىگىمىز تۈپەيلى ئوزىمىزنى تىكلىدۇق. ئىككىنچى بىر يەرنىڭ ئەلىمى-تەلىمىنى ئالغىچە ئادەم قىينىلىدۇ. مانا ئەلدى، خۇداغا شۈكرى، قېرىنداش خەلقلەر بىلەن ئىناق ياشاپ ئوتمەكتىمىز.

دېمەك، ئىچكى ۋە تاشقى ئامىل سەۋەبىدىن ئانا يۇرتىمىزدىن ئايرىلغان خەلق بىز. بىز بۇ ياققا چىقىپ سەرسانلىق، سەرگاردانلىقتا ژۈرگىنىمىزدە كۈلىدىن چىققان «ئاكا مىللەت» تەييار ئوي، مال-دۇنيا، يەر، سۇلىرىمىزغا ئېگە بولدى. بىزلەرنى «ۋەتەن خائىنلىرى» دەپ ئېغىزىنىڭ ئۈچىدا تىللاپ قويۇپ، ئەمەلىيەتتە، ئىچ-ئىچىدىن خوشال بولۇپ كېتىشتى.

بىز ھېمىشەم ۋەتىنى ئەسلەيمىز، سېغىنىمىز. ئۇنى بىر مىنۇتمۇ يادىمىزدىن چىقارمايمىز.

ئابدۇرېھىم ئاكا ھازىر پېنسىيەگە چىققان بولسىمۇ يەنىلا ئەمگەكتىن قول ئۈزمەي كېلىۋاتىدۇ. ئىجارىگە ئالغان ئىككى گېكتار ئالمىلىق باققا ياخشى قاراپ، ئۇنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ، كولخوز ۋە ئوزىنى رازى قىلماقتا. ئۇنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىمۇ ياخشى. موشۇ يۇرتقا كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن ئومۇرلۈك يولدىشى ھاۋاخان ھەدەم بىلەن جاپا-مۇشەققەتنى تەڭ تارتىپ، زامانىۋى ئويلەرنى سېلىپ، مال ۋارانغا ئېگە بولدى. سەككىز پەرزەنتكە ئاتا-ئانا بولۇپ، ئۇلارنى ئوقۇتۇپ-تەربىيەلەپ قاتارغا قوشتى. ئۇلار جەمىيەتتە ئوز ئورۇنلىرىنى تېپىشقان.

ئابدۇرېھىم خۇماجان ئوغلىنىڭ ئەل ئىچىدە ئىززەت-ھورمىتى بولماقچا كوپچىلىك ئۇنى ئوزلىرىگە ژىگىت بېشى قىلىپ سايلىۋالغان. ئۇ كوپ ژىللاردىن بېرى بۇ خالىس خىزمەتنى ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ئا. قاسىمى.

بۈگۈن ئالمۇتىدا ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدۇ

بۈرۈنكۈن قازاقىستانلىقلار جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىقى كۈنىنى نىشانلىدى. جۈملىدىن بىز، ئۇيغۇرلارمۇ، ياش قازاقىستان دولىتىنىڭ ھاياتىدىكى بۇ مۇھىم سەنەنى چوڭ خوشاللىق ئىلكىدە نىشانلىدۇق. ئەندى بۈگۈن بولسا، بۇنىڭدىن ئىككى ژىل مۇقەددەم قۇرۇلغان ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ نۆۋەتتىكى قۇرۇلتىيى ئېچىلماقتا. بىز قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىنى ۋە مېھمانلىرىنى جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى ژۇرنالىستلىرى نامىدىن بۇ قوش سەنە بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەيمىز ۋە ياش مۇستەقىل قازاقىستاننىڭ ھەقىقىي دېموكراتىك دولەت بولۇپ شەكىللىنىشىگە مۇناسىپ ئۈلۈش قوشۇۋاتقان، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرى دائىرىسىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ بۇ قۇرۇلتايغا مۇۋاپپەقىيەت تىلەيمىز.

سابىق س س س رنىڭ بىر قانچە جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ، ئۇلارغا مەنىۋىي جەھەتتىن مەدەت بولۇۋاتقان ئىتتىپاق قىسقا قەرەل ئىچىدە خېلە كوپ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئىتتىپاق ئوزىنىڭ نىزامنامىسىدا تەكىتلەنگىنىدەك، ئىنسان ھوقۇقىنىڭ ئومۇميۈزلۈك دېكلاراتسىيەسى پرىنسىپلىرى ئاساسىدا پەقەت سابىق س س س ردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىنى قوشۇپلا قالماي، شۇنداقلا چەت ئەللەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزغا مىللىي مەدەنىيىتىنى، ئورپى-ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىنى، تارىخىنى ئۆگىنىش ۋە تېخىمۇ راۋاجلاندۇرۇش، شۇنداقلا ھەل بولمايۋاتقان چوڭ مۇئەممالىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش ئۈچۈن لازىم بولغان شارائىتنى يارىتىش ۋە ئۇلار بىلەن مۇستەھكەم ئالاقە-مۇناسىۋەت ئورنىتىش يولىدا ئىزچىل پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان چوڭ كۆچكە ئايلاندى.

سابىق س س س ر ئۇيغۇرلىرى ئوز تەغدىرىنى ئىتتىپاقسىز، ئىتتىپاق-ئىتتىپاق بولسا، ئوز پائالىيىتىنى خەلقسىز تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ. شۇنداق ئېكەن، ئىتتىپاقنىڭ تېخىمۇ ئاكتىۋ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن، ئۇنى ئىقتىسادىي، تەشكىلىي، مەنىۋىي جەھەتتىن مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ھەر بىر ئۇيغۇر «بىر يەڭدىن قول، بىر ياقىدىن باش چىقىرىش» كېرەك.

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ 2 ـ قۇرۇلتايى ۋەكىللىرىگە ۋە مېھمانلىرىغا ئوز ئىشلىرىدا مۇۋاپپەقىيەت تىلەيمىز.

شاتلىق شادىيانىسى

ئالمۇتا شەھىرىگە يېقىن جايلاشقان بېساغاچ (دزېرژىنسكىي) يېزىسىدىكى 29 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مۇستەقىللىقىنىڭ ئىككىنچى ژىللىقى ئۇنىڭ شاھىدلىرى خاتىرىسىدە ئۇزاق ساقلىنىپ قالغىدەك مەزمۇنلۇق ۋە قىزىقارلىق دەرىجىدە نىشانلىنىپ ئوتتى. ئېنىغراق قىلىپ ئېيتقاندا، مەكتەپنىڭ كەڭ تاشا زالىدا بىر يېرىم سائات داۋامىدا ئۇيغۇر ناخشا-سازلىرىنى ئىجرا قىلىپ، نىكاھ توي جەريانىنى كورسەتكەن ئۇيغۇر سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلىرى تاماشىبىنلار كۈتكەندىن كورە كوپىرەك قابىلىيەتكە قادىر ئېكەنلىگىنى نامايىش قىلىش بىلەن ئالاھىدە تەسىرات قالدۇردى.

مەلۇمات ئۈچۈن ئىزاھلاپ ئوتۇش كېرەككى، مەزكۇر مەكتەپتە ئەينى كۈنلەردە 130 غا يېقىن ئۇيغۇر پەرزەنتلىرى ئانا تىلىدا تەھسىل كورمەكتە. شۇلاردىن ئىككى بىرىنچى سىنىپ بۇ ژىل ئېچىلغان. مەكتەپ دائىرىسىدە بولسا، دەرسلەر قازاق، رۇس، ئۇيغۇر، كۇرد تىللىرىدا ژۈرگۈزۈلمەكتە.

شۇ نەرسە تەھسىنگە سازاۋەركى، مەزكۇر مەكتەپتە بۇنىڭدىن ئىككى ژىل مۇقەددەم ئانا تىلىدا ئوقۇۋاتقان مىللەت ۋەكىللىرىنىڭ مەدەنىيەت مەركەزلىرى قۇرۇلغان ئىدى. شۇنىڭدىن بۇيان مەلۇم سەنەلەرگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ-كىچىك تەدبىرلەر نۆۋەت بىلەن شۇ مىللەتلەر تىلىدا ئوتكۈزۈلۈپ كېلىۋاتىدۇ.

ـ مەدەنىيەت مەركەزلىرى قۇرۇلغاندىن بۇيان ئوتكۈزۈلۈۋاتقان تەدبىرلەر، ـ دەيدۇ مەكتەپ مۇدىرى گالىنا نۇرغالىيېۋنا چوڭقۇر قانائەتلىنىش تۇيغۇسى بىلەن، ـ مەكتەپ كوللېكتىۋىمىزدىكى تۈرلۈك مىللەت ۋەكىللىرىنىڭ ئوزلىرىگىلا خاس بولغان مىللىي ئورپى-ئادەت، ئەنئەنىلىرىنى بىر-بىرىگە تونۇشتۇرۇش، شۇ ئارقىلىق ئۇلارنى يېقىنلاشتۇرۇش مۇمكىن بولغان ئاساسىي ۋاستە بولۇپ قالدى. بىزنىڭ ياش جۇمھۇرىيىتىمىز ئۈچۈن بۈگۈنكى كۈندە ئېچلىق، خاتىرجەملىكتىن ئەلا نەرسە يوق. شۈبھىسىزكى، دوستلۇق بولسا، ئېچلىق بولىدۇ. بىز ياش ئەۋلاتنى تەربىيەلەشتە ئەينە شۇنىڭغا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىۋاتىمىز. شۇ مەخسەتتە مەدەنىيەت مەركەزلىرىنى قۇرۇپ توغرى قىلغان ئېكەنمىز. ئۇ ياخشى نەتىجە بېرىۋاتىدۇ. بۈگۈن 5، 6 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ماھارەت بىلەن كورسەتكەن ئۇيغۇر نىكاھ توي جەريانى كوپلەر ئۈچۈن گويا بىر كەشپىيات بولدى. جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ تارىخىي تويى مۇناسىۋىتى بىلەن بىزگە كەيپى چاغلىق ھەدىيە قىلغان ئۇيغۇر مۇئەللىملىرى بىلەن ئوقۇغۇچىلىرىغا مەكتىۋىمىز كوللېكتىۋى نامىدىن تەشەككۇر ئېيتىمەن.

ھەقىقەتەنمۇ گالىنا نۇرغالىيېۋنا ئېيتقاندەك، موتىۋەرلەر رولىنى ئورۇنلىغان نۇرجان، مەخسۇت، ئارسلان، بەختىيار، ئەزىز ئوخشاش «ساقاللىق» ئوقۇغۇچىلارنىڭ بېشىغا سەللە ئوراپ، ئۈچىسىدىكى ئاق يەكتەكلىرى ئۈستىدىن پوتا باغلاپ چىقىشلىرى، گۈلمىنەم، مەدىنە، گۈلنارەلەرنىڭ ئەتلەس كوينەك، زەرلىك كەمزۇل، دوپپىلارنى كىيىپ چىقىشلىرى ۋە ھەركەتلىرى تاماشىبىنلاردا چوڭ قىزىقىش پەيدا قىلدى.

قازاقىستان، ۋەتەن ھەققىدىكى شېئىر، ناخشىلار بىلەن باشلىنىپ، توي ئۇسسۇلى بىلەن تاماملانغان بۇ شادىيانىنى تەييارلاشتا 6 ـ سىنىپ رەھبىرى تەلەت بالىنوۋ چوڭ كۈچ چىقاردى. ئۇنىڭ ھەر جەھەتتىن مۇكەممەل ئوتۇشىگە مۇئەللىملەردىن نادىيەم تېيىپوۋا، گۈلبۇستان ھوشۇروۋا، بوستان ئازنىباقىيېۋا، ئالىيەم ئابدىرىموۋا، مۇزىكا كرۇژوگىنىڭ رەھبىرى چىڭگىز يولداشېۋ باشچىلىقىدىكى سازەندىلەر سالماقلىق ھەسسە قوشتى.

بىز مەزكۇر مەكتەپتە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ ئاكتىۋلىق كورسىتىپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولارلىق ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرىشىغا ئىشىنىمىز ۋە تىلەكداشلىق بىلدۈرىمىز.

ئا. ماخمۇت.
تالغىر ناھىيەسى.

ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى. «پالتۋاي» سوۋخوزىدا بىسىل جەمىيەتمىلى ئۈچۈن مۇستەھكەم ئوت-چوپ زاپاسى تەييارلانغان ئىدى. شۇڭلاشقىمۇ ھازىر ئېگىلىكتە مال قىشلىتىش ئۈلگىلىك ئوتكۈزۈلىۋاتىدۇ.

بۇ سۈرەت چوپ چېپىش مەۋسۇمىدا چۈشۈرۈلگەن ئىدى. باش ئاگرونوم مەھەممەتجان ھېتەكوۋ بىلەن كومبايىنېور نىكولاي نېچېرپورتوۋ.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

قۇرئان ھېكايەتلىرى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

– ياق، ئىبىن ئەمىننى يېنىمدىن بىر غېرىچمۇ نېرى كەتكۈزەلمەيمەن،– دېدى ياقۇپ ئۇلارغا قارشىلىق بىلدۈرۈپ،– يۇسۇفنى سىلەرگە قوشۇپ ئەۋەتىپ، ھازىرغىچە چېكىۋاتقان ھەسرەتلىرىم يېتەر. سىلەر بۇنىمۇ ھالاكەتكە ئۇچرىتىشىڭلار مۇمكىن.

ئۇنىڭ قارشىلىقىنى ئاڭلىغان بالىلىرى ئەندى ياقۇپنىڭ ئالدىغا جىددىي تەلەپ قويۇپ تۇرۇۋالدى. شۇندا ياقۇپ نېمە قىلارىنى بىلمەي بېشى قېتىپ، ئۇزاق ئولتىرىپ ئويلاندى. ئاچارچىلىق خوۋپىنىڭ ئۇزلىرىنى ناھايىتى ئېغىر ئاقىۋەتكە قالدۇرۇپ قويىدىغانلىقى راست. ئۇنىڭ ئۈستىگە سېخى ۋەزىرنىڭ ئەۋەتكەن سوغىلىرىغا قارىغاندا بۇ ئىشتا ساختىلىق يوقلىقى سېزىلىدۇ. ئەينە شۇلارنى خىيال تارازىسىدىن ئۆتكۈزگەن ياقۇپ ئەلەيھىسسالام ئاخىرى بالىلىرىنىڭ تەلىۋىنى ماقۇل كورۇپ، ئىبىن ئەمىننى ئۇلارغا قوشۇپ سەپەرگە ئاتلاندۇردى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئاتلىنىشى ئالدىدا ياقۇپ بالىلىرىغا ئەگەر ئىبىن ئەمىننىڭ تەغدىرى بىرەر ھالاكەتلىككە ئۇچرىسا ئۇلارنىڭ ئىككى دۇنيا ئوزىنىڭ قارغىشىغا قالىدىغانلىقىنى قاتتىق ئاگاھلاندۇردى. بالىلىرى بولسا ھەر قانداق شارائىتتا ئىنىسىنىڭ خوۋپسىزلىكىنى كاپالەتلەندۇرۇشتە ھەتتا ئوزلىرىنى قۇربان قىلىشقا بارىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشۈپ، قەسەمياد قىلىشتى.

ئاكا-ئۇكىلار كارۋىنى ئايلاپ-ئايلاپ يول مېڭىپ، تاغ-داۋانلارنى ئېشىپ، يۇسۇف ۋەزىرلىك قىلىدىغان مىسىر ئېلىگە يېتىپ كەلدى. يول ئازاۋىدىن ھېرىپ-ئېچىپ ناھايىتى ھارغىنلىق ھالەتتە كەلگەن قېرىنداشلىرىنى كورگەندە ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۇلارنى ئاياش سېزىملىرى پەيدا بولدى. ئۇلارغا زىيابەت ئۇيۇشتۇرۇپ، ئالدىن-ئالا بەلگۈلەنگىنىدەك بويىچە ھەر بىر خانىغا ئىككىدىن ئورۇنلاشتۇرۇپ، يالغۇز قالغان ئىبىن ئەمىننى ئۆزى بىلەن بىللە ئۆرۈشتا ئېلىپ قالدى.

– سىلەرنى جۇدالىقتا سالغان ئاكاڭنىڭ ئورنىدا مەن ئاكاڭ بولسام قانداق قارايسەن،– دېدى ئۇ شۇندا ئىبىن ئەمىنگە كوزىگە مەنىلىك قاراپ.

–مەن ئاتا-ئانام ياقۇپ رەھىلەردىن تۇغۇلغان بولسامۇ بىزنى ھىجران دەردىگە سېلىپ كەتكەن يۇسۇف ئاكامنىڭ كويىگىنى بېسىپ، سىزدەك ئالىي مەرتىۋىلىك ئاكامنىڭ بولۇشىغا مەن جان دىلىم بىلەن تەييار،– دېدى ئىبىن ئەمىن ئۇنىڭ تەلىپىگە بىنائەن.

يۇسۇف كويۇمچان ئاتىسىنىڭ نامىنى ئاڭلىغاندا كوزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ، ئورنىدىن ئۇچقاندەك تۇرغان بويى ئىنىسى ئىبىن ئەمىننى باغرىغا بېسىپ قۇچاقلاپ سۆيۈشكە باشلىدى.

–مەن سېنىڭ ئاكاڭ يۇسۇف بولىمەن،– دېدى ئۇ ئىنىسىنى باغرىغا بېسىپ تۇرۇپ،– موشۇ سىرنى ئېلىپ كەلگىلى ئاكىلىرىمىزنىڭ قەستەنلىكى، يىللار بويى مەن سىلەردىن ئايرىلىپ، كۆپلىگەن ئازاپ-ئوقۇبەتلەرنى باشتىن كەچۈردۇم. لېكىن قانچە جەبىرلەنسەممۇ ئاللانىڭ ماڭا يار-يولەك بولىدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل ئىدى. ئۇلارنىڭ ماڭا قىلغانلىرى ئۈچۈن ئۆچ ئالماي، بىرى-بىرىمىزدىن ئايرىلماسلىقىمىز ئۈچۈن سەندىن كەچۈرۈشىنى ئۆتۈنىمەن. ئەمما بۇ سىرنى ھازىرچە ئاكىلىرىمىزغا ئېيتقۇچى بولما.

ئىبىن ئەمىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ھاياجانلانغىنىدىن ھەتتا نېمە قىلارىنى بىلمەي مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى. يۇسۇفتەك ئاكىسى بىلەن دىدارلىشىش ئۇنىڭغا چەكسىز بەخت بولۇپ تۇيۇلدى. كۆزلىرى ئاكىسىنىڭ دەرگاھىدا خوش- شادمان ئوينىشقا باشلىدى.

ئاردىن بىر نەچچە كۈنلەر ئوتكەندىن كېيىن ئاكىلىرى قايتىش تەرەددۇتىغا كىرىشتى. شۇندا يۇسۇف ئىنىسى ئىبىن ئەمىننى قانداق قىلىپ ئۇلاردىن ئايرىپ قېلىشنى ئويلاپ، ئۇنىڭ ياستۇغىنىڭ ئىچىگە بىر ئالتۇن چوچەكنى تىقتۇرۇپ قويدى. كارۋاننىڭ ھازىرلىقى پۇتۇپ، يولغا ئاتلىنىدىغان پەيتتە:

– كارۋانلار، توگىلىرىڭلارنى چوكتۇرۇڭلار! –دېگەن ھەيۋىلىك ئاۋاز چىقتى ئوردىدا،– ۋۇكلىرىڭلارنى چۈشۈرۈڭلار، ئاراڭلاردا بىرى ئوردىدىكى ۋەزىرنىڭ ئالتۇن چوچىگىنى ئوغۇرلاپتۇ.

– ھوي، ئاغزىڭغا كەلگەننى كاپشىما،–دېدى توگىچىلەرنىڭ بىرى ھەيۋە قىلىپ ۋاقىراۋاتقان كىشىگە ھومىيىپ كېلىپ،– نېمە سىلەر بىكاردىن بىزنى ئوغرىلىق بىلەن قارىلىماقچىمۇسىلەر!؟

– ۋەزىرنىڭ ئالتۇن چوچىگى يوقالدى. ئەڭ ياخشىسى ئورۇنسىز قارشىلىق كورسەتمەستىن ئالغانلىرىڭلارنى ئېتىراپ قىلىڭلار. ئۇنى كىمدۇ-كىم تاپشۇرۇپ بەرسە گۇناھى سۈرۈشتە قىلىنمايدۇ. ئەكسىنچە، ئۇنىڭغا بىر توگىگە ژۈك بولغىدەك سوغات بېرىلىدۇ.

– ئاللانىڭ نامى بىلەن قەسەمياد قىلىمىز. بىز سىلەرنىڭ ۋەزىرىڭلارنىڭ ساخاۋەت ۋە مەردانىلىقىدىن باشقا ھېچ قانچە يامانلىقىنى كورمىدۇق. شۇڭلاشقا ئارىمىزدا ھېچ كىم ئۇنىڭغا ناكەسلىك قىلىشقا بارمايدۇ،– دېدى ئۇلار قەتئىي قارشىلىق كورسىتىپ.

ئارىدا بولۇپ ئوتكەن ئەينە شۇنداق تالاش-تارتىشلاردىن كېيىن يۇسۇفنىڭ بۇيرۇغى بىلەن كارۋانلارنىڭ ژۈك-تاقى تەكشۈرۈلىدىغان بولدى. ئۇلارنى بىر-بىرلەپ ئاختۇرۇش نەتىجىسىدە ئالتۇن چوچەك ئىبىن ئەمىننىڭ ياستۇغىنىڭ ئىچىدىن تېپىلدى.

– ئالتۇن چوچەكنى ئوغرىلىغان كىشى،– دېدى يۇسۇف شۇندا ئۇلارغا بۇيرۇق ئاۋازىدا،– بۇ يەردە قېلىپ، بىزنىڭ قانۇنىمىز بويىچە جازالىنىدىغان بولىدۇ.

ۋەزىرنىڭ قەتئىيلىك بىلەن ئېيتىۋاتقان بۇ تەلىۋىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاكا-ئۇكىلار نېمە قىلىش كېرەكلىگى ھەققىدە مەسلىھەتلەشتى،– قانداقلا يول بىلەن بولمىسۇن ئىبىن ئەمىننى ئېلىپ كېتىشىمىز كېرەك. ئەگەر ئۇنداق بولمىغان ھالەتتە ئاتىمىزنىڭ ئالدىدا كەچۈرگىسىز گۇناغا قالىمىز،– دېدى ئۇلارنىڭ چوڭى ئېخوزا،– ئىبىن ئەمىندە مۇنداق خىسلەتنىڭ يوق ئىكەنلىگى ھەممىمىزگە مەلۇم. بەلكىم بىرىلىرى قەستلىك قىلىپ ئۇ ئالتۇن چوچەكنى ئۇنىڭ ياستۇغىنىڭ ئىچىگە تىقىپ قويغاندۇ. شۇڭلاشقا مەن بۇ ئىشنىڭ تېگى-تەكتىگە يېتىپ ئېنىقلانغىچە مەشەدە قېلىپ تۇراي

ئاكا-ئۇكىلارنىڭ ھەممىسى موشۇ پىكىرگە كېلىشىپ، ئۇلارنىڭ چوڭى ئىبىن ئەمىن بىلەن مىسىر ئېلىدە قېلىپ، قالغانلىرى يولغا ئاتلاندى. ئۇلار يول بويى ئاتىسىغا بۇ ئەھۋالنىڭ ھەقىقىتىنى قانداق ئېيتىپ ئىشەنچە ھاسىل قىلىشنى ئويلاپ، بىارام بولۇشۇپ كەلدى. كوڭلىدىكى دەككە-دۈككىسى بىلەن خاتىرجەمسىزلىنىپ ئولتارغان ياقۇپ ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ سەپەردىن ئىبىن ئەمىنسىز كېلىۋاتقانلىقىنى كورۇپلا ژۈرىگى پارە-پارە بولدى.

ئىبىن ئەمىنگە بۇ قېتىم قانداق قەستلىك قىلدىڭلار،– دېدى ئۇ تاقەتسىزلىك بىلەن ئەسەبىي قىياپەتتە،– ۋەدىلىرىڭلارغا يەنە ۋاپاسىزلىق قىپسىلەردە! يۇسۇفنىڭ دەردى مېنىڭ ئۈچۈن ئاز بولۇۋاتماتتىمۇ! بۇ ئولگەننىڭ ئۈستىگە تەپكەنلىكىڭلارمۇ؟ ئەگەر ئۇنى قەيەردىن بولمىسۇن ساق-سالامەت تېپىپ ئالدىمغا ئېلىپ كەلمىسەڭلار ئىككى دۇنيا قارغىشىمغا قالىسىلەر.

بالىلىرى ئاتىسىغا بۇ قېتىم ھەقىقەتنى ئىزھار قىلىشمۇ، لېكىن ياقۇپ ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ سوزلىرىگە ئىشەنمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئوغلىنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن ئاللادىن ئىلتىپات سورىدى.

دىدارلىشىش

ژۇرىگى ئېغىر قايغۇغا پاتقان ياقۇپ ئەلەيھىسسالام ئۇتلەرنى كىرپىك قاقماي ئاتقۇزىدىغان بولدى. ئۇنىڭ مۇنداق ئىككى خىل پەيتتىلا قايغۇسى قىسمەن بېسىلغاندەك بولاتتى. يەنى ئۇنداق يېنىكلىشىشنىڭ بىرى پۇتكۇل ئىجدىھاتى بىلەن بېرىلىپ ئاللاغا ئىبادەت قىلىۋاتقىنىدا، ئىككىنچىسى، بىمەزگىل ئايرىلغان ئىككى بالىسىنىڭ ئىزگۇ خىسلەتلىرى، يېقىملىق مۇئامىلىسىنى خىيالىدىن ئوتكۇزگىنىدە يۇز بېرەتتى. كۇنلەر ئوتۇپ، دەرت-ھەسرەت بىلەن ئۇنىڭ چىرايى زەپىرەڭ بولۇشقا، كوز نۇرلىرى سوغۇلۇشقا باشلىدى، ئاتىسىنىڭ مۇنداق روھى ئازاپ چېكىۋاتقانلىقىنى كورگەن بالىلىرى:

(داۋامى بار).

يېڭى گېزىت

يېقىندا مەتبەئەچىلىكىمىز ئۈچۈن يېڭىلىق بولغان «سۇلتانقورغان» نامىدا ئۇنجا شەھەرلىك گېزىت يوروققا چىقتى. ئۇنى تەسىس قىلغۇچى تورخاتۇن سادىر رەھبەرلىك قىلىۋاتقان «ئالتۇن كۆز» كىچىك كارخانىسى بىلەن ئالمۇتا شەھىرى ئوتكەبىر ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىدۇر.

تورت سەھىپىدىن ئىبارەت «سۇلتانقورغان» گېزىتىنىڭ ئۇنجا سانى تورت مىڭ نۇسخىدا يورۇق كوردى. ئۇنىڭ بىرىنچى سەھىپىسىدىن سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ تارىخىغا دائىر «ئوتمۇشكە بىر نەزەر» ناملىق ماقالىسى، گېزىت مۇھەررىرى يازغۇچى-ژۇرنالىست ئېرنىست ئىسلامنىڭ گېزىتخانلارغا مۇراجىتى ۋە گېزىتنىڭ چىقىشىنى تەبرىكلەپ يولداش ئەزىمەت، كوممۇنار تالىپ، ئىلاخۇن جېلىل ۋە باشقىلارنىڭ قەلەپ تىلەكلىرى ئورۇن ئالغان. باشقا سەھىپىلىرىگىمۇ گېزىتخانلارنىڭ دىققەت ئېتىۋارىنى قوزغايدىغان ماقالىلار، شېرلار ۋە دۇنيا خەۋەرلىرى بېرىلگەن.

ئومۇمەن، ئالمۇتىدا ئۇيغۇر تىلىدا شەھەرلىك گېزىت دۇنياغا كەلدى. بۇ، ئەلۋەتتە، روھى دۇنيانىڭ كەڭىيىشىگە تاشلانغان يېڭى قەدەمدۇر.

بىز بۇ گېزىتنىڭ يېرىم يولدا توختاپ قالماي، ئۇزاق ژىللار ئومۇر سۇرۇشىگە، ئۇيغۇر خەلقىگە مۇناسىپ خىزمەت قىلىشقا ئىشەنگەن ھالدا ياخشى تىلەكلەر تىلەيمىز. قەلەم تەۋرەتكۇچىلەرنىڭ يېقىندىن يار-يولەكتە بولۇشىنى ئۇمۇت قىلىمىز.

ئوز مۇخبىرىمىز.
ئالمۇتا شەھىرى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى يېڭىلىقلىرى

ساموليوت بىلېتى ئەرزەنلىتىلدى

ھاۋا قاتنىشى باش ئاگېنتلىغىنىڭ ئەخبارات مەركىزىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا «قازاقستان ھاۋا يولى» مىللىي كومپانىيەسى جۇمھۇرىيەت تەۋەسى ئىچىدە بىلېتلار باھاسىنى 30 پروتسېنتقا، ھەمدوستلۇق ئەللىرى بويىچە 25 پروتسېنتقا ئەرزەنلەتكەن.

شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، مەزكۇر يېڭىلىكتىن پەقەت قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرالىرىلا پايدىلىنالايدۇ. بۇرۇن موسكۋاغا بىلېت باھاسى 640 تەڭگە بولغان بولسا، ھازىر ئۇ 480 تەڭگە بولدى. جۇمھۇرىيەت ئىچىدە بۇرۇن ئاتىراۋغىچە بىلېت باھاسى 312 تەڭگە بولغان بولسا، ھازىر 218 تەڭگە بولدى.

گېرمانىيە سەھنىسىدە

م. ئەۋېزوۋ نامىدىكى قازاق ئاكادېمىيەلىك دراما تىياترىنىڭ رېژىسسيورى بولات ئاتابايېۋ گېرمانىيەنىڭ مېكلېنبۇرگ تىياترىدا روبېرت بولتنىڭ يېڭى ژىللىق «كىچىككىنە ۋۇئان رىتسار» سپېكتاكلىنى قويۇشقا تەكلىپ قىلىندى.

مۇستەقىل دولەتلەر ھەمدۇستلۇغى ئەللىرىنىڭ كوپلىگەن تىياترلىرىنىڭ ئۇنىڭ ئىچىدە موسكۋا، كىيېۋ، تاشكەنت رېژىسسيورلىرىنىڭ قويغان دراملىرى بىلەن تونۇشقان گېرمانىيە تىياترىنىڭ دىرېكتورى مىخائىل مۇئۇر شۇلارنىڭ ئىچىدىن قازاقستانلىق رېژىسسيورنى تاللاپ ئالدى. ئۇنداق بولۇشتىكى ئاساسىي سەۋەپ يۇرتلىنىشىمىزنىڭ نېمىس تىلىنى يېتۇك بىلىشى ۋە قازاقستاننىڭ نېمىس تىياترىدا تويلىغان تەجرىبىسى ئەسقاتقان بولۇشى كېرەك.

قازاق رېژىسسيورىنىڭ مېكلېنبۇرگ تىياترىدىكى دەسلەپكى قەدىمى ئۇتۇقلۇق بولدى. ب. ئاتابايېۋنىڭ رېژىسسيورلۇق ماھارىتى نېمىس تاماشىبىنلىرى ۋە تىياتر مۇتەخەسسىلىرىنىڭ ژۇقۇرى باھاسىغا ئېرىشتى.

چېمپىون ئېنىقلاندى

يېقىندا ئالمۇتا سپورت سارىيىدا كەسىپىي بوكسيورلارنىڭ ئالەم چېمپىونى ئاتىغى ئۈچۈن خەلق ئارا بوكس مۇسابىقىسى بولۇپ ئوتتى. پۇتكۈل دۇنيا قۇلاق سېلىپ تىڭشاۋاتقان مەزكۇر بوكس مۇسابىقىسىنى كورۇشكە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ، جۇمھۇرىيەت باش مىنىسترى سېرگېي تېرېششېنكو، ئالمۇتىنىڭ ھاكىمى ۋە باشقا رەسمىي شەخسلەر كەلدى.

قازاقستان كەسىپىي بوكس فېدېراتسيەسىنىڭ پرېزىدېنتى سېرىك قونابايېۋ مەزكۇر مۇسابىقىنى ئېچىش نۇتقىدا مۇنداق خەلق ئارالىق بوكسنىڭ قازاقستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتىدا تۇنجا قېتىم ئوتكۇزۇلۇۋاتقانلىغىنى خۇشاللىق بىلەن تەكىتلەپ، خەلق ئارا كەسىپىي بوكس فېدېراتسيەسىگە تەشەككۇر ئىزھار قىلدى.

دۇنيانىڭ ھەر قايسى ئەللىرىدىن كەلگەن ئاتاقلىق بوكسيورلار تاماشىبىنلار ئالدىدا ئوزلىرىنىڭ كارامەت ماھارىتىنى نامايىش قىلدى. ئوتتۇرا سالماقتىكى ئاسىيا چېمپىونى سېئۇل شەھىرىدىن كەلگەن پاك بون شۇ بىلەن ئالمۇتىلىق ئېسبولات ئۇرمانوۋنىڭ جەبدەس ۋە چىۋەرلىگى ھەممىنى قايىل قىلدى. ئېسبولاتنىڭ غەلىبىسى قازاقستانلىقلارنى خوشال قىلدى.

ئوز مۇخبىرىمىز.

مۇستەقىللىق داۋاسىنى قانداق كۈچلەندۈرەلەيمىز؟

مەلۇمكى، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېمىرىلىشى بىلەن «سوغ ئۇرۇش» ئاخىرلىشىپ، 15 جۇمھۇرىيەت ئۆز مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلغاندىن كېيىن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنى «ئەڭ چوڭ تەھدىت» دەپ قارىغان دۇنيادىكى كونسېرۋاتىپ كۈچلەر، سىياسەتچىلەر ۋە پۈتۈن ئومۇرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنى تەتقىق قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن مىڭلارچە مۇتەخەسسىسلەر ئۆزلىرىنىڭ دىققەت-نەزىرىنى بىردىن-بىر دەرىجىدىن تاشقىرى چوڭ دۆلەت بولۇش تاماسىدا چوڭ قەدەملەر بىلەن ئىلگىرىلەۋاتقان خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئۈستىگە يۆتكىدى. بۇ خخجدىكى خىتايدىن باشقا مىللەتلەرنىڭ مەسىلىلىرىنى كۈن تەرتىپكە كىرگۈزۈش بىلەن بىللە، يېڭىدىن مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ خوشنىسى بولغان شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىمۇ بەلگۈلۈك قىممەتكە ئىگە قىلدى.

خىتايدىكى باشقا مىللەتلەرنىڭ مەسىلىسى خەلق ئارا مۇھىتتا شۇ قەدەر مۇھىملىققا ئىگە بولدىكى، كىشىلەر تۆۋەندىكى بىر قانچە پەرەزلەرگە ئاساسەن، خىتاينىڭ ئالدىمىزدىكى 10-15 يىل ۋاقىت ئىچىدە پارچىلىنىدىغانلىقىنى ئىپادە قىلماقتا.

خىتاينىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى چوڭ دۆلەت بولۇش ئۈچۈن قەدەممۇ-قەدەم ئىلگىرىلىشى ئاسىيا، جەنۇبىي ۋە شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيادىكى خېلە كۆپ دۆلەتلەرنى تەشۋىشكە سالماقتا. شۇڭلاشقىمۇ ئۇلار مۇمكىنقەدەر قوراللىنىشقا باشلىدى، بۇ خىل قوراللىنىش ئامرات دەرىجىدە ياشاۋاتقان مەزكۇر دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادىنى ئېغىر بۇھرانغا ئۇچرۇتۇۋاتىدۇ. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، غەرب ئەللىرى سوۋېتنىڭ پارچىلىنىشىدىن كېيىن خىتاينىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى چوڭ دۆلەت بولۇپ قېلىشىغا يول قويماسلىقى كېرەك، چۈنكى، ئىككىنچى بىر «سوغ ئۇرۇش»قا ھېچ كىم بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. شۇڭلاشقىمۇ سوۋېتنىڭ پارچىلىنىشى ئۈچۈن قوللىنىلغان چارە-تەدبىرلەر، ئۇسۇل-ئامىللار خىتايغىمۇ قوللىنىلىشى لازىم. دېموكراتىيە، ئىنسان ھوقۇقى ۋە ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش پرىنسىپلىرىغا ئاساسەن خىتايدا كوممۇنىزمنى چوكتۇرۇۋېتىش كېرەك!

مىللىي كىرىمنىڭ كۆپ قىسمىنى ئېكسپورتتىن ئېلىۋاتقان غەرب ئەللىرى ئىقتىسادىي ئاساسلىرىنى مۇقىم ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن يېڭى بازارلارنى ۋە خام-ئەشيا مەنبەلىرىنى تېپىشقا مەجبۇر. ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئۇلارنىڭ خىتايدىن كۈتكەن ئۈمۈتى پۇچكە چىقتى ۋە بۇ ۋەزىيەت خىتاينىڭ مەنپىيىتىگە قاراپ تەرەققىي قىلدى. ھازىر يالغۇز ئامېرىكىنىڭلا خىتاي بىلەن بولغان تىجارەت مۇناسىۋىتىدىكى قىزىل رەقەم 20 مىلليارد دوللاردىن ئارتۇق بولۇپ، بۇ ئامېرىكىغا پايدىسىز تەرەپكە سىلجىماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن غەرب ئەللىرى ھازىر ئۆزلىرىگە «خىتاي بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش پايدىلىقمۇ ياكى خىتاينىڭ پارچىلىنىشىدىن كېيىن ۋۇجۇتقا كېلىدىغان مۇستەقىل دۆلەتلەر بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەت بىزگە تېخىمۇ پايدىلىقمۇ؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب تېپىشقا تىرىشماقتا...

مەلۇم ئىقتىسادىي تەرەققىياتلارغا قارىماستىن، خىتاي نوپۇسىنىڭ 70 پىروسېنتىنى تەشكىل قىلىدىغان دېھقانلار ھازىرقى ھاكىمىيەتتىن رازى ئەمەس. بۇنىڭ سەۋەبلىرى كۆپ بولۇپ، ئاساسلىقى، ھەر قايسى ئۆلكىلەردىكى ئامراللىقنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى، تۇرمۇش شارائىتىنىڭ بارغانسېرى ناچارلىشىشى، ئۆلكە ھوكۇمرانلىرىنىڭ دېھقانلاردىن ئېلىنىدىغان سېلىقلارنى تېخىمۇ ئاشۇرۇشىدۇر. شۇ سەۋەپتىن، دېھقانلار جاي-جايلاردا ھوكۇمەتكە قارشى ھەرىكەتلەرنى ئويۇشتۇرۇشقا باشلىدى. قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ھازىر خىتاينىڭ گۇيجۇ، خۇبېي، خۇنەن، يۈننەن، جىلىن، خېيلۇڭجياڭ، خېنەن، شەنشى ۋە ئەنخۇي قاتارلىق ئۆلكىلىرىدە كەڭ دائىرىدىكى مۇقۇمسىزلىق ھوكۇم سۈرمەكتە. ماۋنىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىشىدا غايەت زور رول ئوينىغان دېھقانلار ھازىرمۇ خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئاغدۇرۇلۇشىدا چوڭ رول ئاتقۇرالايدۇ.

سۈرەتتە: ئەركىن ئالىپ تېكىن بىلەن دالاي لاما.

خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى خىتاي ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ ياردىمىسىز پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ. شۇڭلاشقىمۇ خ ك پ بۇنىڭدىن 20 يىل بۇرۇن چاقىرغان 9-قۇرۇلتايدا مەركىزىي كومىتېتقا سايلانغان ئەزالارنىڭ 44 پىروتسېنتى، 10-قۇرۇلتايدا 30 پىروتسېنتىنى، 11-قۇرۇلتايدا 20 پىروتسېنتىنى ھەربىيلەر تەشكىل قىلدى. ھازىر بولسا خ ك پ مكدىكى ھەربىيلەرنىڭ نىسبىتى تېخىمۇ ئازىيىپ كەتكەن. بۇ ئارمىيە بۈگۈنكى كۈنلۈكتە خەلقنىڭ نەزىرىدىنمۇ چۈشۈپ قالماقتا... غەرىپلىك كۆزەتكۈچىلەر خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا دىڭ شياۋپىڭنىڭ تەسىر دائىرىسى ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئارمىيە خىتاي ھوكۇمىتىنى ئۇنچىلا قوللاپ كەتمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشمەكتە. بۇمۇ خىتاينىڭ پارچىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ئامىللارنىڭ بىرىدۇر.

ژۇقۇرىدىكى ھادىسىلەردىن ئۈمۈتلەنگەن خخجدىكى خىتاي ئەمەس خەلقلەر ئۆز مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرەشلىرىنى تېخىمۇ كۈچەيتمەكتە. بۈگۈن پۇتۇلەي خىتايلىشىپ كەتكەن مانجۇرلار ئاسىيا، ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدا چوڭ بىر تەشكىللىنىش خىزمىتىنى باشلاپ، ئاقىلانىلىق بىلەن مۇستەقىللىق كۈرەشلىرىنى ئىشقا ئاشۇرماقتا. ئۇنىڭدىن باشقا تەيۋەن، شاڭگاڭ ۋە ئاۋمىنلىقلار ھەمدە دېموكراتىيە پەرەس خىتايلار خىتايدا كوممۇنىزمنىڭ يىقىلىشى ئۈچۈن ئۆز پائالىيەتلىرىنى تەسىرچان ھالغا كەلتۈردى.

خخجدىكى خىتايلاردىن باشقا مىللەتلەر دۇنيادا ۋۇجۇتقا كەلگەن ھازىرقى دېموكراتىك تەرەققىياتلاردىن يۈكسەك دەرىجىدە پايدىلانماق ئۈچۈن مۇستەقىللىق پائالىيەتلىرىنى ئاقىلانە بىر شەكىلدە كۈچلەندۈرۈشكە تىرىشىۋاتقان موشۇنداق بىر شارائىتتا شەرقىي تۈركىستانلىقلار ھازىر قانچىلىك ئىشلارنى قىلدى؟ نېمە قىلىشنى پىلانلاۋاتىدۇ؟ ۋە نېمىلەرنى قىلىشى كېرەك؟

* * *

شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئىنقىلابچىسى مەرھۇم مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ئېيتقىنىدەك، **بىز «ۋەتەن ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلدۇق».**

مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ھىندىستاندىن سىياسىي باش-پانا تىلىگەن چاغدا يازغان بىر خىزمەت پروگراممىسىدا تۆۋەندىكىلەرنى ئالاھىدە بىلدۈرگەن ئىدى، «شەرقىي تۈركىستان قىزىل خىتاينىڭ ئىشغالىيىتىگە ئۆتكەندىن كېيىن مەن ۋە ئەيسا ئەپەندى ھىندىستاندىن سىياسىي پانالىق تىلىگەن 1950-يىلى ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىق دەۋاسى ھەققىدە قىلىدىغان ھەرىكىتىمىزنىڭ يۆنىلىشىنى تۆۋەندىكىدەك قارارلاشتۇردۇق:

1. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى باش مەخسەت قىلماق.

2. ۋەتەن سىرتىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا مۇستەقىللىق پىكرىنى سىڭدۈرمەك.

3. دۇنيا جامائەتچىلىكىگە شەرقىي تۈركىستاننى تونۇتماق ۋە ۋەتىنىمىزدىكى قىزىل خىتاينىڭ زۇلۇمىنى چۈشەندۈرمەك ۋە بۇ ھەقتە نەشرىياتچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق»

شۇ نەرسە ئايانكى، مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ۋە ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىن مۇستەقىللىقنى ئاخىرقى نىشان قىلىپ، ماددىي ۋە مەنىۋى قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى تەسىرچان بىر شەكىلدە ئېلىپ بارماق ئۈچۈن جەمىيەت، ۋە شەخسىي ئىشخانىلار قۇردى. بىر نەچچە تىلدا رىسالە، كىتاپ ۋە ژۇرناللار نەشر قىلدى. خەلق ئارا يىغىنلارغا قاتنىشىپ، ھەر خىل ئىلتىماسنامىلارنى سۇندى. ئەگەر بۈگۈنكى دۇنيا شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە ئاز-تولا ئۇقۇمغا ئىگە بولغان بولسا، بۇ تامامەن مەرھۇم مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ۋە ھورمەتلىك ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىننىڭ پەۋقۇلاددە خىزمەتلىرىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

شۇ ئورۇندا بىز مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ۋە ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىنگە شەرقىي تۈركىستان داۋاسى يولىدا ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىدە ماددىي ھەم مەنىۋى ياردەمدە بولغان يۇرتداشلىرىمىزغا چىن كۆڭلىمىزدىن رەھمەت ئېيتىشنى **ۋىژدانى بۇرچىمىز** دەپ ھېساپلايمىز.

شۇنداق بىر قانۇنىي سوئال تۇغۇلىدۇ، خوش، بىز نېمە ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە يېتەرلىك دەرىجىدە بىلدۈرەلمىدۇق؟

ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، خىتايدىن مۇستەقىللىق ئېلىشى ئۈچۈن تاشقى مەملىكەتلەردە كۈرەش قىلىۋاتقان مىللەتلەر ئىچىدە ئەڭ ئاجىز ئەھۋالدا قالغىنى يەنىلا بىز - شەرقىي تۈركىستانلىقلار!

بىزنىڭ پىكرىمىزچە، تاشقى دۇنيادىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ بۇ داۋالىرىنى تولۇغى بىلەن باشقا مەملىكەتلەرگە بىلدۈرەلمەسلىكىنىڭ تۈپ سەۋەپلىرى تۆۋەندىكى ئەھۋاللاردا كورۇلىدۇ:

1. ھەقىقىي بىر تەلىمات، توغرا بىر سىياسەت ۋە ئۇسۇل، شۇنىڭدەك يۈكسەك بىر ستراتېگىيە ھەمدە يارامىلىق بىر شتاپ شەكىللەندۈرەلمىدۇق.

2. كۈچلۈك بىر تەشكىلات قۇرالمىدۇق.

3. نەزەرىيە، پروگرامما ۋە مەركىزىي رەھبەرلىككە باغلىق ئىقتىدارلىق تەشكىلاتچىلارنى يېتىشتۈرەلمىدۇق.

4. ئاقىلانە تەشۋىقات ئېلىپ بارالمىدۇق.

5. شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى خىتايغا تەسىر كورسىتەلەيدىغان دولەتلەردە ئېلىپ بارالمىدۇق.

6. ئۇيۇل بىر فوند شەكىللەندۈرەلمىدۇق.

7. ئۆزىمىزنى ئىسلاھ قىلالمىدۇق.

موشۇ شەرتلەر ئاستىدا شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى قانداق قىلىپ كۈچەيتەلەيمىز؟

شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى جانلاندۇرماق، ئۇنى تېخىمۇ كۈچلۈك بىر ھالغا كەلتۈرمەك ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىگە كەڭ دائىرىدە تونۇتماق ئۈچۈن ژۇقۇرىدا ئېيتقان ماددىلارنىڭ ھەممىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا ھازىرقى شارائىت يار بەرمەيدۇ. بۇنىڭغا زامانمۇ، ماكانمۇ يار بەرمەيدۇ. دەسلەپكى قەدەمدە بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشتىكى ئەمەلىي تەدبىرلەر تۆۋەندىكىدەك بولۇشى لازىم:

1. ھازىرقى بار تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيەتلىرى كۈچەيتىلىشى كېرەك.

ھازىر ۋەتەن سىرتىدىكى دولەتلەردە بىر قانچە تەشكىلاتلار بار. بۇ تەشكىلاتلارنىڭ خىزمەتلىرى تەرتىپكە سېلىنىشى، باشقۇرۇش پائالىيەتلىرى كۈچەيتىلىشى، ماددىي ۋە مەنىۋى ياردەملەرگە ئېرىشىش يوللىرى ئىشلەپ چىقىلىشى لازىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەشۇ تەشكىلاتلارنىڭ ۋەتەن داۋاسىنى تەشۋىق قىلىشى، تونۇتۇشى جەھەتتە تېخىمۇ ئاكتىپ ئىمكانىيەتلەرنى يارىتىپ بېرىشى مۇمكىن.

2. شەرقىي تۈركىستان مىللىي كېڭىشى قۇرۇلۇشى لازىم.

خارىجىي ئەللەردە قۇرۇلغان رەسمىي تەشكىلاتلارنىڭ خىزمەتلىرىنى باشقۇرۇدىغان ۋە بۇ تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيەتلىرىنى كۈچلەندۈرۈدىغان ۋە ماددىي ياردەم قىلىدىغان بىر شەرقىي تۈركىستان مىللىي كېڭىشى قۇرۇلۇشى لازىم. بۇ كېڭەش مۇتلەق دەرىجىدە تاشقى مەملىكەتلەردە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان رەسمىي تەشكىلاتلار رەئىسلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن شەكىللىنىشى لازىم.

بەلگۈلۈك تەجرىبىلەرگە ئىگە تەشكىلاتلارنىڭ رەئىسلىرى ئۆزى تۇرىۋاتقان مەملىكەتنىڭ تىلىنى، شۇ دولەت خەلقىنىڭ پىسخولوگىيەسىنى ۋە پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنى ياخشى بىلگەن كىشىلەردىن بولۇشى كېرەك.

ئۆزلىرى ئىستىقامەت قىلىۋاتقان دولەتلەرنىڭ ئاساسىي قانۇنىغا ئۇيغۇن ھالدا تەشكىللەنگەن بۇ تەشكىلاتلارنىڭ رەئىسلىرىنىڭ قاتنىشىشى ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلگەن بۇ كېڭەش دۇنيا جامائەتچىلىكى ئالدىدا قانۇنىي تونۇلغان بولىدۇ. تەشكىلاتلىرى يوق مەملىكەتلەردە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ سايلىشى بىلەن ئۇلارنىڭ بىرەر ۋەكىلى ئاتالمىش كېڭەشكە قاتنىشىشى ناھايىتى مۇھىم.

دۇنيانىڭ تۈرلۈك-تۈمەن مەملىكەتلىرىدە ياشاۋاتقان پۈتۈن شەرقىي تۈركىستانلىقلار

بىرلىكنىڭ رەمزى (سىمۋولى) بولغان بۇ كېڭەش قانچىكى تەسىرچانلىققا ئىگە بولغانسېرى، ئۇ تاشقى دۇنيادا ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئەڭ يۈكسەك ھوقۇقلۇق، ھەممىنى ئازارەت قىلالايدىغان ۋە تەشكىي باشقۇرالايدىغان قانۇنىي ئورگانى ھالىتىگە كېلەلەيدۇ.

شۇنداقلا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي مۇستەقىللىق داۋاسىنى قىلغۇچى ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ ھەممىسىنى بىر مەملىكەتكە توپلاپ، بىر تەشكىلات قۇرۇشىمىزنىڭ تولۇق شەرت-شارائىتى يوق. ئامما بىرەر مەملىكەتكە توپلانماي تۇرۇپ، كۈچلۈك بىر تەسىر پەيدا قىلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس. شۇڭلاشقىمۇ، دۇنيانىڭ ھەر يېرىدە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلاردىن بىر ئىجرائىيە كومىتېتى تەسىس قىلىنسا، ئۇ مىللىتىمىز تەغدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ھەر قانداق بىر مەسىلىنى بامەسلىھەت ئىشلەشتە ئۆز ئارا ئۇيغۇنلاشقان بولاتتى.

3. مىللىي كېڭەشنىڭ خىزمەت پروگراممىسىنى تۈزۈپ چىقىش كېرەك.

مەۋجۇت تەشكىلاتلارنىڭ ئىش-پائالىيەتلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ باشقۇرۇش، جانلاندۇرۇش ۋە كۈچەيتىش ئۈچۈن بىر خىزمەت پروگراممىسىنى تۈزۈپ چىقىشىمىز كېرەك. بۇ پروگراممىدا چوقۇم شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقىنى مەقسەت قىلغان بولۇشى لازىم. بۇنىڭدا ب د ت نىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى ئومۇمىي بايانامىسىغا ۋە خەلق ئارا قانۇن پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلىنىشىمىز لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەندىن سىرتتىكى مەۋجۇت تەشكىلاتلارنىڭ رەئىسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسلىرىنىڭ ئىشتىراكىدا بىر كومىتېت قۇرۇلۇشى، بۇ كومىتېت ئەڭ ئاز بولغاندا ئۈچ كىشىدىن تەركىپ تېپىپ، ئۇلار خەلق ئارا قانۇنشۇناسلاردىن بولۇشى كېرەك. باشقا دۆلەتلەرنىڭ قانۇن-تۈزۈملىرىنى نەزەرگە ئالماستىن، شۇ دۆلەتنىڭ جەمىيەت تۈزۈمى ئاساسەن تۈزۈلگەن خىزمەت پروگراممىسىنىڭ ھېچ قانداق قانۇنىي قىممىتى بولمايدۇ.

4. شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ختتايغا تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان دۆلەتلەردە ئاڭلىتىشىمىز كېرەك.

بىزدە، «بېسسىملىك، ئىگىگە ئېسىل» دېگەن سۆز بار. ئەلۋەتتە، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى پۈتۈن دۇنياغا ئاڭلىتىشىمىز لازىم. ئامما، ئالدى بىلەن بىز بۇ داۋايىمىزنى چىنغا (ختايغا) تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان دۆلەتلەردە ئاڭلىتىشقا ھەرىكەت قىلىشىمىز، بۇ دۆلەتلەردە ياردەمچى گۇرۇھلار ۋە ياردەم بەرگۈچىلەرنى (لوبىيلارنى) تەشكىللەشتۈرۈشىمىز لازىم. غەرپ دۇنياسىدىكى ب د ت، ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتى، ياۋروپا بىخەتەرلىك كومىتېتى، ياۋروپا پارلامېنتى، غەربىي ياۋروپا بىرلىكى، خەلق ئارا ئەپۇ تەشكىلاتى ۋە يېشىل تىنچلىق جەمىيىتى قاتارلىق ختايغا ھەققىي تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان يەنە كۆپ خەلق ئارا تەشكىلاتلار بىلەن زىچ ئىش بىرلىكى بولغاندا، ئاندىن ۋەتەن داۋاسىنى دۇنياغا تولۇق ئاڭلىتالايمىز.

5. ئاقىلانە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش كېرەك.

ئەڭ تەسىرچان تەشۋىقات قورالى — ئەشرىياتتۇر. ئەپسۇسكى، بىز بۈگۈنگە قەدەر شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى دۇنياغا ئاڭلىتىش ئۈچۈن ھەر خىل تىللاردا ئەشرىياتچىلىق بىلەن شۇغۇللىنالمىدۇق. ھازىر بار بولغان تەشۋىقات ۋاستىلىرىمىز ئىنتايىن ئاجىز. بۇنىڭ ئۈچۈن تەشۋىقات-تەرغىبات ئورگانلىرىمىزنى بىر مەركەزگە بىرلەشتۈرۈش مەقسەتكە مۇۋاپىق.

6. بىر فوند قۇرۇشىمىز كېرەك.

ھازىرچە يېتەرلىك ماددىي ئىمكانىيەتكە ئېرىشەلمىگەنلىكىمىزنى نەزەردە تۇتقان ھالدا بىر ئىختىسادىي فوند قۇرۇشىمىز لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەنپەرۋەر ھەر بىر ۋەتەنداشىمىز ئۆزىنىڭ ئاپاۋۇت-كىرىمىگە يارىشا بەدەل پۇلى تۆلىشى ئەقلاگا قىلىنىدۇ. مابادا، ۋەتەننى سۆيۈش ئىماننىڭ جۈملىسىدىن ئىكەن، پىتىر-زاكاتلىرىمىزنىڭ ئەڭ مۇقەددىسى-ئۆز مىللىتىمىزنىڭ ئومۇمىي-ئارى ئۈچۈن، ئۇنىڭ مىللىي مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۆرەش يولىغا ئاتا قىلىنىشىدۇر.

7. ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان بىلەن يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىشىمىز لازىم.

بۈگۈنكى كۈنلۈكتە شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى قىلىۋاتقانلار، ئاساسەن ۋەتەندىن سىرتتا ياشاۋاتقان خەلقىمىز تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان ۋە مەلۇم تەشكىلاتلار تەرىپىدىن سايلانغان كىشىلەردىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ ئىش-پائالىيەتلىرى شەرقىي تۈركىستاندىكى كۆپ سانلىق خەلقىمىزنىڭ خاھىش-ئىرادىسى بىلەن ماس كېلىدىغان بولسا، ئۇلار بىلەن يېقىن ئالاقە ئورنىتىش تولىمۇ زۆرۈر. بۇنىڭسىز خەلقىمىزنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى، ھايات-شارائىتىنى تولۇق چۈشىنىپ، ئىگەللەپ كېتەلمەسلىكىمىز ئاتايىن.

8. ئۆزىمىزنى ئىسلاھ قىلىشىمىز كېرەك.

شەخسىي مەنپەئەتىمىزنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويماستىن، ۋەتەن داۋاسىنى ھەممىدىن ئەلا بىلمەستىن، بىر-بىرىمىزگە سەممىي بولماستىن، ئوتتۇرىمىزدىكى بىرلىك ۋە بارائۋەرلىكنى ساقلىماستىن، ھىيلە-مىكىر ۋە بىر-بىرىمىزنىڭ ئالدىنى بىرىسىمىز توسۇشتەك ناچار ئىللەتلىرىمىزنى ئۆزگەرتمەستىن، «مەن رەھبەر» دېيىش بىلەن «رەھبەر» بولغىلى بولمايدىغانلىقىنى ۋە ھەقىقىي رەھبەرنىڭ، يولباشچىنىڭ ھەر يۈز يىلدا بىرەر چىقىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمەستىن، بىر-بىرىمىز بىلەن «باشلىقلىق» تالىشىدىغان مىجەزىمىزدىن ۋاز كەچمەستىن تۇرۇپ ھېچ قانداق بىر مەخسەتكە، ئالىي ئىستەكلەرگە يېتەلمەسلىكىمىز چوقۇم.

خۇلاسە، مەخسىتىمىز— خىتتايدىكى خەتتاي بولمىغان مىللەتلەرگە ئوخشاش مىللىي مۇستەقىللىق بولىدىكەن، بۇ ئاساسەن ئىلكىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئاخىرقى نىشانى ئىكەن—بۇ ئىزگۈ نىيەتكە يېتىش ئۈچۈن ئۇزۇن بىر مۇساپىنى بېسىپ ئۆتۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. **ئەڭ مۇھىمى مۇستەقىللىققا مۇناسىپ بولۇش لازىم.**

مۇستەقىللىق پەقەت ئاقىلانە كۈرەش قىلغان مىللەتلەرگە مۇناسىپ. ھېچ بىر ئىشتا ئۆزىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇغىنى كۆرسەتمەي تۇرۇپ، قۇرۇق شەئارۋازلىق بىلەن بولىدىكەنمىز، بۇنداق مۇستەقىللىق كۈرەشلىرىمىزنى ھېچ كىم قوللىمايدۇ ۋە ياردەم قىلمايدۇ.

مۇستەقىللىق بېرىلمەيدۇ - ئېلىنىدۇ.

مەرھۇم مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا ئېيتقىنىدەك، خارىجىي ئەللەردە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ قولىدىن ئاساسىي ئىش كەلمەس. ئۇ ھالدا بىزنىڭ قىلالايدىغان كۈرەشىمىز-قەلەم كۈرەشى بولۇپ، بۇ قەلەم كۈرەشى، ئاساسەن ئەخبارات، تەشۋىقات ۋە تەرغىبات، ئەشرىيات يولى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان كۈرەشتىن ئىبارەتتۇر.

ئەركىن ئالىپتېكىن.

گېرمانىيە، ميۇنخېن شەھىرى.

تۇرغۇن ئالماس

ھۇنلارنىڭ قىسقىچە تارىخى

بىزدىكى تارىخىي ئەسەرلەرنىڭ كاملىقىنى، خەلقىمىزنىڭ ئۆز تارىخىغا بولغان قىزىقىشىنى نەزەردە تۇتۇپ، تەھرىراتىمىز ۋە ھورمەتلىك گېزىتخانلىرىمىزنىڭ تەلەپلىرىنى مەشھۇر ئۇيغۇر تارىخچىسى تۇرغۇن ئالماسنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ «ھۇنلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» كىتاۋىدىن مۇھىم بابلارنى گېزىتىمىزنىڭ ئىمكانىيىتىگە قاراپ يورۇتۇشنى لايىق كۆردۇق.

مەزكۇر ئەسەر بىر قانچە خارىجىي ئەللەر تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان.

بىرىنچى قىسىم

قۇدرەتلىك ھۇن ئەگرىقۇتلۇغى

1-باپ ھۇنلارنىڭ باش كۆتۈرۈشى

ھۇنلار مىلادىدىن 1500 يىل ئىلگىرى، مىلادىنىڭ 5- ئەسىرلىرىگىچە (ئىككى مىڭ يىل) بولغان ناھايىتى ئۇزاق بىر تارىخىي مەزگىلدە ئاسىيا ۋە ياۋروپا تارىخىنىڭ سەھنىسىدە ئىنسانىيەت ئەۋلادىنىڭ يادىدىن مەڭگۈ چىقمايدىغان چوڭقۇر تەسىرلىك مۇساپەلەرنى بېسىپ ئۆتكەن. مىلادىدىن ئۈچ ئەسىر بۇرۇنقى چاغدىن باشلاپ ناھايىتى قۇدرەتلىك بىر كۈچ سۈپىتىدە دۇنيا تارىخىنىڭ سىياسىي سەھنىسىگە چىققان. شۇندىن باشلاپ تارىختا 500 يىل ھوكۈم سۈرگەن ئۇلۇق ھۇن ئىمپېرىيەسى، 170 يىل ھوكۈم سۈرگەن غەربىي ھۇن ئىمپېرىيەسى، 95يىل ھوكۈم سۈرگەن ياۋروپا ھۇن ئىمپېرىيەسى-قاتارلىق ئۇلۇق ئۈچ ئىمپېرىيەنى قۇرۇپ، ئاسىيا ۋە ياۋروپا خەلقلىرى تارىخىدا ئىجابىي ۋە سەلبىي جەھەتتىن ئەجايىپ خاتىرىلەر قالدۇرغان.

ھۇنلار خىتاي تارىخىدا ئۆتكەن ئەڭ قەدىمىي دۆلەتلەردىن يىن سۇلالىسى، جۇ سۇلالىسى، چىن سۇلالىسى، خەن سۇلالىسى قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن ئۇرلۇك مۇناسىۋەتلەردە بولۇپ كەلگەن. بۇ جەرياندا ھۇنلار ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە نىسبەتەن خېلە زور بايلىق-ئاپەتلەرنى كەلتۈرگەن بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن خىتاينىڭ قەدىمىي ئىختىسادىي ۋە مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشىگە تېگىشلىك ھەسسە قوشقاچقا، ھۇنلار ۋە ئۇلارنىڭ پائالىيىتى خىتاي تارىخىدا مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

ھۇنلار خىتاينىڭ ئەڭ قەدىمىي رىۋايەتلىرى ۋە تارىخىي يىلنامىلىرىدا ھەر خىل ناملار بىلەن تىلغا ئېلىنغان. دۇنيادىكى ھۇنشۇناسلىقتا ئاساس سالغۇچى ئۇلۇق تارىخچى سىماچەن ئۆزىنىڭ شانلىق ئەسەرى «تارىخىي خاتىرىلەر»نىڭ «بەش پادىشانىڭ تەرجىمە ھالى» دېگەن بابىدا خۇاڭدىنىڭ ھۇنلارنى شىمالغا قوغلىغانلىقى ھەققىدە مەلۇمات بەرگەن. خۇاڭدى بولسا، خىتاينىڭ باشلانغۇچ جەمىيىتىدە ئۆتكەن يېرىم ئەپسانىۋى خان بولۇپ، بۇنىڭدىن 5000 يىل بۇرۇن ئۆتكەنلىكى ھەققىدە رىۋايەت قىلىنىدۇ. مانا شۇنىڭغا قارىغاندا، ھۇنلارنىڭ ناھايىتى قەدىمىي چاغلاردىن تارتىپ خىتايغا خەۋپ سېلىپ كەلگەنلىكى مەلۇم.

تۈركىي خەلقلەر ئەجداتلىرىنىڭ بىرى بولغان ھۇنلار ئەڭ قەدىمىي چاغدىن باشلاپ ئورخۇن دەرياسى بويلىرىدا (تاشقى موڭغۇلىيەدە)، چۇغاي تاغلىرى (ئىچكى موڭغۇلىيەدىكى يىڭشەن تاغلىرى)نىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىدا، ئالتاي، تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالىدا ۋە جەنۇبىدا ياشىغان.

ھازىرقى زامان تىلشۇناسلىرىنىڭ ئىسپاتلىشىچە؛ «ھۇن» سوزى «كۇن» سوزىدىن كېلىپ چىققانلىقى مەلۇم.

قەدىمكى چاغلاردا ھۇنلارمۇ ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەرگە ئوخشاشلا قامان (شامان) دىنىغا ئېتىقات قىلغان. ھەممىگە مەلۇم بولغانلىقى، قامان دىنى كۆپ خۇدالىق دىنلارنىڭ بىرى بولۇپ، قامان دىنى بويىچە «كۈن تەڭرى»گە ئېتىقات قىلىشمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇڭا قەدىمكى چاغلاردا ھۇنلار ئۆزلىرىنى «كۈنلەر» دەپ ئاتاشقان ئىكەن. «كۈن» سوزى كېيىنكى كۈنلەرگە كېلىپ «ھۇن» سوزىگە ئايلىنىپ كەتكەن ئىكەن.

پروفېسسور ئا. زەكى ۋەلىدى توغانمۇ (تۈركىيە تارىخچىسى) «ھۇن» ئاتالغۇسىنى «كۈن» دەپ يازىدۇ. يەنە باشقا تارىخىي مەنبەلەردە «ھۇن» سوزىنىڭ ئورخۇن دەرياسىنىڭ نامىدىن كېلىپ چىققانلىقى ئېيتىلىدۇ.

قەدىمكى چاغدا ئورخۇن دەرياسىنىڭ بويىدا ياشىغان ئەجداتلىرىمىز ئۆزىنى شۇ دەريانىڭ نامى بىلەن «خۇن» دەپ ئاتاشقان ئىكەن. مانا شۇ «خۇن» سوزى «ھۇن» سوزىگە ئۆزگىرىپ كەتكەن ئىكەن. ھازىرغىچە ژۇقۇرىدىكى بۇ ئىككى خىل قاراشنىڭ قايسىسىنىڭ توغرىلىقى ھەققىدە مۇقىم بىر خۇلاسە چىقىرىلمىدى.

قەدىمكى چاغلاردا ھۇنلارنىڭ ئالتاي تاغلىرى ۋە تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالىدا ۋە جەنۇبىدا ياشىغانلىقى ھەققىدە ژۇقۇرىدا ئېيتىلدى. ئارخېئولوگىك قېزىشلار نەتىجىسىدە ئالتاي تاغلىرىدىن مىلادىدىن بۇرۇنقى چاغلارغا دائىر نۇرغۇن ھۇن قەبرىلىرى تېپىلدى. بۇ قەبرىلەردىن چىققان ھۇنلارنىڭ جەسەتلىرى (قەبرىلەر سوغ قارلىق چوققىلاردا بولغاچقا جەسەتلەر بۇزۇلمىغان)دىن قارىغاندا، ئۇلار ناھايىتى ئېگىز بويلۇق، قاۋۇل، ئۇستىخانلىق، قاڭشالىق، ئۇزلىرى ئاق، سۇزۈك بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ قىياپەتلىرى بىلەن ئىرقىي جەھەتتىن ئوخشاش. ھۇنلارنىڭ ئېگىز بوي، قاۋۇللۇغى، چىرايى قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى قەدىمكى خىتاي تارىخىدىكى مەلۇماتلارمۇ ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

«خەن يىلنامىسى جىگمىدى ھەققىدە قىسسە» بابىدا، ھۇن شاھزادىسى جىگمىدىنىڭ بويى سەككىز چى ئىككى سۇڭ، چىرايى سۇرلۇك دېيىلگەن. ھازىرقى ئۆلچەم بويىچە ئىككى مېتر 30 سانتىمېتر كېلىدىكەن. بۇ فاكت ئالتاي تاغلىرىدىكى ھۇن قەبرىلىرىدىن تېپىلغان جەسەتلەرنىڭ ئېگىز بويى، قاۋۇل ئادەملەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

شاھزادە جىگمىدى مىلادىدىن 121 يىل بۇرۇن ھازىرقى گەنسۇدا خەن قوشۇنلىرى تەرىپىدىن مەغلۇپ بولۇپ، ھۇن خانى قونشارخان تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇ ھۇن خانى شىئوت سوگاخاننىڭ ئوغلى ئىدى. جىگمىدى خەن سۇلالىسىنىڭ پادىشاسى خەنۇۋۇدى ھوزۇرىغا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن خەن سۇلالىسىنىڭ ھەربىي ئاتلىرىنى ئوستۇرۇپ كۆپەيتىش ئىشلىرى بويىچە مەنسەپدار بولغان جىگمىدى-ئۇنىڭ ھۇنچە ئىسمى ئەمەس، ئۇنى خەنۇۋۇدى قويغانىدى.

خىتاي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئارخېئولوگىيە تەتقىقاتى ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن1955-1957-يىللىرى شەنشى ئۆلكىسىنىڭ ھازىرقى شىئەن شەھىرى ئەتراپىدىكى خەن سۇلالىسى دەۋرىگە ئائىت «شاڭلىڭفەن» دېگەن جايدىن ئالاھىدە بىر قەبرى تېپىلغان. بۇ قەبرىگە دەپىن قىلىنغان جەسەت بىلەن بىللە كۆمۈلگەن ئاخىرەتلىك نەرسىلەر ئىچىدىن ئىككى پارچە تورت چاسا مىس تاختاي چىققان. مىس تاختايغا ئىككى ئەپەر ئادەم، ئىككى ئاتنىڭ سۈرىتى نەقىش قىلىپ چۈشۈرگەن.

(داۋامى بار).

مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

رىشات گەنج ۋە ئۇنىڭ ئەسەرى ھەققىدە

ئىلاۋە: تۈركىيە مەدەنىيەت ۋەزارىتى نەشرىياتىنىڭ 1981-يىل 1-نەشرى، ئىستانبۇل باسمىسىغا ئاساسەن تۇرسۇناي ساقى ۋە تۇرسۇن ھۇشۇر تەرىپىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان (مەسئۇل مۇھەررىرى ۋەلى) دوكتور رىشات گەنجنىڭ **«قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى»** ناملىق كولەملىك ئەسەرى 1990-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «ئىچكى قىسىمدا تارقىتىلىدۇ» دېگەن سېنزۇرا ئەننامىسى بىلەن بېسىلىپ چىققان. مەلۇم ۋە نامەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى ئۇشبۇ ئەسەر، ئاساسەن موشۇ يىلى كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

* * *

ئىستىداتلىق تارىخشۇناس ئالىم رىشات گەنج 1941-يىلى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ يوزغان ئاقداغمادەنى ناھىيەسىنىڭ توقۇز يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. 1955-يىلى ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن قەيسەرىيەنىڭ پىنارباشى ئورەن يېزىسىدىكى ئالتە يىللىق ئوقۇتقۇچىلار تەييارلاش تېخنىكومىنى تاماملىغاچ، ئەنقەرە شەھرىدىكى ئوقۇتقۇچىلار ئالىي بىلىم دەرگاھىغا تاللىنىدۇ. 1961-يىلى ئەنقەرە دارىلفۇنۇنىنىڭ تىل ۋە تارىخ-جۇغراپىيە فاكۇلتېتىنىڭ تارىخ بۆلۈمىدە تەھسىل كۆردى. ئۇ مەزكۇر فاكۇلتېتنىڭ «ئوتتۇرا ئەسىر تارىخى» كافېدراسىنى «ھىند مۇسۇلمانلىرى تارىخىنىڭ بىر دەۋرى-غازى زاھىرىددىن مۇھەممەت بابۇر» ناملىق دىسسېرتاتسىيە بىلەن تاماملايدۇ.

1974-يىلى رىشات گەنج «تۈركىي تىللار دىۋانى»نىڭ مۇئەللىپى مەخمۇت قەشقەرىينىڭ تەرىپىدىكى «11-ئەسىردىكى تۈركىي ئەللىرىنىڭ سىياسىي، ئېتنىك، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي ھالىتى» ماۋزۇلۇق دىسسېرتاتسىيە بىلەن دوكتورلۇق ئىلمىي دەرىجىسىگە مۇشەررەپ بولىدۇ. ئەندى 1980-يىلى ئاپرېلدا «قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى» ناملىق ئىلمىي ئەسەرى بىلەن دوتسېنتلىق ئىلمىي دەرىجىسىنى ئالىدۇ.

1986-يىلدىن ئېتىۋارەن پروفېسسورلۇق سالاھىيىتى بىلەن ئىلمىي تۆھپىلەر يارىتىپ كېلىۋاتقان رىشات گەنج ئەشۇ يىلى غازى دارىلفۇنۇنى پېداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تايىنلىنىدۇ.

ئالىم تۈركىيە ئالىي مائارىپ ۋەزارىتى تەرىپىدىن «ئاتا تۈرك كۇلتۇر، تىل ۋە تارىخ يۈكسەك قۇرۇمى ئاتا تۈرك تەتقىقات مەركىزى»نىڭ ھەيئەت ئەزالىقىغا سايلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۇ تۈرك مەدەنىيىتى تەتقىقاتى ئىنستىتۇتى بىلەن سەلجۇقىيلار تارىخى ۋە مەدەنىيىتى ئىنستىتۇتلىرىنىڭمۇ ھەيئەت ئەزاسى.

رىشات گەنج ئۆز ئانا تىلى-تۈرك تىلىدىن باشقا يەنە ئىنگلىز، ئەرەپ تىللىرىنى ياخشى بىلىدۇ، پارسچىدىنمۇ پايدىلىنالايدۇ.

* * *

«قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى»

ئوخشاش چوڭ ھەجىملىك بىر ئىلمىي ئەسەرنى يېزىشتا ئالىم مەزكۇر ئەمگىكىنىڭ 9-ۋە 37-سەھىپىسىدە، «مەنبەلەر ۋە تەتقىقاتلار» سەرلەۋھەسىدە قەيت قىلىپ ئۆتكىنىدەك، قېدىمىي قولىيازمىلاردىن، قاراخانىيلار دەۋرىدە زەرب قىلىنغان پۇللاردىن، ۋە قېپنامىلاردىن، ھەر قايسى ئەللەردە ساقلىنىۋاتقان تارىخىي ھۆججەتلەردىن، تارىخىي كىتاپ-رىسالىلەردىن، س. م. ئارسال، ب. ئاتالاي، م. ف. گرېنارد، ترويىس ئاكتېس، ئى. كافەش ئوغلى، م. ئا. كويمەن، ب. ئوگەل، پرىتساك، ۋ. بارتولد، زەكىي ۋەلىد توغان ئوخشىغان ئۇتلىغان شەرقشۇناس ۋە تۈركشۇناسلارنىڭ ئىلمىي ئەسەرلىرىدىن، تۈرلۈك دەۋرلەردە يېزىلغان ئەرەپ-پارس تارىخچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن پايدىلانغان.

«تېمىمىزنىڭ مەنبەلىرى جەھەتتىن ئالدىنقى ئورۇنى، شۈبھىسىزكى، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ 1069-70-يىللىرى يېزىلغان «قۇتادغۇ بىلىك» دېگەن ئەسەرى ئىگەللەيدۇ»،- دەپ ھەقلىق رەۋىشتە تىلغا ئالغان ئالىم: «ئۇمۇمىي ئەسەرلەر ئىچىدە يەنە بىر ئۇيغۇر ئاتۇرىنىڭ نادىر ئەسەرى- مەخمۇت قەشقەرىينىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» بار»،- دەپ ئالاھىدە قەيت قىلىدۇ ۋە «ئەينى دەۋر ۋە ئەينى مۇھىت يېتىشتۈرگەن ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بولغان يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە مەخمۇت قەشقەرىي ئۆزلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى توغرىسىدىكى مەلۇماتلار جەھەتتە بىر-بىرىنى تولۇقلاپ كەلگەن»،- دەيدۇ.

«قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى» كىرىش سۆزدىن تاشقىرى، ئاساسەن تۆرت بۆلۈمدىن- 1-بۆلۈم. ھاكىمىيەت مەسىلىسى ۋە ھۆكۈمدار؛ 2-بۆلۈم، ئوردا تەشكىلاتى؛ 3-بۆلۈم. مەركىزىي ۋە يەرلىك تەشكىلاتلار؛ 4-بۆلۈم، قاراخانىيلارنىڭ ھەربىي تەشكىلى-تەركىب تاپقان. ئۆز نۆۋىتىدە ھەر بىر بۆلۈم بىر قانچە ماۋزۇلارغا بۆلۈنگەن.

تارىخ ئىلمى ئەھلىگە ياخشى ئايانكى، تا ھازىرغا قەدەر قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاساسىي قۇرغۇچىلىرى كىملەر؟ دېگەن سوئال ھەر خىل بەس-مۇنازىرىلەرنىڭ چىقىشىغا سەۋەب بولۇپ كەلمەكتە. ئالىم كۆپلىگەن تارىخىي مەنبەلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە قىياسلاش ئارقىلىق ئۇشبۇ چىگىللىكنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەرگەن. «خان-تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئەڭ بۈيۈك ھۆكۈمدارى بولۇپ، ئافراسىياب ئوغۇللىرى خان دەپ ئاتىلىدۇ. ئافراسىياب خاقاندۇر»،- دېگەن مەخمۇت قەشقەرىينىڭ قەيتىنى چىقىش نۇقتا قىلغان. مۇنازىرىلەرنىڭ چىقىشىغا سەۋەب بولۇپ بۇ تارىخشۇناس، قاراخانىيلار سەلتەنىتىنىڭ ئاساسچىلىرى ياغمىلار ئىكەنلىكىنى، «ھۇدۇد ئۇل-ئالەم»نىڭ شاھىتلىقىچە، ياغمىلارنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ بىر تارمىقى بولغانلىقىنى، بۇنى «مۇجمەل ئۇت-تەۋارىخ ۋەل-قىساس» ۋە باشقا تارىخىي ئەدەبىياتلار تەستىقلەيدىغانلىقىنى دەلىللەپ بەرگەن.

شۇنداقلا ئالىم مەخمۇت قەشقەرىينىڭ «خان»، «خاقان» ئۇنۋانلىرىنى «ئالپ ئەر تۇڭا» بىلەن باغلاپ كۆرسەتكەنلىكىگە زەڭ سېلىپ، «قاراخانىيلار، ئۇمۇمەن بۇ ئۇنۋانلارنىڭ يالغۇز ئۆزىنىلا ئەمەس، «ئارسلان»، «بۇغرا»، «تۇڭا» دېگەندەك ھايۋان ئاتلىرىنى ياكى «تاۋغاچ» (تامغاچ، تابغاچ، تافغاچ)، «قارا»، «قادىر» ۋە «قىلىچ» دېگەندەك سۈپەتلەر بىلەن بىللە قوللانغان... ئۇيغۇر ھۆكۈمدارلىرىنىڭ تەختلىرى ئارسلان شەكلىدە ئىدى، بولۇپمۇ ئۇيغۇرلاردا ئارسلان خان ئۇنۋانىمۇ بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىكتۇر»،- دەپ يازىدۇ ھەم ئاتالمىش ھۆكۈمدارلار سۈپەتلىرىنىڭ قاراخانىيلار تەخت ۋارىسلىرى تەرىپىدىن ھەر قايسى دەۋرلەردە قوللىنىلغانلىقىنى تەكىتلەپ ئۆتىدۇ.

«قاراخانىيلار دۆلەت تەشكىلاتى»نى ئوقۇغان ھەر-بىر كىتابخان دۆلەتنىڭ ئالىي ھۆكۈمدارى-خاقاندىن تارتىپ، ئەڭ كىچىك خىزمەتچىلەرگىچە، خانزادىلەردىن تا باش قوماندان ھەم ئەڭ كىچىك ھەربىي ئەمەلدارلارغىچە بولغان مەمۇرىي ئاپپارات خىزمەتچى-خادىملىرىنىڭ ئىش تەخسىماتىدىكى مەجبۇرىيەتلىرى، ئالاھىدىلىكلىرى ھەم ۋەزىپىلىرى ھەققىدە خېلىلا كەڭ مەلۇماتلارغا ئىگە بولىدۇ.

مەلۇمكى، ھەر قانداق بىر جەمئىيەت ھاياتىدا، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ھەم ئىجتىمائىي رىۋاجلىنىشىدا سىياسەتنىڭ، ئەڭ ئاۋۋال بىرەر سىياسىي تەشكىلاتنىڭ تۈرتكىلىك رول ئوينايدىغانلىقى ئېنىق. چۈنكى تەبىقەلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر، خۇسۇسەن سىياسىي مۇناسىۋەتلەر ھەر قانداق شارائىتتا ئۇلارنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي مەنپەئەتلىرىنى ئىپادە قىلىدۇ. قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تۈزۈمىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى. ئامما، بىز قاراخانىيلار دەۋرىدە قانداقتۇر بىرەر سىياسىي تەشكىلات، دۆلەت ئاپپاراتىنى سىستېمىلاشتۇرغۇچى بىرەر سىياسىي مەسلەك يا ئېقىم بولغانلىقىنى بىلمەيمىز.

ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ئىشلەپ چىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ تاكامۇللىشىشى جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي رىۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىللە دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي كۈچى ئۈزلۈكسىز ئېشىپ بارىدۇ. شۇنىڭ نەتىجىسىدە تۈرلۈك-تۈمەن تەبىقەلەر، ئىقتىسادىي-ئىجتىمائىي قاتلاملار ۋۇجۇتقا كېلىدۇ. موشۇنىڭدىن كېلىپ، قانداقتۇر بىرەر سىياسىي ئېقىم، سىياسىي تەشكىلات-پارتىيە (تەبىقەلەرنىڭ ئۆز ئارا ئۇيۇشۇشى نەتىجىسىدە) رويابقا چىقىشى تەبىي.

قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى ئەڭ ئالدى بىلەن ئالىي ھۆكۈمدارلار قاتلىمىنىڭ مۈلۈك فورمىسىنى ھىمايە قىلىشقا، ئۇلارنىڭ ھوقۇق نورمىلىرىنى دۆلەت ئەستىقلىگەن قانۇنلار ئارقىلىق مۇستەھكەملەشكە خىزمەت قىلاتتى. بۇ قانۇن-نىزاملار يەنىلا ئىسلام دىنى، شەرىئەت ئەھكاملىرى ئىدى. ئىسلام-قاراخانىيلار دۆلىتىدە مەپكۇرەۋىي ھەم سىياسىي كۈچ سۈپىتىدە رول ئوينىغان.

شۇڭلاشقىمۇ ئەللامە ئەدىپ يۈسۈپ خاس ھاجىپ قاراخانىيلارنىڭ ئىنچىل بىر سىستېمىغا چۈشۈرۈلگەن دۆلەت تەشكىلاتى ياكى قانداقتۇر، بىرەر سىياسىي نىزامنامىسى توغرىلىق تەييار مەلۇماتلارنى شېرىي تىل بىلەن شەرھىلەپ بەرمەستىن، ئەكسىچە، شەرىئەت ئەھكاملىرىدىن ھالقىپ چىققان ئادىل قانۇن، ئادىل خاقان، ئادالەت ھۆكۈمران جەمئىيەت ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزىدۇ.

دېمەك، «قۇتادغۇ بىلىك»تە بايان قىلىنغان دۆلەت تۈزۈمى، ئادىل خاقان، ئادىل قانۇن، ئادالەتلىك جەمئىيەت، ئىزگۈ ئەخلاق ۋە پەزىلەت ژىغىندىسىنى ئەينەن قاراخانىيلار دۆلەت تەشكىلاتىنىڭ تۈپ نورمىلىرى ئىدى دەپ قاراش، بىزنىڭ پىكرىمىزچە، تارىخىي ھەقىقەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

ئىككىنچىدىن، ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈپ، شەرىئەت ئەھكاملىرى ئاساسىي ئىدېئولوگىيە بولغان جەمئىيەتتە قانداقتۇر ئىككىنچى بىر قانۇننىڭ (ئۇ ھەر قانچە ئىنسانىي بولسىمۇ) ئۇنىڭغا قارشى قويۇلۇشى، ھۆكۈمران ئورۇنغا كۆتۈرۈلۈشى، ھەتتا ئاقابىل تۇرىشىمۇ يانمۇيان (پاراللېل) ئەمەلىي كۈچكە ئىگە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس...

ئالىم رىشات گەنج قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتىنى ۋە ئۇنىڭ ئىش فۇنكسىيەسىنى ئايدىڭلاشتۇرۇشتا بۇلارنى مەلۇم دەرىجىدە نەزەردىن ساقىت قىلغان. قان-قېرىنداشلىق بولۇنۇشلەردىن مەلۇم بىر تېررىتورىيەلىك بولۇنۇشكە ئۆتكەن، مۇئەييەن چېگارا ئىچىدە ھۆكۈمرانلىق قىلغان قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت ئاپپاراتى ۋە ئۇنىڭ ئىچكى-تاشقى فۇنكسىيەسى يەنىمۇ چوڭقۇر ھەم ئەتراپلىق تەلقىن قىلىشنى تەقازا قىلىشى سۆزسىز.

قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتىنى، بەكمۇ ئىلگىرىلىگەن تەغدىردە، مىللەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن چوڭ-چوڭ قەبىلىلەرنىڭ ئېپخىمۇ ئۇيۇشۇش، مەلۇم شەھەر دۆلەتلىرىنىڭ بىرلىشىش ۋەزىيىتىدە سىياسىي ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلەرنى باشقۇرغۇچى تەرتىپلاتلار، تەشكىلاتلار ۋە مەمۇرىي ئىدارىلەر سىستېمىسىنىڭ قارار تېپىشى دەپ تەرىپلەش مۇمكىن. بۇ دېگەنلىك، قاراخانىيلار دەۋرىنى ھەرگىزمۇ ئىدېئاللاشتۇرۇش ھوقۇقىنى بەرمەيدۇ.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، ئالىم رىشات گەنج ئۆز ئەسىرىدە «ئۇيغۇر تۈرك»، «ئۇيغۇر-تۈركىيلەر» دېگەن ئاتالغۇنى ئاساس قىلىپ، ئىشلەتكىنىگە قارىماي، «قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى» خەلقىمىزنىڭ تارىخىنى ۋە ئېتنوگرافىيەسىنى، ئەزەلىي دۆلەت تۈزۈمىنى ھەم مۇستەقىل مەملىكەت بىرلىكىنى ئۆگىنىشتە ئاساسلىق قوللانمىلاردىن بىرى بولۇشى مۇقەددەر.

ئالماسبەگ.

تەخمىنلەر، پەرەزلەر، يەكۈنلەر

ئىنسانىيەتنى كېلەچەكتە نېمە كۈتمەكتە؟

يەنى ئالدىمىزدىكى ئەسىرلەردە ئاخىرزامان بولامدۇ؟

ئۇچقاندەك ئوتۇۋاتقان ۋاقىت ژىلنى ژىلغا ئالماشتۇرماقتا. دۇنيا ئەھلى ئاللىقانداق تەشۋىش بىلەن، ياكى بولمىسا ئۈمۈت بىلەن كۈتۈۋاتقان 2000-ژىلمۇ يېقىنلاپلا قالدى. 2000-ژىلدا ئوتكەنلەرگە ئوخشىمايدىغان ئىنسانىيەت تارىخىدىكى يېڭى دەۋر باشلىنىدۇ دەپ كۈتۈلمەكتە. ئەسىر بىلەن ئەسىر ئارىلىقى ھەر دايىم تەرەققىياتنىڭ يېڭى ئالاھىدىلىكلىرى، تەسادىپى ۋاقەلىرى، تارىخىي ئوزگىرىشلەر ئارقىلىق بىر-بىرسى بىلەن داۋاملىشىدىغانلىقى ئېنىق. شۇنىڭدەك موشۇ دەۋرگىچە بولغان ژىللارنىڭ قانداق ئوتكەنلىكىمۇ گېزىتخانىلارنى قىزىقتۇرماسلىقى مۇمكىن ئەمەس.

پەرەز

مەسىلەن، 1992-ژىل — مايمۇن ژىلى. ئۇ ئاھايىتى چاققان، ھەرىكەتچان جانىۋار، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ «مايمۇن قىلىقلىرى» پات-پات قىلىپ تۇرىدىغىنىمۇ يوق ئەمەس. شۇڭلاشقا بۇ ژىل — قىزغىن ۋە قىزىقارلىق ژىل بولغىنى بىلەن، ئومۇمەن ئالغاندا دېگەندەك نەتىجە ئېلىپ كەلمىسى بىلەن پەرىقلەندى. ئەندى بېيىقلى 1993-ژىلى (توخۇ ژىلى) — دېموكراتىيەنىڭ ئارقىسىدا سوز ئەركىنلىكى، ھەربىي ئاغدۇرۇلۇشنىڭ ھەقىقىي خەۋپلىكى سېزىلدى. بۇ ژىلى ئەپىلىك ۋە تەجرىبىلىك دىپلوماتلار خەتەرلىك، سەۋدايى، ئۇلار ھەممىگە بىردەك تەرتىپسىز ھەرىكەت قىلىدۇ.

1994-ژىل (ئىشت ژىلى) پاراۋان تۇرمۇشقا كەڭ ئىشىك ئاچار ژىل. ئىشت ئادەتتە خاتىرجەملىكنى كوزلەيدۇ، ئامما، كېچىسى بىئارام بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ بۇ ژىلدا تۈرلۈك-تۈمەن سىياسىي ئامايىشلار بىلەن ماجىرالارنىڭ بولۇشى مۇمكىن. ھەر كىم ئوزىنىڭ مەنپىئىتىنى كوزلەيدىغان بولىدۇ.

1995-ژىل (توڭغۇز ژىلى) — ياخشى ژىل شۇڭا ئۇنى كوپچىلىك تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتمەكتە.

1996-ژىل (چاشقان ژىلى) — بۇ ئوزۇق-تۈلۈك توپلاپ تەييارلىنىش ژىلى. بۇ ژىلدا ھەممىگە بىردەك قەددىنى رۇسلاش بولىدۇ. ھە، شۇنىڭدىن كېيىنكى 2000-غىچە بولغان ژىللار يامان بولمايدىغاندەك كورۇنىدۇ.

يېڭى ئەسىرنىڭ بېشى ئالەمگە نېمە تەغدىم قىلىدۇ؟ 2003-ژىلدىن باشلاپ ئەلنى ئۇلۇق ئىستىداتلىق ئايان ئەرباپلار ئىدارە قىلىش دەۋرى باشلىنىدۇ. سەۋەۋى، يەتتە قاراقچى يۇلتۇزلار تۈركۈمى دەۋرىدىن بېلىق يۇلتۇزلار تۈركۈمى دەۋرى ئالمىشىشىنىڭ ئالاھىدىلىكى — ئاياللار ھوكۇمرانلىق بېشىدا ئاھايىتى چوڭ رول ئاتقۇرىدۇ. چۈنكى ئاياللار — يارىلىشتىن ئازۇك تەبەتلىك بولغانلىقتىن، بۇنىڭدىن كېيىن مەدەنىيەتلىك ياشاشنى ھاياتقا كەڭ جارىي قىلىدىغانلار شۇلار بولىدۇ. 21-ئەسىردە يېڭى ئائىلىق تۈزۈم باشلىنىدۇ. روسسىيەدە، شەرقتە ۋە باشقا ئەللەردە ئايال ئەرباپلار دولەت باشقۇرۇش ئەقىل-ئىدرىكى، قابىلىيىتى بىلەن كورۇنىدۇ. (بىزنىڭ قايسۇ خانۇملىرىمىزنى ئەشۇنداق بەختلەر كۈتۈپ تۇرىدىكىن، ھە؟ ئە. ت.) ئاخىرسىدا ئايال ئەرباپلاردىن بىرسىنىڭ دولەتنى باشقۇرۇش ۋاقتىدا توپان سۇيى بېسىش خەۋپى تۇغۇلىدۇ. خاسىيەتلىك باشارەتچى فرانسۇز نوستراداموسنىڭ ئوز ۋاقتىدىكى تەخمىنى بويىچە، 2003-ژىلى ئەنگلىيە، گوللاندىيە، دانىيە، فىنلەندىيە تېرىتورىيەلىرىنىڭ بىر قىسمى، ھەممە باشقىمۇ ئەللەرنىڭ ساھىل بويى رايونلىرى بىر-بىرلەپ سۇ ئاستىدا قېلىشقا باشلايدۇ، ئۇ 2050-2060-ژىللارغىچە داۋام قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئاپەت توختايدۇ. ئاياللارنىڭ دولەت باشقۇرۇش دەۋرى 2003-2032-ژىلغا قەدەر داۋاملىشىدىدە، ئاندىن كېيىنكى ئەسىردە، يەنى 2104-ژىلى ياگلىۋاشتىن باشلىنىدۇ. 2023-ژىلى نوستراداموسنىڭ ئېيتىشىچە، يەر ئوز ئوربىتىسىدىن چىقىپ كېتىدۇ. 21-ئەسىر توغرىسىدا كېلەچەكنى كورگۈچى ئۇلۇق مۇنەججىم مۇنداق دەپ يازغان:

«21-ئەسىرنىڭ كېلەچەك بۇيۇك ژۇرۇشى،
ياۋروپا بىلەن خىرامىنىڭ بولۇنۇشى
شارائىتىدا ئوتىدۇ..

جەنۇپتىكى ئىككى كۆننىڭ ئاپتۇۋى
بىلەن سايىسى،

قۇدرەت يۇلتۇزلىرىغا ۋە ئادەملەرگە يۇزلىنىدۇ»...

بۇنىڭدىن كېيىنكى يۇز ژىللىقتا يەنى يەتتە قاراقچى يۇلتۇزلار دەۋرىنىڭ باشلىنىشىغا باغلىق يوروق بىلەن قاراڭغۇلۇقنىڭ گېنېتىكىلىق بولۇنۇشى بارلىق ھاياتلىقتا تەسىر كورسىتىدۇ. ھاياتلىقنىڭ ئاھايىتى زور ساپالىق يېڭى تۇرلىرى پەيدا بولىدۇ. [illegible] قۇتۇپلىرى ئوزگىرىدۇ). [illegible]سىدىكى 2 مىڭ ژىل ئىچىدە [illegible] تولۇق بولۇنۇشى مۇمكىن. [illegible]گى — تىنچلىقتا ھايات [illegible] ئىككىنچى بولۇگىدە ئۇرۇش [illegible] (جەنۇبىي يېرىم شاردا). ئادەملەر، ھايۋاناتلار، ئوسۇملۇكلەر ئارىسىدا ھېچ كىم تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان ئەھۋالدا ئۇرۇش-جاڭجاللار يۇز بېرىدۇ. نەق ئەشۇ يەرلەردە كارلىكلار (بۇنىڭدىن 5-8 مىليون ژىل مۇقەددەم ياشىغان ئادەملەر) ياگلىۋاشتىن پەيدا بولۇشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ دەسلەپكىلىرىنىڭ بويى 7-8 مېتر بولغان، كېيىنرەك ئاستا-ئاستا بىر مېترغىچە پاكالاپ كەتكەن. كارلىكلار، يېڭى ژىرتقۇچ مايمۇنلار، بىر-بىرىنى يەيدىغان ۋەھشى مۇتائاتلار، قان شۇرغۇچى نوسۇملۇكلەر، چوڭلىغى ئىشتتەك ئۇچىدىغان قارا مەخلۇقلار دۇنياغا كېلىدۇ. ئادەملەر بىلەن ھايۋاناتلار يەرنىڭ بىر قىسمىدىن ئىككىنچى قىسمىغا يوتكىلىدۇ، ئوزۇق-تۈلۈك يېتىشمەيدۇ، ئاسماندىن ئوت بىلەن تاشلار ئۇچۇپ چۇشىدۇ. ئاچارچىلىق ئادەملەرنىڭ بىر-بىرسىنى يېيىشكىچە ئېلىپ كېلىدۇ... قايغۇ-ھەسرەت، ئاپەتنى ئەگەشتۇرگۇچى قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنىڭ يەرگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىغىدىن ئۇچۇر بەرگۇچى قولسىز ئىلانسىمان بالا تۇغۇلىدۇ. جەنۇبىي يېرىم شار قەھرى-غەزەپنىڭ تولۇپ-تاشقان يېرىگە ئايلىنىدۇ.

ئەقىل-ئىدرەك، پاراسەت، روھى بايلىقلارغا باغلىق ئادەملەرنىڭ «ژۇقۇرى» ۋە «تۇۋەن» (مايمۇن نەسىلداشلار) تەبەقىگە بولۇنۇشى باشلىنىدۇ. ژۇقۇرىدىكى ئادەملەر سۇمباتلىق كېلىدۇ، تېرىسى بىلەن چېچى ساغۇچ بولىدۇ. ئادەملەرنىڭ يېڭى قىسمى ژىراق سەييارىلىقلار بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىشى نەتىجىسىدە ئوزلىرىنىڭ بايقىمىغان قابىلىيەتلىرىنى تونۇيدۇ. ئەلدى شىمالىي يېرىم شاردا (روسسىيە، ئوتتۇرا شەرىق، ھىندىستان، ختاي) «ئالتۇن ئەسىر» باشلىنىدۇ. (بۇنىڭغا قازاقستان بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيامۇ كىرىدۇ. ئە. ت.) بۇ ئەللەر — بارلىق ئىنسانىيەت ئۇچۇن مېھرى-شەپقەتنى تاراتقۇچى ئەللەرنىڭ ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرىدۇ. بىزنىڭ ئەلنىڭ تېرىتورىيەسىنىڭ بىر [illegible]سىدىن (ئىلگەركى س س س رنى نەزەردە تۇتىدۇ) ئادالەت پادشالىغى سەلتەنەت قۇرىدۇ. يەنى بۇ «ساتۇرننىڭ ئىككىنچى گۈللىنىشى» دەپ ئاتىلىدۇ.

نوستراداموس 1994-1996-ژىللىرى يادرات (ئادرىيات) دېڭىزىدا «ئادەم باشلىق ئەجايىپ بېلىق» ئوۋلىنىدۇ دەپ پەرەز قىلغان. 1998-ژىلى ئۇچىنچى دۇنيا يۇزلۇك ئۇرۇشنىڭ خەۋپى تۇغۇلىدۇ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس. 21-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاق-سەۋيەنىڭ ئوسۇشىگە باغلىق ئېنېرگېتىكا ئۇرۇشى بولۇشىمۇ مۇمكىن.

ئىنگلىز تىللىق ئىدىيە 2021 ژىلى ئوزىنىڭ ھوكۇمرانلىغىنى يوقىتىدۇ، مەدەنىيەتلىك ياشاشنىڭ ياۋروپالىق سىستېمىسى باشقا شارائىتقا ئالماشتۇرۇلىدۇ. 21-ئەسىرنىڭ بېشىدا قارا تەنلىكلەرنىڭ ئاھايىتى زور ئېتنىكىلىق ۋاقەلىرى باشلىنىدۇ. بۇ ھەقتە نوستراداموس مۇنداق دەپ يازغان:

«مارغاۋ ئافرىكىدىكى قارا مەخلۇقلار،
ھايات كەچۇرىدۇ،

ئەشۇ ۋاقىتتا قىيىن ھەم ئازاپلىق
پاراكەندىلىككە چۇشكەن شۇ بىر
زاماندا ئاقۋەتتە تەختكە بىرسى
ئولتىرىدۇ،

500 ژىلدىن كېيىن بۇ يەردە بىرىنچى سالىيوت بېرىلىدۇ».

يەنى، بۇ يەردىكى ئادەملەر، بىزلەر، ئۇ سىز قۇتۇلغان كوممۇنىستىك غايىگە قايتىدىن دۇچ كېلىدىغان بولىمىز. بۇ «قارا مەخلۇقلار» ئەڭ كېرەكلىگى ھاكىم مۇتلەققە ئايلىنىدۇ. ئامېرىكىنى، غەربىي ياۋروپانى، ئافرىكىنى، جەنۇبىي ئاسىيانىڭ بىر بولىگىنى بېسىپ ئالىدۇ. كەلگۇسىدە (2005-2021) ژىللىرى بۇگۇن ئالەمنى چاڭگىلىدا تۇتۇپ تۇرغان ئاقش نىڭ سىياسىي ئابروي پەيدىن-پەي چۇشۇپ كېتىدىغان بولىدۇ. 15-ئەسىردىكى ھىندىستانلىق ئۇلۇق باشارەتچى ر. نېرۇ «ژىراق قىرغاق ئېلىنىڭ ھاكىمدارلىرىلا تورت ژىلدىن ھوكۇمەت بېشىدا ئولتىرىدۇ. 44-سان خەتەرلىك سان بولىدۇ» دەپ يېزىپ كەتكەن. دژ. بۇش بۇ ئەلدىكى 41-پرېزىدېنت بولسا، ھازىرقى پرېزىدېنت كلىنتون 42-پرېزىدېنت ئېكەنلىگىنى نەزەردە تۇتساق، ئۇلۇق مۇنەججىمنىڭ تەخمىنى ھەقىقەتكە ئايلىنىشى ئېھتىمال.

بۇنىڭدىن كېيىن دۇنيا قانداق ھالغا چۇشىدۇ؟ بۇ سوئال گېزىتخانىنى قىزىقتۇرماسلىغى مۇمكىن ئەمەس. ھاكىم مۇتلەق تۇزۇم غالىبىيىتى، كومونىزم ئىدېيەسىنىڭ خەۋپلىغى ئامېرىكىنى، ئافرىكىنى، غەربىي ياۋروپانى سېرىق تەنلىكلەر ئېگىلەپ ئالىدۇ (ئاسيالىقلار). بۇلاردا ھېساپسىز كوپ، ئاھايىتى ياخشى قۇراللانغان ئەسكەرلەر بولىدۇ. ئېيتماقچى، 1999-ژىلى ھەيران قالارلىق ۋاقە-ھادىسىلەر بولىدۇ. ئۇ-كۆننىڭ تۇتۇلۇشى، يەنى ئۇ 1999-ژىلى 11-ئاۋغۇستا ئوتىدۇ. كۆننىڭ تۇتۇلۇشى ۋاقتىدا قۇياش سىستېمىسىدىكى سەييارىلار سەلىپ (كرېست) شەكلىدە ئورۇنلىشىدۇ. مارس بىلەن ساتۇرن بىر-بىرسىگە قارىمۇ-قارشى كېلىدۇ. غەرىپنىڭ مۇنەججىملىرى كرېستنى ياخشىلىققا جورىمايدۇ. كرېست تامغىسى — دۇنيا يۇزلۇك ئۇرۇشنىڭ، ئاپەت-ھادىسىلەرنىڭ، ئوزگورۇشلەرنىڭ بولىدىغانلىغىنى كورسىتىدۇ. ھەقىقەتەندىمۇ بۇ ئادىل ئۇلۇق پادشانىڭ دۇنياغا كېلىشىنىڭ، ئۇ-بۇ ئەمەس، «خاسىيەتلىك ئادەمنىڭ» كېلىشىنىڭ نىشانى، سەييارىلاردا يۇز بەرگەن مۇنداق ئوزگىرىش ئىلگىرى ئالېكساندر ماكېدونسكىينىڭ تەۋەللۇدى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىدى. قىرغىن چوڭ ئۇرۇشلارنىڭ بولۇشىنى سەييارىلارنىڭ بىر-بىرسىگە قارشى تۇرۇشىدىنلا بىلىش قىيىن ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئاسماننىڭ بىر بولۇگىگە ژىغىلىشى (يامغۇر يېغىشنىڭ ئالدىدا توپلانغان بۇلۇتلاردەك) ئەشۇنى بىلدۇرىدۇ. مەسىلەن، بىرىنچى دۇنيا يۇزلۇك ئۇرۇش باشلىنىش ۋاقتىدا بارلىق سەييارىلار يەتتە قاراقچىدىن چايان يۇلتۇزلار تۈركۈمىگىچە توپلىشىپ ژىغىلغان ئىدى.

1996-ژىلى ئۇران يەتتە قاراقچى يۇلتۇزى بىلەن تىركىشىدۇ. يەنى تەبەت «ئادەمگە قارشى تۇرىدىغان بولىدۇ». 1996-2003-ژىللىرى بەلكىم، 21-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە جۇتچىلىق، ئاپەت، كلىماتلىق ئاھايىتى چوڭ ئوزگىرىشلەر دەۋرى سوزىلىدۇ. ئادەملەرگە قارشى تەبىي ئاپەتلەر، يەر تەۋرەشلەر، خەتەرلىك گېولوگىيەلىك جەريانلار سوغىنىڭ قاتتىق بولۇشى، قۇرغاقچىلىق، ۋابا سۇ ئاپىتى، ئوزاققىچە توختىماي ياغىدىغان يامغۇر، ھارارەتلىك شاماللارنىڭ بولۇشى كۇتۇلمەكتە. قۇياش سىستېمىسىدا چوڭ ئوزگىرىشلەرنىڭ بولۇشى پەرەز قىلىنماقتا. سەۋەۋى، (نوستراداموسنىڭ ئېيتىپ ئوتكىنىدەك) بىزنىڭ «ئەۋلاتلار بارلىق سەييارىلارنى نازارەت قىلىش مۇمكىنچىلىگىدىن» قۇتۇلىدۇ. سوز ھازىرقى كوزگە كورۇنۇپ كېلىۋاتقان سەييارىلار توغرىسىدا. ئاينىڭ سەييارىمىزغا بولغان تەسىرى 2000-ژىللىرى تامام بولۇدۇدە، «كوپلىگەن يۇلتۇزلار يەرگە خەتەرلىك مۇساپىغىچە يېقىنلايدۇ. بولۇپمۇ، ھاۋا رايىغا ئاھايىتى چوڭ ئوزگىرىشلەر كىرگۇزىدۇ».

ۋاھالەنكى، بۇ ئىنسانىيەتنىڭ ئاھايىتى زور مۇتاسىيەگە (ھاياتلىقنىڭ ئوزگىرىشى) ئالدىدىن-ئالا تەييارلىقىلا، خالاس، كوپلىگەن ئادەملەر ۋاقىت ئوزگىرىشىنى بىپەرۋالىق بىلەن ھېس قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىدە ئىگىرىدىن بىلىنمىگەن يوشۇرۇن قابىلىيەتلىرى ئويغىنىدۇ، توغرا كەلگەن ئادەم ئاخىرقى ۋاقىتتا كەڭ قانات يايغان (كېلەچەكتىن باشارەت بەرمەك، تېۋىپلىق، چۇش ئورۇش، تېلېپاتىپ، تېلېكىنېز، لېۋىتاتسىيە كەبى) ۋاقە-ھادىسىلەرنى كەچۇرىدۇ. كېلەچەك ئادەملىرىنىڭ جىسمىدا ئىنسانىيەت تەرەققىياتىنىڭ يېڭى ئالاھىدىلىكلىرى جەملىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۇچۇن ھايات ياگلىۋاشتىن داۋاملاشقىنى بىلەن، تامامەن يېڭى ھايات باشلىنىدۇ. بۇ جەريان 21-ئەسىردە باشلىنىپ، تولۇق ئىككى مىڭ ژىلغا بېرىپ داۋاملىشىدۇ. يېڭى ئادەملەردىن دۇنياغا كەلگەن كېلەچەك ئەۋلات يەر يۇزىدىكى ھاياتلىقنىڭ ئاچار شارائىتلىرىغا تۇزۇملۇك كېلىدۇ. ئۇلار گېنېتىكىلىق جەھەتتىن بىزگە قارىغاندا كۇچلۇگرەك بولىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن نوستراداموسنىڭ پەرەز قىلىشىچە، 2123-ژىلى يەر يۇزىدە بەلگۇسىز ئاسمان جىسمى كورۇنىدۇ. ئەندى 22-ئەسىردە يەنە 20-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىدەك ئالەمدە ئىككى ئۇلۇق مەملىكەت «سلاۋانىيە» بىلەن «ئىنگلىزچىلىق غەرىپ» ھوكۇمرانلىق ژۇرگۇزىدۇ. شەرتلەر بىلەن كېلىشىملەر ئورۇنلانمايدىغان بولىدۇ، كىچىك مەملىكەتلەر ئارىسىدا جاڭجاللار باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاخىرسى ئوزاققا سوزۇلغان «ئوز ئارا مۇشلۇشۇشلاردىن» كېيىن بىر-بىرسىنى قىرىپ-يوقىتىشقا، ۋەيران قىلىشقا ئولۇشىدۇ.

كوز كورمەيدىغان ئەشۇ دەۋىردە ياۋروپا تامامەن باشقا تەرىپىدىن تونۇلىدۇ، ئەلۋەتتە، ياخشى تەرەپكە قاراپ ئوزگىرىدۇ. ئۇنى ماكانلىغان خەلقلەردىمۇ ئوزگىرىش بولىدۇ. موشۇنىڭدىن 150-ژىل كېيىن ئالەمنىڭ ئەشۇ بىر بولىگى، ئەگەردە ئۇلار بىللە قالغان شارائىتتا ئىدارە قىلىش مەركىزى (شۇېيتسارىيەدە) جەنۇۋەگە ئورۇنلىشىدۇ. ئۇ شەھەر «دۇنيا يۇزلۇك باغقا» ئايلىنىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئەڭ ئاخىرسىدا ئۇنىڭ ھەممىسىنى ئوتتۇرا شەرىقتىن كەلگەن يېڭى ھۇنلار (بىزلەرنى ئېيتىدۇ ئە. ت.) ۋەيران قىلىپ كېتىدۇ. ئومۇمەن، 22-ئەسىردە ياۋروپادا تىنچلىق بىلەن ئەركىنلىك ئۇزاق سەلتەنەت قۇرالمايدۇ.

ئالەمنىڭ باشقىمۇ جايلىرىدا بىر ئاز ئوزگىرىشلەر بولىدۇ. مەسىلەن، پەلەستىندە يەھۇدىيلار ئەرەپلەر بىلەن يەنىمۇ ئۇزاق ئۇرۇش ئېلىپ بارىدۇ. ئاقىۋەتتە بۇ ئۇرۇش ئەرەپلەرنىڭ غالىبىيىتىگىچە داۋاملىشىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن 21-ئەسىرنىڭ ئاخىرسىدا ئەرەپلەر 25 ژىل مەركىزىي ۋە غەربىي ياۋروپانى ئېزىپ زۇلۇم سېتەم ئىسكەنجىسىگە ئالىدۇ. بەلگۇسىز بىر مۇسۇلمان داھىنىڭ تەسىرى بىلەن ۋە ئۇنىڭ فاناتىزمى (مۇتەئەسسىپلىكى) ئەكسىگە كەلتۇرۇش بىلەن ئۇلار پۇتكۇل دۇنيا يۇزلۇك مۇسۇلمان ئىمپېرىيەسىنى قۇرۇشقا ھەرىكەتلىنىدۇ، بىراق سلاۋيانلارنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن بۇ مەخسەت ئەمەلگە ئاشماي قالىدۇ. كونا دۇنيانى ئەرەپ ئوردىسىدىن ئازات قىلغاندىن كېيىن ياۋروپانى يېڭى رىم پاپىسى باشقۇرىدۇدە، خرىستانلار قالغان يەھۇدىيلار بىلەن بىرلىشىدىغان بولىدۇ.

2170-ژىلى چوڭ بالايى-ئاپەتنىڭ بولۇشى مۇمكىن. ئىنسانىيەتنىڭ بىر سەييارىدىن ئوزگە سەييارىغا كوچىشى باشلىنىدۇ.

2170-2250-ژىللار ئارىلىغىدا يەر يۇزىنىڭ بارلىق جايلىرىدا تەبەتنىڭ ئادەم خىيالىغا كەلمىگەن ئوزگىرىشلىرى بولىدۇ.

3197-ژىلى نوستراداموسنىڭ ئېيتقانلىرىدەك، ئاخىر زامان بولىدۇ. يەنى يەر-يۇزىدىكى ھاياتلىق تامامەن توختايدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق ھايات باشلىنىشىنى، يەردە، ئاسماندا، ئىنسانلاردا، قانداق ئوزگىرىشلەرنىڭ بولۇشىنى بىر ئاللانىڭ ئوزى بىلىدۇ.

«ئاسمان يۇلتۇزلىرىنىڭ سىر-ئەسرارلىرى» كىتاۋى ئاساسىدا تەييارلىغان ئەنۋەر تاراق.

ئەلى مىسرات
(لىۋىيە يازغۇچىسى)

چۈمبەللىك قىز

(ھېكايە)

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

— سوزلەر ئىسىم، پېئىل ۋە ياردەمچى سوزلەر دەپ ئۈچ تۈركۈمگە بولىنىدۇ. ئىسىملار يەنە «مۇزەككەر»، «مۇئەننەس» دەپ ئىككىگە بولىنىدۇ، — دېدىم.

— سىز «مۇئەننەس» تۈركۈمىگە كىرىدىغان ئىسىمنىلا سوزلەڭ، — دېدى ئۇ.

— لېكىن، ئىسىم «مۇزەككەر» ۋە «مۇئەننەس» دەپ ئايرىلىدىغان تۇرسا، — دېدىم.

— مەن مۇتەئەسسىپ ئادەم، ئاساسلا تېرىكىپ قالىمەن. ھەتتا قىزىمنىڭ كوزىنى ئېچىشىنىمۇ خالىمايمەن. مېنىڭ قىزىم چۈمبەل سالىدۇ. سىرتقى دۇنيادىن خالى ياشايدۇ. ئۇ خوددى خىلۋەت ماكاندا يوشۇرۇپ ساقلانغان بىر تال مەرۋايىتقا ئوخشايدۇ...

مەن ئىچ-ئىچىمدىن زارلىنىپ كەتتىم: بۇنداقلىقىنى بىلگەن بولسام، ئاچ قالسامۇ بۇنداق نادان-تەلۋىگە ماقۇللۇق بەرمەسكەنمەن. ئاھ، بىچارە قىز، ئۇمۇرۋايەت نەزەر بەنتتە تۇرىدىغان مەھبۇس قىز...

— بۇ پەردە ئېپىزرەكتەك كورۇنىدۇ. ئېھتىمال، ئۇ سىزنى ياكى سىز ئۇنى كورۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن، — دېدى ئۇ سىرلىق قىلىپ ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ پەردىنى بىر ھازا تاتۇشتۇرۇپ تەكشىلىدى، ئاندىن قايتا جېكلىمىدى، — بولدى، ئەندى قۇرۇق گەپ قىلىشمايلى بولمىسا ئۇياقتىن-بۇ ياقتىن پاراڭ سېلىشىۋېرىپ، ئاخىر ئەبۇ زاد خېلىلىنىڭ ھېكايىلىرىدىكى پېرسونازلارغا ئوخشاپ قالىمىز، بولمايدۇ... ئۇنداق قىلىشاق ھەرگىز بولمايدۇ...

شۇ تاپتا ھەدىسىكە يېزىلغان «شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بىر سېپىل سوقۇلىدۇ. سېپىلنىڭ دەرۋازىسى بولىدۇ. دەرۋازىنىڭ ئىچكى تەرىپىدە شەپقەت، تېشىدا ئازات بولىدۇ» دېگەن تەسۋىرلەرنى ئەسلەپ قالدىم، ھېلىقى قارام ئادەم پەقەت ئىمام كاپاراۋى ياكى داخارانىڭ كىتاپلىرىدىن ساۋاق بېرىشنى تاپشۇردى.

— بۇ كىتاپلار ئانچە مۇۋاپىق كەلمەسمىكىن، ھازىرقى زامان دەرسلىكلىرىنى ئىشلەتسەم، — دېدىم مەن.

— ھازىرقى زامان كىتاپلىرى بىلەن مىسىر كىتاپلىرى ماڭا ياقمايدۇ. كاپاراۋىنى دادام راشىم پاشا زامانىسىدا ئوقۇغانىكەن.

— كاپاراۋىنىڭ كىتاپلىرىنى ئەركەكلەر چۈشىنەلمەيۋاتسا، قىزىڭىز چۈشىنىپ كېتەلەرمۇ؟

— قىزىم ناھايىتى ئەقىللىق، چۈشىنىپ كېتەلەيدۇ. ئۇ بۇ جەھەتتە ئانىسىنى ئەمەس مېنى دورىغان.

— ئەمسە شۇنداق بولسۇن.

— قەغەز-قەلەم كوتىرىپ كەلمەڭ. سۈرەت چۈشىرىلگەن كىتاپلارنىمۇ ئەكەلمەڭ. پەيغەمبىرىمىز قىزلارغا تەلىم بېرىڭلار، لېكىن ئىنشانى ئۈگەتمەڭلار دېگەن...

— ئوقۇشنىلا بىلىپ، يېزىشنى بىلمىسە بولمايدۇ. يەنە كېلىپ سىز دېگەن بۇ گەپلەر قۇرۇق سەپساتا، يالغان. بۇ پەيغەمبىرىمىزگە قىلىنغان ھاقارەت.

— مەن مەسچىتتا قېرى ئىمامنىڭ قىز باللارغا ئىنشانى ئۈگىتىش گۇناھ، كۇپۇرلۇق بولىدۇ دېگىنىنى ئاڭلىغان.

— قۇرۇق گەپ، ئۇلار يالغان ئەمىر-مەرۇپ قىلىپ ئىسلام دىنىمىزنى بۇرمىلىشىدۇ. ئىسلام دىنى ئەھكاملىرىدا ھېچ قاچان قىزلارغا تەلىم بېرىڭلار، ئىنشانى ئۈگەتمەڭلار، دېگەن گەپ يوق.

چۈشەندۈرىمەن دەپ بىر ئاش پىشىمدەك ئاۋارە بولدۇم. لېكىن، ئۇ ئوز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالدى:

—مەن ھەممىگە گۇمان بىلەن قارايدىغان مۇتەئەسسىپ ئادەممەن. باشقا گەپنى قويۇپ، مەن دېگەندەك قىلىسىز.

جان بېقىشنى دەپلا ئۇنىڭ سوزلىرىگە چىداپ تۇرۇۋەردىم.

ئەتىسى ئۇلارنىڭكىگە باردىم، دەرۋازا ئالدىدا بىر موماي مەندىن:

— نېمە ئىشىڭىز بار، — دەپ سورىدى.

— مەن ئوقۇتقۇچى، — دېدىم.

— ئەخلەتنى توشۇپ كەتكىلى نەۋاق.

— مەن تازىلىق ئىشچىسى ئەمەس، ئوقۇتقۇچى.

— ئاللا بېشىڭنى سىلىسا ھەجەپ ئەمەس.

— مەن تىلەمچى ئەمەس، ئوقۇتقۇچى، خېنىم بارمۇ؟

موماي ئوزىنىڭ گاس ئېكەنلىكىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن دەرۋازىنى تاقاپ كىرىپ كەتتى.

ئىككىنچى كۈنى دەرۋازىنى قېقىۋېدىم، ئىچكىرىدىن بىرىنىڭ: «رەخمەت ساڭا جوھۇت، ئالدىنقى قېتىم بىزگە جاتاۋارلارنى ساتقانىدىڭ، يەنە كاززاپلىق قىلاي دەۋاتامسەن؟» دېگىنى ئاڭلاندى.

— مەن مۇسۇلمان، — دېدىم مەن، — بىسمىللا ھىر رەھمانىر رەھىم لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدەن رەسۇلىللا. مەن ئوقۇتقۇچى، جوھۇت ئەمەس.

ئۇلار دەرۋازىنى ئاچمىدى.

ئۈچىنچى كۈنى دەرۋازا ئالدىدا بىر ئادەمنىڭ تۇرغانلىقىنى كوردۇم. ئۇ مېنىڭ «ساۋاق بەرگىنى كەلگەندىم» دېگەن گېپىمنى ئاڭلاپ ئېچكىرىگە باشلىدى ۋە دەرۋازىنى ئىچىدىن زەنجىرلەپ قويدى.

— ئەپەندىم، كىمنى ئىزدەيسىز؟ — سورىدى ئۇ.

خېنىمغا ساۋاق بەرگىلى كەلدىم، — دېدىم مەن.

— ئۇيدان، ئاللا ھەممىمىزگە ئەقىل پاراسەت ئاتا قىلسۇن، — دېدى ئۇ.

ئۇ چىقىپ كېتىپ بىر پەستىن كېيىن قولىغا قامچا ئالغان ھالدا قايتىپ كىردى.

— سىز خېنىم بىلەن قاچان تونۇشقان؟

— بىز تورت كۈن ئالدىدا توختام تۈزۈشكەن.

— ئۇ سىزنى تونامدۇ؟ — سۈرۈشتۈردى ئۇ.

— ئەلۋەتتە.

— سىز ئۇنى چۈشىنەمسىز؟ — ئۇ تېخىمۇ زىغىرلاپ سورىدى.

— ئەلۋەتتە.

بىردىن ئۇنىڭ چىرايى ئوزگىرىپ، زەردە بىلەن ۋاقىراپ كەتتى:

— مەن سېنى ئولتۇرىۋېتىمەن، بىر قوشۇق قېنىڭنى ئىچىمەن. ئېيت بەچچىغەر، خېنىمنى چۈشىنىمەن دەۋاتىسەنا تېخى!

مەنمۇ دەرھال قولۇمنى سىلكىدىم.

— گېپىمنى خاتا چۈشىنىپ قاپسىز، گېپىمنى ئاڭلاڭ، مەن سىلەرنىڭ خېنىم تەكلىپ قىلغان ئوقۇتقۇچى بولىمەن.

مېنىڭ سوزۇم ئۇنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىپ قويغاندەك تۇراتتى. شۇڭا بېشىمغا بالا تېپىۋالماي دەپ ئالدىراپ تېنەپ كەچۈرۈم سوراپلا كېتىپ قالدىم.

تورتىنچى كۈنى بېرىۋېدىم، ئۇلار «خېنىم مېھمانغا كەتتى» دېيىشتى. بەشىنچى كۈنى: «ساۋاقدىشىنىڭ تويىغا كەتتى» دېيىشتى. ئالتىنچى كۈنى دادىسى سەياھەتكە كەتتى دەپ ئويگە كىرگۈزمىدى. يەنە بىر قېتىم: «خېنىم ئىنىسىنىڭ سۈننەت توي تەييارلىقى بىلەن ئالدىراپ ژۈرىدۇ» دېيىشتى. شۇنداق قىلىپ بىر ھەپتە بېكاردىن-بېكار ئوتۇپ كەتتى.

مەن ھېلىقى بەستلىك كىشىنى ئىزدەپ تاپتىم. ئۇ: «بۇگۈن ساۋاق بېرىشكە كېلىڭ» دېدى.

بىر مۇنچە سوئال-سوراقلاردىن كېيىن دەرس باشلاندى. دەرس باشلىنىپ تەخمىنەن بىر سائەتچە ۋاقىت ئوتكەندە پەردە ئارقىسىدىن يوتەلگەن ئاۋاز ئاڭلىنىۋېدى، يېنىمدا ئولتارغان توڭ ئادەم چوچۇپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى.

بىر پەس جىم-جىتلىقتىن كېيىن پەردە ئارقىسىدىن دەتالاش قىلىشقان ئاۋاز ئاڭلاندى ۋە بارغانسىرى ئەدەپ كەتتى. مەن ئۇلارنىڭ قىلىشقان دەتالىشىدىن پەردە ئارقىسىدا ئولتىرىپ تەلىم ئېلىۋاتقان قىز بولماي، بەلكى قېرى-چورە ئېكەنلىكىنى بىلدىم.

توڭ ئادەم غالجىر بولۇپ قالغان بۇقىدەك ئېتىلىپ باردى ۋە:

— ئۇئۇگىنى ئوچەر، قېرى دەللە، قىزىم ئويدىن چىقىپ كەتكىلى بىر نەچچە كۈن بولسۇنئۇ، مەن ھېچ نەرسىنى بىلمەي ژۈرۈۋېرەي. خوشنىمىز مالاھىننىڭ ئوغلى بىلەن كېتىپتۇ، ئۇ قىز نىمنى ئاپقىچىپتۇ... قانداق گەپ بۇ؟! ساقچى ئىدارىسىگە مەلۇم قىلىمەن... سوتقا ئەرىزە قىلىمەن... مېنى قارا باستى... مەن ئۇگەشتىم، — دەپ ۋاقىراپ كەتتى.

ئۇ ئويىنى بېشىغا كىيىپ ھوكۇرەپ ژىغلاشقا باشلىدى... گەرچە قىزىنى ئېگىز تاملار بىلەن توسالغان ئوي ئىچىگە قاماپ، خىلمۇ-خىل قائىدە-تۈزۈملەر بىلەن چەكلەپ تۇرغان بولسىمۇ، قىز قېچىپ كەتكەنىدى.

— ئۇ بىرەر سوز يېزىپ قالدۇرماپتىمۇ؟ — سورىدىم مەن.

ئۇ ژىغا ئارىلاش جاۋاپ بەردى:

— ياق، قىزىم خەت يازالمايدۇ. ئۇنىڭ يۈزىدە چۈمبەل تۇرۇپمۇ يەلە قېچىپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ.

— بۇنىڭغا ھەجەپلىنىپ كەتمەڭ، — دېدىم مەن، — قىزىڭىز پۇرسەت تاپسىلا بۇ قەپەزدىن بەرىبىر قېچىپ كېتەتتى. ئۇنىڭغا ھىسداشلىق قىلغان، كويۇنگەن بولسىڭىز، سىزنى تاشلاپ كەتمىگەن بولاتتى. مەن بۇ يەرگە ساۋاق بەرگىلى كېلىپ، ئەمەلىيەتتە ئوزەم ساۋاق ئالدىم.

ئۇنىڭ بىچارىلەرچە قىياپىتىنى كورۇپ ئىچىم ئاغرىپ قالدى ۋە سەممىي ھالدا مەنىلىك قىلىپ تۇرۇپ دېدىم:

— بۇ ئىش سىزگە ئىبرەت بولۇپ قالسۇن، بۇ دۇنيادا بېچارە ئادەملەرنىڭ موشۇنداق ئېچىنىشلىق ساۋاقلىرىنى يەكۈنلەپ چىقىشى ئۈچۈن تولەيدىغان بەدىلى ئازمۇ؟!

«دۇنيا ئەدەبىياتى».
ژۇرنىلىدىن ئېلىندى.

ئويىنغىن دىلبەر، ئەجەپ شوخ، سويگەن جانانىم ئۇسسۇل،
ئويىنساڭ، جىسمىم ئارا پەيدا كۈچ-دەرمانىم ئۇسسۇل.
كوزلىرىڭ ھەم قاشلىرىڭ ئويناپتۇ بىللە چاچلىرىڭ،
ئويىنغىن دىل قاندۇرۇپ، قالمىسۇن ئارمانىم ئۇسسۇل.

ئىزگۈ ئىنسانىي پەزىلەتلىرى بىلەن جامائەتچىلىك ئىچىدە ئىناۋەتلىك، دوست-بۇرادەرلىرى ئارىسىدا قەدىردان، دىلكەش

مېجىت ئابدۇللانىڭ (ئەخمەتوۋ)

تويۇقسىز ۋاپات بولۇشى بىز دوستلىرى، مەشرەپ ئەھلى ئۈچۈن ئورنى تولماس ئېغىر جۇدالىق بولدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىمىز.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
مۇھەممەت ئىمىن
ئوبۇلقاسىموۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3619)

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993-يىل 25-دېكابىر
شەنبە
№50
(3904)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

گېزىت 1970-يىلى 1-يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئۇچۇر ئۇچقۇنلىرى

جەنۇبىي كورېيە تىنچ ئوكيا-نىنىڭ يادرولۇق چىقىندىلار بىلەن بۇلغىنىش دەرىجىسىنى تەتقىق قىلماقچى.

مەملىكەت ھوكۇمىتى شۇ مۇنا-سىۋەت بىلەن يەتتە ئادەمدىن تەر-كىب تاپقان ئىجادىي گرۇپپا تۈز-گەن. بۇ گرۇپپا ۋلادىۋوستوككا كېلىپ، روسسىيە ۋە ياپونىيە ئا-لىملىرى بىلەن بىللە ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

* * *

كولۇمبىيە بىلەن پانامىنىڭ زە-ھەرلىك چېكىملىككە قارشى بىرلە-شكەن كۈرىشى ئوتتۇ-قلۇق ئاياقلاشتى.

پانامىنىڭ دارىيېن چېگارا ئولكى-سىدىن 200 گېكتارلىق كوكا زەھەر-لىك چېكىملىك گىيالىرىنىڭ مەيدا-نى تېپىلدى. ئۇنى يوق قىلىش مەجبۇرىيىتىنى كولۇمبىيەلىك مۇ-تەخەسسىسلەر ئۆزىنىڭ ئالدى.

* * *

ئىراقنىڭ جەنۇبىدا باغدادنىڭ خە-مىيەلىك قۇراللارنى ئىشلەتكەنلىكىگە ئائىت مەلۇماتلار ئېنىقلانمىدى.

ئىراقنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك قىرغىن قۇراللىرىنى يوقىتىش ھەققىدىكى ب م ت نىڭ مەخسۇس كومىسسىيەسىنىڭ خەۋىرىدە موشۇنداق خۇلاسە بار.

* * *

2034-يىلغا قەدەر ئامېرىكىنىڭ تەۋەسىدە ھېچ قانداق خىمىيەلىك قۇراللار قالماسلىقى لازىم.

بۇ ئاقش نىڭ ئۆز بىخەتەرلىكىنى تەمىنلەشنىڭ ۋە باشقا مەملىكەتلەر بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرىنى كونگرېسقا يوللىغان مەكتۇپىدە بۇ مۇستەھكەملەشنىڭ بىردىن-بىر ئاقىلا نە يولى. بىلل كلىنتون ئۆز دولىتىنىڭ قارارىنى بىر ئېغىزدىن قوللاپ-قۇۋۋە-تلەشنى ئىلتىماس قىلغان.

* * *

خىتاي ئالىملىرى مەملىكەتنىڭ ئون يىلدىن ئوشۇق تىنچ ۋاقىتتىن كېيىن «يەر قاتلىمى قوزۇنى»غا دۇچ كە-لگەنلىكىنى تەكىتلەشتى.

كېيىنكى يىلنىڭ ئۆزىدىلا مەملىكە تنىڭ 30دىن ئارتۇق رايونىدا يەرتەۋ-رەش سادىر بولغان. ئۇلارنىڭ كۈ-چلىكى 5 بالدىن يۇقۇرى بولغان.

* * *

شىمالىي كورېيە ئۆزىنىڭ يادرو-لۇق نىشانلىرىغا بىر قاتار تەپتىش ئېلىپ بارسا، جەنۇبىي كورېيە ھەر يىلى ئاقش بىلەن بىللە ئوتكۈزۈدىغان «تىم سپىرىت» ھەربىي مەشقلىرىدىن باش تارتىدۇ.

جەنۇبىي كورېيەنىڭ بىر قاتار مىنىسترلىرى ئۆز كېڭەشلىرىدە موشۇ قارارغا كېلىشكەن. شىمالىي كورېيە-نىڭ جاۋابى ھازىرچە نامەلۇم.

ھورمەت ئىگىسى

مەن ئاۋۇت ئاكا بىلەن چۇ شەھى-رىگە بېرىپ ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇنىڭ يۇرت ئىچىدىكى ھورمىتى مېنى ئالا-ھىدە قىزىقتۇردى. ئاۋۇت ئاكا كەر-مىۋۇ بىلەن ئۇنىڭ ئويىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق.

ئاۋۇت ئاكا 1962-يىلى غۇلجا شەھىرىدىن سابىق كېڭەش ئېلىگە كو-چۇپ چىققان ئېدى. ئەينە شۇ ۋاقىت-تىن باشلاپ چۇ شەھىرىنىڭ ئەتراپىد-ىكى كولخوز-سوۋخوزلاردا ئىش-لەپ ھورمەتلىك پېنسىيەگە چىقتى. ئۇ ھازىر 76 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، ئىمەن، مە-ھەللە ئىچىدىكى جامائەتچىلىك ئىش-لىرىدىن قول ئۈزگىنى يوق.

— يۇرتىمىزدا ئاۋۇت ئاكىغا ئوخ-

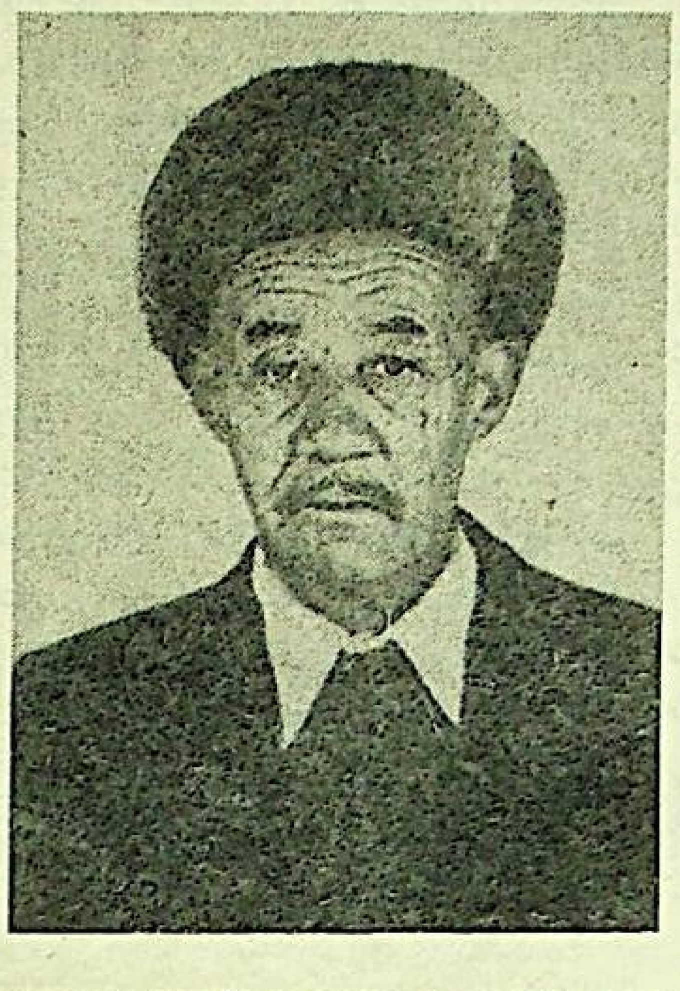

شاش يورت چوڭلىرىنىڭ بولۇشى بە-لەن پەخىرلىنىمىز، — دەيدۇ چۇ شە-ھرى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ۋىكىت بېشى مۇساجان نىيازوۋ، — ئۇ يۈن-تىمىزدا بولۇۋاتقان توي-توكۈن، نە زىر-چىراق ۋە باشقىمۇ ئىشلارغا ئاكتىۋ قاتنىشىپ، ئۆزىنىلا ھاياتىكى مول تەجرىبىسىنى ياشلارغا ئۆگەتمە-كتە. ياشلارنىڭ ئىنساپلىق، ۋىژدانلىق دىيانەتلىك بولۇشىغا ئۆزىنىڭ نەسىھە تلىرىنى قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئاۋۇت ئاكا بىلەن چۇ شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار يا-شايدىغان مەھەللىلەرنى مۇشتىرى تو پلاش باھانىسى بىلەن ئۈگەل ئارىلاپ چىقتۇق. ئۇ ياشناپ قالغىنىغا قارىماي مۇشتىرى توپلاش ئىشىدا كوپ يار-دەم بەردى.

— مانا، ئۇرمۇشىمىزنى كورۈۋا-تىسىز، ئۇكام، — دەپ ھەشەمەتلىك قورا-جايىنى كورسىتىپ، سوزىنى دا-ۋاملاشتۇردى ئۇ — ھېچ نەرسىدىن خىجالىتىمىز يوق. جاپا تارتقان نە-مىز، ھالاۋىتىنى كورۈۋاتىمىز. يۇر-تتىكى ماڭا كورسىتىلىۋاتقان ھورمە-تنى ئۆزەمنىڭ بەختى دەپ ھېساپلا-يمەن، شۇنداقتىمۇ ئالاھىدە بىر نەر-سە يېتىشمىگەندەك ھېس قىلىمەن. ئۇ بولسىمۇ تۇغۇلۇپ ئوسكەن يېرىمىز. ئەندى قېرىغاندا بولسىمۇ ۋەتەنىنىڭ مۇستەقىللىكىنى كورۇپ ئولۇپ كە-تسەم ئارمىنىم يوق ئېدى. شۇ كۈنلەر-گە يېتىمىزمېكىن،ئاك؟

ئا.كەرىموۋ بۇ كۈنلەردە ئائىلىسى بىلەن چۇ شەھرى نوۋوستروىكا يېز-سىدا كوپ يىللىق جاپالىق ئەمگىك-نىڭ بەدىلىگە ھورمەتلىك دەم ئېلىشتا خاتىرجەم ياشىماقتا.

ت. بېيشانوۋ،
جامبۇل ۋىلايىتى، چۇ شەھرى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرى

پۇخرالارنىڭ سەپىرىگە بېغىش-لاندى

قازاقستان تاشقى ئىشلار مىنى-سترىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى قاسىمجومارت توقايېۋ خىتايلىق ھەمكەسىپلىرىنى قوبۇل قىلدى.

خوشنا مەملىكەت دېلېگاتسىيە-سىنى تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى كونسۇللۇق باشقارمىسى باشلىغى-نىڭ مۇئاۋىنى دەي جەنىش باشلاپ كەلدى. ئۇچرىشىشتا ئىككى دول-ەت پۇخرالىرىنىڭ ئوز ئارا زىيا-رەت-سەپەرلىرىنىڭ تەرتىباتى يە نە بىر قېتىم پۇختىلىق بىلەن قا-راپ چىقىلدى.

يېلسىنگە — ئالاھىدە سالام

روسسىيە لىبېرال — دېموكرا-تىيەلىك پارتىيەسىنىڭ باشلىغى ۋ. ژىرىنوۋسكىي «دېيلى شتار» گېز-ىتىغا سوھبەت بەرگەن.

لدپ رەھبىرى ئۇنىڭدا «يېل-سىنگە ئوشبۇ گېزىت ئارقىلىق مې نى باش مىنىستر قىلىپ تەيىنلە دەپ سالام ئېيتىمەن» دېگەن. مابا دا، ئۇنىڭ ئۆزى ھوكۇمەتنى با-شقۇرۇپ قالغىدەك بولسا، ژىر-ىنوۋسكىي روسسىيەلى ياڭلىۋاش-تىن ئۇلۇغ ئىمپېرىيەگە ئايلاندۇر-ۇشنى ئويچۇق مەلۇم قىلغان.

قارار قوبۇل قىلدى.

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكى-لاتى دۇنيادا باللار ھوقوقىنى ھىمايە قىلىش توغرىلىق قارار قو-بۇل قىلدى.

ھوججەت باللار تەغدىرىگە كا پالەت بېرىشنى نەزەردە تۇتىدۇ. ئۇنىڭدا باللارنى سېتىشقا ۋە زىناخورلۇققا جەلىپ قىلىشقا نىس-بەتەن تەشۋىشلىنىش بىلدۈرۈلگەن.

گرۇزىيەدىكى تەقپىلەشلەر

سابىق پرېزىدېنت زۇياد گامسا خۇردىيا تەرەپدارلىرىنى قولغا ئېلى-ش ئىشى گرۇزىيەدە ئەۋجىگە چىققان. ئەينە شۇنداق پائال «تەرەپدارلار»دىن بىر گرۇپپىسى مەملىكەتنىڭ غەربىدىكى چخورو-تسكۇس ناھىيەسىدە قولغا ئېلىن-غان. شۇنىڭ بىلەن بىللە تبىلىسى «لى-ئېس-پرېرسس» ئاگېنتلى-قىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، جۇمھۇر-يەت ھوقۇق قوغداش ئورگانلىر-ىغا يېقىندا ھوكۇمەت قوشۇنلىر-ىغا قارشى قاللىق ئۇرۇشلارغا پا-ئال قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك قولغا ئېلىش تا-پشۇرۇلغان.

تاجىكستان چېگارىسىدا

چېگارا بويىدىكى تاغلىق بەدە-خشان ئاۋتونوم ئوبلۇسىنىڭ مە-مۇرىي مەركىزى خوروگى شەھىر-ىدە نامەلۇم شەخسلەر تەرىپىدىن روسسىيە ئارمىيەسىنىڭ سېرژانتى ئولتۇرۇلگەن. ئى-ت-ئار — تاس-س مۇخبىرلىرىنىڭ خەۋەرلىشىچە، مەشىق مەيدانىنىڭ سىرتىدا گۇما-نلىق ئاۋازلارنىڭ ئۈچ ئېلىشى بە-لەن ئۇنى ئوز كوزى بىلەن كور-گۇسى كەلگەن سېرژانت ئامدىن بېشىنى چىقىرىشى بىلەن تەڭلا ئاۋتوماتتىن ئوققا تۇتۇلغان.

پارلامېنتتىكى زىددىيەتلىك ئور-ۇنلار

تەخمىنىي مەلۇماتلارغا قارىغا-ندا، روسسىيە دولەت دۇمىسىنىڭ تۆۋەن پالاتىسىدىكى ئورۇنلار تو-ۋەندىكىچە تەخسىملەنمەكچى؛

لىبېرال — دېموكراتىك پارتىيە — 66 دېپۇتات؛

روسسىيە فېدېراتسىيەسى كو-مپارتىيەسى — 62 دېپۇتات؛

روسسىيە ئاگرار پارتىيەسى — 49 دېپۇتات؛

روسسىيە بىرلىكى ئۇيغۇنلا-شتۇرۇش پارتىيەسى — 29 دېپۇ تات؛

«ياۋلىنسكىي — بولدىرېۋ — لۇكىن» بلوگى — 28 دېپۇتات؛

«روسسىيە ئاياللىرى» سىيا-سىي ھەرىكىتى — 25 دېپۇتات؛

روسسىيە دېموكراتىك پارتىيە سى — 17 دېپۇتات.

يەر تەۋرەش ئاپىتى

«شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ خەۋەر قى-لىشىچە، موشۇ يىلى 1-دېكابىر كۈنى ئەتىگەن- بېجىن ۋاقتى بىلەن- سا-ئات 4 تىن 37 مىنۇت ئوتكەندە شىن جاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم دايونى قى-زىلسۇ قىرغىز ئاۋتونوم ئوبلۇسى دا ئىرسىدىكى ئاقتۇ ناھىيەسىنىڭ قا-را كېچىك يېزىسى، ئوبلۇس نەسىل-لىك قوي فېرمىسى، ئۇلۇغچات ناھى-يەسى قاتارلىق جايلاردا 6 باللىق يەر تەۋرىگەن.

ۋۇقۇرىدا نامى قەيت قىلىنغان جايلاردىكى 1587 ئائىلىلىك دېھقان -چارۋىچىلارنىڭ مال-مۈلكى، ئوي-بىساتى زور زىيانغا ئۇچرىغان. بۇ-نىڭ ئىچىدە 1117 ئائىلە ئېغىر، 405 ئائىلە ئالاھىدە ئېغىر ئاپەت كور-گەن. ئورۇلۇپ چۈشكەن ئوي 1000 ئېغىزدىن ئارتۇق بولۇپ، 20گە يې-قىن كىشى يارىلانغان. ئاپەت كەلتۈ-رۈپ چىقارغان ئومۇمىي زىيان 8مىل-لىون 752 مىڭ يۈەنگە يەتكەن.

* * *

«يېڭى ھايات» گېزىتى تەھرىراتى ئىلاۋىسى: گېزىتىنىڭ يېزىشىچە، تە-بىسى ئاپەت تۈپەيلى زىيان تارتقان ئائىلىلەرگە ئوبلۇس مەمۇرىيىتى تە رىپىدىن ئاجرىتىلغان ياردەم پۇلى ئاراللا 130 مىڭ يۈەن. شۇنچە ئوي خانىۋەيران بولغان يەردە كىشى ئولۇمىنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئە-مەس، ئەلۋەتتە.

تەھرىراتىمىز يەر تەۋرەشتىن زى-يان-زەخمەت چەككەنلەرگە چوڭقۇر ھەمدەردلىك ئىزھار قىلىدۇ.

«ئويغانغان زېمىن» رومانىنىڭ 2-قىسمى نەشرگە بېرىلدى.

ئاتاقلىق ئالىم، يازغۇچى ئابدۇرې-ھىم ئوتكۈر قەلىمىگە مەنسۇپ «ئويغانغان زېمىن» ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ 2-قىسمى يېقىندا رەسمىي نەشرگە بېرىلدى.

«ئىبلىس ھەرىكەتتە»، «پاجىئە موشۇ يەردىن باشلاندى»، «بالا سەر كەردە ئۇرپالدا»، «80 قويغا بىر مىلتىق»، «قانغا بويالغان دىيار» قا تارلىق 25 بابتىن تەركىپ تاپقان بۇ ئەسەردە شىنجاڭدا يۈز بەرگەن 30-44-يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتىكى تارىخىي ۋاقەلەر ئەكس ئەتتۈ-رۈلگەن. ئەشۇ تارىخىي شارائىتتىكى ئەركىنلىك، ئازاتلىق ئۈچۈن جەڭگە ئاتلانغان شىنجاڭ خەلقىنىڭ خوجىن-ياز ھاجى باشچىلىقىدا ماجۇڭيىن، شىڭ شىسەي قاتارلىق مىللەتارىستلار-غا قارشى ئېلىپ بارغان باتۇرانە كۈ-رەشلىرى، مۇرەككەپ سىياسىي ۋاقە-لەر تەسۋىرلەنگەن.

مۇنەۋۋەر تۇردى.

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»نىڭ 6-دېكابىر سانىدىن.

ئىتتىپاقنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى ئۈچۈن

قەھرىمان غوجامبەردى،

زىبىبۇللا ھاجىم.

مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت.

هۆرمەتلىك گېزىتخان!

سىز، ئەزىزلەرگە ياخشى مەلۇمكى، ئەمەلدىكى ژىلنىڭ 18-دېكابر كۈنى ئالمۇتىدا ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ 2-قۇرۇلتايى بولۇپ ئۆتتى. ئىتتىپاقنىڭ ئۆتكەن ۋاقىت ئىچىدىكى ئىش-پائالىيەتلىرى توغرىسىدا ئۇنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردى ھېساۋات بىلەن (بۇ دوكلاتنى سىز گېزىتىمىزنىڭ 48-سانىدىن ئوقۇغانسىز) سۆزگە چىقتى.

قۇرۇلتاي ئېچىلىش ئالدىدىن ئالمۇتا شەھىرىدىكى جامە مەسچىتىنىڭ ئىمامى زىبىبۇللا ھاجىم جاناپلىرى قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، ۋەتەن ھەم مىللەت ئىستىقلالىيىتى يولىدا قۇربان بولغانلارنىڭ خاتىرىسىگە ۋە ئىتتىپاقنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىغا ئاللانىڭ رەھمىتى ھەم نۇسرىتى يېغىشىنى تىلىدى.

سىز تۆۋەندە جەمىيەت ۋە تەشكىلاتلار رەھبەرلىرىنىڭ، پېشقەدەم ئەدىپ-شائىرلىرىمىز ھەم جامائەتچىلىك ۋەكىللىرىنىڭ قۇرۇلتاي مۇنبىرىدىن سۆزلىگەن سۆزلىرىدىن ئەمۇنىلەر ئوقۇيسىز.

زىيا سەمەدىي - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق يازغۇچىسى:

— ئەزىز قېرىنداشلار، بۈگۈن بىز ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ئەجايىپ مەجلىستە ئولتۇرۇپتىمىز. مەن ئويلايمەنكى، ۋەتىنىنى، مىللىتىنى سۆيگەن ئىزگۇ ھىسسىياتى بار ھەربىر ئادەم بۈگۈنكى قۇرۇلتاينىڭ ئەھمىيىتىگە چوڭقۇر چۈشىنىپ، ياخشى تىلەكلىرى بىلەن كەلدى، ئەلۋەتتە.

...ئەندى ئىتتىپاقنى تېخى تۈنۈگۈنلا قۇرۇپ، بۈگۈن ئۇنىڭغا كەلمەس، بەزىدە ئادەم ئېقىلىغا سىغمايدىغان تەلەپلەرنى قويۇشىمىز توغرا ئەمەس، — دەپ ئىتتىپاق پرېزىدېنتى ۋە ئۇنىڭ ئاپپاراتىنىڭ ئارتۇقچىلىق ھەم كامچىلىقلىرى توغرىسىدا قىسقىچە توختالغان پېشقەدەم ئەدىپ:

— بىز تا باشتىلا ئۆز تەشكىلاتىمىزنى «ئىتتىپاق» دەپ ئاتىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىزگە بىرلىك ۋە ئىتتىپاقلىق ھەممىدىنمۇ ئەلا، — دەپ ئالاھىدە تەكىتلىدى.

رابىك ئىسمائىلوۋ - قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ رەئىسى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئەزىز قېرىنداشلار، چەت ئەلدىن ۋە باشقا جۇمھۇرىيەتلەردىن كەلگەن مېھمانلار!

ناھايىتىمۇ ياخشى سۆزلەر بولۇۋاتىدۇ، بۇ سۆزلەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى-ھەممىمىزگە لازىم، ھەممىمىزگە كېرەك، پەقەت بىرلا نەرسە-ئىتتىپاق بولۇش، بىر يەردىن قول، بىر ياقىدىن باش چىقىرىش. ئۇنداق بولغىنى، زامان ئۆزگىرىپ، ھەر بىر جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىق ئالسىمۇ، ھازىر ئەشۇ مۇستەقىللىق ئالغان دۆلەتلەر ئۆز تىرىكچىلىكى بىلەن، ئۆز مىللىتى بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتىدۇ. بىزگە ئوخشاش ئاز سانلىق-ۋەتەندىن ژىراقتا ياشىغۇچى خەلقلەر ئۈچۈن تەغدىرىمىز، كېلەچىكىمىز، ئىشىمىز، تىرىكچىلىكىمىز، ھەتتا ئۆزىمىزگە باغلىق بولۇۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىمىزنىڭ تەكرار-تەكرار دەيدىغىنىمىز يەنىلا ئىتتىپاق بولۇشتۇر.

ناتىق ئۆز سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ تۇنجى تەسىسچىلىرى قازاقستان، ئۆزبەكىستان ۋە قىرغىزىستان ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى بولغانلىقىنى، لېكىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ سۇسلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، با مەسلىھەت ئىش ئېلىپ بېرىش ئاز بولۇۋاتقانلىقى ئوخشاش بىر قانچە كامچىلىقلار ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتتى.

—ئويلايمەنكى، ئىتتىپاقنىڭ ئەڭ زور تايانچىسى ئەشۇ ئۈچ جۇمھۇرىيەتتىكى، تاجىكىستان ۋە باشقا يەرلەردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرى ھەم جەمىيەتلىرى بولۇشى كېرەك،— دېدى ناتىق ئالاھىدە قەيت قىلىپ.

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ 2-قۇرۇلتايىغا رىياسەتلىك قىلغۇچى قازاقستان مىللىي ئاكادېمىيەسى ھوزۇرىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى كاممۇنار تالىپوۋ سۆز نۆۋىتىنى قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ دېپۇتاتى، مەزكۇر جۇمھۇرىيەتتىكى ئۇيغۇر جەمىيىتىنىڭ رەئىسى نۇرمەھەممەت كەنجىيېۋكە بەردى.

نۇرمۇھەممەت كەنجىيېۋ:

مانا، ئىتتىپاقىمىزنىڭ قۇرۇلغانلىقىمۇ ئىككى ژىل بولدى. ئەمىنمەنكى، بىز بۇ يەرگە ئۆز مىللىتىمىزنىڭ، خەلقىمىزنىڭ ھەم ۋەتىنىمىزنىڭ مۇئەممالىرىنى، ئۇنىڭ ئۇمۇمىي مەنپىيەتلىرى نېمىدە؟ ئۇنى قانداق ھەل قىلىمىز؟ قانداق ئۇسۇل-چارە، يوللار بىلەن ئۇلارنى يېشىش مۇمكىن؟- دېگەن ئىزگۇ نىيەتلەر بىلەن كەلدۇق. دەرھەقىقەت، موشۇ يەردە ئولتۇرغان ھەر بىرىمىزنىڭ، ھەر بىر مىللەت پەرزەنتىنىڭ شەرەپلىك بۇرچى-خەلققە خىزمەت قىلىش، جانپىدا قىلىش، ئەلۋەتتە.

ھازىر قىرغىزىستاندا بىر قانچە تەشكىلاتلار مەۋجۇت، جۈملىدىن مەدەنىيەت جەمىيىتى، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىقى تەشكىلاتى، يادرو قۇرالىغا قارشى لوپنۇر ھەرىكىتى، قىرغىزىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ھوزۇرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى كېڭىشى، ئاقساقاللار كېڭىشى ۋە ئاياللار كېڭىشى. موشۇ ئالتە تەشكىلات خەلقىمىزگە ئائىد مەسىلىلەرنى بىرلىكتە، با مەسلىھەت ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشىنى قۇردۇق...

قىرغىزىستاندىكى ئىتتىپاق جەمىيىتىنىڭ ئىككى ژىللىق ئىش-پائالىيەتلىرى ئۈستىدە بەتەپسىل توختىلىپ ئۆتكەن ناتىق چەت ئەللەردە خەلقىمىزنىڭ تەغدىرىگە تەئەللۇق بولۇپ ئۆتكەن چارە-تەدبىرلەر ئۈستىدە توختىلىپ، جۈملىدىن شۇنداق دېدى:

— موشۇ ژىلى 20-21-نويابىر كۈنلىرى گېرمانىيەدە شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ، تىبەتلىكلەرنىڭ، ئىچكى موڭغۇلىيەلىكلەرنىڭ بىرلەشكەن، ئورتاق-ئۇيغۇنلىشىش كومىتېتىنىڭ نۆۋەتتىكى 4-ژىغىنى ئېچىلدى. بۇ ئەنجۇمەنگە قاتنىشىش پۇرسىتىگە مەنمۇ مۇيەسسەر بولدۇم. تۈركىيەدىن سۇلتان مەھمۇت قەشقەرىي، شەرقىي تۈركىستان كوچمەنلەر جەمىيىتىنىڭ ئورۇنباسار رەئىسى نۇرمۇھەممەت ئۇيغۇر ئوغلى، شۋېتسارىيە، گوللاندىيە ۋە باشقا ياۋروپا مەملىكەتلىرىدىكى ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشتى. تىبەت تەرەپتىن ئالتە كىشىدىن تەركىپ تاپقان ۋەكىللەر ئۆمىكى، ئىچكى موڭغۇلىيەگە ۋاكالىتەن ئىككى ئادەم ئىشتىراك قىلدى...

ياۋروپادىكى مەزكۇر ئۇچرىشىش ھەققىدە بەتەپسىل توختالغان ناتىق ئۇ يەردە ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشىنىڭ قۇرۇلغانلىقى، ئۇنىڭغا ئۈچ مىللەتتىن ئوچتىن رەھبىرى ئورگان سايلانغانلىقىنى- شەرقىي تۈركىستانلىقلاردىن ئەركىن ئالپتېكىن، سۇلتان مەھمۇت قەشقەرىي ۋە نۇرمۇھەممەت كەنجىيېۋ ئۆزى، تىبەتتىن ئۈچ، ئىچكى موڭغۇلىيەدىن ئۈچ كىشى سايلانغانلىقىنى تەكىتلەپ ئۆتتى. بۇ ئورگاننىڭ يېنىدا يەنە سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى تۈزۈلۈپ، ئۇنىڭ رەھبەرلىكىگە ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن سايلانغانلىقىنى قەيت قىلدى.

سۈرەتتە: قۇرۇلتاي زالىدىن كۆرۈنۈش.
پ. ئەخمەتوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

—رىياسەت ھەيئىتىگە سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدىن ھۇسەيىن قارى ھاجىم، ئابدۇل ئىمىنجان-تۈركىيە، زىيا سەمەدىي-ئوتتۇرا ئاسىيا، ھاشىر ۋاھىدىي، يۈسۈپبەگ مۇخلىسىي-قازاقستان، سېيىتجان سېيىتشېۋ-ئۆزبەكىستان، مۇزەپپەر قۇربان-قىرغىزىستان، ئەخمەت ئىگەمبەردى-ئاۋستىرالىيە، غۇلامىددىن پاختا-ئامېرىكا، ئابدۇقادىر ئەھمەت-سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، زەنجى ئالتاي-گېرمانىيە سايلاندى. سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە دالاي لامىنىڭ ئاكىسى پروفېسسور نوردو تەيىنلەندى.

— بۇ ئىككى ئورگاننىڭ با مەسلىھەت ئىجرائىيە كومىتېتىغا پرېزىدېنت بولۇپ ئەركىن ئالپتېكىن، ۋىتسې-پرېزىدېنتلىقىقا تىبەت ۋەكىلى، مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت باش كاتىپلىقىقا، مۇئاۋىنلىقىقا ئەنۋەرجان ۋە باشقىلار سايلاندى. ھەيئەت ئەزالىرى بولۇپ، رىزا بېكىن، قەھرىمان غوجامبەردى، ئۆمەر قانات، كامىل ئاببىاس ھەم باشقىلار سايلاندى.

ژىغىن ئاخىرىدا دېكلاراتسىيە قوبۇل قىلىنغانلىقىنى خەۋەر قىلغان ناتىق، ژىغىننىڭ ئۇتۇقلۇق ئۆتكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

يولداش ئازاماتوۋ- جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى:

... بىزنىڭ قۇرۇلتايىمىزدا ئورغۇن ئەرسىلەرنى يېشىشىمىز كېرەك ئىدى، بىراق ئورغۇنلىغان بۇرادەرلەر سۆزلىدى-يۇ، ئامما ھېچ كىم بىر نەرسە توغرىلىق ئېيتمىدى. بىز ئىتتىپاقىمىزنىڭ ئىككى ژىل جەريانىدا ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىشلىرىغا باھا بېرىشىمىز كېرەك، ئەلۋەتتە. چۈنكى بۇ ئادەتتىكى ژىغىن ئەمەس، چوڭ ئەنجۇمەن، قۇرۇلتاي. مەن ئويلايمەنكى، ئىتتىپاقنىڭ ئىككى ژىللىق ئىش-پائالىيىتىگە قانائەتلىنەرلىك دەپ باھا بېرىلسە، ئاشۇرۇپ ئېيتقانلىق بولمايدۇ.

قىسقىچە خۇلاسلاپ ئېيتىدىغان بولساق، موشۇ ئىككى ژىل ئىچىدە ئورغۇنلىغان ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. بۇ توغرىدا دوكلاتچىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈپ كەتتى. مەن تۆۋەندىكى بىر-ئىككى ئەرسىنى ئاتاپ ئۆتمەكچىمەن. ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان ۋەتىنىدە ئەمەس، بەلكى ياركەنت شەھىرىدە شائىر بىلال ئازىم ھەيكىلىنىڭ ئورنىتىلىشى، چېلەك ناھىيەسىدە غېنى باتۇر تەۋەللۇدىنىڭ تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلۈشى، شائىر ئىليا بەختىيانىڭ تۇغۇلغان كۈنىنىڭ نىشانلىنىشى-بۇلارنىڭ ھەممىسى قەھرىمان باشلىق ئىتتىپاقنىڭ، رابىك ئاكا باشچىلىقىدىكى جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ، ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ئىشى دەپ بىلىشىمىز كېرەك.

ئەندى، ئۇيغۇرلارنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالىغا كېلىدىغان بولساق، قازاقستاندا خېلىلا ئىشلار قىلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭ كۆپچىلىكى، ئەلۋەتتە، ھوكۈمىتىمىزگە باغلىق ئىشلار. بىز ئۇيغۇر زىيالىيلىرى با مەسلىھەت ئىككى قېتىم جۇمھۇرىيەت باش مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى قوۋانىش سۇلتانوۋقا كىرىپ، ئورغۇنلىغان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ چىقتۇق. جۈملىدىن كادرلار مەسىلىسى، ئوقۇش- مەسىلىلىرى، چەت ئەللەرگە بالىلارنى ئەۋەتىش ۋە ھاكازىلار. يەنە بىر نەرسىنى ئالاھىدە ئېيتىپ ئۆتمەكچىمەن، ئۇ بولسىمۇ بىز، پېشقەدەم زىيالىيلىرىمىزدىن قۇددۇس ئاكام، زىياكام، ئەخمەتجان ھاشىروۋ، تۇرغان توختەموۋ، كاممۇنار تالىپوۋ، مۇرات ئەخمەدىي ۋە مەن پرېزىدېنتىمىز نۇرسۇلتان نازاربايېۋقا خەت يازدۇق. بۇ مەكتۇپنى قۇددۇس ئاكام تاپشۇرۇپ بەردى. شۇ ئاساسىدا خېلە ئىشلار ئەمەلگە ئېشىۋاتىدۇ.

بىز، ئادەتتە، ئۇيغۇرلاردىن ئالىي مەمۇرىي ئورۇنلاردا كادرلار يوق دەيمىز. بار، ھەقىقەتەنمۇ ئاز. لېكىن بۇنداق بىر نەزەر سېلىپ قارىساق، بىزنىڭ پرېزىدېنتىمىز ئاپپاراتىدا تاشقى مۇناسىۋەتلەر بولۇمىنىڭ باشلىقى ئورۇنباسارى ئۇيغۇر ژىگىتى، ئالمۇتا ۋىلايەتلىك مەمۇرىيىتىنىڭ سېكتور باشلىقى رېيىمجان موشۇ زالدا ئولتىرىدۇ. تالدىقورغان ۋىلايىتى مەمۇرىيىتىنىڭ سېكتور باشلىقى تۇربېيېتوۋا موشۇ يەردە. مەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، سۆۋتا گايىتوۋانى رىياسەت ھەيئىتىگە كىرگۈزۈشنى تەكلىپ قىلىمەن.

شۇنداقلا قۇرۇلتاي مۇنبىرىدىن سابىق شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتىنىڭ باش كاتىبى ئابدۇرۇپ مەخسۇم جاناپلىرى، ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسۇن بېيشانوۋ، ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى لېۋەم يۈسۈپوۋ، تۈركىيەدىن كەلگەن ۋەكىل مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت جاناپلىرى، ئۇيغۇر ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى شاماخۇن ئورۇموۋ، تالدىقورغان ۋىلايەتلىك ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى گۈلشا تەگىربېرگېنوۋا ۋە باشقا ۋەكىللەر، مېھمانلار سۆز قىلدى.

قۇرۇلتاي ئىشىغا ئالمۇتا شەھەرلىك ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى بولات ئورغازىيېۋ، تالدىقورغان ۋىلايىتى پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ئەدىل شايىق ئىبرايىمولدايېۋ، ئالمۇتا ۋىلايەتلىك مەمۇرىيىتىنىڭ سېكتور باشلىقى رېھىمجان توخنىيازوۋ ۋە باشقا رەسمىي شەخسلەر قاتناشتى.

ئالماسبەگ.

قۇرئان ھېكايىلىرى

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

بالىلىرى:

— دادا سىزگە ئاللا تائالا پەيغەمبەرلىكنى ئاتا قىلغان. شۇڭلاشقا سىزدە تەغدىرنىڭ ھەر قانداق قىسمەتلىرىگە ئۇزۇش سالاھىيىتى بولۇش كېرەكقۇ. سالامەتلىگىڭىزنى ئايسىڭىز بولمامدۇ. ئۆزىڭىزگە تەسەللى بەرمەي قۇرۇق سۆيەككە ئايلىنىپ قالدىڭىز. ئۆزىڭىزنى ئۇتماي، ئاھ ئۇرۇپ ۋۇرىۋەرسىڭىز، ئاقىۋەتتە پۇتۇلەي ھالەكەتلىككە ئۇچرىشىشىڭىز مۇمكىنغۇ، — دەپ بالىلىرى ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشكە باشلىدى.

— سىلەرنىڭ بۇ سۆزلىرىڭلار مېنىڭ ئىچىمدىكى كۆيۈك ئوتۇمنى چۇخچىلاپ، يەنىمۇ كۈچلىگىرەك ياندۇرغىنى بولمىسا، مېنى ھېچ قانچە خاتىرجەملەندۈرەلمەيدۇ، — دېدى ياقۇپ ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى رەت قىلىپ، — شۇنىڭغا ئىشەنچىم كامىلكى، ئىبىن ئەمىننىڭ بېشىغا ھەر خىل كۈلپەتلەر چۈشكەن تەغدىرىمۇ ئۇ يەر بېتىدە تىرىك، لېكىن دەل موشۇ دەقىقىلەردە ئۇنىڭ بېشىغا نېمە كۈلپەتلەر چۈشۈۋاتقانلىقى نامەلۇم. سىلەرنىڭ ئۇ توغرىلىق خەۋىرىڭلار بار. شۇڭلاشقا مېنى ئۆزىنىڭ رىسقىسى بىلەن بۇ دۇنيادا ياشىسۇن دېسەڭلار ئىبىن ئەمىننى، يۇسۇفنى دۇنيانىڭ قايسى بۇلۇڭىدىن بولمىسۇن تېپىپ بېرىڭلار.

راست، يۇسۇفنىڭ تەغدىرىنىڭ نېمە بولۇپ كەتكەنلىگى ئۇلارغا بەلگۈسىز. ئۇ تىرىك قالغان تەغدىرىمۇ تېپىش ناھايىتى مۇشكۇل. ھالبۇكى ئىبىن ئەمىن توغرىلىق ئۇلار ئېنىق مەلۇماتقا ئىگە. شۇڭلاشقا مىسىر ۋەزىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، تىز پۈكۈپ يالۋۇرۇش بىلەن بولسىمۇ ئۇنى ئاتىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىشلىرى كېرەك. شۇڭلاشقا ئۇلار ئاتىسىنىڭ زارى بىلەن يەنە مىسىر ئېلىگە سەپەرگە ئاتلاندى.

ئۇلار يەنە ئايلاپ دالا، ئىدىر، تاغلارنى بېسىپ ئۆتۈپ، مىسىر پادىشالىقىغا كەلدى، ۋەزىرنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئۇنىڭغا ئاتىسىنىڭ دەرت-مۇڭىنى ئېيتىپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى.

— مۇھتەرەم ۋەزىر جاناپلىرى، — دېيىشتى ئۇلار ھەممىسى بىردەك ۋەزىرنىڭ ئالدىدا تىز پۈكۈشۈپ، — سىزنىڭ بىزگە كۆرسەتكەن رەھىم-شەپقىتىڭىز، خەيرى ئېھسانىڭىزغا ئاللانىڭ ئالدىدا مىننەتدارلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز. لېكىن ئوتكەنكى قېتىمدا ئىنىمىزنى بىزدىن ئايرىپ ئېلىپ قالغانلىقىڭىز ئاتىمىزنى چەكسىز دەرت-ئەلەمگە مۇپتىلا قىلدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاتىمىزنىڭ مۇڭلۇق كۆز ھالىنى بېغىشلىتىپ، ئىنىمىزنى بوشۇ قوپ بېرىشىڭىزنى ئۆتۈنۈپ ئىلتىماس قىلىمىز.

بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغىنىدا يۇسۇفنىڭ ئاتىسىغا بولغان مېھىر-شەپقىتى ئۇلغىيىپ، ھېجرانلىق دەردى ۋۇژدانىغا يەنىمۇ ئوتتەك تەگىشكە باشلىدى. لېكىن ئۇ بىردىنلا ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنىڭ سىرىنى ئاچقۇسى، ئاكىلىرىنىڭ قىلغان قىلمىشلىرىنى بېشىغا باسقۇسى كەلمىدى. شۇڭلاشقا ئۆزىنى باشقا شەخس قاتارىدا كۆرسىتىپ، سىلەرنىڭ مېھىر-شەپقەت ھەققىدە سۆز قىلۋاتقانلىقىڭلارنى مەن ھېيران قىلۋاتىمەن. ئۇنىڭدىن بىر نەچچە ژىللار ئىلگىرى ئىنىڭلار يۇسۇفقا قىلغان ياۋۇزلۇقلىرىڭلارنى ئۇنتۇپ قالدىڭلارمۇ؟ ئەندى قانداقلارچە ئىنىڭلارغا شۇنچە كويۇنغان بولۇپ قالدىڭلار، — دېدى ئۇ ئۆزىنى سىياپەت ساقلاپ تۇتۇپ.

ۋەزىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئۇلار ئوڭايسىزلانغان ھالدا يەر ئاستىدىن بىر-بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى. شۇندا ئۇلارنىڭ بىرى:

— سىز يۇسۇف ئەمەسمۇ؟ — دەپ ئەجەپلىنىپ سورىدى.

— ھە — ئە مەن سىلەر غارغا تاشلاپ كەتكەن ئىنىڭلار يۇسۇف بولىمەن. ئىبىن ئەمىن مېنىڭ بىر تۇققان قېرىندىشىم. مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ئاللانىڭ راپاۋىتى بىلەن سىلەرنىڭ مېنى كوزدىن يوقىتىپ ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش ئويۇڭلار ئەمەلگە ئاشماي، ساق-سالامەت قېلىپ، موشۇ مەرتىۋىگە ئېگە بولدۇم. ھازىر مەن سىلەرنى گۇناھلاپ، جازالىماقچى ئەمەسمەن، گۇناھلىرىڭلارنى ئاللا كەچۇرسۇن، مېنىڭ ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى ئاتام جۇدالىق دەردىنى كوپ ژىللاردىن بېرى تارتىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن چاققانىراق دىدارلىششقا مېنىڭ تاقىتىم تاق بولۇۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىمىز كېچىكمەي يولغا چىقايلى، — دېدى يۇسۇف چېھرىدە ھېچ قانداق قىساس ئېلىشىنىڭ بەلگۈسىنى سەزدۈرمەي.

ئۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يۇسۇفنىڭ ئاكىلىرى يەر يېرىلسا كىرىپ كەتكىدەك ئېغىر تەن قىسىنچىلىقىدا قالدى. شۇلدىمۇ ئىنىسىنىڭ ئېزگۇ نىيەت بىلەن ئىنسانىي مۇناسىۋەت قىلىۋاتقانلىقىدىن ئۆزلىرىنى بىر قەدەر يېنىك ھىس قىلىشىپ، يۇسۇفنىڭ تەكلىۋى بىلەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە يولغا ئاتلىنىشتى.

ياقۇپ ئادەتتىكىدەك ئاللاغا ئىتائەت قىلىپ، ناماز ئۈستىدە ئولتىراتتى. ناماز ئاياقلىششى بىلەن سويۈملۈك پەرزەندى يۇسۇفنىڭ سىماسى ئۇنىڭ كوز ئالدىغا كېلىپ، كوزلىرىدىن تارام-تارام ياشلىرى ئېقىپ چۈشۈشكە باشلىدى. بۇ ۋاقىتتا كارۋانمۇ بۇ يەرگە يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي ئوغلى يۇسۇفنىڭ ئاكىلىرى بىلەن كېلىۋاتقانلىقى خەۋىرىمۇ يېتىپ كەلدى. كارۋان ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختىشى بىلەن يۇسۇفنى ئاكىلىرى بىردىن ئاتىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرمەي، ئالدى بىلەن ئۆزلىرى كىرىپ ئەھۋالنى بايان قىلىشتى. شۇندا ياقۇپ ئەلەيھىسسالام، — سىلەرنىڭ ھارام نىيەتلىرىڭلار بىلەن يۇسۇفنى كوزۈڭلاردىن يوقىتىش ئۈچۈن قىلغان ياۋۇزلىقىڭلارنى باشتىلا كوڭلۈم سەزگەن. ئۇنىڭغا ئاللا يار — يولەك بولۇپ، ئاخىرى سىلەرنىڭ ئەپتى-بەشرەڭلار ماڭا ئايان بولۇۋاتىدۇ. ھېلىمۇ مەيلى، ئوز پەرزەندىم بولغانىڭلار، ئۈچۈن سىلەرنى كەچۇرەي، — دەپ چوڭ خوشاللىقى ئالدىدا ئۇلارنىڭ گۇناھىنى ساقىت قىلدى.

يۇسۇف دادىسى بىلەن ئۇزاق ۋاقىت باغرىنى باغرىغا يېقىشىپ، قۇچاقلىشىپ دىدارلاشتى.

مەدەنىيىتىمىز مەپتۇنكارى

يېقىندا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە ھەمكارلىشىش كېڭىشى ھامىلىقىدىكى زامانىۋىي ئۇيغۇر رەسساملىرىنىڭ «مىڭ ئۆي» ئىتتىپاقى تاشكەنتتە ئوتكۈزۈلگەن خەلىق ئارا «ئاسىيا ئارت» كورگەزمىسىگە قاتنىشىپ، كورگەزمىنىڭ 1-دەرىجىلىك دىپلومى ۋە ئالتۇن مېدالى بىلەن مۇكاپاتلانغان ئىدى. شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مۇخبىرىمىزنىڭ كېڭەش پرېزىدېنتى پولات تالىپوۋ بىلەن ئوتكۈزگەن سوھبىتىنى سىزگېزىتخانلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

— پولات، سىز رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە ھەمكارلىشىش كېڭىشى پائالىيەت كورسىتىۋاتقىنىغا بىر قانچە ژىللار بولۇپ قالدى، شۇ ۋاقىت ئىچىدە ئالاي ئىبرەتلىك ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كېلىۋاتىسىلەر. سوھبىتىمىزنى كېڭەشنىڭ تەشكىل قىلىنىشى ۋە ئۇنىڭ ۋەزىپىلىرىدىن باشلىساق دەيمەن؟

— مەرھەمەت، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە ھەمكارلىشىش كېڭىشى 1989-ژىلى ماي ئېيىدا سابىق كېڭەش مەدەنىيەت فوندىنىڭ ھەيئىتى يېنىدا قۇرۇلغان ئىدى. 1991-ژىلى روي بەرگەن ئاۋغۇست ۋەقەلىرىدىن كېيىن ئۇ قازاقىستان مەدەنىيەت فوندى يېنىغا يوتكەلدى. شۇندىن باشلاپ مۇستەقىل ئىشلەۋاتىمىز، ئەندى ۋەزىپىلىرىگە كەلسەك، كېڭەشنىڭ ئوز نامى دەرەك بېرىپ تۇرغىنىدەك ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە ھەمكارلىشىشتىن ئىبارەت.

— پولات، ئوزىڭىز بىلىسىز، مەدەنىيەت چۈشەنچىسىنى كەڭ مەنادا ئېلىپ قارىساق، ناھايىتى كوپ ئەرسىلەرنى، جۇملىدىن، ئەدەبىيات، سەنئەت، مەبۇئات، مائارىپ، قەدىمىي ئاسار-ئەتىقە كەبى چوڭ تارماقلارنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەگەر مەن سىزنى توغرى چۈشەنگەن بولسام، شۇ ساھالار بىلەن قانداق ھەمكارلىق قىلىۋاتىسىلەر، دېمەكچىسىزغۇ؟

— دەرۋاقە، شۇنداق.

— ئوزىڭىز بىلىسىز، ئىجان مەھسۇلى ئاددىيلا قارىغاندا مەلۇم ئىجاتكار شەخسكە مەنسۇپ، ئەندى ئۇنىڭغا كەڭرەك مەنادا ياندىشاق ھەقىقىي تالانت، ئىھتىراس بىلەن يارىتىلغان ئىجادىي ئەسەرلەر كوپچىلىك خەلىق ئامممىسىنىڭ بايلىقىدۇر. لېكىن شۇ كەبى بايلىقنىڭ بايلىق ئىكەنلىگىنى باھالاش ئۈچۈن ئۇ ئالدىۋىلەن يەنىلا شۇ خەلىق ئاممىسى بىلەن يۈز كورۈششى كېرەك. ئەكسى ھالدا ئوز باھاسىنى تاپمىغان تالانت چۈشكۈنلۈككە گىرىپتار بولىشى، ئېھتىمالدىن ژىراق ئەمەس. ھەقىقىي تالانت ئېگىلىرى بولسا، كۇندە تۇغۇلىۋەرمەيدۇ. ئەينە شۇ نۇقتەي ئەزەردىن كېلىپ چىقىپ بىز ئوز پائالىيىتىمىزنى تاشكەنتتە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان رەسساممىز لېكىم ئىبراكىموۋنىڭ شەخسىي كورگەزمىسىنى قازاقىستان دولەت سەنئەت مۇزېيىدا نامايىش قىلىشقا ھەمكارلىق كورسىتىشتىن باشلىغان ئىدۇق. بۇ ئوزىمىز ئەندىلا تەشكىل تاپقان 1989-ژىلى ئىدى. خۇددى شۇ ژىلى باكۇ شەھرىدە ئۇيغۇر ئەمەلىي ۋە تەسۋىرىي سەنئىتىنىڭ چوڭ كورگەزمىسىنى نامايىش قىلدۇق. يۇنېسكو باشقۇرغان خەلىقارا «ئۇلۇق ئىپەك يولى —دوستلۇق يولى» پروگراممىسى دائىرىسىدە ئىشتىراك قىلىشقا مۇۋاپىق بولدۇق.

ئۇنىڭدىن كېيىنكى پائالىيىتىمىزدا بولسا، ژۇقۇرىدا سىز ئەزەردە تۇتقان ساھالارنىڭ ھەممىسىگە دېگىدەك ئىمكانىيىتىمىز يار بەرگەن دەرىجىدە ياردەم كورسىتىپ كېلىۋاتىمىز. مېنىڭچە ئۇلارنى بىر-بىرلەپ ساناپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ ئويلايمەن. سەۋەۋى، پالانچىغا پۇنچىلىك ياردەم قىلدۇق، دەپ ئېيتىۋېرىش قىلغان ئىشنى مىننەت قىلغاندەك سېزىلىدۇ.

— بۇ پىكرىڭىزگە قوشۇلىمەن. ھەقىقەتەنمۇ خەلىقى ئالەم ئالدىدا مىننەت قىلىش ئۈچۈن بىرلىرىگە ياردەم، ياخشىلىق قىلىدىغان «ۋەتەنپەرۋەرلەر» نىمۇ كورۈپ كېلىۋاتىمىز. سىز شۇنداقلارنى نەزەردە تۇتۇپ، ژۇقۇرىدىكى خۇلاسىغا كەلگەن بولسىڭىز كېرەك؟

— شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بىراق مەن خەيرىلىك ئىشلار ئۈچۈن سەرىپلەنگەن مەبلەغ مىقدارىنى ئېيتىپ كېتەي. 1991-ژىلى 600 مىڭ، 1992-ژىلى 4 مىللىون، 1993-ژىلى بولسا مەدەنىيىتىمىزنىڭ تۇرلۇك تارماقلىرىغا 12 مىللىون سوم مىقدارىدا ھەمكارلىق كورسىتىلدى.

— پولات، ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق شارائىتىدا ژۇقۇرقىدەك مىللىونلارنى قايسى مەنبەلەردىن تېپىۋاتىسىلەر؟ ئەگەر سىر بولمىسا، شۇنىڭغا قىسقىچە توختىلىپ ئوتسىڭىز؟

— بازار ئىختىسادى شارائىتىدا ناخچا تېپىش، ھاللىق تۇرمۇشقا ئېرىشىش جەمىيەتلىك ياكى شەخسلىگىدىن قەتىي ئەزەر، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئادەملەرنىڭ ئىش بىلەرمەنلىگى، تەشكىلاتچىلىق قابىلىيىتىنىڭ دەرىجىسىگە باغلىق بولۇپ قالدى. بىز كېڭەش قارمىقىدا ئىشلەپچىقىرىش سودا ۋە باشقا ساھالار بويىچە كىچىك كارخانىلارنى، فىرمىلارنى تەشكىل قىلغان ئىدۇق. ھازىر ئۇلار موسكۋا شەھىرى، خاباروۋسك، ئوزبەكىستان، تۇركمەنىستان ھەمدە قازاقىستاندا ئىشلەۋاتىدۇ. ئەينە شۇلاردىن چۈشكەن ژىللىق دارامەتنىڭ 20 پروتسېنتى مەدەنىي-مائارىپ ۋە باشقىمۇ مەخسەتلەرگە سەرىپ، قىلىنىۋاتىدۇ.

— كېڭەشنىڭ پائالىيىتىدە رەسساملىرىمىزغا بولغان ئېتىۋار ئالاھىدە كوزگە چېلىقىدۇ. بۇنىڭ ئاساسى سەۋەۋى نېمىدە؟

— مەن ژۇقۇرىدا تەكىتلىگەندەك، ھازىر ھەممە نەرسە ئىختىساتقا بېرىپ تاقىلىدۇ. رەسساملىرىمىز بولسا، ئەسەرلىرىنى ژىراق، يېقىنغا ئاپىرىپ نامايىش قىلىدىغان دەرىجىدىكى ئىختىساتقا ئېگە ئەمەس. ئەڭ ئاساسى مىللىي روھ بىلەن ژۇغۇرۇلغان رەسساملار خەلقىمىز ھاياتىنىڭ كوزگۇسىدۇر. ئۇلى ئېيتىپتىك دىتى بار ھەر قانداق مىللەت پەرزەندى تەرجىمانىسىز چۈشۈنەلەيدۇ. دېمەك، خەلقىمىزنى ئوزگە مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇشتا سەنئەت ھاللىق رول ئوينايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز رەسساملىرىمىزغا قولىمىزدىن كەلگەن ياردەمنى قىلىۋاتىمىز.

— ئەگەر خاتالاشمىسام، كېڭەش يېنىدا «سېرۋىس-فىلم» كىنوفىرمىسىمۇ بار. شۇ فىرما تەرىپىدىن قانداق ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى؟

— 1991-ژىلى تەشكىل قىلىنغان بۇ فىرمىنىڭ ئاساسى ۋەزىپىسى خەلقىمىزنىڭ ئۇنتۇلۇشقا باشلىغان ئورپى-ئادەت، ئەنئەنىلىرىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش، مىللىي مەدەنىيىتىمىزگە سالماقلىق ھەسسە قوشقان پەن-مەدەنىيەت ئەربابلىرى ھاياتىغا ئائىت كىنو فىلىملارنى يارىتىش ئوخشاش ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت. ھازىرغا قەدەر بۇ فىرما خەلقىمىز ھاياتىدا مەكتەپ رولىنى ئوينىغان مەشرەپ ھەققىدە بەدىئىي فىلىمنى سۇرەتكە ئېلىپ، نامايىش قىلىندى. بۇ ژىل ئىلمىي ئەمگەكلىرى ئالەم تۇركشۇناسلىرى تەرىپىدىن تەن ئېلىنغان ئاتاقلىق ئالىمىمىز مەرھۇم مۇرات ھەمرايېۋ تەۋەللۇدىنىڭ 55 ژىللىقىغا بېغىشلانغان ھوججەتلىك فىلىمنى سۇرەتكە ئېلىش ئاخىرلاشتى.

— ئالدىكى پىلانلىرىڭلار ھەققىدە نېمىلەرنى ئېيتالايسىز؟

— بىر سوز بىلەن ئېيتقاندا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە ھەمكارلىشىشتىن ئىبارەت ئۇنىڭ دەرىجىسىنى كېلەچەك كورسىتىدۇ. سەۋەۋى، ئىختىساتقا باغلىق ئىشلار ھەققىدە ئالدىن-ئالا بىر نەرسە دېيىش قىيىن.

—پولات، سوھبىتىڭىزگە رەھمەت ئېيتىش بىلەن بىرگە كېلەچەكتە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغۇسى خەيرىلىك ئىشلىرىڭلارغا دائىمى رىۋاج تىلەپ قالىمەن.

— ئىلاھىم، ئېيتقىنىڭىز كەلسۇن.

سوھبەتنى ۋۇرگۈزگەن
ئابدۇخالىق ماخمۇت.

تېيىپ ھاجى ساۋۇت ئوغلى

تېيىپ ھاجى 1892-ژىلى ئالمۇتا ئوبلۇسى چېلەك ناھىيەسى قورام يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ فېۋرال ئىنقىلاۋى دەۋرىدە ۋە سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدىن باشلاپلا ئۆز بىلىمىنى، پۈتۈن كۈچ-قۇۋۋىتىنى، ئەقلى-زاكاۋىتىنى ئۆز خەلقىنىڭ بەخت-سائادىتى ۋە پاراۋانلىقى ئۈچۈن سەرىپ قىلغان ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ بىرى بولغان. تېيىپ ھاجى ئاكا ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن ئىلگىرىمۇ ئا. روزىباقىيېۋ بىلەن يېقىن تونۇش ئىدى.

1918-ژىلى ئۇيغۇرلارنىڭ بولۇسلىرى، ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى بەگزادىلىرى ۋە مۇتەئەسسىپ روھانىي ئەربابلار كېڭەش ھوكۇمىتىگە قارشى «مۇقەددەس ئۇرۇش ئېلىپ بارىمىز»، «ئاق پادىشا ئەسكەر باشلىقلىرىنىڭ ئەمرىنى ئورۇنلاش ۋاجىپ» دەپ ئاۋام خەلق ئىچىدە تەشۋىقات ژۈرگۈزگىنىدە، ئابدۇللا روزىباقىيېۋ قورامغا بېرىپ تېيىپ ھاجى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، قورام خەلقى ئىچىدە «بولشېۋىكلار تەرەپدارى، ئىنقىلابنى قوللايمىز، بىز بىتەرەپ» دېگەن يولنى تۇتۇپ، ئاۋام خەلق ئارىسىدا تەشۋىقات ژۈرگۈزىدۇ. بۇ بىتەرەپ يولنى ئاتالغۇ قىلىشنى ساۋۇت ئاخۇنۇممۇ ماقۇللايدۇ. ئەينە شۇ دەۋردە قورام خەلقىنى ھەر قانداق ۋاھىمىلەردىن تىنچلاندۇرۇشتا تېيىپ ھاجى ساۋۇت ئوغلىنىڭ خەلق ئۈچۈن قىلغان خىزمىتى ناھايىتى چوڭ بولدى.

تېيىپ ھاجى ساۋۇت ئوغلى ئۆز ۋاقتىدا مائارىپ ئىشلىرىغا كۆپ كۆڭۈل بۆلدى ۋە ئۇ ھەقىقىي مەرىپەتپەرۋەر كىشى ئىدى. ئۇ يېزىمىزدىكى مۇھىم مەسىلىلەردىن بىرى بولغان — مائارىپ — ئوقۇش ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى يولغا سېلىش مەخسىتىدە ئۆزىنىڭ بىلىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن 1919-ژىلى ئالمۇتىغا كېلىپ، مۇئەللىملەر تەيارلاش كۇرسىدا ئوقۇيدۇ. 1920-ژىلى بۇ كۇرسنى تۈگىتىپ، قورامدىكى بىرىنچى باشلانغۇچ مەكتەپكە مۇدىر بولىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا 1919-ژىلى قورامدا تەشكىل قىلىنغان پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ كاتىپى ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىدۇ. قورام مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى لاۋازىمىدا ئىشلىگەن دەۋردە ئۇ ئالمۇتىدىكى بىلىملىك مۇئەللىملەر بىلەن تەمىنلەش مەسىلىلىرىگە تېيىۋاجىكام ئىنتايىن زور ئېتىۋار بەردى.

ت. ساۋۇت ئوغلى ئەجايىپ بىر ئىنسان، چارچىمايدىغان ھەم ھەرىكەتچان ئادەم ئىدى. مەن تېيىۋاجىكامنى ھەر ۋاقىت ياردىمىگە كەلگەن ئۆزىنىڭ ئىنچىكە [illegible] ئالمۇتىغا ھارۋىسىغا قوشۇپ ئېلىپ كېلىپ (بىزنىڭ چوڭ دادىمىز ھىدايەت ئاخۇنۇملارغا) كەلگىنىنى كۆرەتتىم. ئالمۇتىغا پات-پات كېلىشىنىڭ سەۋەبى شۇ ئىدى. 1919-ژىلى ئالمۇتىدا ئا. روزىباقىيېۋنىڭ رەھبەرلىكىدە «ئىجتىمائىي پايدىلارنىڭ مەدەنىي مائارىپ ئۇيۇشمىسى» يەنى «ئۇيغۇر» جەمىيىتى قۇرۇلغان ئىدى. مەلۇمكى، بۇ ئۇيغۇر جەمىيىتىنىڭ ئۆز ئالدىغا قويغان ئاساسلىق ۋەزىپىسى مەدەنىيەت ۋە مائارىپ ساھەسىدە كېيىن قالغان ئۇيغۇر دېھقانلىرىنى بىرلەشتۈرۈش، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مائارىپ ئىشلىرىنى يولغا قويۇش ئىدى. كەڭ دائىرىدىكى ۋەزىپىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇ «ئۇيغۇر» جەمىيىتىنىڭ ئىشلىرىغا باشقا ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ قاتارىدا تېيىپ ھاجى كۆپ كۈچ سەرىپ قىلىپ كەلدى. پات-پاتلا ژىغىلىپ تۇرىدىغان «ئۇيغۇر» جەمىيىتىنىڭ مەجلىسلىرىدە ئا. روزىباقىيېۋ، ئىسمايىل تايىروۋ، قۇراملىق سوپى زارۋات ۋە باشقىلارنىڭ ھەر خىل ساھالار بويىچە دوكلادلىرى بولۇپ تۇراتتى. جۈملىدىن، يېزىلاردا مەدەنىي، مائارىپ مەسىلىلىرى بويىچە ئەخبارات، يېزىلاردا قىرائەتخانىلارنى ئېچىپ، ئاياللار مەسىلىلىرى توغرىسىدا مۇھاكىمە قىلىشاتتى.

تېيىۋاجكام «ئۇيغۇر» جەمىيىتىنىڭ مەجلىسلىرىگە قاتنىشىپ تۇرۇش بىلەن ئۇنىڭ ھەل قىلىنغان قارارلىرىدىن بەھرلىنىپ، ئۆزىنىڭ ژۇتداشلىرىغا تولۇق ئەخبارات بېرىش بىلەن قورام يېزىسى شارائىتىغا لايىقلاشتۇرۇپ چىقارغان قارارلارغا مۇۋاپىق چارە-تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇراتتى.

مەلۇمكى، 1918-ژىلى ئالمۇتىدا ئا. روزىباقىيېۋ رەھبەرلىكىدە **«مۇسۇلمان كوممۇنىست بولشېۋىكلار پارتىيەسى»** قۇرۇلغان ئىدى. بۇ تەشكىلاتنىڭ رەئىسى ئا. روزىباقىيېۋ، ئورۇنباسارى ئا. سۇلايمانوۋ بولغان ئىدى. ئا. روزىباقىيېۋ ئالمۇتا ئۆيېزى ۋە يېزىلىرىغا بېرىپ، جۈملىدىن قورام يېزىسىغا بېرىپ پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇرغاندا تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى 1919-ژىلى پارتىيە سېپىگە كىرىپ، قورامدىكى پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ كاتىۋى بولغان ئىدى. 1919-1920-ژىللىرى مۇسۇلمان كوممۇنىست-بولشېۋىكلىرىنىڭ مەجلىسلىرىگە تېيىۋاجى پائال قاتنىشىپ كەلدى.

مەلۇمكى، 1923-ژىلى ئولكىلىك ئۇيغۇر كوممۇنىستلىرىنىڭ يېنىدا، ئۇنىڭ رەھبەرلىگىدە **«ئۇيغۇرلارنىڭ** تەرەققىيپەرۋەرلەر جەمىيىتى» تەسىس قىلىنغان ئىدى. بۇ جەمىيەتنىڭ رەئىسى ھىدايەت روزىباقىيېۋ ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ تەرەققىيپەرۋەر جەمىيىتى ئۆزىنىڭ ئىش پائالىيىتىدە ئاھالىنى ئۇرغۇن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا يەتتىسۇ ئولكىلىك ئۇيغۇر كوممۇنىستلىرىنىڭ بيۇروسىغا جىددىي ياردەم قىلىپ كەلگەن ئىدى. شۇ جۈملىدىن، قورام-چېلەك بولۇسى بويىچە بۇ جەمىيەتنىڭ تەشكىلاتچىسى تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى چوڭ خىزمەت قىلدى.

1922-ژىلى تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى قورام چېلەك ۋولكومىنىڭ كاتىۋى بولۇپ ئىشلىدى. 1923-ژىلى بولسا، تېيىۋاجكام قورام، چېلەك ۋولوستنوي ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولدى. ئولكىلىك ئۇيغۇر كوممۇنىستلىرى بيۇروسى تەشكىل قىلىنىشى بىلەن ئۇنىڭ تەشكىلىي ئىشلىرىغا قاتناشتى.

1923-ژىلى قورامدا چوڭ بىر مەكتەپ ئىنتېرناتى سېلىنغان ئىدى. بۇ مەكتەپ ئىنتېرناتىنىڭ سېلىنىشى پەقەت تېيىۋاجكامنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بولدى. ئۇ مەكتەپ — ئىنتېرناتنى سېلىش ئۈچۈن قورام بولۇسى ئاھالىسىنى ماددىي-مەنىۋىي ياردەمگە سەپەرۋەر قىلدى. تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى ئۆزىنىڭ 1924-ژىلى «كەمبەغەللەر ئاۋازى» (1924-ژىلى 15-ئوكتەبىر-№21 گېزىتىغا: «مەكتەپ تەييار، مۇئەللىم يوق» ناملىق ماقالىسىدا مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: «قورام-چېلەك بولۇسى مەكتىۋى موشۇ 20-25-ئوكتەبىردە تامام پۈتتى. بىراق مۇئەللىم يوق. مۇئەللىمنىڭ ئايلىق ژالۇنىسى ھوكۇمەت تەرىپىدىن بولۇشى شەرتى بىلەن بىزنىڭ قورام-چېلەك بولۇسىغا تورت مۇئەللىملىك بىر مەكتەپ ئېچىشقا رۇخسەت بېرىلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن «كەمبەغەللەر ئاۋازى» ئىدارىسى ھەم ۋىلايەت مائارىپ نازىرى يېنىدىكى ئاز مىللەتلەر بولۇمچىسى مۇدىرى بۇرادەر بۇرھان قاسىمىغا بىزنىڭ قورام-چېلەك مە-

كتىۋىگە تورت مۇئەللىم ئالمۇتىدىن تېپىپ بېرىشنى ئۆتۈنىمىز. مۇئەللىملەرنىڭ تەمىنات شەرتلىرى بىزگە تۆۋەندىكى تەرتىپتە بولۇشى شەرت:

1. مۇئەللىملەرگە ھوكۇمەت تەرىپىدىن بېرىلىدىغان ئايلىق مائاشى شۇ بويىچە مۇئەللىملەرنىڭ بولىدۇ.

2. گوش، ياغ، چاي، تۇز مۇئەللىملەرنىڭ ئۆز ئۈستىدە بولۇپ قالغان، ھەر ئايغا تورت مۇئەللىمگە يەتكىدەك ئۇن، ئوتۇن-ياغاچ ۋە ئۆي-جاي ژۇت تەرىپىدىن بېرىلىدۇ.

مەكتەپ كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى.
ت. ساۋۇت ئوغلى.

تېيىۋاجكامنىڭ «كەمبەغەللەر ئاۋازى»غا بېسىلغان بۇ قىسقا، لېكىن ئىنتايىن مۇھىم بولغان ئارزۇ ۋە تەلەپلىرى مەدەنىي-مائارىپ ۋە مەرىپەت ئۈچۈن قىلغان غەمخورلۇقلىرى ئۇنىڭ ئۆز خەلقى ئۈچۈن قانچىلىك پىداكار ئادەم ئىكەنلىگىنى كورسىتىدۇ.

ھەقىقەتتىمۇ ئۆز ۋاقتىدا ھەممىگە مەلۇم بولغان ئاتاقلىق مەرىپەتچى سابىرجان شاكىرجان «قورامدا ئون بىر مىچىت، بىر مەكتەپ» ناملىق ماقالىسىدا («كەمبەغەللەر ئاۋازى» 1925-ژىلى، 24-ئاپرېل №41) «قورامنىڭ ماختىغىدەك بىر ئىشى بولسا، ئۇ ھەم يېڭىدىن ياسىلىپ پۈتەي دەپ قالغان بولۇسلۇق مەكتىۋىدۇر. بۇ مەكتەپ ئالمۇتا ئۆيېزىدا بىرىنچى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن غەيرەت كورسىتىپ ژۈرگەن تېيىۋاجى سابىتوۋتۇر». مانا بۇ ھوججەتلەر تېيىۋاجى ئوغلىنىڭ ھەرىكەتچان، مېھنەتسۆيەر، مەرىپەتچى ئادەم ئىكەنلىگىنى كورسىتىدۇ.

مەلۇمكى، 1924-ژىلى 8-ئىيۇلدا ئۈزۈن ئاغاچتا، يەتتىسۇ ئوبلۇسلۇق «قوشچى» سويۇزىنىڭ 4-قۇرۇلتايى ئېچىلدۇ. 4-قوشچى قۇرۇلتايى: «ئۇيغۇر يېزا ئىگىلىگىنى يەنىمۇ رىۋاجلاندۇرۇشنى ئېتىۋارغا ئېلىپ، ئالمۇتىدا «ئۇيغۇرلارغا مەخسۇس يېزا ئىگىلىگى كوئوپېراتىۋى ئېچىلسۇن» دېگەن قارارنى قوبۇل قىلىدۇ. شۇنىڭغا مۇۋاپىق «ئۇيغۇر يېزا ئىگىلىگى ۋىلايەتلىك كوئوپېراتىۋى» تەشكىل قىلىنىدۇ. بۇ يېزا ئىگىلىگى كوئوپېراتىۋىغا قىسقا قىلىپ «مەينەت بىرلىگى» (مېھنەت سوزىنىڭ شۇ دەۋردىكى تەلەپپۇزى. تەھ) دەپ نام بېرىلگەن.

ئا. روزىباقىيېۋ «مەينەت بىرلىگىنىڭ» ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا ئۆزىنىڭ «ئىختىسات مەيدانىدا بىرىنچى چامدام» ناملىق ماقالىسىدا («كەمبەغەللەر ئاۋازى» 1927-ژىل، 6-سېنتەبىر) مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: «خەلق ئارىسىدا دېھقانچىلىق ئىگىلىگىنى ياخشىلاش، قىشلاقلاردا كوئوپېراتىۋ ئۇيۇشمىلىرى ئېچىش، دېھقانچىلىققا مۇناسىۋەتتى بولغان مال، باغۋەنلىك، كوكتاتچىلىق تاماكا، گۇرۇچ ئىگىلىكلىرىنى يولغا سېلىش، دېھقانلارغا ئەرزەن مال يېتىشتۈرۈپ بېرىش، ئۆزىنىڭ ئەزالىرىغا يېنىك شەرتلەر بىلەن ئۆز يېنىدىن ياكى ھوكۇمەت ئارقىلىق قەرز ئاخچا ئېلىپ، بېرىش، ئۇلارنى بايلارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇش، ئەزالىرىنىڭ ماددىي-مەنىۋىي شارائىتلىرىنى تۈزىتىپ ۋە باشقىمۇ مەسىلىلەردە كوئوپېراتىۋ «مەينەت بىرلىگى» بىزنىڭ ئۇمۇمىي ئىختىسادىمىزدا چوڭ ۋە ئاساسىي ئورۇن ئالىدۇ. بۇ يوقسۇل مېھنەتكەش دېھقانلىرىمىزنىڭ ئىختىسادىي مەيدانىدا بىرىنچى چامدامى. بۇ بىرىنچى چامدامنى تەبرىكلەيمىز. دېھقانلار بۇ ئىشقا چوڭ ئەھمىيەت بەرسۇن، كوئوپېراتىۋقا يېزىلسۇن، مەينەتنى بىرلەشتۈرسۇن» دەپ كوئوپېراتىۋنىڭ رولىنى ئالاھىدە كورسىتىپ ئۆتكەن ئىدى.

«قوشچى» سويۇزىنىڭ ھەممە قۇرۇلتايلىرىغا قاتنىشىپ كەلگەن تېيىۋاجى ئاكا يېزا ئىگىلىگى مەسىلىسىدىمۇ كوپ تەجرىبە ئالدى. بولۇپمۇ «قوشچى» سويۇزىنىڭ 4-قۇرۇلتايىدىن كېيىن شەخسەن ئۆزى قورام بولۇسى دېھقانلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، «مەينەت بىرلىگى» كوئوپېراتسىيەسىنى ئۇيۇشتۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆزى رەھبەرلىك قىلىدۇ. قورام بولۇسىدا تەشكىل قىلىنغان «مەينەت بىرلىگى» ئالمۇتا ۋىلايىتى بويىچە كورۇنەرلىك كوئوپېراتىۋ ئىدى. «مەينەت بىرلىگى» كوئوپېراتسىيەسىدە ئىشلەش دەۋرىدە تېيىۋاجكام «سوپى زارۋات» مەكتىۋىدە ئوقۇۋاتقان قوراملىق ئوقۇغۇچىلارغا (ئۇلار 7-8 بالا ئىدى)، شۇنداقلا بىردىن-بىر گېزىتىمىز بولغان «كەمبەغەللەر ئاۋازى»غا ماددىي ۋە مەنىۋىي ياردەملەرنى بېرىپ كەلگەن ئىدى.

1928-1930-ژىللارغىچە تەجرىبىلىك تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى قازاقستان ئولكىلىك ئىستېمالچىلار ئىتتىپاقىدا مەسئۇل خادىم بولۇپ ئىشلىدى. 1930-ژىلدىن باشلاپ ياركەنت رايونىدا پاختىچىلىقنى رىۋاجلاندۇرۇش مەخسىتىدە پاختا سوۋخوزى قۇرۇلغان ئىدى. ئالمۇتا ئوبلۇسلۇق پارتىيە كومىتېتى تېيىۋاجىنى شۇ سوۋخوزغا دىرېكتور قىلىپ ئەۋەتتى. 1931-1932-ژىللىرىچە تېيىۋاجكام پاختا سوۋخوزىدا ئىشلىدى، كېيىن بۇ سوۋخوز قىسقارتىلغاندىن كېيىن، ئىشتىن بوشىنىپ غۇلجىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ.

تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى غۇلجىدا ياشاپ ژۈرگەن چاغلىرىدىمۇ ئۆز ھاياتىنى شەخسىي مەنپىئەتكە بېغىشلىمىدى. بەلكى ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىي-مەرىپەت سەۋىيەسىنى ۋە ساۋاتسىزلىقنى كوتىرىش يولىدا مۇناسىپ خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىدى. تېيىۋاجى ئۆزىنىڭ تەرجىمە ھالىدا مۇنداق دەپ يېزىپ كەتكەن ئىكەن:

«1936-ژىلى ئاپرېل ئۆزگىرىشى باشلانغاندىن كېيىن، غۇلجىدا مەدەنىي-مائارىپ ئۇيۇشمىسىنى تەشكىل قىلىپ، خەلقنى يېڭى زامانغا مۇۋاپىق ساۋاتسىزلىقنى ئۈگىتىپ، سەنئەت-نەفسىلەرنى ئۇيۇشتۇردۇق. ئۇيۇشمىنىڭ ئەتراپىغا 10 مىڭغا يېقىن ئەزا توپلاپ، ئۇلار بۇرژۇئازىيە ئىدىيەسىگە ئەپرەت بىلەن قارايدىغان تەربىيەگە ئىگە بولدى. 1937-ژىلى «ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ» ئۈچ ژىللىق تويىنى مەرىكىلىگەندە تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلىنى تەغدىرلەپ، «قىلغان خىزمىتى ئۈچۈن» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىدى.

كېيىنكى ئىلىدە ياشاۋاتقان چاغلىرىدا باي ھاياتىي تەجرىبىگە ئىگە بولغان تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى شەرقىي تۈركىستاندىمۇ ئۆزىنىڭ بىلىم-تەجرىبىسىنى ئۆز خەلقىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن كۈچ چىقاردى.

مەلۇمكى، 1937-ژىلى كېيىنكى ئىلىدا ئېغىر پاجىئەلەر يۈز بەردى. ئۆزگە خەلقلەر قاتارىدا، شەخسكە سېغىنىش دەۋرىدە ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنى، ئاتاقلىق پارتىيە ۋە سوۋېت خادىملىرىنى، كولخوزچى ۋە ئاددىي كىشىلەرنى ناھەق تۇتقۇنغا ئېلىپ، ھالاك قىلغان ئىدى. نكۋد ئارخىۋىدىكى ھوججەتلەرگە قارىغاندا، ئۇيغۇر زىيالىيلىرىغا «ئەكسىل ئىنقىلاپچى» ۋە «مىللەتچىلەر» دەپ ئەيىپ قويغان ھەم؛ بۇلار ئا. روزىباقىيېۋ باشلىق يالغۇز ئوتتۇرا ئازىيەدىلا ئەمەس، بەلكى شەرقىي تۈركىستاندىمۇ مۇستەقىل مىللىي دولەت قۇرماقچى بولغان» دەپ ئەيىپلىگەن. ئېھتىمال، بۇ تۇتقۇننىڭ شامىلى شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىگە يېتىپ بارغاندۇ. شۇ دۇرۇنۇنىڭ تەسىرى ئاستىدا 1937-ژىلى 19-ئوكتەبىردە غۇلجىدا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ تەشكىلاتچىسى ۋە رەھبىرى بولغان تېيىۋاجىمۇ باشقىلار قاتارى بۇ ئۇيۇشمىنىڭ ئىنقىلاۋىي يېتەكچىسى بولغان. بۇ كۈنكى كۈندە خەلقىمىزگە تونۇلغان ئاتاقلىق خەلق يازغۇچىسى زىيا سەمەدىمۇ قاماققا ئېلىنىپ، 7-8 ژىل خىتاينىڭ تۈرمە ئازاۋىنى چەككەن.

1944-ژىلى غۇلجىدىكى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى تەسىرى بىلەن تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى تۈرمىدىن ئازات قىلىنىدۇ.

سوز ئۈستىدە شۇنى ئېيتىش كېرەككى، 1937-ژىلى 29-ئىيۇلدا ئا. روزىباقىيېۋنى قاماققا ئالغاندىن كېيىن ئۇنى سوراققا ئالغاندا: «تېيىۋاجى توغرىسىدا نېمە بىلىسىز؟» دەپ سورىغاندا ئا. روزىباقىيېۋ: «تېيىۋاجى تەرەققىيپەرۋەر، مەرىپەتچى كىشى بولغان» دەپ جاۋاپ بەرگەن.

تېيىۋاجى تۈرمىدىن چىقىپ، ئىنقىلاۋىي ئىشلارغا جىددىي ئارىلاشتى ۋە ھوكۇمەتنىڭ تەشۋىقات-تەرغىبات

ئىشلىرىنى ئادا قىلدى. 1945-يىلىدىن باشلاپ ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى ئىشلار نازارىتى بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئىشلىدى. 1946-يىلى گومىنداڭ بىلەن بىتىم تۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۈرۈمچىدە ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ تەپتىش بۆلۈم باشلىقى بولدى. 1947-يىلى بىتىم بۇزۇلغاندىن كېيىن غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ، ئىلى ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تەپتىش بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1950-يىلى تېيىۋاجىكام غۇلجا شەھەرلىك ھۆكۈمەت باشلىقىنىڭ مۇئاۋىنى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. 1957-يىلى بولسا، غۇلجا ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى. 1952-يىلدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى سەياسىي كېڭىشى كاتىباتى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لاۋازىمىدا ئىش ئېلىپ باردى. 1960-يىلى تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى سالامەتلىكىنىڭ ناچارلاپ قېلىشى تۈپەيلى كېمەش ئېلىگە-ئۆز ۋەتىنىغا قايتىپ كېلىدۇ.

تېيىۋاجىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا قىلغان خىزمەتلىرى يۇقىرى باھالاندى. ئۇ جۇمھۇرىيەت تەرىپىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئوردېن ۋە مېداللار بىلەن مۇكاپاتلاندى.

1960-يىلى تېيىۋاجى ساۋۇت ئوغلى غۇلجىدىن قايتىپ چىققاندىن كېيىن تاشكەنتكە كەلگەندە بىزنى يوقلاپ كەلگەن ئىكەن. مەن ئۇ كىشىنى كۆرمىگەنگە ئۇزۇن يىللار بولغان ئىدى. لېكىن، بىرلا كۆرۈپ ئۇ ئاكىمىزنى تونۇدۇم ۋە ناھايىتى خۇشال بولدۇم. بىز ئۇزاق سەممىي سىردىشىپ سۆزلەشتۇق، تېيىۋاجىكام ۋەتەندە يۈز بەرگەن تارىخىي ۋاقىئەلەر توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگەن ئىدى. ئۇ كىشىنىڭ مەزمۇنلۇق سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن تىڭشاپ، ناھايىتى ھاياجانلاندىم. مەن خەۋەرسىز بولغان شىنجاڭدىكى نۇرغۇن ۋاقىئەلەردىن تولۇق مەلۇمات ئالدىم. تېيىۋاجىكام ئەلۋەتتە، كۆپنى كۆرگەن، ئېغىر يىللاردىكى سەياسەتنىڭ سىرلىرىنى ياخشى بىلىدىغان كىشىلەرنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ ئەجايىپ سىلىق، يۇمشاق گەپلىك، سەممىي مۇناسىۋەتلىك ھەم ۋەزمىنلىك ئادەم بولىدىغان.

مەن ئاتىسىنىڭ تەربىيىسىنى ئالغان ئوغۇللاردىن رايازىنىلا بىلەتتىم. ئۇ دوختۇر-تاشكەنتتە تىببىي ئىنستىتۇتنى تۈگىتىپ ئىشلەۋاتقان چاغلىرىدا بىزنىڭ «شەرىق ھەقىقىتى» نەشرىياتىمىزدا تەرجىمە ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ ياردەم قىلاتتى، رىشات دېگەن ئوغلى فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى، ئالىم، ھازىر پېنسىيەدە، قىزلىرىدىن پاتىگۇل سابىتوۋا شائىرە، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئاكادېمىيەسىنىڭ ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا چوڭ ئىلمىي خادىم بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. شۇنداقلا ئۇ بۈگۈنكى كۈنلۈكتە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى ھۇزۇرىدىكى دۆلەت سىياسىتى بويىچە كېڭەش ئەزاسىدۇر.

بىز ئۆتمۈشتە خەلقىمىز ئۈچۈن چىن دىلى بىلەن ھەققانىي خىزمەت قىلغان ئاتىلىرىمىزنى، ئاكىلىرىمىزنى قەلبىمىزدە مەڭگۈ ساقلايمىز ۋە ھەر دايىم ئەسلەيمىز.

ئابدۇمېجىت روزىباقىيېۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

تۇرغۇن ئالماس

ھۇنلارنىڭ قىسقىچە تارىخى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

ئىككى ئادەم بىر-بىرىنىڭ بېلى ھەم پاقالچىكىدىن تۇتۇشۇپ، چېلىشىۋاتقان قىياپەتتە تۇرۇشقان. ئۇلار قاڭشالىق، ياپىلاچ بولۇپ، پاقالچەكلىرى ئورالغان، ئىشتان كىيىشكەن. ئارخېئولوگىيە ئالىملىرى بۇ قەبرىدىن چىققان جەسەتلەرنى ھۇنلارنىڭ خەن سۇلالىسىغا ئەۋەتكەن ئەلچىلىرى ياكى ئەلچىلەرنىڭ ھەمراھلىرى دەپ ھۆكۈم قىلىشقان. بۇ قەبرىدىن تېپىلغان نەرسىلەردىن ھۇنلارنىڭ چاچ قويۇش شەكلى، كىيىنىشلىرى، چىرايى، چېلىشىش ئادەتلىرى بىلەن قىياپەتلىرىنى چۈشىنىشكە بولىدۇ.

قەدىمكى چاغدىكى ھۇنلار بىلەن ئۇيغۇرلار، تۈركىيلەرنىڭ تىلى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، چىراي-شەكلى دېگۈدەك ئوخشاش ئىدى. خىتاينىڭ «ۋېي يىلنامىسى»، «جۇ يىلنامىسى»، «سۈي يىلنامىسى» قاتارلىق قەدىمكى ۋە ئوتتۇرا ئەسىردىكى تارىخىي ماتېرىياللىرىدا ئۇيغۇرلار، تۈركلەر-ھۇنلارنىڭ ئەۋلادى دېيىلگەن. دېمەك، ئۇيغۇر تارىخىنى بىلىشتە ھۇنلار تارىخىنى بىلىش ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

ھۇنلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغدىكى ئەجدادى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ھازىرقى چاغدىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدىمۇ ئاساسلىق رول ئوينىغان.

سەددىچىن سېپىلىنىڭ ياسىلىشى

مىلادىدىن بەش ئەسىر بۇرۇن يەن، جاۋ، چىڭ قاتارلىق ئۈچ بەگلىك ھۇنلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۆز تەۋەسىنىڭ شىمالىي چېگراسىغا سېپىل سېلىشقان. مانا بۇ سەددىچىن سېپىلىنىڭ دەسلەپكى قۇرۇلۇشى ئىدى.

چىڭ شىخۇاڭ مىلادىدىن 215 يىل بۇرۇن ھۇنلار ئۈستىدىن غەلىبە قىلىپ، ئوردوس يايلىقىنى ئېلىپ، ئۇ يەرگە ئادەم كۆچۈرۈپ ناھىيە تەسىس قىلىپ، مۇداپىئە ئىشلىرىنى يولغا قويغاندىن كېيىن، بۇرۇنقى يەن، جاۋ، چىڭ بەگلىرىنىڭ شىمالىي چېگراسىغا سېلىنغان سېپىللارنى بىر-بىرىگە چېتىپ، ئۇنى غەرىپكە قاراپ سوزۇشقا باشلىدى. ئۇ بۇ نىيەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن مىلادىدىن 214 يىل بۇرۇن مىڭتيانگە يارلىق چۈشۈرۈپ، بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاشنى ئۇنىڭغا يۈكلىدى. ئۇ يارلىققا بىنائەن دۆلەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن سېپىل سوقۇش ھاشاسىغا كەلگەن بىر نەچچە يۈز مىڭ كىشىنى ئىشلىتىپ، يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۈچ بەگنىڭ شىمالىي چېگراسىغا سېلىنغان ئۇزۇن سېپىللارنى بىر-بىرىگە ئۇلاپ، ئۇنى شەرقتە شەنخەيگۇەندىن تارتىپ، غەرپتە لىنتاۋ (ھازىرقى گەنسۇنىڭ مىنشەن ناھىيەسى) غىچە يەتكۈزدى. مانا بۇ مەشھۇر سەددىچىن سېپىلىدۇر.

«باتۇر تەڭرىقۇت» (ئوغۇزخان)

سەددىچىن سېپىلىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5 مىڭ كىلومېتىر بولۇپ، ئېگىزلىكى تەخمىنەن سەككىز مېتىر، توغرىسى يەتتە مېتىر كېلىدۇ. بۇ قەدىمكى چاغدىكى ناھايىتى ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇشلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ ئەمگەكچان، چىدامچان خەنزۇ خەلقىنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ جەۋرى-جاپالىق ئەمگەكلىرى، ئاققۇزغان قانلىرى، تەرلىرى بەدىلىگە قۇرۇلغان بولۇپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەلقنىڭ ئامانلىقى ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى قوغداپ، ھۇنلارنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى مۇداپىئە كۆرۈشتە مۇھىم روللارنى ئوينىغان ھەمدە مىلادىنىڭ 3-ئەسىرىدىن باشلاپ 17-ئەسىرگىچە بولغان 14 ئەسىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇزۇن تارىخىي مەزگىلدە سىيانپىلار، ئاۋارلار، تۈركلەر، قىتانلار، موڭغۇللار، تاتارلار، ئويراتلاردىن مۇداپىئە كۆرۈشتىمۇ ناھايىتى مۇھىم روللارنى ئوينىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن خەن سۇلالىسى، شىمالىي چى سۇلالىسى، شىمالىي جۇ سۇلالىسى قاتارلىق سۇلالىلار دەۋرلىرىدە سەددىچىن سېپىلى كۆپ قېتىم ئومۇميۈزلۈك ئىسلاھ قىلىنىپ ياسىلىپ تۇرغان. يىغىپ ئېيتقاندا، سەددىچىن سېپىلى دۇنيا تارىخىدىكى ئۇلۇق، كاتتا قۇرۇلۇشلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ خەنزۇ ئەمگەكچى خەلقىنىڭ يۈكسەك ئەقىل-پاراستىنى ۋە چەكسىز ئىجادىي كۈچىنى مۇكەممەل گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ.

2-باپ. باتۇر تەڭرىقۇت

باتۇرنىڭ تەڭرىقۇت بولۇشى

ھۇنلار مىلادىدىن ئۈچ ئەسىر بۇرۇن مىسلى كۆرۈلمىگەن ھالدا كۈچەيدى. شۇ چاغدا ھۇنلار مىلادىدىن بۇرۇنقى 209-يىلىدىن مىلادىنىڭ 216-يىلىغىچە 500 يىل ھۆكۈم سۈرگەن قۇدرەتلىك ھۇن تەڭرىقۇتلۇقى (ئىمپېرىيە)نى ۋۇجۇتقا كەلتۈردى.

قۇدرەتلىك ھۇن تەڭرىقۇتلۇقىنىڭ تەۋەسى شەرقتە ئۇلۇق ئوكيان قىرغاقلىرىغىچە، شىمالدا لېنا دەرياسى، بايكول (بايقال كۆلى)، يەنسەي (ئانا-ساي) دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىملىرىغىچە، جەنۇپتا سەددىچىن سېپىلىگىچە، غەربىي-جەنۇپتا ھىندىستان (سىندۇ)نىڭ شىمالىغىچە؛ غەرپتە كاسپىي دېڭىزىنىڭ بويلىرىغىچە سوزۇلغان.

مانا شۇ قۇدرەتلىك ئۇلۇق ھۇن تەڭرىقۇتلۇقىنى ھۇنلار تارىخىدا ئۆتكەن ھەربىي ستراتېگىيە-تاكتىكا سەنئىتى جەھەتتە ئۆز زامانىسىدا تەڭدىشى يوق، سىياسىي دىپلوماتىيەدە ئەجايىپ تۇيغۇن، دۆلەت تەشكىللىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشتە مىسلىسىز تالانت ئىگىسى، جەڭگىۋارلىقتا كارامەت قەھرىمان، ئىززەت-ھۆرمەتتە ئۆزىنى تەڭرىنىڭ ئوغلى دەپ ئاتىغان باتۇر تەڭرىقۇت ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن.

باتۇر تەڭرىقۇت تۇمەن تەڭرىقۇتنىڭ چوڭ ئوغلى بولۇپ، ئۇ باشتا تۇمەن تەڭرىقۇتنىڭ ۋارىسى قىلىپ بەلگۈلەنگەن. كېيىن تۇمەن تەڭرىقۇت ئۆز قارارىدىن يېنىۋېلىپ، كىچىك ئالچىسى (كىچىك بىكەسى)دىن تۇغۇلغان كىچىك ئوغلىنى ئۆزىنىڭ تەختىگە ۋارىس قىلىپ تەيىنلەپ، باتۇرنى ۋارىسلىقتىن قالدۇرغان.

(داۋامى بار).

ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى داڭلىق ماكانلار

1. خوتەن — قاشتېشى ھەم گىلەم ماكانى.
2. تۇرپان — كارىز ھەم ئۈزۈم ماكانى.
3. ئىلى، باركۆل — داڭلىق ئىلقا ماكانى.
4. كەلپىن، ئاراتۇرۇك — تۆگە ماكانى.
5. لوپنۇر — ياۋاكەندىر ماكانى.
6 يەكەن — پىللە ھەم ئېپەك رەختلەر ماكانى.
7. قاغىلىق، كېرىيە، چىرا — ئانار ماكانى.
8. گۇما — ئاق ئۆرۈك، گۈلە ماكانى.
9. لوپ — ئەتلەس ماكانى.
10. قاراقاش — ياڭاق، زۇمرەت ماكانى.
11. يېڭىسار — پىچاق، سەمەت ئۆرۈك ماكانى.
12. چەرچەن — جاڭدا قوغۇن، قىزىل سايۋا، بېھى ماكانى.
13. كۇچا، شايار — ئەلتېرە — كۆپە ماكانى.
14. ئۇچتۇرپان — جىگدە ماكانى.
15. ئاقسۇ، قاغىلىق — ياڭاق ماكانى.
16. باي — ياغلىق دان، مىس چوگۈن ماكانى.
17. كورلا — نەشپۈت، شوخلا ماكانى.
18. چاقىلىق — ئاشپاختا ماكانى.
19. تاشقورغان — قوتاز، ئۇلار، ئارقار ماكانى.
20. ئاتۇش — ئەنجۈر ماكانى.
21. مەكىت دولان قويى ماكانى.
22. ئالتۇنتاغ — ياۋايى ھايۋانلار ماكانى.
23. قۇمۇل — چىلان، ئاق توگە ماكانى.
24. باغراش — بېلىق، قومۇش ماكانى.
25. ئاقسۇ — مىچۇەن — گۈرۈچ ماكانى.
26. توقسۇن — خۇاسىڭ ماكانى.
27. باينبولاق — ئاققۇ ماكانى.
28. غۇلجا — ئالما، ساموۋار ماكانى.
29. گۇچۇڭ — ھاراق ماكانى.
30. جىمسار — ئاق پوستلۇق سامساق ماكانى.
31. ئالتاي — ئالتۇن، چوڭ قۇيرۇقلۇق قوي ماكانى.
32. تارىم، قارا ماي — نېفت ماكانى.
33. كوكتوقاي — رەڭلىك مېتاللار ماكانى.
34. قورغاس — قۇرۇقلۇق تاشپاقىسى ماكانى.
35. جىڭ — ئاش تۇزى ۋە مولىبدېن ماكانى.
36. چاغانتوقاي — ياۋا بادام ماكانى.
37. تېكەس — قارا ھەسەل ھەرىسى ماكانى.
38. نىلقا — كۆمۈر، تۆمۈر، مىس ماكانى.
39. چۆچەك — ئاشلىق ماكانى.

رەتلىگۈچى: مەخسۇت ھېيت.

ئانا يۇرت ـ ئالتۇن دىيار

شىنجاڭدا ساياھەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى ئەۋزەل شارائىتلار

بۇ ماقالە شىنجاڭدا ساياھەت ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشنىڭ بىر قىسىم ئەۋزەل شارائىتلىرىنى تونۇشتۇرۇش ئارقىلىق شىنجاڭغا بولغان تونۇشنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ساياھەت، بايلىق مەنبەسى، گېئولوگىيىلىك ھادىسىلەر، كان بايلىقلىرى.

شىنجاڭ — ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەملىكەت زېمىنىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، بۇ دۇنيا بويىچە 200گە يېقىن دۆلەت ۋە رايونلار ئىچىدە 19 — ئورۇننى ئىگىلەيدىغان، ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى كەڭ كۆلەملىك، كۆشادا كەڭ كەتكەن، ماددىي مەھسۇلاتلارغا باي، تارىخى ئۇزۇن، پارلاق مەدەنىيەتكە ئىگە رايوندۇر. شۇڭا ئۇ ساياھەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئەڭ ئىستىقباللىق.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش دولقۇنىغا ئەگىشىپ رايونىمىزنىڭ ساياھەت بايلىق مەنبەلىرىمۇ كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا.

ساياھەت بايلىق مەنبەلەر تەبىئىي ساياھەت مەنبەلىرى ۋە سۈنئىي ساياھەت بايلىق مەنبەلەردىن ئىبارەت ئىككى جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەنى تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت بىلەن ئىنسانلار جەمئىيىتى پائالىيىتىدىكى تارىخىي بۇنياتكارلىق توپىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتلەرگە يەر شەكلى (گېئومورفولوگىيەسى)، گىدرولوگىيەسى ھاۋا رايى، ئۆسۈملۈك، ھايۋانات دۇنياسى گېئولوگىيىلىك ھادىسىلەر ۋە ئۆزگىچە بولغان مېنېرال، تاغ جىنسى قاتارلىقلار كىرىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدا بۇ خىل تەبىئىي لاندشافلار باشقا رايونلارغا نىسبەتەن ئەۋزەللىك يېتىلگەن بولۇپ، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۆزىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەڭ قۇچىقىنى ئاچماقتا.

ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تارىخىي پائالىيەتلىرى دېگىنىمىز، قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزلىرى، باغ-ۋاران قۇرۇلۇشلىرى، مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرى، رىۋايەت-ئەپسانىلار، دىنىي پائالىيەتلەر، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ۋە تەنتەربىيە پائالىيىتى، ئۆزگىچە، ھۈنەر-سەنئەت، تىببىي داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش ئالاھىدە تەملىك غىزالىنىشلار، مۇزىي ۋە قەدكۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان مىللىي ئۇسلۇبتىكى بىنالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىر دۆلەت ياكى بىر رايوننىڭ ساياھەت ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۇنىڭ ساياھەت بايلىق مەنبەلىرىنىڭ موللۇق دەرىجىسى ۋە ئۇنىڭدىن مۇۋاپىق ئېچىپ پايدىلىنىشقا باغلىق.

تۆۋەندە، شىنجاڭنىڭ ئۆزىگە خاس تەبىئىي شارائىتلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمىز:

شىنجاڭ ئاسىيا قىتئەسىنىڭ مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقان، مەركىزىي شەھىرى **ئۈرۈمچى** دېڭىز-ئوكيانلاردىن ئەڭ يىراق بولغان چوڭ شەھەرلەردىن بىرى. شىنجاڭنىڭ شەرقىتىن غەربكە بولغان ئۇزۇنلۇقى 1900 كىلومېتىردىن ئارتۇق، جەنۇبتىن شىمالغا بولغان كەڭلىكى 1500 كىلومېتىردىن كۆپ. موشۇ غايەت چوڭ دائىرە ئىچىدە تاغ، ئويمانلىق، قۇملۇق، ئېگىزلىك، مۇزلۇق، ئېدىرلىق، ئۇزلەڭلىكلەردىن ئىبارەت ھەر خىل گېئومورفولوگىيىلىك كۆرۈنۈشلەر ئۇيغۇر

لا دىيارىنىڭ ھۆسنىگە تېخىمۇ ئالاھىدە گۈزەللىكلەر بېغىشلايدۇ.

مەنزىرىسى گۈزەل ئالتاي تاغلىرى شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى غەربىي-شىمال شەرق-جەنۇب يۆنىلىشتىكى تاغ تىزمىلىرىدىندۇر. ئۇ 800 كىلومېتىردىن ئارتۇق سوزۇلغان بەر ۋە ئۆزىنىڭ شەرقىي تەكشى، شەرقىي پەس بولۇپ، تاغ چوققىلىرى 3200—3500 مېتىر كېلىدۇ. بۇ ئېگىز يۆزىگە نە بەزى تاغلاردا ئېگىز بولمىغاچقا ھەممىلىي مۇز ئۆركەپلەر ئېغىشمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ئىقلىمى نەم بولغانلىقتىن تاغ ئوتسۇلۇقلىرى بوك-باراقسان ئۆسكەن. شۇڭلاشقا، شىنجاڭ تەبىي ئورمانلىرىنىڭ مۇھىم تارقالغان رايونى، مۇھىم چارۋىچىلىق يايلاق رايونلىرىدىندۇر.

ئالتاي تاغلىرى مەملىكىتىمىز بويىچە ئاز ئۇچرايدىغان ئېلېمېنتلارنىڭ ماكانىدۇر. بۇ يەردىن بېرىللىي، لىتىي، تانتال، روبىدىي، سىزىي، نەۋبىي قاتارلىقلار چىقىدۇ. بۇ يەردىن چىقىدىغان سلىيودا مەملىكىتىمىز بويىچە 60 پىروتسېنتنى ئىگىلەيدۇ. گرانىت ۋە ئېسىل ئاكۋامارىن قاتارلىق كان مەھسۇلاتلىرى ھەممىنى جەلپ قىلىدۇ.

يېقىندىن بۇيان، يەنى رەڭلىك مېتاللاردىن مىس، قوغۇشۇن، سىنك، قەلەي نىكېل قاتارلىق كان مەھسۇلاتلىرى چىقماقتا. يېقىندا، تۇنجى ھاسىل بولغان ئالتۇن رۇدا ئۇيۇمىنىڭ تېپىلىشى ئالتاي تاغلىرىنىڭ ئىسمى جىسمىغا لايىق **ئالتۇن تاغ** ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. بولۇپمۇ، بۇ يەردە ھەر خىل رەڭدە جۇلالاپ تۇرغان ئېسىل تاشلار ئۇرغۇلىغان ساياھەتچىلەرنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلماقتا.

تەڭرى تاغلىرى **«گوھەر تاغ»** دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ خۇددى بۈركۈتتەك جەۋلان قىلىپ، جۇڭغار ئويمانلىقى بىلەن تارىم ئويمانلىقىنى قوش قانىتى ئاستىغا ئالغاندەك... تەڭرى تاغلىرىنىڭ رايونىمىزدىكى ئۇزۇنلۇقى 1700 كىلومېتىردىن ئارتۇق جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 250—300 ك.م. بولۇپ ئىنتايىن كۆركەم، ئالاھىدە ھەيۋەتلىكى بىلەن ھەممىگە تونۇش. تومۇر چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 7435 مېتىر ئېگىز بولۇپ، خۇددى ئاسمان بىلەن بوي تالاشقاندەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ.

ئۈرۈمچىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى بوغرا چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 5445 مېتىر ئېگىز. ئەندى دېڭىز يۈزىدىن 1980 مېتىر ئېگىزلىكتىكى جايدا مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا مەشھۇر تەبىي ھاسىل بولغان بوغرا كۆلى (تەڭرى كۆلى) بار. بۇنىڭغا ھۆسۈن قوشۇپ تۇرغان قارلىق تاغ، مەرۋايىتتەك سۈزۈك سۇلار، ياپ-يېشىل ئورمانلار، ئەجايىپ-غارايىپ گۈل-گىيا چۆپلەر، ئەتىۋالىق ھايۋانلار، قۇشلار كىشىلەر ئۈچۈن چەكسىز خۇشاللىق بەخش ئېتىدۇ.

بۇ «گوھەر تاغ» دىن 110 خىلدىن كۆپ كان مەھسۇلاتى تېپىلدى. ئۇلار 200 دىن ئارتۇق ئورۇنغا تارقالغان شىنجاڭدىكى ماگان، تىتان، ۋانادىي، ۋولفرام، قەلەي، مولىبدېن، ئالىيۇمىن، ئاتىرىلىق سىلىتىر، فوسفور، تۇز، گىلا ئوكولىت قاتارلىقلار ئاساسەن تەڭرى تاغلىرىدىن چىقىدۇ. كومۇر، تومۇر، قوغۇشۇن، سىنك قاتارلىقلار تەڭرى تاغلىرىدا ناھايىتى كۆپ. رايونىمىز بويىچە زاپاسى ئېنىقلانغان 60 خىلدىن ئارتۇق كان مەھسۇلاتلىرى ئىچىدە 20 خىلدىن كۆپرەكى پۈتۈنلەي دېگۈدەك تەڭرى تاغلىرىغا جايلاشقان. 98 پىروتسېنت تۇز بىلەن مىرابىلىت، 95 پىروتسېنت كومۇر تەڭرى تاغ ئېتەكلىرىگە يىغىلغان. تەڭرى تاغلىرى ئەزەلدىن ئالتۇن، قاشتاشلارغا باي. بۇنىڭدىن باشقا، توپاز، ھېقىق (ئاگات)، سېرىنگۆل رەڭلىك قاشتېشى، ئامازونت تېشى، خرۇستال، ئاۋانتورىن، سېغىز توپىسى

مان قاشتېشى، تومۇرلۇك ياشما، بىرىۇزا (تۇرك تېشى) قاتارلىق 10 نەچچە خىل ئېسىل تاش ۋە قاشتاشلىرىدىن 40 خىلدىن كۆپرەكى قېزىۋېلىنىپ پايدىلىنىلماقتا. بۇلاردىن باشقا، تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئۈزىدىلا 9000 دىن كۆپ مۇزلۇقلار بار. ھەر يىلى توپلىنىدىغان قار مەيدانى 10 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ.

قۇرۇم تاغلىرى (كۇئېنلۇن تېغى) تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىدا ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ **«تاغلارنىڭ بوۋىسى»** دېگەن نامنى ئالغان. بۇ پامىر ئېگىزلىكى قارا قۇرۇم تاغلىرى، قۇرۇم تاغلىرى ۋە ئالتۇن تاغلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭ-شىزاڭ (تىبەت) ئېگىزلىكى بىلەن تۇتۇشىدۇ. ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئېگىز تەكشىلىكلەرنىڭ بىرى.

قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ چوگۇر، چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 8611 مېتىر ئېگىز بولۇپ، دۇنيا بويىچە ئىككىنچى ئېگىز چوققا تاغلىقلار دىندۇر. تاغ ئېتىكىدىكى سوگەت مۇزلۇقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 42 كىلومېتىر بولۇپ مەملىكەت بويىچە ھەيۋەتلىك ئەڭ ئۇزۇن مۇزلۇقلاردىندۇر. تاغ ئېتەكلىرىدە لىنتەسمەن سوزۇلغان قاشتېشى بەلباغلىرى سىزنى جەلپ قىلىدۇ. مۇزلۇقلاردىن ئېرىگەن سۇلار تاغ ئارا ئويمانلىقلاردىكى ئورمان-يايلاق ۋە ئېكىنزارلارنى قامدايدۇ.

قۇرۇم تاغلىرىمۇ ئېسىل مەدەنلەر بىلەن قاپلانغان تاغ. بۇ يەردە خرۇستال، مىليودا بولۇپلا قالماستىن، يەنە مىس، قوغۇشۇن، سىنك قاتارلىق كان مەھسۇلاتلىرى بار.1300 كىلومېتىردىن كۆپرەك سوزۇلغان قاشتېشى بەلباغلىرىنىڭ 10 نەچچە ئورۇنىدىن قاشتېشى تېپىلدى. خوتەن قاشتېشى يېڭى تاشقۇرال دەۋرىدىن باشلاپلا داڭ چىقارغانىدى. يەنى «ئېپەك يولىدىن» ئىلگىرى قاشتېشى يولى ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن ئوتتۇرا يەر دېڭىزى ساھىللىرىدىكى ھەر قايسى دۆلەتلەرگە توشۇلۇشقا باشلىغان.

شىنجاڭدىكى تاغلىق ۋە ئويمانلىقلار ئارىسىدا خۇددى مەرۋايىتقا كۆز قويغاندەك چاقناپ تۇرغان كۆللەرنى ئۇچرىتىمىز، شىنجاڭدەك قۇرغاق ۋە يېرىم قۇرغاق رايون ئۈچۈن ئالغاندا، بۇمۇ ئالاھىدە بىر ساياھەت بايلىق مەنبەدىندۇر. كۆل مەيدانى بىر كۋادرات كىلومېتىردىن چوڭ بولغانلاردىن 139 كۆل بولۇپ، ئومۇمىي مەيدانى 5500 كۋادرات كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە 100 كۋادرات كىلومېتىردىن چوڭ بولغانلىرى 11گە يېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئومۇمىي مەيدانى 4800 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، شىنجاڭدىكى ئومۇمىي كۆل مەيدانىنىڭ 87 پىروتسېنتىنى ئىگىلەيدۇ.

داڭلىق بوغرا كۆلى، قاناس كۆلى ھەققىدە كىشىلەرنى جەلپ قىلارلىق رىۋايەتلەر كۆپ بولغاچقا، سەيياھلار تەلپۈنۈشنى كۈتمەكتە.

شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا تاغلىقلار كۆپ بولغاچقا، بۇنىڭغا ماس ھالدا دەريا ئېقىنلىرىمۇ كۆپ، چوڭ-كىچىك دەريا-ئېقىنلار جەمئىي 570 دىن ئارتۇق.

«ئۆگەنسىز ئات» دەپ نام ئالغان تارىم دەرياسى مەملىكەت بويىچە ئەڭ ئۇزۇن بولغان ئىچكى قۇرۇقلۇق دەرياسى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2179 كىلومېتىر، ھاۋزا مەيدانى 200 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر. قارىقاش دەرياسى رىۋايەتتىكى «غەربىي خان ئانا» دەۋرىدىن باشلاپلا قاشتېشى بىلەن نام چىقارغان ئىدى. ھازىرمۇ ئېكسپېدىتسىيەچىلەرنى داۋاملىق ئۆزىگە مەپتۇن قىلماقتا.

شىنجاڭدىكى دەريالار كېچە-كۈندۈزلەپ توختىماستىن ئېقىپ، تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇب ۋە شىمالىدىكى ئېكىنزارلىقلارنى، گوبىدىكى بوستانلىقلارنى سۇغارماقتا.

—شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە مۇزلۇقلار، ئەڭ راۋاجلانغان رايونلارنىڭ بىرى، بۇ يەردە چوڭ-كىچىك مۇزلۇق 10 مىڭدىن ئاشىدۇ بۇ مۇزلۇقلار رايونىمىزنىڭ زېمىنىنى پۈتمەس-تۈگىمەس تۇراقلىق سۇ مەنبەلىرى بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ يەردە جەلپ قىلارلىق ئەڭ قىزىقارلىق يېرى شۇكى، تاغ باغرىدىن مۇزلۇقلارغا قاراپ ماڭسىڭىز، قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدىلا باھار، ياز، كۈز، قىشتىن ئىبارەت 4 پەسىلنى، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ۋېرتىكال بەلباغلار بويىچە تارقىلىش قانۇنىيەتلىرىنى كۆرەلەيسىز، بۇنداق لاندشافتلار سىزنى مەپتۇن قىلىدۇ.

كىشىلەر نەزىرىدە قۇملۇقلار خۇددى «كىرسە چىقماس»، «تىلسىمات»، ئەھمىيەتسىز ماكان دەپ قارىلىپ كەلگەنىدى. تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە ئۇنىڭدا ھايۋانات ئۆسۈملۈك، بايلىق مەنبەلىرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ساياھەتچىلەرنى جەلپ قىلارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بارلىقى بىلىندى. ئەڭ قىزىقارلىقى شۇكى، شىنجاڭ قۇملۇقلىرى «ئەڭ نەغمە» چالالايدىكەن، شىنجاڭدىكى بۇنداق ئاۋاز چىقىرالايدىغان قۇملۇقلارنىڭ بىر قالچە ئورۇندا بارلىقى ئېنىقلاندى. قايسى بىر ساياھەتچىنىڭ بۇنداق «غايىبانە جەننەت» نىڭ «ئەل-نەغمىلىرىنى» ئاڭلىغۇسى كەلمەس.

قۇملۇقلاردىكى سەراپ «ئېزىتقۇ» ئوبرازلىرى سىزنى خۇددى باشقا بىر دۇنياغا كىرگەندەك ھىس قىلدۇرىدۇ.

دۇنيا بويىچە ئىككىنچى ئورۇندىكى قۇملۇق دەپ نام ئالغان تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ مەيدانى 337مىڭ كۋادرات كىلومېتىردىن چوڭ؛

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان جۇڭگو ۋە چەت ئەل ئالىملىرىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن قارىغاندا، بۇ جايدا سۇ بولۇپلا قالماستىن، بەلكى نېفىت بايلىقىنىڭ موللىقى ئىسپاتلاندى. دېمەك، تارىم كەلگۈسىدە مەملىكەت بويىچە چوڭ نېفىت بازىسىغا ئايلانغۇسى.

بۇنىڭ يەنە بىر ئۆزگىچىلىكى شۇ يەردىكى، تارىم ئويمانلىقىدىكى نېفىتلىك بىرلا گېئولوگىيىلىك دەۋردە ئەمەس، بەلكى بىر قانچە دەۋردە بارلىققا كەلگەن كۆپ ئۈرۈشلۈك نېفىت-گاز قاتلاملىرى سىستېمىسىنىڭ چوڭ تىپتىكى نېفىت، گاز توپلىنىش رايونى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. بۇنداق كۆپ ئۈرۈشلۈك نېفىت قاتلىمى دۇنيادىمۇ ئاز ئۇچرايدۇ، شۇڭا، ئۇ ۋەتەنە، تارىمنىڭ نېفىت گازىنى تېپىپ-ئېچىش، تەتقىق قىلىش دۆلەتنىڭ مۇھىم پەن-تەتقىقاتىغا كىرگۈزۈلدى. مەملىكەت نېفىت سانائەت تەرەققىياتىنىڭ ئۇقتىسىنى غەربكە يۆتكىدى. دېمەك، تەكلىماكان قۇملۇقى «سىرلىق ماكان» بولماستىن، بەلكى ئۇ شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە تۈرتكىلىك رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن «بىخۇت ئۇيقىسىدىن» ئويغانماقتا. بۇنداق «سىرلىق» ماكاننى كىمنىڭمۇ ساياھەت قىلغۇسى كەلمىسۇن!

بۇ قۇملۇقلاردىن يەنە قەدىمكى ئەجداتلىرىمىزنىڭ ئۇرغۇلىغان پائالىيەت ئىزلىرى تېپىلدى. دېمەك، تەكلىماكان ۋە قۇربان تۇڭگۇت قۇملۇقلىرى ھەقىقەتەن ئېچىلىشنى كۈتۈپ ياتقان «گوھەر زېمىن». بۇنداق جايدىن ئالىملار ۋە ئېكسپېدىتسىيەچىلەرنىڭ قانداقمۇ ئايرىلغۇسى كەلسۇن!

شىنجاڭدا چوڭ-كىچىك بولۇپ 30 نەچچە ئويمانلىق بار. مەشھۇر تۇرپان ئويمانلىقى دۇنيا بويىچە ئەڭ پەس ئويمانلىقتۇر. ئۇنىڭ 4000كۋادرات كىلومېتىردىن چوڭ مەيدانى دېڭىز يۈزىدىن تۆۋەن تۇرىدۇ. ئېيتور كۆلى 154 مېتىر بولۇپ، مەملىكەت بويىچە قۇرۇقلۇقلار ئىچىدىكى ئەڭ تۆۋەن جاي. ساياھەتچىلەر بۇ ماكانغا قەدەم قويۇش بىلەن ئۇنىڭ لاندشافتلىرى كىشىنى تەسىرلەندۈرمەي قالمايدۇ.

شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز قۇياش بىلەن يورۇتۇلۇش ۋاقتى ئەڭ ئۇزۇن بولغان رايونلارنىڭ بىرى. تۆرت پەسلى ئېنىق ئايرىغلى بولىدۇ. يىللىق يورۇتۇلۇش 2550—3500 سائەتكە يېتىدۇ. قۇياش يورۇتۇشىنىڭ ئۇزۇن بولۇشى تېمپېراتۇرىنى كۆپلەپ جۇغلىيالايدۇ. زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشى ئۈچۈنمۇ ئەۋزەل شارائىتلار بىلەن تەمىنلەيدۇ. شۇڭا تارىختا شىنجاڭ بولۇپمۇ قەشقەر «شەكەرىستان» دېگەن نامنى ئالغان.

دېمەك، شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەر بىلەن باشقا رايونلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ، بۇنىڭدا تېخىچە ئېچىلمىغان مول ساياھەت بايلىق مەنبەلەر كۆپ. بۇلار رايونىمىزدا ساياھەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ماددىي كاپالىتى. بىز ساياھەت ئىشلىرىنىڭ بۇ مول ئەھمىيىتىنى چۈشىنىپ، ساياھەت ئىشلىرىنى مۇۋاپىق ئېچىپ پايدىلانساقلا تەرەققىي ئېتەلەيمىز.

ئابدۇقادىر يۇنۇس.

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ 1994—1995-يىللىرى ئېلىپ بارىدىغان پائالىيەتلىرىنىڭ

كونسېپسىيەسى

1. ھازىرقى زامان ۋەزىيىتىگە باھا

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ 2-قۇرۇلتايى مۇنداق دەپ ھېساپلايدۇ:

ئۆزگەرتىپ قۇرۇش جەريانىدا پەيدا قىلغان سابىق س س س ر تېررىتورىيەسىدىكى دېموكراتىك ئىلگىرلەشلەر قازاقستاندىكى ۋە مەركىزىي ئاسىيادىكى قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەرنى مۇستەقىللىققا يەتكۈزدى.

قازاقستاندا 1993-يىل 28-يانۋاردا قوبۇل قىلىنغان كونستىتۇتسىيە دۆلىتىمىز بىرلەشمىسىنىڭ ئاجرالماس قىسمى بولغان قازاقستان پۇقرالىرىغا ئىرقىدىن، مىللىتىدىن، دىنىي ئېتىقادىدىن قەتئىي نەزەر ھاياتنىڭ بارلىق ساھالىرىدا سىياسىي ھوقۇق ۋە ئەركىنلىكلەر ئىگىلىگىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ.

ئىلاھىدە ئېيتىماقچىمىزكى، بۈگۈن قازاقستان ۋە باشقا تۈركىي ئىللىق جۇمھۇرىيەتلەر كونستىتۇتسىيە ۋە قانۇنلىرى بارلىق مىللەتلەرگە، شۇ جۈملىدىن ئۇيغۇرلارغا مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى، تىلىمىزنى، ئۆرپ-ئادەتلىرىمىزنى مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنى ۋە تارىخىمىزنى ساقلاپ قېلىش، تىكلەش ۋە رىۋاجلاندۇرۇشقا لازىم بولغان ئىمكانىيەتلەرنى تۇغدۇرۇۋاتىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋنىڭ تاشقى ۋە ئىچكى سىياسىتىنى بىز تولۇغى بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلەيمىز.

ئىتتىپاق ئۆزى پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان دۆلەتلەردىكى ئاساسىي قانۇنلارغا رىئايە قىلىپ، ئۇ دۆلەتلەرنىڭ خىزمەت بىلەن ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى ئېتىۋارغا ئېلىپ، شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىگى، مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش ھوقۇقى ئۈچۈن كەلگۈسىدە يېڭى ئىمكانىيەتلەر تۇغۇلۇشى مۇمكىن دەپ ھېساپلايدۇ.

2. ئىتتىپاقنىڭ كەلگۈسىدىكى ئىش-ھەرىكەت پروگراممىسى

ئا. مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە تىل ساھالىرىدا؛

— جۇمھۇرىيەتلەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مائارىپ ساھاسىدىكى مەسىلىلىرىنى تەھلىل قىلىپ، رەھبىرىي ۋە تېگىشلىك مەھكىمىلەرگە تەكلىپلەرنى تاپشۇرۇش؛

— جۇمھۇرىيەتلەردىكى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا ياشلارنىڭ ئوقۇشقا چۈشۈشىنى، قازاقستاندا ئۆز ئانا تىلىدا ئېمتىھان تاپشۇرۇشنى تەمىنلەشنى قولغا ئېلىش؛

— تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگە ۋە باشقا چەت ئەللەرگە بالىلارنى ئوقۇشقا ئەۋەتىشنى داۋاملاشتۇرۇش؛

— جۇمھۇرىيەتلەر ئارا ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ بەدىئىي ھەۋەسكارلار فېستىۋالىنى ئۆتكۈزۈش؛

— مەركىزىي ئاسىيادىكى قېرىنداش خەلقلەرنىڭ ئاتاقلىق يۇبىلېيلىرىنى ئۆتكۈزۈش؛

— مەركىزىي ئاسىيادىكى قېرىنداش خەلقلەرنىڭ مۇستەقىللىق كۈنلىرىنى ۋە نەۋرۇز بايرىمىنى نىشانلاش؛

— مەركىزىي ئاسىيادىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنە، رەسىم-قائىدىلىرى، ئۆرپ-ئادەتلىرى بويىچە كونفېرېنسىيە ئۆتكۈزۈش (1994-يىل)؛

— ئۇيغۇرلارنىڭ جۇمھۇرىيەتلەر ئارا مەدەنىيەت كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈش؛

— مەركىزىي ئاسىيادىكى خەلقلەر تەغدىرى ۋە دوستلۇغى توغرىلىق كونفېرېنسىيە ئۆتكۈزۈش؛

ب. ئىتتىپاقنىڭ سۇبيېكتلىرى بار دۆلەتلەردىكى سايلاملاردا؛

— شۇ دۆلەتلەردىكى يەرلىك ۋە ئالىي ئورگانلارغا دېپۇتاتلارنى سايلاش جەريانىغا پائال قاتنىشىش، ئۆز ۋەكىللىرىنىڭ سايلىنىشىنى تەمىنلەش.

ۋ. تاشقى مۇناسىۋەتلەر بويىچە؛

— چەت ئەللەردىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئالىي دۇنياۋىي ئۇيۇشتۇرۇش ئورگىنىنى — مىللىي كېڭەش ياكى مىللىي كونگرېسنى تۈزۈشكە كۈچ چىقىرىش؛

— شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىكلىرىنىڭ تەنتەنە قىلىشى ئۈچۈن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگۈلەش ھوقۇقىنىڭ تىكلىنىشى ئۈچۈن قانۇنىي يوللار بىلەن تەسىر كۆرسىتىش؛

— شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ مىللىي ئازاتلىق قوزغىلاڭلىرى (19—20-ئەسىرلەر) توغرىلىق خەلق ئارا ئىلمىي كونفېرېنسىيە ئۆتكۈزۈش؛

— لوپنۇر — يادرو سىناق مەيدانىنى يېپىش ئۈچۈن كۈرىشىش؛

— شۇ ئاردىكى مەدەنىي مائارىپ مەھكىمىلىرى، نەشرىيات، ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى بىلەن، خانىم-قىزلار، ياشلار ئۇيۇشمىلىرى بىلەن ئۆز ئارا رەسمىي ئالاقە، مۇناسىۋەتلەرنى ئورنىتىش.

گ. تەرغىبات مەسىلىلىرى بويىچە؛

— تەشكىلاتنىڭ مۇستەقىل گېزىتىنى چىقىرىشنى قولغا كەلتۈرۈش؛

— مەركىزىي ئاسىيادىكى ۋە باشقا چەت ئەللەرنىڭ ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىدا ئۇيغۇرلارغا ئائىت مەسىلىلەرنى كۆتىرىش؛

— رادىو، تېلېۋىدېنىيەدا ئۇيغۇر پروگراممىسىنىڭ ۋاقتىنى ئۇزارتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش.

ئالمۇتا شەھىرى.

1993-يىل، 18-دېكابىر.

سۈرەتتە: قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى بىشكېك شەھىرىدىن قۇرۇلتايغا كەلگەن ۋەكىللەردىن بىر گۇرۇپپىسى. پ. ئەخمەتوۋنىڭ سۈرىتى.

تەبرىك تېلېگراممىلار

مۇھتەرەم قەھرىمان غوجامبەردى ئوغلى،

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ رىياسىتى.

ئىتتىپاقىڭىزنىڭ 2-قۇرۇلتايى ئۈچۈن ئەۋەتكەن باغاقنى ئېلىپ، كۆپ خۇرسەن بولدۇم. سىزلەرگە كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن. قۇرۇلتايغا قوشۇلۇپ سىزلەرنى ۋە تۈركىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشاۋاتقان ئەزىز يۇرتداشلىرىمنى كۆرۈشنى بەك ئارزۇ قىلاتتىم. پەقەت يېشىمنىڭ چوڭ بولۇپ قېلىشى ۋە بۇ كۈنلەردە ساغلىغىمنىڭ يار بەرمىگىنى سەۋەبى بىلەن بارالمىدىم. ئەمما ئۆزەم سىزلەردىن مىڭلارچە كىلومېتىر ئۇزاقتا بولساممۇ ژۈرىگىم ۋە پۈتۈن ھېسسىياتىم بىلەن دايىما سىلەر بىلەن بىرلىكتىمەن.

قۇرۇلتايىڭلارنىڭ ئاسارەت ئاستىدىكى مۇقەددەس يۇرتىمىزنىڭ ئىستىقلالىيىتى، مەزلۇم خەلقىمىزنىڭ ئازاتلىققا ئېرىشىشى ئۈچۈن بۈيۈك ۋە مۇھىم بىر باسقۇچ بولىدىغانلىغىغا ئىشەنچىم كامىلدۇر. پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن مۇھىم بىر ئامىل بولغان بىرلىك ۋە باراۋەرلىكنىڭ قۇرۇلتايدا باش شار بولۇشىنى تەمەننا قىلىمەن.

شەخسىڭىزدە سىزنى ۋە قۇرۇلتاي ئىشتىراكچىلىرىنى مۇھەببەت ھەم ھۆرمەت بىلەن سالاملايمەن.

ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىن.
ئىستامبۇل شەھىرى.

* * *

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ 2-قۇرۇلتايى ئۈچۈن ئەۋەرگەن قىممەتلىك دەئۋەتىڭىزنى ئالدىم. سىزگە كۆپ تەشەككۇر ئېيتىمەن.

20—24-دېكابىر كۈنلىرى مەككە يۇ مۇكەررەمەدە ئېچىلىدىغان دۇنيا ئىسلام بىرلىگى — رابىتۇل ئىسلامنىڭ دايىمىي ئەزالار ژىغىنىغا قاتنىشىشىم خېلە ئىلگىرىلا پروگراممىغا ئېلىنغانلىغى ئۈچۈن ئارزۇيۇمغا ئويغۇن بولمىغان ھالدا قۇرۇلتايىڭلارغا قاتنىشالمىغانلىقىم ئۈچۈن كۆپ ئەپسۇسلىنىمەن.

قۇرۇلتايىڭلارنىڭ ئەتىجىلىك ئاياغلىشىشىنى تىلەش بىلەن بىرگە، ئاسارەت ئاستىدىكى ئەزىز ۋە سۆيۈملۈك ۋەتىنىمىز-شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازاتلىغى ئۈچۈن مۇھتاج بولۇۋاتقان بىرلىك — ئىتتىپاقلىق يولىدا خەيرلىك قارارلار ۋە پروگراممىلارنى چىقىرىشىڭلارغا تىلەكداشمەن.

شەخسەن سىزگە، شەرقىي تۈركىستانلىق بارلىق قېرىنداشلىرىمىزغا ھۆرمەت، سۆيگۈ ۋە سالاملىرىمنى يوللايمەن.

مۇھەممەت رىزا بېكىن،
ئىستىپادىكى گېنېرال، شەرقىي تۈركىستان ۋە خېيىنىڭ رەئىسى.
ئىستامبۇل شەھىرى.

* * *

چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان ھەر قايسى ئەللەردىكى بىز مۇھاجىرلار سىلەرنى ئالدىنقى سەپتىكى جەڭچى، بىزنىڭ كۆزۈمىز، بىزنىڭ سۆزۈمىز، بىزنىڭ تىلىمىز، بىزنىڭ دىلىمىز، بىزنىڭ قېنىمىز، بىزنىڭ جېنىمىز دەپ بىلىدۇ.

ئىتتىپاقلىق بىزگە سۇ ۋە ھاۋادەك كېرەك. ئالدى بىلەن بىز ئۆز ئىچىمىزدە ۋەتەن، مىللەت ئىستىقلالىنى نىشان قىلغان ھالدا ئۇيۇل تاشتەك بىرلىشىپ، ئۆزىمىز تۇرغان قېرىنداش تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن ئىتتىپا قىلىشىمىز، دۇنيادىكى جاھانگىرلىككە قارشى كۈچلەر بىلەن بىرلىشىپ، زوراۋانلىققا قارشى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا بىرلىك سەپ تەشكىل قىلىشىمىز لازىم.

ئۆز نامىمدىن، ئاۋستىرالىيە تۈركىستان جەمىيىتى ۋە بۇ يەردىكى بارلىق تۈركىستانلىقلار نامىدىن قۇرۇلتايىڭلارنىڭ ئىتتىپاقلىق، بىرلىك، ھەمكارلىق، غەلىبە قۇرۇلتايى بولۇشىنى بىر ئاللادىن تىلەيمەن.

ئەخمەت ئىگەمبەردى،
مىللىي كېڭەش رەئىسى،
ئاۋستىرالىيە.

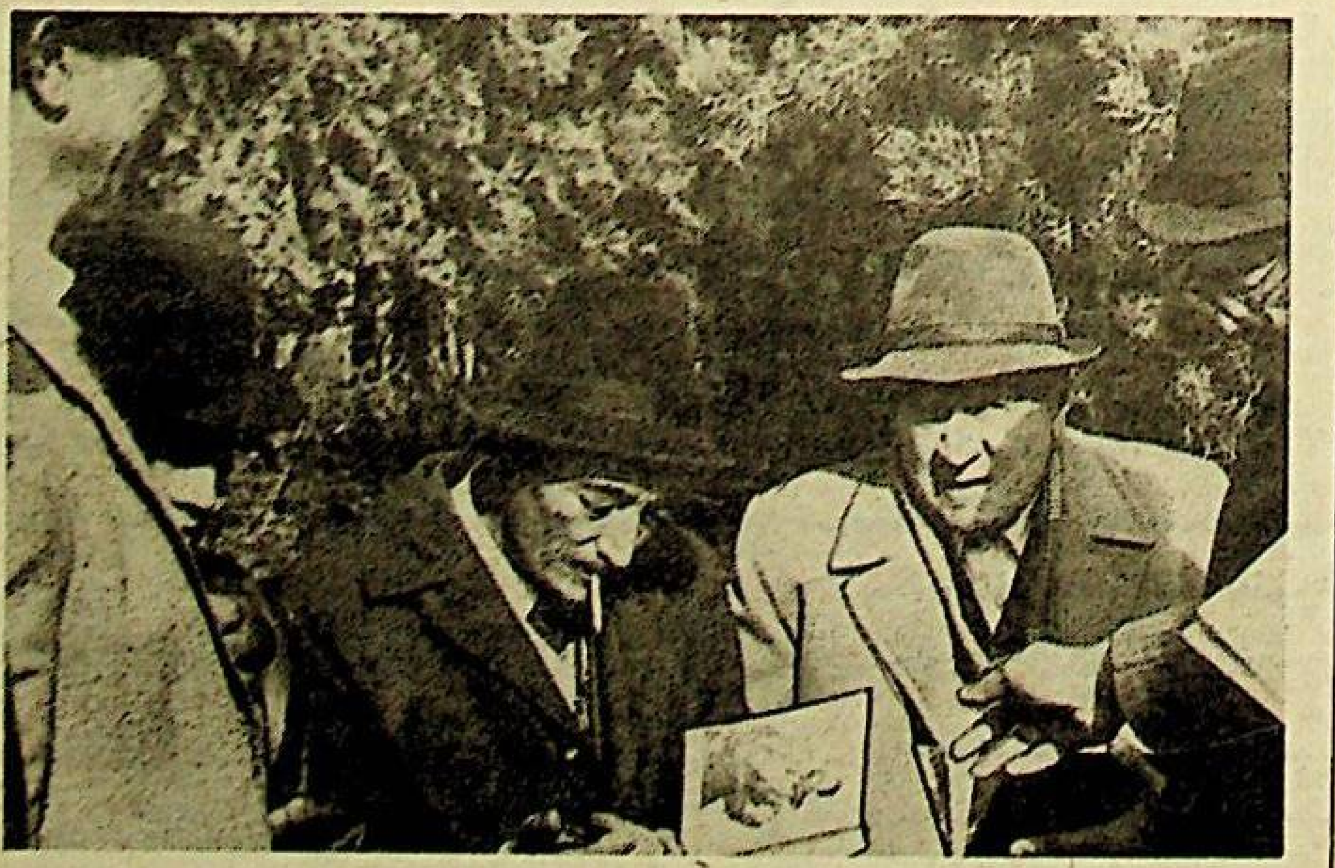

سۈرەتتە: يازغۇچى يۈسۈپ ئىلياس كىتاپخانىلار ئارىسىدا. (ئوتتۇرىدا)
ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئىككىنچى قۇرۇلتايدىن كېيىن

ئالمۇتا شەھىرى جامائەتچىلىگى ئارىسىدا ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى ئىككىنچى قۇرۇلتىيىنىڭ ئوتتۇقلۇق ئاياغلاشقانلىغى توغرىسىدا ياخشى ئىنكاس، تىلغا ئالارلىق تەسىراتلار پەيدا بولماقتا. قۇرۇلتاينىڭ ئەتىسىگە ئىتتىپاق ئۆزىنىڭ يېڭىدىن سايلانغان 36 نەپەر رىياسەت ھەيئىتى ئەزالىرىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق ژىغىنىنى ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ چوڭ زالىدا ئۆتكۈزدى.

بۇ قېتىمقى رىياسەت ژىغىنى ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ 1994—1995-يىللىرى ئېلىپ بارىدىغان ئىش-پائالىيىتىنىڭ كونسېپسىيەسىنى مۇھاكىمە قىلىش بىلەنلا بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايدا قوبۇل قىلىنغان قارارلار ئاساسىدا ئىش ژۈرگۈزۈشنى نىشان قىلدى. مانا شۇ قارار ۋە ئىتتىپاق نىزامنامىسىدىكى يۇ— نۇلۇشلەرنى مەخسەت قىلىپ، ئىتتىپاق رىياسىتىنىڭ كومىتېت، كېڭەشلىرىنى تەستىقلاش، كومىتېت ۋە كېڭەش رەئىسلىرىنى بەلگۈلەش ۋە تەستىقلەش، رىياسەتنىڭ ئىشچى ئورگان— بيۇروسىنى قۇرۇش، قۇرۇلتاي قوبۇل قىلغان مۇراجەتنامىلارنى پىكىرلەر ئاساسىدا قايتا كۆرۈپ چىقىش ۋە ئىختىساتنى يۇكسەلدۈرۈش دېگەن مەسىلىلەر ئېنىق ۋە ئەتراپلىق مۇزاكىرە قىلىندى.

ژىغىندا رىياسەت ئەزالىرىنىڭ كۆپچىلىگى قاتناشقانلىغى ئۈچۈن ئىتتىپاق تەشكىلىي ئىشلىرى قارىلىپ، ئىتتىپاقتا ئىككى كومىتېت، ئالتە كېڭەش تەشكىل قىلىنىشى لازىم دەپ تېپىلدى. نەتىجىدە مەدەنىي-مائارىپ كومىتېتىغا ھېبىبۇللام قاھاروۋ، خەلق ئارا مۇناسىۋەتلەر كومىتېتىغا دولقۇن ياسىن، ياشلار كېڭىشىگە ئالىمجان ھەمرايېۋ، ئاياللار كېڭىشىگە ئەخترىم ئەخمەتوۋا، ئىختىسادىي كېڭەشكە ۋاققاس مامدىنوۋ، ئاممىۋىي-ئاخبارات ۋاستىلىرى كېڭىشىگە رىزا سەمەدىي، ئىلمىي-تەتقىقات كېڭىشىگە داۋۇت ئىسىيېۋ ۋە سىياسىي-ئىجتىمائىي كېڭەشنى ۋاقتىلىق ق. غوجامبەردى ئېلىپ بارىدۇ. دېگەن قارار ماقۇللاندى.

شۇنىڭدەك نۆۋەتتىكى مەسىلىلەر بويىچە ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ بيۇروسى (دايىمىي ھەيئەت) كۆرسىتىلىپ، ئۇنىڭغا مونۇ كىشىلەر: قەھرىمان غوجامبەردى، ئابدۇللام سامساقوۋ، ھېبىبۇللام قاھاروۋ، ۋاققاس مامدىنوۋ، دولقۇن ياسىن، رابىك ئىسمائىلوۋ، ئەخترىم ئەخمەتوۋالار تەيىنلەندى.

تەشكىلىي مەسىلىلەرنىڭ ئۇنۇمدارلىق پائالىيىتىنى ھېساپقا ئېلىپ، جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت جەمىيەتلىرىنىڭ (مەركەزلىرىنىڭ) رەئىسلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئېگەللىگەن لاۋازىمى بويىچە (نىزامنامىغا مۇۋاپىق) ئىتتىپاقنىڭ ۋىتسې پرېزىدېنتى ھەم رىياسەتكە ئەزا بولۇپ كىرگەن.

ژىغىننىڭ ئاخىرىدا قۇرۇلتاي ماقۇللىغان ھوججەتلەر ئاساسىدا ھەر بىر مەھكىمىلەرگە، رەھبەرلەر ۋە باشقا شەخسلەرگە يازىدىغان مۇراجەتنامىلارنى قايتا مۇزاكىرە قىلىپ تىز ئارىدا تاپشۇرۇش قارار قىلىندى.

ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز.
ئالمۇتا شەھىرى.

تەبرىكنامە

زىيا ۋە تۇراخان ھەزرەتوۋلارغا
بىشكېك شەھىرى

بۇ دۇنيادا بىز ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك، ئەڭ ئەزىز بولغان، ئويۇمىزنىڭ تۈۋرۈكى ئاتىمىز زىيا بىلەن ئائىلىمىزنىڭ بەرىكىتى ھەم زىننىتى كويۇمچان ئانىمىز تۇراخاننىڭ ئائىلە قۇرغىنىغا مانا بۈگۈن 40 ژىل بولدى. ئەمگەككە كىچىك ئارىلىشىپ ئوسكەن، بىر-بىرىنى ھورمەتلەپ، قەدىرلەپ، پەرزەنتلىرىگە ئەڭ ياخشى پەزىلەتلەرنى سىڭدۇرگەن ئاتا-ئانىمىزنى بىز بالىلىرى چىن قەلبىمىزدىن مۇبارەك مەرىكىسى بىلەن تەبرىكلەيمىز.

بۈگۈنكى خوشاللىق كۈندە سىلەرگە زور سالامەتلىك، خاتىرجەم ھايات ۋە ئۇزاق ئومۇر تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: بالىلىرى، كۈيوغۇل-كېلىنلىرى.

ئارۇپ سابىروۋ

قازاقىستاندىكى ئۇيغۇر مەتبۇئاتى ئېغىر يوقىتىشنى باشتىن كەچۈرمەكتە. ئۇ بولسىمۇ كوپچىلىككە تونۇلغان ژۇرنالىست ئارۇپ سابىروۋنىڭ 76 يېشىدا پاجىئەلىك ۋاپات بولىشىدۇر. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنى «ئولدى» دەپ ئېيتىشقا تىلىڭمۇ بارمايدۇ، ئىشەنگۈڭمۇ كەلمەيدۇ.

ئارۇپ سابىروۋ ھاياتنى ياخشى بىلىدىغان ئىنسان ئىدى. ئۇنداق دېيىشىمىزنىڭ سەۋەۋى ئۇ ئۇزۇن ژىللار مابەينىدە چېلەك، پانفىلوۋ ناھىيەلىرىدە ھەر تۇرلۇك ئىش ساھالىرىدا خىزمەت قىلغان. مۇئەللىم بولۇپ بالىلارنى ئوقۇتتى. مەكتەپ دىرېكتورى بولۇپ مۇئەللىملەر ۋە ئوقۇغۇچىلار كوللېكتىۋىنى باشقۇردى، ناھىيەلىك كېڭەش ۋە پارتىيە ئورگانلىرىدا ئىشلىدى. ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ۋېتېرانى ئارۇپ سابىروۋ قەيەردە خىزمەت قىلمىسۇن ئوزىگە تاپشۇرۇلغان بىر كىشىلىك ئىشنى شەرەپلىك ئاتقۇراتتى. شۇنداقتىمۇ كوپچىلىك ئۇنى ئاساسىي جەھەتتىن تەجرىبىلىك ژۇرنالىست سۈپىتىدە تونۇيدىغان. ئارۇپ سابىروۋنىڭ ھەر خىل ماۋزۇلارغا يازغان ماقالىلىرى رۇس، قازاق مەتبۇئاتىدا ئىلگىرىدىنلا كورۇنۇشكە باشلىغان. ئەندى 1957-ژىلدىن «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتى چىقىشقا باشلىغاندا، ئۇ مەزكۇر گېزىتنىڭ تۇراقلىق مۇئەللىپىگە ئايلاندى ۋە 1970-ژىلى رېداكسىيەگە ئىشقا تەكلىپ قىلىندى. ئۇ تا پېنسىيەگە چىققىچە موشۇ يەردە ئەمگەك قىلدى. «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ دەسلەپكى سانلىرىنى چىقىرىشقا ئوزىنىڭ ئۈلۈشىنى قوشتى. كېيىن «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتى رېداكسىيەسىدە ئىشلەش جەريانىدا ئوزىنىڭ مول ھايات تەجرىبىسىنى ياشلارغا ئۆگەتتى. گېزىت ماتېرىياللىرىنىڭ سۈپەتلىك تەييارلىنىشىغا جىددىي ئەھمىيەت بېرىپ، شەخسەن ئوزىنىڭ ئونلىغان ئوچېرك، ماقالىلىرىنى گېزىتخانىلارغا تەقدىم قىلدى. ئۇ پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىنمۇ گېزىت ئىشىدىن قول ئۇزۇپ كەتكىنى يوق. ھەر ھەپتىدە دېگىدەك ئۇنى رېداكسىيەدە كورۇشكە بولاتتى. ئارىلاپ-ئارىلاپ رېداكسىيەنىڭ قايسىدۇر بولۇمىدە ئارۇپ ئاكىنىڭ ئېچىلىپ-يېيىلىپ، خۇشخۇي ھالدا گەپ قىلىۋاتقىنىغا داخىل بولاتتۇق. ئۇنى گېزىت كوللېكتىۋى ھورمەتلەيدىغان ۋە قەدىر تۇتىدىغان. مانا شۇنداق دىلكەش ئىنسانىنى، ئوزىنىڭ ئەمگىكى بىلەن كوپچىلىك ئارىسىدا كەڭ تونۇلغان ژۇرنالىستنى ئەجەل تەسادىپى بىزدىن ئايرىپ ئېلىپ كەتتى. ھايات بەزىدە شۇنچىلىك گۈزەل بولغان بىلەن بەزىدە شۇنداق رەھىمسىز ئوخشايدۇ. موشۇ ئېغىر جۇدالىق پەيتىدە شۇنى ئېيتماقچىمىزكى، قازاقىستاندا ئۇيغۇر مەتبۇئاتى بار ئىكەن، ئۇ تەرەققىي قىلىدىكەن ئارۇپ سابىروۋتەك كىشىلىرىمىزنىڭ ئىزى ھېچ قاچان ئوچمەيدۇ. ئارۇپ ئاكىنىڭ يارقىن قىياپىتى ئۇنى بىلىدىغانلارنىڭ قەلبىدە دايىم ساقلىنىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ ژۇرنالىستلىرى.

بارنى يوق قىلىش ئاسان...

(ئوزبەكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتى ژىغىنىدىن)

بۇ كۈندىن بىر نەچچە ژىل ئاۋال مەركىزىي ئاسىيادىكى بىر قاتار جۇمھۇرىيەتلەردە ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى، ۋىلايەت ۋە ناھىيەلەردە بولسا مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ قۇرۇلغانلىقى ھەممىگە مەلۇم. بۇ جامائەتچىلىك تەشكىلاتلىرى پائالىيەتتە ئېلىپ بارغان ۋاقىت ئىچىدە خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيىتىنى رىۋاجلاندۇرۇش، ئورپ-ئادەتلىرىنى ساقلاپ كېلىش، كەلتۈرۈش، ئانا تىلىمىزنى ئاسراپ قېلىش جەھەتلەردىن بىر قاتار ئالارلىق خىزمەتلەرنى قىلدى.

بىيىل 12-دېكابىر كۈنى تاشكەنت شەھىرىنىڭ خەلقلەر دوستلۇقى ئويىنىڭ زالىدا ئوتكۈزۈلگەن ژىغىن ئەينە شۇلاردىن جامائەتچىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ بىرى ئوزبەكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتىنىڭ ئىككى ژىللىق پائالىيىتىنى ياھالاشقا بېغىشلاندى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ نوۋەتتىكى ھېساۋات سايلام كونفېرېنسىيەسى دەپ ئاتىلىشى كېرەك ئىدى. ئەپسۇسكى، ئوزبېكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتىنىڭ شۇ كۈندىكى ئەھۋالى بۇ توپلاشنىڭ كونفېرېنسىيە دەپ ئاتىلىشىغا مۇمكىنچىلىك بەرمىدى. گەپ شۇ يەردىكى، مەزكۇر تەشكىلات بىيىل ئاپرېل ئېيىدا جۇمھۇرىيەت ئەدلىيە مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن قايتا رويخەتكە ئېلىنىشى كېرەك ئىدى. ئەمما ئەپسۇسكى، جەمىيەت رەھبەرلىكىنىڭ جاۋابكارسىزلىقى، بىپەرۋالىقى تۈپەيلى ئوزبەكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا تىزىمدىن ئوتكۈزۈلمىگەچكە، ئەمەلىيەتتە ئۇ قانۇنىي جەھەتتىن موجۇتلۇقنى يوقاتقان.

ژىغىننى ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتىنىڭ رەئىسى خېلەم خوداييەردىيېۋ قىسقىچە سوز بىلەن ئاچتى. ئۇ جەمىيەتنىڭ ئىككى ژىللىق پائالىيىتىگە باھا بېرىپ، ئۇنىڭ ئاخىرقى ئىقتىلاردا مۇرەككەپ ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنلىكىنى، شۇ تۈپەيلى ژىغىننىڭ قۇرۇلتاي بولماسلىقىنى ۋە جەمىيەت رەئىسى ئابدۇلجان بەرايېۋنىڭ ھېساۋات بىلەن ئەمەس، ئەخبارات بىلەن سوزگە چىقىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. مەركىزىي ئاسىيادىكى ئۇيغۇرلار سانى ئاز بولمىغان چوڭ بىر جۇمھۇرىيەتتىكى مەدەنىيەت جەمىيىتىمىزنىڭ بۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشىنىڭ سەۋەپلىرىنى چۈشەندۈرۈش ۋە بۇ بوھراندىن چىقىش يولىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش مەخسىتىدە سوزنى ئەدلىيە مىنىستىرلىكىنىڭ ۋەكىلىگە بەردى.

تا شۇ كۈنگىچە پائالىيىتى توختىمىدى دەپ ھېساپلاپ كېلىنگەن جەمىيەتنىڭ بۇنداق ئېغىر ۋەزىيەتكە گىرپىتار بولغانلىقىنى ئاڭلىغان ژىغىن قاتناشقۇچىلىرى ھەم تەئەججۈپلەندى ھەم نارازى بولدى.

جەمىيەتنىڭ رەئىسى ئا. بەرايېۋ بولسا ئوز ئاخباراتىدا ئەمەلى ئىشلارغا قارىغاندا، تەبىئىي ھالدا، ئىزاھەت بېرىشكە كوپرەك ۋاقتىنى سەرىپ قىلدى. چۈنكى موجۇت نەرسىنى يوقىتىشقا ئېلىپ بېرىش ئاسانلىقچە ئاقلاشقا بولىدىغان نەرسە ئەمەس. ئا. بەرايېۋنىڭ ئوزبەكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتىنىڭ بىر قانچە قېتىم مەدەنىيەت كۈنلىرىنى ئوتكەزگەنلىكى، خەلقىمىز ناماينەدىلىرى — يازغۇچى-شائىرلارنىڭ تەۋەللۇدلىرىنى نىشانلىغانلىقى ۋە باشقىلار ھەققىدە بەرگەن ئەخباراتلىرى بۇ تەشكىلاتنىڭ پۇتۇنلەي ئولۇك ھالىتىگە چۈشۈپ قالمىغانلىقىنى كورسەتسىمۇ، ئۇنى قايتىدىن تىرىلدۇرۇشنىڭ زورۇرلىكى ھەممىگە ئايان بولغان ئىدى.

ئەگەر ئوزبەكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتىنىڭ پائالىيىتى نورمال داۋام قىلغىنىدا ئىدى، بۇ قېتىمقى ژىغىن ئۇنىڭ ئوتتىنچى نوۋەتلىك كونفېرېنسىيەسى دەپ ئاتىلاتتى. ژىغىننىڭ كۈن تەرتىۋىگە قويۇلغان تەپتىش رېۋىزىيە كومىسسىيەسىنىڭ ئەخباراتىنى ئۇنىڭ رەئىسى قەھرىمان ئاۋدىنوۋ بەردى. ئۇنىڭ ئەخباراتىدىمۇ جەمىيەتنىڭ ئىككى ژىللىق پائالىيىتىگە ئوبيېكتىۋ باھا بېرىش بېسىم ئورۇندا تۇردى. ئا. بەرايېۋ بىلەن ق. ئاۋدىنوۋلارنىڭ ئەخباراتلىرىدىن كېيىن مۇھاكىمە باشلىنىپ، ئۇنىڭدا يازغۇچى سېيىتجان سېيىتېشېۋ، پېشقەدەم ژۇرنالىست ئابدۇقادىر زۇنۇن، ئېكستراسېنس مۇكەررەمە توختىيېۋا، سېرگېلى ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى كوممۇنار تاھىروۋ، سەمەرقەند گاز مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى مەھەممەت مولۇتوۋ، ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردېيېۋلار سوزگە چىقىپ، ئوزبەكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتىنىڭ ئېلىپ بارغان ئىشلىرى، كامچىلىقلىرى ھەققىدە توختالدى، ۋە بۇنىڭدىن كېيىن ئوزبەكىستاندا كۈچلۈك، سالاھىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنى قۇرۇشنىڭ زورۇرلىگىنى قەيت قىلدى.

ئاتىقلار ئوزبەكىستان پايتەختىدە قايتىدىن تەسىس قىلىنىۋاتقان ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ئوتمۇشتىكى كامچىلىقلاردىن ئېگىشلىك خۇلاسە چىقىرىپ، جىددىي ۋە ئاكتىۋ پائالىيەت ئېلىپ بارمىسا، ۋىلايەتلەردىكى، ناھىيەلەردىكى مەدەنىيەت مەركەزلىرى بىلەن زىچ ئالاقىدا بولمىسا، يېڭىدىن ئەكسىچە كەلگەن تەشكىلاتنىڭمۇ ئوزىنىڭ ئالدىدىكى تەشكىلاتقا ئوخشاش ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىش ئېھتىماللىقىنىڭ بارلىغىنى كورسىتىپ ئوتتى.

ئۇلارنىڭ بۇنداق ئەنسىرىشلىرىگە ئاساس بار ئىدى. چۈنكى ئاۋالقى جەمىيەت بىرمۇ ۋىلايەتتىكى ياكى ناھىيەدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى مەركەزلىرى بىلەن مۇستەھكەم ۋە ئىنچىل ئالاقىدە بولمىغان ئىكەن، بەزى بىر ئاتىقلارنىڭ جەمىيەت رەھبەرلىگىنىڭ بىپەرۋالىقىنى تىلغا ئېلىپ كەلتۈرگەن مۇنداق بىر مىسالى كىشىلەرنى ئەجەپلەندۇرمەي قويمىدى. بىيىل كۈزدە ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى مۇستەقىللىقىنىڭ ئىككى ژىللىقىنى نىشانلاش پەيتىدە ئوزبەكىستان ھوكۇمىتى تەنتەنىلەرگە قاتنىشىش ئۈچۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتىگە ئىككى ئاۋتوبۇس ۋە خېلىلا ئاخچا ئاجراتقان ئىكەن. لېكىن ئۇيغۇرلار ژىغىلىپ ئوز مەدەنىيىتىنى نامايىش قىلىشقا بەلگۈلەنگەن جايغا جەمىيەت رەھبەرلىرىمۇ ئۇيغۇرلار ئاھالىسىمۇ كەلمىگەن.

ئوزبەكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى جەمىيىتى پائالىيىتىدىكى بۇنداق كامچىلىق ئوخشاش ژىغىن قاتناشقۇچىلىرىدا ئۇنىڭ رەھبەرلىك تەركىۋىنى ئوزگەرتىش پىكرىنى تۇغدۇرشى تەبىئىي ئىدى. ژىغىندا نوۋەتتىكى مەسىلە رەھبەرلىك ئورگانلىرىنى سايلاش مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندا، كوپچىلىكنىڭ كەيپىياتى ئېخمۇ ئېنىقراق ئاشكارە بولدى. ئاقساقاللار كېڭەشى نامىدىن قۇرۇلغۇسى مەركەز رەئىسلىگىگە نامزاتلارنى كورسىتىش ئۈچۈن ئا. زۇنۇن سوز ئېلىپ، كارل خۇداياروۋ، لېۋەم يوسۇپوۋ، تۇرغان داۋۇتوۋلارنىڭ ئىسمىنى ئاتىغاندىن كېيىن كوپچىلىك بۇ تىزىملىككە ئالىمجان ھەمرايېۋ، ئەخمەت يولداشېۋ ۋە باشقىلارنىڭ ئىسىملىرىنى قوشۇشنى تەۋسىيە قىلدى. نامزاتلارنىڭ ئىختىيار قىلىشى ۋە كوپچىلىكنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىدىن كېيىن لېۋەم يوسۇپوۋ ئوزبەكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى بولۇپ سايلاندى. رەھبەرلىك ئورگىنى — كېڭەش قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا كورسىتىلگەن ژىگىرمە بەش كىشىدىن ئون بەش كىشى ئەزا بولۇپ سايلاندى. ئون ئۈچ كىشىدىن ئىبارەت ئاقساقاللار كېڭەشىنىڭ رەئىسلىگىگە خېلەم خوداييەردىيېۋ، ئۈچ كىشىدىن ئىبارەت تەپتىش رېۋىزىيە كومىسسىياسىنىڭ رەئىسلىگىگە قەھرىمان ئاۋدىنوۋ سايلاندى. ژىغىندا ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ نىزامنامىسىغا ئوزگىرىشلەرنى كىرگۈزۈش توغرىلىق خېلەم خوداييەردىيېۋ سوزگە چىقتى. لايىھىگە مەلۇم ئوزگەرتىشلەرنى كىرگۈزۈش، تەھرىرلەش شەرتى بىلەن نىزامنامىنى ئاساسەن ماقۇللاش توغرىلىق قارار ئېلىندى. ژىغىندا شۇنداقلا ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ ئىككىنچى قۇرۇلتىيىغا ۋەكىللەر سايلاندى.

ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ بۇ قېتىمقى ژىغىنى ھەققەتەن كوپچىلىكنى ئويغا سېلىپ قويغان ۋە ئويغىتىپ قويغان ئەنجۇمەن بولدى، دېسەك، خاتالاشمايمىز.

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.
تاشكەنت شەھىرى.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
مومىنجان ھەمرا

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات بۆلۈمى- 27-86-33.

تىرازى- 4446 زاكاز (3620)

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۇقىمىسى تەھرىراتىمىزنىڭ مۇقىمىسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60